

Pécsi Tudományegyetem
1367

FELELŐSSÉG A JOGBAN: ALAPVETÉSEK, HATÁRTERÜLETEK, KIHÍVÁSOK

A PTE ÁJK ÓNSZ és a KRE ÁJK BISZK
közös tanulmánykötete

Szerkesztette:
MARTIN MÍRA
KISS MÁTYÁS
SALY ATTILA

Szerkesztette:

KISS Mátyás (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar)

MARTIN Míra (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Óriás Nándor Szakkollégium)

SALY Attila (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Óriás Nándor Szakkollégium)

A kötetet lektorálták:

BÉKÉSI Gábor (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar)

CSOKNYA Tünde Éva (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar)

HENGL Melinda (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar)

KIS KELEMEN Bence (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar)

KRUZSLICZ Péter Pál (Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar)

ISBN 978-963-626-646-2

© Szerkesztők, szerzők, 2026

© PTE ÁJK Óriás Nándor Szakkollégium 2026

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Óriás Nándor Szakkollégiuma

Székhely: 7622 Pécs, 48-as tér 1.

Felelős kiadó: Prof. Dr. Mohay Ágoston, dékán

Pécs, 2026

Tördelés, fedélterv: www.netglobal.hu

Jelen könyvet, illetve annak részeit a kiadó előzetes írásos engedélye nélkül tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy más eszközzel, elektronikus vagy más módon közölni.

Felelősség a jogban: Alapvetések, Határterületek, Kihívások

A PTE ÁJK ÓNSZ és a KRE ÁJK BISZK közös tanulmánykötete

Tartalom

Szerkesztői előszó	3
Szabó Márton Dániel: Esküdtbíráskodás a reformkorban? Kísérletek a bírói önkény megszüntetésére és egy felelős büntetőeljárás megteremtésére a XIX. század első felében	4
Marsi Gréta: A kommunista rendszerrel szembeni ellenállás a Rákosi-korszakban, különös tekintettel a békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalomra	21
Simon Rebeka: A sértetti beleegyezés hazai és nemzetközi szabályozásának összehasonlítása	38
Grosso Márkó: Emberkereskedelem és kényszerszermunka nemzetközi és hazai szabályozása	48
Böhm Patrik: A “zöldre festés” (<i>Greenwashing</i>) büntetőjogi és fogyasztóvédelmi relevanciája	65
Csordás Gergely: A fogyasztó felelősségének értelmezése a magánjogi emberkép tükrében	85
Timbusz Bence: John Stuart Mill és a többségi elv problematikája	101
Papp Barnabás: A pozitív jog és az emberiség felelősségrendszerének viszonya Nürnberg tükréből	120
Csillik Szilárd: Az AI-alapú rendszerek alkalmazása az igazságszolgáltatásban, különös tekintettel a bírák felelősségére	141
Kiss Virág: A 2011. évi magyar uniós elnökség	160

Szerkesztői előszó

Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Óriás Nándor Szakkollégiuma nevében ajánlhatom a Tisztelt Olvasó figyelmébe a „Felelősség a jogban: Alapvetések, Határterületek, Kihívások” című tanulmánykötetet, amely a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Bocskai István Szakkollégiumával folytatott szakmai együttműködés eredményeként született meg.

A felelősség fogalma a jog egyik legősebb és legmeghatározóbb kategóriája. Áthatja a jogrendszer valamennyi területét, miközben folyamatosan új kérdésekkel és kihívásokkal szembesül a társadalmi, gazdasági és technológiai változások következtében. A kötet szerzői e sokszínű és összetett témakört járják körül, bizonyítva, hogy a joghallgatói tudományos munka képes érzékenyen reagálni a múlt tanulságaira és a jelen problémáira egyaránt.

Az Óriás Nándor Szakkollégium küldetésének tekinti a tehetséggondozást, a szakmai kíváncsiság támogatását és olyan közösség építését, amelyben a hallgatók lehetőséget kapnak kutatási érdeklődésük kibontakoztatására. Meggyőződésünk, hogy a jövő jogásztársadalmának minőségét nagymértékben meghatározza, milyen teret biztosítunk a fiatal kutatók számára gondolataik megfogalmazására, vitára bocsátására és publikálására. A jogász hivatás egyik legfontosabb sajátossága a folyamatos kérdésfeltevés és az összetett problémák elemzésének képessége; e készségek fejlesztésében pedig kiemelkedő szerepet játszik a tudományos diákköri és szakkollégiumi tevékenység. E tanulmánykötet a fenti törekvések eredménye.

Külön öröm számunkra, hogy a kötet két jogi kar szakkollégiumainak együttműködésében valósult meg. Az intézmények közötti szakmai párbeszéd és a hallgatói kapcsolatok erősítése is olyan érték, amely hosszú távon gazdagítja a magyar jogászképzést és hozzájárul egy nyitott, együttműködő tudományos közeg kialakulásához.

Bízom benne, hogy a kötet tanulmányai nemcsak új ismeretekkel szolgálnak az Olvasó számára, hanem egyúttal bizonyítékaul is szolgálnak annak, hogy a hallgatói tudományos munka értékes és a jogtudomány fejlődésének fontos forrása.

*Prof. Dr. Mohay Ágoston
elnök, Óriás Nándor Szakkollégium, PTE ÁJK*

Szabó Márton Dániel

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

Esküdtbíráskodás a reformkorban?

Kísérletek a bírói önkény megszüntetésére és egy felelős büntetőeljárás megteremtésére a XIX. század első felében

I. Bevezető gondolatok

Eljátszhatunk a gondolattal, milyen hatással lett volna hazánk jogfejlődésére, ha a tanulmány címében felvetett kérdés szerint, a reformkor végén esküdtbíráóságok ítélnék büntetőügyekben. Kutatásomban az 1843/44-es büntetőeljárási kodifikációs kísérlet folyamatát vizsgálom, nagy hangsúlyt fektetve az esküdszékek bevezetéséről szóló országgyűlési és közéleti vitákra. A kodifikáció előkészítése során az esküdtbíráóságokkal kapcsolatban megszületett munkák, illetve az elkészített tervezetek szövegei fontos forrásai a magyar jogtörténetnek, hiszen a későbbi jogalkotás alapjául szolgáltak, illetve javaslatot tárgyaló üléseken olyan napjainkban is aktuális dilemmák merültek fel, mint az ítélethozatalban részt vevő személyek politikai függetlensége vagy a bírakkal kapcsolatos hivatásetikai elvek.

Tanulmányom elkészítése során elsősorban Fayer László (1842–1906) büntetőjogász munkájára támaszkodtam, aki összegyűjtötte, rendszerezte és négy kötetben megjelentette az 1843/44-es büntetőjogi kodifikáció anyaggyűjteményét,¹ értékes és hiánypótló forrásanyagot biztosítva ezzel az utókornak és a téma kutatóinak.²

II. Előzmények. A régi magyar büntetőeljárás problémái

A reformkor idején hazánkban egy évszázadok óta fennálló, rendi alapokon nyugvó büntetőrendszer volt érvényben. Hiányzott egy nagy, átfogó szabályozás és kodifikáció mind büntető anyagi jogi, mind pedig eljárásjogi tekintetben, a szabályozottság a kortárs, nyugat-európai eljárási modellekhez képest elmaradott és rendszertelen volt. A jogalkalmazás során gyakori volt a visszaélés és a bírói önkény. A nemeseket gyakran indokolatlan privilégiumokban részesítették, míg nem nemesi származású gyanúsítottakat sokszor bűncselekmény elkövetésének legkisebb gyanúja esetén letartóztatták, és a teljes eljárás lefolyása alatt – mai fogalmaink szerint jogtalanul – tartották őket fogva.³ Hiányzott

¹ *Fayer László (szerk.): Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. I.–IV. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1896-1902. A törvényjavaslatok szövege az I., míg a büntetőeljárást tárgyaló országgyűlési viták naplói a IV. kötetben találhatóak.*

² *Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar életrajzi lexikon. I. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967. 474-475. o.*

³ *Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története.*

továbbá a hatásköri viszonyok és a jogorvoslati rendszer szabályozottsága is, a hosszan tartó, akár évekig is elhúzódó perek pedig nem kedveztek a büntetőeljárások áttekinthetőségének.⁴

Az 1830-as és 1840-es években azonban kibontakozott egy olyan széles körű társadalmi és közéleti diskurzus, amely rávilágított a felsorolt rendszerszintű problémákra. Kossuth Lajos a *Pesti Hírlap* hasábjain emelt szót a büntetőeljárás elmaradottsága ellen. A hírlap 1841. július 3-án megjelent számában az esküdszéki rendszer előnyeit emelte ki, és szorgalmazta annak bevezetését,⁵ az 1841. július 7-i számban a nyilvános eljárás,⁶ a három nappal később megjelent cikkében pedig a kötelező védelem hiányára mutatott rá.⁷

A büntetőeljárással kapcsolatos problémákra elsősorban egy új, modern büntető törvénykönyv létrehozása jelenthet megoldást, ezt jól össze is foglalja Kossuth a *Pesti Hírlap* 1841. június 5-én megjelent vezércikkében: „*De ép' azért, mivel büntetőjogi törvénykezésünk szomorú eredményei magából a rendszerből származnak, minél többet gondolkozunk, annál erősebbé válik bennünk a meggyőződés, hogy a' Jog 's igazság szent nevéül követelt orvoslás csak az egész büntetőjogi eljárásnak gyökeres átalakításával eszközölhető*”⁸

III. Büntetőeljárás kódifikációs kísérletek a reformkorban

A legelső kísérlet egy átfogó, írott büntető anyagi és eljárásjogi szabályozás megalkotására az 1790/91. évi országgyűléshez köthető. Az ekkor felállított bizottságok munkájának eredményeképpen, 1795-ben született meg az első magyar büntetőjogi javaslat, amely azonban soha nem került az országgyűlés elé.⁹ A tervezet legfőbb elvei közé tartozott a büntetőper nyomozati, vizsgálati szakaszra, illetve bírósági eljárásra osztása, kötött bizonyítási rendszer meghatározása vagy a vádlott részére kirendelt védő biztosítása.¹⁰

Ezt követően, a reformkor hajnalán Erdélyben is születtek hasonló igénnyel törvénytervezetek, mint az 1811-es büntetőkódex-javaslat – amely még latin –,¹¹ illetve a Gál László nevéhez fűződő 1839-es „Javallat” – amely pedig már magyar nyelven íródott.¹²

Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg 1996. 156. o.; *Finkey* Ferenc: Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1942. 28. o.

⁴ *Mezey* Barna: Magyar jogtörténet. Osiris kiadó, Budapest 2007. 427. o.

⁵ *Kossuth* Lajos: Adalék büntetőjogi eszmékhez. *Pesti Hírlap*. 53. sz. (1841. július 3.) 443. o.

⁶ *Kossuth* Lajos: Védelem és nyilvánosság. *Pesti Hírlap*. 54. sz. (1841. július 7.) 451. o.

⁷ *Kossuth* Lajos: Védelem mód. *Pesti Hírlap*. 55. sz. (1841. július 10.) 459-460. o.

⁸ *Kossuth* Lajos: Büntetőjog. *Pesti Hírlap*. 45. sz. (1841. június 5.) 373-374. o.

⁹ *Mezey*: i. m. 314-315. o.

¹⁰ *Hajdu* Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1971. 248-249., 256-257. o.

¹¹ *László* Balázs: Az 1811. évi erdélyi büntetőkódex-javaslat. Gondolat kiadó, Budapest 2022. 13. o.

¹² *Gál* László: Javallat. Az első erdélyi magyar nyelvű büntető törvénykönyv-tervezet. Neotipp

A magyar büntetőjog története szempontjából a következő jelentős forrás a rengeteg kritikával illetett 1827-es (1830-as) büntetőjogi törvénytervezet, amely mellőzte a jogegyenlőség elvét, és sok szempontból visszalépést jelentett a korábbi, 1795-ös tervezethez képest.¹³ A koncepció egy viszonylag elavult, inkvizitórius rendszert vázolt fel, bár megjelentek benne olyan elvek is, mint az ártatlanság védelme, a bizonyítási rendszer szabályozása – például a beismerő vallomás kritériumainak meghatározása – vagy annak deklarálása, hogy az eljárás legfőbb célja az igazság kiderítése.¹⁴ Indokolatlan privilégiumokban részesítette viszont például a nemeseket és az egyháziakat, emiatt pedig a kor haladóbb szellemű jogászai szerint nem biztos, hogy célszerű lett volna törvénybe iktatni.

Az 1832/36. évi országgyűlésen elhangzott felszólalások, illetve a sajtóban megjelentetett véleménycikkek és különféle publikációk azonban továbbra is hangsúlyozták a büntetőeljárás elmaradottságát, illetve a korábbi javaslatok átdolgozásának és törvénybe iktatásának vagy – a társadalmi viszonyok nagymértékű megváltoztatása miatt talán még inkább – egy újabb törvénytervezet megalkotásának szükségességét. A kodifikáció fontosságát maga gróf Széchenyi István is kiemelte *Stádium* című művében és naplójában is,¹⁵ a kor egyik legműveltebb eljárásjogásza, Szalay László pedig tanulmányaiban – mint a *Codificatio* című kétrészes művében – sürgette a folyamat megindítását.¹⁶

IV. 1843/44-es büntetőeljárásai törvényjavaslatok

IV.1. A javaslatok megszületése és sorsa az 1843/44. évi országgyűlésen

A kodifikációs munkálatok előkészítése az 1839/40. évi országgyűlésen kezdődött, az erre irányuló javaslatot mindkét tábla vita nélkül elfogadta, és az 1840. évi V. tc.-kel 45 tagból álló országos választmányt állítottak fel „a *büntető törvénykönyvvel válbatalan kapcsolatban lévő büntető- s javító rendszer behozása iránt kimerítő vélemény-adás végett*”.¹⁷ A választmány 1841. december 1-jén tartotta meg első ülését, a javaslatokat pedig három albizottság dolgozta ki.¹⁸ A eljárási albizottság elnöke gróf Teleki

Nyomda, Budapest 1992. 20-22. o.

¹³ *Mezey*: i. m. 316-317. o.

¹⁴ *Balogh* Elemér: Eljárásjogi alapelvek az 1843. évi büntetőjogi tervezetben. In: *Sapientia* sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára (szerk. *Juhász* Zsuzsanna; *Nagy* Ferenc; *Fantoly* Zsanett). Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged 2012. 27-30. o.

¹⁵ *Finkel*: i. m. 4-5. o.

¹⁶ *Szalay* László: *Codificatio*. In: Budapesti Szemle. Első kötet. Heckenast Gusztáv, Pest 1840. 238-260. o.; *Szalay* László: *Codificatio*. Második cikkely. In: Budapesti Szemle. Második kötet. Heckenast Gusztáv, Pest 1840. 157-192. o.

¹⁷ *Béli* Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2009. 329. o.; *Bónis* Pál: Egy százestendős büntetőjavaslat. Magyar jogi szemle 1943/16. sz. 469. o.; *Fantoly* Zsanett: A magyar büntetőeljárás jog kodifikációjának történeti fejlődése. *Forum. Acta Juridica Et Politica* 2013/1. sz. 7. o.

¹⁸ *Béli*: i. m. 329. o.; *Márkus* Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon. Pallas, Budapest 1899. 477. o.; *Mezey*:

Pál volt, tagjai között találjuk többek között Deák Ferencet, Dessewffy Aurélt és Klauzál Gábort is,¹⁹ a jegyző pedig feltételezhetően Szalay László lehetett.²⁰ Az albizottság munkájának eredményeképp megszületett az első eljárási törvényjavaslat, amely az 1808-as francia *Code d' instruction criminelle*-t tekintette mintának, és olyan modern elveket tartalmazott, mint a vádrendszer, illetve a hivatalból induló eljárás.²¹ Az albizottság leginkább haladó szellemű tagjai – élükön Deák Ferencel – azonban egy esküdtbíróági szervezeten alapuló büntetőeljárást képzeltek el, ezért különvéleményt fogalmaztak meg az esküdszékek mellett.²² Ezt az álláspontot támogatta többek között Klauzál Gábor, gróf Zichy Ödön, báró Eötvös József, báró Wenckheim Béla, Bezerédj István, Pázmándy Dénes, Dubraviczky Simon, Pulszky Ferenc és Fábry István is. Az első javaslatot, a különvéleménnyel együtt 1843. július 5-én terjesztette az országos választmány az országgyűlés elé, és ez év november 28-án kezdték meg annak tárgyalását a kerületi üléseken.²³ Hosszas vitázást követően 1844. január 27-én a képviselők többsége az esküdtbíróágok mellett foglalt állást, így elrendelték a javaslat esküdszéki alapon való átdolgozását.²⁴ Az esküdszéki javaslat kidolgozása elsősorban Szemere Bertalan és Szalay László nevéhez fűződik,²⁵ és a kor legfejlettebb eljárásjogi elveit tartalmazta, ám – az egyidőben született anyagi jogi és büntetőjogi javaslatokhoz hasonlóan – nem válhatott törvénné. Az Alsótábla ugyan 1844 augusztusában elfogadta, ám a Főrendiház hallani sem akart az esküdszékek intézményéről, – míg az egyébként azt pártoló képviselők, mint gróf Teleki László és gróf Batthyány Kázmér is reménytelennek látták, hogy konszenzusra jussanak ez ügyben az országgyűlési ülésszak végéig – 1844 novemberéig –, így a javaslatot elutasították.²⁶ Az ezt követő években pedig a történelmi eseményeknek köszönhetően háttérbe szorult a büntetőjogi kodifikáció folyamata, az 1843/44-ben kidolgozott munkák pedig csak tervezetként maradtak az utókorra.

IV.2. Az első eljárási tervezet (hivatásos bírói modell) főbb elemeinek ismertetése

A bűncselekmények felderítésére és elbírálására egy négyszereplős intézményrendszert hoztak volna létre. A tervezet szerint a tényállás megállapítása és a tettes kiderítése, a körülmények kivizsgálása és

i. m. 318. o.

¹⁹ *Márkus*: i. m. 477. o.

²⁰ Nagy Lajos: Szalay László és a magyar büntető eljárásjog. Állam- és jogtudomány 1964/4. sz. 558-561. o.

²¹ *Finkej*: i. m. 34. o.

²² *Both* Ödön: Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdszéki rendelet. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica 1960/1. sz.; *Fantoly*: i. m. 8-9. o.; *Finkej*: i. m. 29-30. o.

²³ *Both*: i. m. 10. o.

²⁴ *Both*: i. m. 12. o.; *Márkus*: i. m. 478. o.

²⁵ *Nagy*: i. m. 562-563. o.

²⁶ *Both*: i. m. 12-13. o.; *Fantoly*: i. m. 9. o.; *Márkus*: i. m. 478. o.

a perbefogás előkészítése a *bűnvizsgáló bírák* feladata lett volna. Ebben a hatáskörben a legsúlyosabb politikai bűncselekmények – mint felségstíng, hűtlenség, pénzhamisítás vagy a király személye elleni sértő kifejezések használata – eseteiben a királyi ítélőtábla által kiküldött ítélőmester és egy ülnök; egyéb bűncselekmények gyanúja esetén pedig általában az adott törvényhatóságban illetékes szolgabíró „*esküütt bíró társa*”, vagy egy jegyző – akit a törvényhatóságok típusai szerint különböző megnevezéssel illeltek – kíséretében járt volna el.²⁷ A javaslat kizárta a magánvád lehetőségét, és hivatalból induló eljárást írt elő.²⁸ A bűnvizsgálat során olyan eljárási eszközök álltak volna rendelkezésükre, mint a szemle, a házkutatás, a tanúk kihallgatása, de adott esetben kibocsáthattak volna a vádlott ellen megjelenési, előállási, letartóztatási, vagy eljárási parancsot is. A tervezet szerint a bűnvizsgáló bírák kötelessége volt minden lépésük jegyzőkönyvbe foglalása, majd a bűnvizsgálat befejeztével annak továbbítása a *közbírák* felé.²⁹ A közbírák feladata nagyjából a mai ügyészekével azonosítható, de a tisztség betöltésére nem hoztak volna létre egy külön ügyész kart, hanem a fennálló vármegyei szervezet keretein belül látták volna el a feladatot – a királyi tábla elé tartozó ügyekben a koronaügyész, egyéb esetekben pedig a tisztiügyész által.³⁰

A közbírák a bűnvizsgálat eredményeinek összegzése alapján a vádlott perbefogása vagy felmentése iránti kérelmet írásban a *perbefogó szék* elnökének írásban előterjesztették volna. A perbefogó szék a következő ülésén tárgyalta volna meg a beadványt, és lett volna köteles végzést hozni az ügyben – azaz eldönteni, meginduljon-e a büntetőeljárás a vádlott ellen.³¹ A perbefogó székek összetétele – a bűnvizsgáló bírákhoz hasonlóan – szintén eltérő a bűncselekmények típusára tekintettel a javaslat alapján. A fentebb már felsorolt, politikai bűncselekmények gyanúja esetén a királyi udvar főtörvényszéke ülnökeiből alakult volna a perbefogó szék – félévente, 13 tag delegálásával; míg az egyéb bűncselekmények megvalósulásakor választottbíróságokat állítottak volna fel. A tervezet szerint a testületek tagjait a vármegyei közgyűlés jelölte ki – 24 perbefogó bírót három évre; egy-egy (megyéenként, küldöttség által) e célból összeállított listáról. A listára azok a férfiak kerülhettek volna fel, „*kik legalább 400 ftnyi tiszta jövedelemmel, s elegendő törvénytudománnyal bírnak*”.³² (A jövedelmet egyes, magasabb végzettséget igénylő hivatások gyakorlói, mint például nyilvános oktatók, ügyvédek, vagy mérnökök esetében nem kellett figyelembe venni). A 24 tagból a perbefogó szék elnöke – az első alispán – minden hónapban tizenkettőt rendelt volna be a szék ülésére, a választás rangsora szerint.³³

²⁷ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 145. o.

²⁸ *Finkey*: i. m. 34. o.

²⁹ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 189-190. o.

³⁰ *Finkey*: i. m. 34. o.

³¹ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 190. o.

³² *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 153. o.

³³ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 153-154. o.

A perbefogó szék által meghozott perbefogó végzés esetén a közvádlónak kellett volna a vádlevelet megfogalmaznia, és az *ítélőszék* elnökének benyújtania.³⁴

A legsúlyosabb politikai bűncselekmények pereiben a Királyi Ítéltábla, míg egyéb büntetőperekben az egyes törvényhatóságokban felállítandó választottbíróságok jártak volna el. Ez utóbbiakról úgy rendelkezett a javaslat, hogy egy elnökből – aki a második alispán – és 12 rendes ülnökből álljanak, akiket az Országgyűlés választ hat évre; az ítélelhozatalhoz pedig az elnökkel együtt hét tagnak kell jelen lennie.³⁵

A tervezet főszabály szerint nyilvános büntetőper tartását írta elő, biztosítva – egyes, szemérmet sértő, közbotrántkoztatásra okot adó esetekben – a zárt ülés tartásának lehetőségét is.³⁶ A javaslat deklarálta a felek egyenjogúságát és a kötelező védelem elvét is; ha a vádlott nem határozott meg védőt, a törvényszék rendelt volna ki számára.³⁷ A tanúk kihallgatását és az egyéb bizonyítékok előterjesztését a közvád és a védelem előadása – kötelező jegyzőkönyvvezetés mellett –, majd az álláspontok meghallgatása követte volna, végül az ítéelőszék tanácskozás végett külön terembe vonult volna.

A tervezet úgy rendelkezett, hogy az ítélelhozatal két szakaszból álljon: először a bűnösség kérdéséről kell megbizonyosodni, és megállapítani többek között azt, hogy megtörtént-e a bűncselekmény; fennállnak-e a vádlévélben foglalt körülmények; és bebizonyosodott-e, hogy a vádlott követte el a bűncselekményt. Ezen kérdésköröket az ítéltábla elnöke további részletkérdésekre bontotta le, és az egyes kérdések eldöntése szavazással zajlott.³⁸ A második szakasz a tényállás bíróság általi minősítése, és az ehhez igazodó büntetési tétel meghatározása lett volna. A döntés meghozatalához a javaslat egyszerű többséget kívánt meg, egyenlő számú szavazat esetén pedig a vádlottra nézve kedvezőbb véleményhez kellett igazodni. A bíróság végítéletében felmenthette vagy elmarasztalhatta a vádlottat. A javaslat deklarálta, hogy a vádlottat semmi esetben sem szabad elmarasztalni, amíg teljességgel meg nem állapítható, hogy valóban történt bűncselekmény, és azt ő követte el,³⁹ emellett pedig a bizonyítás pontos szabályait is meghatározta. Elmarasztaló ítélet esetén indokolási kötelezettséget írt elő.

A bíróság ítéletével szemben a javaslat szerint mind a közvádlónak, mind pedig a vádlottnak fellebbviteli lehetősége lett volna (a legsúlyosabb politikai bűncselekményekben hozott ítélet ellen a

³⁴ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 192. o.

³⁵ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 155. o.

³⁶ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 196. o.

³⁷ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 195. o.

³⁸ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 205-206. o.

³⁹ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 209. o.

főtörvényszékhez, más ítéletek esetén pedig a feltörvényszékhez, onnan pedig a főtörvényszékhez).⁴⁰

A büntetés kiszabását követően, amennyiben nem történt fellebbevitel, és az annak benyújtására meghatározott idő letelt, a szankciót azonnal; fellebbevitel esetén pedig a főtörvényszék elmarasztaló ítéletének kihirdetése után 24 órával kellett volna végrehajtani.⁴¹

IV.3. Az esküdtszéki rendszer bevezetésének dilemmái és vitakérdései⁴²

IV.3.1. A nyugat-európai intézményi minták adaptációjának viszonya a nemzeti jogi kultúrához

A javaslat kidolgozását hosszú előkészítő munka előzte meg, amelynek során elemezték a korabeli Európa legtöbb büntetőeljárási modelljét. A kodifikáció egyik vezéralakja, Szalay László *A büntető eljárásról, különös tekintettel az esküdtszékekre* című tanulmányában összefoglalta tapasztalatait, elemezte és összehasonlította Anglia és Franciaország büntetőeljárását.⁴³

A legtöbb nyugat-európai ország – például Anglia, Franciaország, Portugália, Spanyolország, Belgium, Svédország, Norvégia és Németország Rajna-melléki tartományai – rendelkezett a korban esküdtbíráóságokkal, és a tapasztalat azt mutatta, hogy egy jól bevált rendszerről van szó.⁴⁴ Ellenérvként felvethető ugyan, hogy Magyarországon az esküdtbíráskodás a jogi kultúra szempontjából idegen lenne, Deák Ferenc és támogatói azonban az esküdtszékek bevezetése iránt tett különvéleményben hosszasan érveltek a recepció előnyei és szükségessége mellett – „*Hol állana korunkban az emberiség kifejlődése, és a mivelődés, hol állának a nemzetek institúciói? — ha jót és hasznost egyik a másiktól át nem vett volna.*”⁴⁵

⁴⁰ Fayer: i. m. I. kötet. II. rész. 215. o.

⁴¹ Fayer: i. m. I. kötet. II. rész. 218. o.

⁴² Tanulmányom során Fayer anyaggyűjteményének IV. kötetét használtam fel az országgyűlési viták ismertetéséhez (ld. 1. jegyzet). Emellett az Országgyűlés büntetőeljárási javaslatot tárgyaló ülésein elhangzott felszólalások szövegei a következő művekben is megtalálhatóak: Kovács Ferenc (szerk.): Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. III.–V. kötet. Franklin Társulat, Budapest 1894. (az Alsótábla kerületi ülései); Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e' néven Ötödik Apostoli királya által szabad királyi Pozsony városában 1843-dik esztendei pünkösöd hava 14-dik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek naplója a' tekintetes Karoknál és Rendeknél. IV. kötet. Országgyűlési Irományok Kiadóhivatala, Pozsony 1844. (az Alsótábla országos ülései); Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e' néven Ötödik Koronás királyától szabad királyi Pozsony városában 1843-dik évi május 14-kén rendeltetett Magyar-országgyűlésen a' méltóságos Fő-redeknél tartott országos ülések naplója. IV. kötet. Országgyűlési Irományok Kiadóhivatala, Pozsony 1844. (a Főrendiház ülései).

⁴³ Szalay László: A büntető eljárásról, különös tekintettel az esküdtszékekre. Heckenast Gusztáv, Pest 1841.

⁴⁴ Fayer: i. m. I. kötet. II. rész. 240. o.

⁴⁵ Fayer: i. m. I. kötet. II. rész. 242. o.

IV.3.2. A döntéshozatali struktúra és a bírói önkény visszaszorításának eszközei

Az esküdtbíróságok szerepét jól összefoglalják Zsoldos Ignác szavai, aki „a törvény naspályáján érzéketlenül baladó igazságkiszolgáltatás lelketlen mozgató gépe által sokszor kíméletlenül szétzúzandó ártatlanság egyetlen védelme[nek]” nevezte az esküdteket.⁴⁶

A régi magyar büntetőeljáráshoz képest az első büntetőjavaslat hatalmas előrelépést ígért, az írott szabályok egyértelmű lefektetése nagyban hozzájárult volna a bírói önkény visszaszorításához, az anyagi jogi tervezetben pedig a LIV. fejezet (*A köztisztviselők megvesztegetéséről, azok hivatalbeli visszavételéről, és a közszámadások körüli hűtlenségről*) megteremtette volna a bírák büntetőjogi felelősségének alapjait.⁴⁷ Mindezek ellenére voltak hibái a hivatásos bírói javaslatnak, amelyre az esküdtbíróságok hívei rá is mutattak. Kiemelték, hogy amennyiben ugyanaz a testület dönt a bűnösség és a büntetés kérdéséről, megeshet, hogy a javaslat szövegének alkalmazása alapján az adott esetben a kisebbség akarata érvényesüljön. Erre jó példát találunk az esküdtszékek mellett szóló különvéleményben: adott egy ügy, amelyben a tizenkét tagú bírói tanácsból öt ártatlannak tartja a vádlottat, hét bűnösnek, így azt bűnösnek nyilvánítják. A hét tagból öt súlyos büntetést akar kiszabni, kettő enyhébbet, az az öt tag pedig, aki ártatlannak tartja a vádlottat, elvi okokból nem nyilatkozik. Mivel ebben az esetben az ő szavazatuk az enyhébbhez számít, így az az abszurd helyzet állna elő, hogy tizenkét tagból csak kettőnek az akarata érvényesülne az ítélelehozzatal során.⁴⁸ Az esküdtszéki eljárásban ez nem valósulhatott volna meg, hiszen két különböző testület végezte volna a bűnösség tényének megállapítását, illetve büntetés kiszabását.

Az esküdtek származása (nemes vagy nem nemes státuszuk) szintén éles vitákra adott okot mind az esküdtszéki rendszer kérdéséről tárgyaló kerületi üléseken, mind pedig az Országgyűlés Alsótáblájának és Főrendiházának ülésein. Ha a konzervatívabb nézetű politikusok – például a kerületi üléseken Zsedényi Ede, Szepes vármegye követe;⁴⁹ Somssich Pál, Somogy vármegye követe;⁵⁰ az Alsótáblán Sebestyén Gábor, Veszprém vármegye követe;⁵¹ Balogh Kornél, Győr vármegye követe;⁵² Batthyány Ferdinánd, Nyitra vármegye követe;⁵³ vagy a Főrendiházban gróf Szécheny Antal⁵⁴ – esetleg támogatták is az esküdtszékek intézményét, ragaszkodtak ahhoz, hogy csak nemesi származásúak lehessenek esküdtek, rávilágítva a rendek közötti társadalmi feszültségre és az ebből adódó

⁴⁶ *Both*: i. m. 9. o.

⁴⁷ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 108-121. o.

⁴⁸ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 258. o.

⁴⁹ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 32-42. o.

⁵⁰ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 20-31. o.

⁵¹ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 81-82. o.

⁵² *Fayer*: i. m. IV. kötet. 85. o.

⁵³ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 93. o.

⁵⁴ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 166-171. o.

konfliktusok veszélyeire. Az Alsótábla képviselőinek nagy része ezzel szemben a jogegyenlőséget pártolta, és többen – közöttük Klauzál Gábor, Csongrád vármegye követe;⁵⁵ Perczel Mór, Tolna vármegye követe;⁵⁶ illetve Szentkirályi Móric, Pest vármegye követe⁵⁷ –felszólaltak a kerületi üléseken amellet, hogy ne csak osztálykülönbség nélküli egyénekből álljanak az esküdtszékek. Ezt a kérdést az 1844. január 27-i kerületi ülésen 32 szavazattal (15 ellenében) el is fogadták,⁵⁸ így a második javaslatot is ebben a szellemben dolgozták ki, és került az Alsótábla, majd a Főrendiház elé.

Hasonlóan fontos szervezeti kérdés volt a politikai perek külön bíróságának problémája. Az első javaslat szerint – a fentebb ismertetett módon – a legsúlyosabb politikai bűncselekmények esetén a Királyi Kúria bíróságai döntöttek volna a perbefogás kérdésében, és hoztak volna ítéletet. Mivel ezeknek a tagjait az uralkodó nevezte ki, ez aláshatta volna a közbizalmat, és a következő pontban tárgyalt politikai függetlenséget is megkérdőjelezte volna. Deák Ferenc és tizenhárom társa nehezményezték ezt, ezért 1843. március 11-én különvéleményt nyújtottak be,⁵⁹ amelyben egy – az Országgyűlés által saját kebeléből alakítandó – külön állambíróság felállítását javasolták ezen ügyekben a büntetőperек megindításának, illetve a bűnösség kérdésének elbírálására (a büntetés mértékét továbbra is a Királyi Tábla határozta volna meg), ám ez az indítvány nem nyert elfogadást.⁶⁰ A második eljárási javaslat végül nem tett különbséget az eljáró szerv szempontjából kiemelt politikai és egyéb bűncselekmények között.

IV.3.3. A pártatlanság, a politikai függetlenség és a személyes elfogulatlanság biztosítása

*„A bíró az ítélező tevékenysége során mindenféle befolyástól, nyomástól, fenyegetéstől és egyéb beavatkozástól mentesen jár el, [...] munkája során a látszatát is kerüli annak, hogy bárkinek kedvez, eljárása és döntése pártos vagy előítéletes alapul, [...] döntéseit függetlenül hozza meg, [...] a törvényhozó és végrehajtó hatalomhoz fűződő szűkségtelen kapcsolatától és befolyásoktól tartózkodik.”*⁶¹

Az idézet a Bírák Etikai Kódexének I. cikkéből származik, és a bírói függetlenség és pártatlanság évszázadok óta fennálló alapelveit fekteti le korunk jogalkalmazói számára. Az itt megfogalmazott elvek az 1843/44-es büntetőeljárási törvényjavaslat szellemét is áthatották, és a választmányi, illetve a parlamenti ülések során komoly vitákat okozott, mely eljárási modell tudja őket

⁵⁵ Fayer: i. m. IV. kötet. 55-60. o.

⁵⁶ Fayer: i. m. IV. kötet. 62-63. o.

⁵⁷ Fayer: i. m. IV. kötet. 63-65. o.

⁵⁸ Fayer: i. m. IV. kötet. 66-67. o.

⁵⁹ Fayer: i. m. I. kötet. II. rész. 340-356. o.

⁶⁰ Finkey: i. m. 35–37. o.

⁶¹ 16/2022. (III. 2.) OBT határozat a Bírák Etikai Kódexéről és annak elfogadásáról I. cikk (1)-(3) bekezdés.

jobban garantálni. A haladóbb szellemű képviselők az esküdszékeket részesítették előnyben, és az abszolutizmus visszaélései elleni alkotmánybiztosítékként tekintettek rájuk.⁶²

A bírák politikai függetlensége és pártatlansága kérdéskörének elemzése esetén mindenképp meg kell vizsgálni, hogy kinevezésük mennyiben függ az adott időpontban hatalmon lévőtől, választottbírók esetén mennyi időre szól a mandátumuk, és milyen könnyen mozgíthatóak el hivatalukból. A hivatásos bírói javaslat ismertetésekor részletesen bemutattam a perbefogó székek, illetve az ítélőszékek tagjainak kiválasztási folyamatát. Mivel hivatásos bírákat a „törvénytudó”, jogi végzettséggel rendelkező (és más, vagyoni vagy műveltségi kritériumoknak is megfelelő) férfiak közül választotta volna az Országgyűlés Alsóhátlája meghatározott időre, megeshetett volna, hogy a Karok és Rendek a politikai szempontokat helyezték volna előtérbe a kinevezések során. Ezt a dilemmát Szemere Bertalan, Borsod vármegye követe fel is vetette az esküdszéki rendszer bevezetését megvitató, 1844. január 26-i kerületi ülésen, Szemere emellett élesen kritizálta – hasonló érveket felhozva – az elmozdíthatatlan bírákat is, akik szerinte az előléptetés és a különböző jutalmazások ígéreteivel befolyásolhatóak.⁶³ Somssich Pál ugyanezen az ülésen szintén hosszasan fejtegette bírói függetlenséggel és pártatlansággal kapcsolatos gondolatait, kiemelve, hogy a hivatásos bírák kiismerhetőbbek, és ezáltal könnyebben megvesztegethetőbbek az esküdteknél. Nem nyújtana megfelelő megoldást továbbá a problémák orvoslására a fellebbezés lehetősége sem, hiszen ha az elsőfokon eljáró fórum a kormánypárt politikai befolyása alatt áll, feltételezhető, hogy a fellebbviteli fórumon eljáró, ugyanazon testület által kinevezett bíró is ugyanígy elfogult.⁶⁴ Klauzál Gábor egyenesen a „bürokrácia zsarnokságának” nevezte a hivatásos bírák politikai szereplők általi kinevezését.⁶⁵

A pártatlanság és politikai függetlenség biztosítására a kor haladóbb szellemű politikusai szerint megfelelő megoldást jelentett volna az esküdszéki modell alkalmazása. Az esküdtbíróságok esetében *„egészén a nemzet kezében van a büntető hatalom, a szabadon választott s önállású független férfiak ítélnék a vádlott felett, s a kimondott ítélet után visszalépnek ismét a polgárok sorába, melyből választattak”*⁶⁶ – olvasható a Deák Ferenc és támogatói által megfogalmazott különvéleményben. A javaslattevők kiemelik, hogy az esküdtek nem tisztviselők, ezáltal nem fűződnek érdekeik az államhoz, és nem függ a megélhetésük a pozíciójuktól, így kevésbé befolyásolhatóak. Mivel az esküdszékek a javaslat szerint a hivatásos bírói testületnél nagyobb létszámúak voltak, és a testület tagjait egymást valószínűleg korábbi nem vagy nem jól ismerő, különböző vagyoni és társadalmi helyzetű, eltérő világnézetű laikus személyek közül választották volna, sokkal kevésbé lett volna valószínű, hogy valamely félle szemben elfogult

⁶² *Both*: i. m. 10. o.

⁶³ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 44. o.

⁶⁴ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 27-28. o.

⁶⁵ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 57. o.

⁶⁶ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 269. o.

magatartást tanúsítsanak.

Akadtak olyan érvek, amelyek cáfolni próbálták a fenti gondolatmenetet. Majláth György, Baranya vármegye követe az ellenkező véleményen volt az esküdtek részrehajlóságával kapcsolatban, szerinte ugyanis amennyiben az esküdtek a helyi közösségből kerülnek ki, ismerik a vádlottat, akár személyes harag vagy sérelem fűzi őket hozzá, ezáltal megtörténhet, hogy nem az igazság szolgáltatása, hanem a bosszúvágy motiválja őket, amely indokolatlanul szigorú ítélethez vezethet. Ezzel szemben a hivatásos bírák képesebbek megfontoltabban, az érzelmeiktől mentesen dönteni.⁶⁷ Az esküdtszékek védelme érdekében és Majláth okfejtésének cáfolataként felhozható azonban az a körülmény, hogy mind a vádlónak, mind pedig a vádlottnak volt beleszólási joga az esküdtek kijelölésének folyamatába, pont az említett esetek kiküszöbölése végett.

A Főrendiházban is heves vitákat generált az esküdtszékek függetlenségének kérdésköre. Gróf Széchen Antal kiemelte annak veszélyét, hogy az esküdtek politikai nézeteik alapján olyanokat ítéldhetnek el, akiknek nem bizonyították be korábban teljes mértékben a bűnösségüket, így az esküdtbíróságok akár a statáriális bíróságokhoz hasonló intézményekké is fajulhatnak.⁶⁸ Vele szemben az esküdtszékek hívei – mint gróf Andrássy Károly – a már ismertetett érvet, az adott kormány által kinevezett és fizetett bírák politikai részrehajlóságának dilemmáját hozták fel.⁶⁹

Az esküdtbíráskodás egyik legnagyobb ellenzője Zsedényi Ede volt, aki a kerületi ülések és az Alsótábla ülései alkalmával is többször felszólalt a témában. Zsedényi elsősorban az esküdtek kiválasztásának folyamatában látta a rendszer hibáját. Szerinte az esküdtek a javaslat alapján a társadalom túl tág rétegéből lennének kiválasztva, ezért „*jogaikban, sociális viszonyaikban, fogalmaikban és érettségükben olyannyira különböznek, hogy batározottan mondhatni előre, miszerint ezeknek sorából tíz esetben egyszer értelmes és szilárd jury, de kilencz esetben viszont annak csak torzképe kerülne ki*”.⁷⁰ Így megtörténhettek volna olyan esetek is, hogy egy esküdtszéknek a tagjai egymással hatalmi-befolyási viszonyban álló személyek, például egy földesúr és jobbágysai lettek volna, ez utóbbiak pedig a magasabb pozícióban lévő esküdt iránti tiszteletből vagy félelemből alárendelték volna magukat neki. Ez felvethetné az összeférhetetlenség kérdését is, azonban a javaslat nem kínált rá megoldást. Megjegyezhető, hogy bár bizonyos esetekben volt helye mind az esküdtek, mind a bírák visszavetésének, ez azonban egy szűkebben szabályozott kör volt (például a rokonság, a személyes ellentét vagy az ügyben tanúként szereplés esetén lehetett volna kérni), és nem zárta ki a Zsedényi által fejtegetett körülményeket. Szepes vármegye követe aggodalmát fejezte ki az iránt is, hogy amennyiben az esküdtek a különvéleményben

⁶⁷ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 61. o.

⁶⁸ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 166-171. o.

⁶⁹ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 173. o.

⁷⁰ *Fayer*: i. m. IV. kötet. 35. o.

indítványozottak szerint, a vármegyei közgyűlésen történő választás útján nyernék el tisztségüket, az esküdttörvényszékek politikai játszmák színtereivé válnának.⁷¹ A választott esküdtszékek intézményének problémájára jól rávilágított Zsedényi, a később elkészült második eljárási javaslat pedig figyelembe vette ezt, a benne foglaltak szerint sorsolás útján nyerhették volna el az esküdtek a tisztségüket. Zsedényi felszólalására mindazonáltal sok kritikus válasz érkezett. Gondolataira reflektálva mutatott rá például Szemere Bertalan arra, hogy egy jogalkotási folyamat során, egy jogalkalmazásra rendelt szerv alapelveinek rögzítésekor nem azt a kérdést kell vizsgálni, hogy „*vájjon hasznos-e az esküdtszék politikai intézménynek, hanem az[t]: vájjon jogintézménynek jó-e?*” – kérdését meg is válaszolta, bizonygatva, hogy az esküdtszékek kellően elfogulatlan intézmények és biztosítják az alapvető eljárási garanciákat.⁷²

IV.3.4. A jogi szakértelem és a laikus meggyőződés szerepe a ténykérdések megítélése során

„*A törvény annál fogva bizta a „vétkes”-nek vagy „nem vétkes”-nek kimondását szabad és független polgárookra, mert e kérdésben az ember élő lelkiismerete biztosabban ítél, mint a holt szabályok*”⁷³ – olvasható Deák Ferenc 1848. április 29-én igazságügyi miniszterként kiadott sajtóesküdtszéki rendeletében, de hasonló gondolatokat fogalmazott meg Deák támogatóival az esküdtszékek mellett tett különvéleményben is, hangsúlyozva, hogy a vád alá helyezés eldöntésénél, valamint a bűnösség tényének megállapításánál nem feltétlenül szükséges a jogi szakértelem, csupán a laikus személyek őszinte meggyőződése.⁷⁴ Ezzel egybevágó álláspontot képviselt Somssich Pál is, az 1844. január 26-i kerületi ülésen – „*Az egyszerű igazság megismerésére tisztá és józan akarát elég, az iskolai szabályozott theoreticus okoskodások pedig, kivált a gyakorlat terén, az igazságtól inkább elvezetnek*”.⁷⁵

Zsedényi Ede ebből a szempontból is kifejtette kritikáit az esküdtszéki modellel szemben. Az 1843. november 19-i kerületi ülésen felvetette, hogy az esküdtek lelkiismeretük, és nem a törvények alapján ítélnék, így megtörténhet az, hogy bűnöst ártatlannak, ártatlant pedig bűnösnek nyilvánítanak. Emellett amennyiben az esküdtszék valamely törvényt túlságosan keménynek vagy igazságtalannak tart, felülírhatja azt a vádlott ártatlanná nyilvánításával.⁷⁶ A felvázolt folyamat, a *jury nullification* megvalósulása egy rendkívül ellentmondásos helyzetet teremtené, hiszen bár működhetne akár jogfejlesztő tényezőként is – az esküdtszékek ilyen módon történő véleménynyilvánítása tükrözi az adott jogi norma társadalmi elfogadottságát –, megszüntetné a kiszámíthatóságot, a stabilitást, és

⁷¹ Fayer: i. m. IV. kötet. 40. o.

⁷² Both: i. m. 12. o.; Fayer: i. m. IV. kötet. 42-44. o.

⁷³ Deák Ferenc igazságügyi miniszter sajtóesküdtszéki rendelete. Pest, 1848. április 29. 69. §

⁷⁴ Fayer: i. m. I. kötet. II. rész. 255-258. o.

⁷⁵ Fayer: i. m. IV. kötet. 28. o.

⁷⁶ Fayer: i. m. IV. kötet. 9. o.

súlyosan sértené a jogbiztonságot.⁷⁷

Zsedényi bírálataival szemben az esküdszékek hívei jól felépített érveket sorakoztattak fel. Somssich az esküdtbíráskodás nagy ellenzőjének tartott Philippe-Antoine Merlin de Douai, Franciaország korábbi miniszterelnökének és Államtanácsának tagjának szavait idézte: „*és mégis legyünk igazságosak az esküdszékek bírái és kihágásai iránt; igaz, hogy sokszor feloldozták a bűnösöket, de még soha be nem bizonyítottak, hogy valaha egy csepp ártatlan vért ontottak volna*”.⁷⁸ Ezeket a gondolatokat kiválóan egészítette ki Szemere Bertalan, aki statisztikai adatokkal igazolta annak a ténynek a valótlanágát, hogy az esküdtek gyakran felmentik a vádlottat – 1801 és 1825 között Párizsban az esküdszékeken tárgyalt ügyek mindössze negyedében, míg a „*specialis bíróságok*” előtt tárgyalt ügyek harmadában született felmentő ítélet.⁷⁹

IV.3.5. A jogorvoslat és a téves ítéletek korrekciójának lehetősége

Az ítélet helyességéért büntetőeljárásunkban az ítéletet hozó bírát nem lehet felelősségre vonni, az viszont elvárható tőle, hogy munkáját a legnagyobb szakmai felkészültséggel és gondossággal végezze el. Természetesen mindezek ellenére megtörténhet, hogy téves ítélet születik, ezek korrigálására pedig biztosítani kell perorvoslati lehetőségeket.

Az első büntetőeljárási törvényjavaslat a fellebbvitel és a perújítás lehetőségét biztosította volna. Az esküdszéki javaslat melletti különvéleményben Deák Ferenc és támogatói rávilágítottak a fellebbviteli eljárás problémáira – mivel a másodfokon eljáró bíróság a ténykérdéseket is felülbírálhatta volna, és az új ítéletet kizárólag az elsőfokú tárgyalás jegyzőkönyve alapján hozta volna meg. Feltehető azonban a kérdés, hogy mennyiben tudnak egy gyakran pontatlan, a büntetőpernek csak a jegyző által kiemelendőnek tartott momentumait tartalmazó dokumentuma alapján helyes döntést hozni a fellebbviteli döntéshozók, akik nem voltak jelen az elsőfokú eljárás során, nem látták a tanúkat, a vádlottakat, és nem hallották azok előszóbeli megnyilvánulásait? A különvélemény aláírói indítványozták, hogy az esküdszéki rendszerben egy olyan fellebbviteli fórum álljon fel, amely nem felülbírálja, hanem megsemmisíti az elsőfokú bíróság döntését, és új eljárásra utalja az ügyet.⁸⁰

Az esküdszéki tervezetben további korrekciós lehetőségként szerepelt az esküdtek hibásnak vélt döntése esetén az ítélőszék új eljárás kezdeményezésére irányuló joga, amelyet a javaslat

⁷⁷ Radics Olívia: Eretnek esküdszékek. Jury nullification az Egyesült Államokban. Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica. Publicationes doctorandorum iuridicorum 2007/1-15. sz. 258-263. o.

⁷⁸ Fayer: i. m. IV. kötet. 31. o.

⁷⁹ Fayer: i. m. IV. kötet. 48. o.

⁸⁰ Fayer: i. m. I. kötet. II. rész. 263-268. o.

szövegének ismertetésekor bővebben kifejték majd.

IV.4. A második eljárási tervezet (esküdtbíróági modell) főbb elemeinek ismertetése

Az 1844. január 27-én tartott kerületi ülésen az Alsótábla képviselői megszavazták, hogy a büntetőeljárási javaslatot elkészítő albizottság dolgozza át a tervezetet, és a választottbíróágok helyett esküdszékek döntsenek a vád, illetve a bűnösség tényének megítélése során. Az albizottság 1844 nyarára készült el az új javaslattal, amelynek tárgyalása augusztus 16-án került a kerületi ülések, majd augusztus 26-án az országos ülések (az Alsótábla) napirendi pontjai közé.

A következőkben a második eljárási javaslat eltéréseit, újdonságait emelem ki az elsőhöz képest. Ez a tervezet szintén egy négyszereplős intézményrendszert tartalmazott, amelyben két esküdszék szerepelt – a vád alá helyezéshez a (kis) perbefogási esküdszékre, a bűnösség megállapításához (nagy) bűnbíróági esküdszékre lett volna szükség, míg a bűnösnek talált vádlottra hivatásos bírákból testület szabott volna ki szankciót.

A *bűnvizsgáló bírák* és a *közvádlók* szerepe, illetve személye tekintetében nem tartalmaz a két javaslat jelentős eltéréseket egymástól.⁸¹ A közvádlóknak a vád iránti véleményüket, illetve a bűnvizsgálat során felmerült vizsgálati iratokat a *vádesküdszéknek* kellett volna előterjesztenie.⁸² Ezek a testületek 13 tagból álltak volna, az első alispán elnökleite alatt, végzés meghozatalához minden tag jelenléte szükséges lett volna. Az esküdszékek tagjainak kiválasztására egy küldöttség által írtak volna össze azokat a 21. életévüket betöltött állampolgárokat, akik legalább 100 forint éves jövedelemmel rendelkeztek, vagy ugyan jövedelmük nem haladja meg az előírt határt, viszont más kritériumoknak megfelelnek – mint például a Magyar Tudós Társaság tagjai, ügyvédek, mérnökök vagy orvosok. A listára nem kerülhettek volna fel egyházi személyek, hivatásos vagy veterán katonák, bírák, közvádlói tisztet betöltők, szolgák és írástudatlanok sem. Az így létrehozott összeíráson szereplő személyek közül a törvényhatóságok közgyűlésein sorsolással állapították volna meg a vádesküdszék tagjait. A tagok ülésnaponként 2 forint díjazásban részesültek volna.⁸³

A javaslat úgy rendelkezett, hogy a vádesküdszék havi rendszerességgel tartja zárt üléseit, amelyeken csak az esküdszék által megidézett tanúk, illetve felmerülő kérdések esetén a közvádló vehet részt. Az esküdtek következő két kérdésben dönthettek volna: „*Meg vannak-e győződve, hogy a közvádló véleményében körülírt bűntett elkövetett?*”; illetve: „*Meg vannak-e győződve, hogy az előterjesztett*

⁸¹ Legfeljebb annyit érdemes ehelyütt megjegyezni, hogy az előző tervezettől eltérően, az esküdszéki javaslat szövege nem különböztette meg a politikai bűncselekményeket az ezek feltárására irányuló eljárás szempontjából.

⁸² *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 414. o.

⁸³ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 377-380. o.

bizonyosságoknál fogva a vádlott azon bűn miatt vád alá igazságosan vettethetik?” – mindkét alkalommal külön-külön szavazással, és egyszerű többséggel. Vádemelésre akkor kerülhetett volna sor, ha mindkét kérdésre igen válasz érkezik. A javaslat szerint az ülés során nem készült jegyzőkönyv, csak vád alól feloldó, vagy vád alá helyező végzés. Amennyiben a vádesküdtszék ez utóbbi iratot állította volna ki, a közzvádló – az előző javaslatba foglaltakhoz hasonlóan – a törvényszék elnökének volt köteles benyújtani a vádlevelet.⁸⁴

A büntetőpert lefolytató esküdtbírásgbíróság, egy *ítélő esküdtszék*ből, illetve egy *büntetőtörvényszék*ből állt volna. Az ítéző esküdtszék feladata a döntés meghozatala a vádlottak bűnösségét illetően, a büntetőtörvényszéké pedig ez előbbi határozata alapján a vádlottak büntetésének kiszabása lett volna. A javaslat alapján az ítéző esküdtszék tagjait a vádesküdtszék felállítására céljából összeállított névjegyzéken szereplő polgárok közül sorsolták, a törvényhatóságok közgyűlésein, a vádesküdtszék tagjainak megállapítását követően. Legalább 120, legfeljebb pedig 240 személyt kellett így kijelölni, akik közül harmincat hívtak volna meg egy ülésnapra, és tizenketten alkották volna az esküdtszék – a harminc főből a közzvádló és a vádlott is visszavethetett néhányat, az ok megjelölése nélkül.⁸⁵ A nyilvános eljárás helyett a javaslat bizonyos esetekben adott lehetőséget zárt eljárásra is, ennek feltételeit, illetve a résztvevők körét pontosan meghatározva.⁸⁶

A tárgyalást a törvényszék elnöke vezette volna, zárásként felolvassa az esküdtszék által megválaszolandó kérdéseket. Az ítéző esküdtek külön terembe visszavonulva, egyenként tárgyalták volna meg az egyes pontokat. A javaslat hat kötelezően megválaszolandó kérdést deklarált; először meg kellett állapítani, hogy történt-e valóban bűncselekmény, amennyiben pedig igen, azt valóban a vádlott követte-e el. A vádlott bűnösségének megállapításához a tizenkét esküdt közül legalább nyolc „igen” szavazatára lett volna szükséges, az ezt követő kérdésekben – mint például a vádlott a bűncselekményt a vádlevelelben foglalt körülmények fennállásával követte-e el; fennállnak-e bizonyos enyhítő, illetve minősítő körülmények; illetőleg rendelkezik-e a vádlott beszámítási képességgel – egyszerű többséggel is lehetett volna határozni,⁸⁷ szavazategyenlőség esetén a vádlottnak kedvezőbb döntést meghozva. A döntések meghozatalát követően, visszatérve a tárgyalóterembe az előjárójuk hirdette volna ki a vádlott bűnösségéről vagy ártatlanságáról szóló határozatot.⁸⁸

A tervezet úgy rendelkezett, hogy amennyiben az esküdtszék a vádlott bűnössége mellett döntene, de a törvényszék tagjai mindnyájan hibásnak tartják ezt, lehetőségük van az ítéletet

⁸⁴ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 415-417. o.

⁸⁵ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 381-383. o.

⁸⁶ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 421-422. o.

⁸⁷ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 429-430. o.

⁸⁸ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 432. o.

felfüggeszteni, és a következő ülésen az ügyet egy új esküdtszék elé terjeszteni. Amennyiben ez az esküdtszék is ugyanígy határoz, a törvényszéknek kötelessége mindenképpen alkalmazni a döntést, és egyéb esetben sincs helye az esküdtszék határozata felfüggesztésének.⁸⁹

A törvényszék állandó, hivatásos bírákból – egy elnökből, négy ülnökből, valamint szavazattal nem rendelkező jegyzőkből állt volna, az ítélethozatalhoz pedig legalább három bíró jelenléte volt szükséges.⁹⁰ Az esküdtszéki határozat felolvasását a törvényszék visszavonulása és az ítélethozatal követte volna – megállapítva a vádlott büntetését és a perköltségeket.

Az ítélet kihirdetése után 3 nap lett volna – akár a közzvádló, akár a vádlott, akár pedig a sértett részéről – az ítélet igazítása végett a főigazgatói székhez folyamodni. A főigazgatói szék 9 bíró tagja nyilvános ülésen az ítéletet helybenhagyó, vagy azt megsemmisítő döntést hozhatott volna, utóbbi esetben visszaulva az adott bíróságnak, vagy amennyiben az adott intézmény eljárási jogosultságának hiányát állapította meg, egy másik, általa kijelölt bíróságnak.⁹¹

V. Záró gondolatok. Az 1843/44-es esküdtbíróági javaslat utóélete

A vázolt kodifikációs folyamat – bár az eredményként megalkotott törvényjavaslatot végül elutasították – nem mondható kifejezetten eredménytelennek, hiszen olyan kérdésekre próbáltak itt választ adni, és olyan gondolatokat, pro és kontra érveket fejtek ki a különböző büntetőeljárási modellekkel kapcsolatban, amelyek a jogalkotás számára később iránymutatásként szolgálhattak.

Az 1843/44-es országgyűlést követően a haladó szellemű politikai és jogászai elit körében általános volt az elvárás a büntetőeljárási tervezet újratárgyalása és elfogadása iránt, ez azonban a reformkorban már nem valósult meg. A márciusi ifjak 1848. március 15-én 12 pontban megfogalmazott követeléseik 8. pontja tartalmazta az esküdtszékek bevezetését és az egyenlő képviselést a büntetőeljárásban, ám a szabadságharc miatt ekkor sem került sor a büntetőeljárás átfogó szabályozására.⁹²

Az 1848. évi XVIII. törvénycikk – az ún. sajtótörvény – az eljárásjog egy területén mégis életbe léptette azokat az esküdtbíróági modellre vonatkozó gondolatokat és szabályozást, amelyet az ismertetett törvénytervezet deklarált.⁹³ A sajtótörvény 17. §-a kimondta, hogy a sajtóvétségek megvalósulása esetén nyilvános eljárás során esküdtszékek hoznak ítéletet, és az esküdtbíróágok felállítása az 1843/44-es büntetőeljárási törvényjavaslatban meghatározott rendelkezések

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 384. o.

⁹¹ *Fayer*: i. m. I. kötet. II. rész. 434-440. o.

⁹² *Botb*: i. m. 18. o.

⁹³ *Mezey*: i. m. 442. o.

alapján történik.⁹⁴ A sajtóvétségek esetén alkalmazandó eljárás részletszabályait a Deák Ferenc igazságügyminiszter által 1848. április 29-én kiadott, Szalay László és Békey István fogalmazói segéd nevéhez fűződő sajtóesküdszéki rendelet tartalmazta.⁹⁵ A szabadságharc miatt a sajtótörvény szerinti esküdtbíráskodás nem tudott elterjedni Magyarországon – már az esküdszékek felállítása is komoly problémát okozott a törvényhatóságoknak, és mindössze néhány olyan esetről tudunk, amikor esküdszékek ítélték volna sajtóügyekben.⁹⁶ Mindezek ellenére a kiegyezést követően kisebb eltérésekkel – például a vádesküdszékek mellőzésével – mégis megvalósultak a sajtótörvénybe és a sajtóesküdszéki rendeletbe foglaltak.⁹⁷ Ugyan a Csemegi Károly nevéhez fűzhető, 1772-ben elkészített büntetőeljárási tervezet, a „*Sárga könyv*” hivatásos bírósági eljárást tartalmazott,⁹⁸ és az 1882., az 1886., illetve a Fabinyi Teofil-féle 1889. évi javaslat sem részesítette az esküdtbíráskodást előnyben,⁹⁹ a Szilágyi Dezső igazságügyminiszter vezetésével az 1890-es években megalkotott tervezet viszont már másképp rendelkezett e kérdéssről. A tervezet elfogadásával megszületett, első magyar büntetőeljárási törvény, az 1896. évi bünvádi perrendtartás tehát az 1843/44-es tervezethez hasonlóan szintén egy esküdtbírói modellen alapult,¹⁰⁰ az esküdtbíráskodás részletszabályait pedig az 1897. évi XXXIII. tc. tartalmazta. Az 1843/44-es büntetőeljárási javaslat évtizedekre meghatározta a magyar jogfejlődést, hiszen bünvádi perrendtartás alapján felállított – az első világháború alatt hatáskörükben jelentősen korlátozott és részben felfüggesztett, majd az 1918. évi III. néptörvény által újrászabályozott – esküdszékek 1919-ig működtek Magyarországon.¹⁰¹

⁹⁴ 1848. évi XVIII. törvénycikk 17. §: *A sajtóvétségek fölött nyilvánosan, esküdszékek ítélt. A ministerium felbatalmaztatik, hogy szorosan a büntető eljárásról szóló mult országgyűlési javaslatnak elvei szerint, az esküdtbíróóságok alakítását rendelet által eszközölje*

⁹⁵ *Both*: i. m. 19-24. o.

⁹⁶ Antal Tamás: A sajtóesküdszékek és működésük szabályozása Magyarországon. (1867-1896). Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Publicationes Doctorandorum Juridicorum 2003/1. sz. 7. o.; *Both*: i. m. 28. o.; Ferenczy Zoltán: Deák élete. II. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1904. 101. o.

⁹⁷ Antal Tamás: A büntető eljárás jogszabályi forrásai Magyarországon a polgári korban. Jogtudományi Közlöny 2016/12. sz. 612. o.; Antal: A sajtóesküdszékek és működésük szabályozása Magyarországon. 11-12. o.; Finkay: i. m. 32. o.

⁹⁸ Antal Tamás: Az esküdszék fogadtatása az 1896. évi bünvádi perrendtartás országos vitájában. Jogtörténeti szemle. 2017/1-2. sz. 64-71. o. 64. o.; *Fantoly*: i. m. 12-13. o.

⁹⁹ Antal: Az esküdszék fogadtatása. 65. o.; Csizmadia Andor: Esküdtbíráskodás Magyarországon a dualizmus korában. In: Jogtörténeti Tanulmányok (szerk. Csizmadia Andor). Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest 1966. 133. o.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ Csizmadia: i. m. 144-146. o.

Marsi Gréta

joghallgató (KRE-AJK), a BISZK Bányai Műhelyének tagja

A kommunista rendszerrel szembeni ellenállás a Rákosi-korszakban, különös tekintettel a békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalomra

I. Bevezetés

A Szovjetunió által megszállt Magyarországon 1945-től egy szovjet mintára kiépített kommunista hatalmi berendezkedés alakult ki, amelynek a politikai, gazdasági, valamint társadalmi életre gyakorolt hatása számos alkalommal kivívta a lakosság ellenállását. Bár ezen szembeszegülés a leglátványosabban az 1956. október 23-i forradalom, majd az azt követő hetekben végbement szabadságharc eseményei során bontakozott ki, elengedhetetlen, hogy lássuk, már az ezt megelőző években is meghatározó szerepet játszottak hazánkban az állam- és rendszerellenes tevékenységek különböző változatai.

Kutatásom során magyar nyelvű szakirodalmi források mellett levéltári dokumentumokat használtam. Ezen anyagok vonatkozásában szükségszerű, hogy említésre kerüljön, egyes esetekben – a dokumentumok időbeli keletkezése, valamint a politikai rendőrség azokra kifejtett befolyásának okán – fenntartással kell kezelni a forrásban foglaltakat. Dolgozatomban így az “Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 4.1. A-3243/3. Az állambiztonság ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc 1949-1953. III.” (továbbiakban: ÁBTL 4.1. A-3243/3.) jelzeten feltüntetett, 1984-ben keletkezett forrás alkalmazásakor törekedtem annak minél objektívebb, tényyszerűbb felhasználására, továbbá olyan adatok és információk kiemelésére, amelyek a legkisebb valószínűséggel kerültek a pártállami narratíva befolyása alá.

II. Az ellenállás megjelenése a Rákosi-korszakban

A kommunista ideológia bevezetése megkövetelte, hogy a magyar emberek a Szovjetunió céljaival és érdekeivel azonosuljanak, ezen elvárás azonban a Rákosi-korszak éveiben az eredetileg áhított önfeláldozó magatartástól eltérően csupán a társadalom széles rétegeinek ellenállását váltotta ki. A népesség valamennyi rétegére kiterjedő szervezkedések alakultak, melyek különféle – a kommunista hatalomgyakorlók által – „reakciónak”¹ bélyegzett tevékenységek végrehajtását tűzték ki célul.

Ezen csoportok legfőbb ambíciója a „népi demokratikus rendszer megdöntését, illetve gyöngítését”² foglalta magába, mely elhatározást sok esetben a Szabad Európa Rádió, valamint az

¹ *Banké* Barbara: Recsk. Szépmíves Könyvek, Budapest 2017. 42. o. A Magyar Kommunista Párt „fő ideológusának”, Révai Józsefnek 1945. július 22-én a Szabad Nép hasábjain megjelent szentenciája szerint: „reakción az, aki antikommunista”.

² ÁBTL 4.1. A-3243/3. 6. o.

Amerika Hangja rádióadó ösztönöztek. A külföldről közvetített adások felhívást intéztek a hazai „*ellenséges erők*”³, amelyben amellett, hogy illegális szervezkedések, illetve ellenálló mozgalmak megalapítására buzdították őket, részletekbe menő utasításokat is adtak az elérendő célok és programok kidolgozására a konkrét gyakorlati tevékenység módszereit illetően.⁴

II. 1. A kommunista rendszer megdöntésére irányuló szervezkedések főbb jellemzői

Az ellenálló szervezkedések személyi összetételüket, megalakulásukat, elveiket, valamint konspirációs módszereiket tekintve többnyire azonosságot mutattak. A mozgalmak vezetői jobbára az „osztályidegen” egyének – katonatisztek, csendőrök, tőkések, földbirtokosok – köréből kerültek ki, ugyanakkor gyakran munkások, dolgozó parasztok, kulákok is a befolyásuk alá kerültek. A tagok bevonása legtöbbször korábbi ismertségen alapult, a személyek közötti bizalmi kapcsolatot pedig főként az azonos politikai nézetek biztosították. Mindezek következtében „*az egyes szervezkedések keijjlődése időben viszonylag gyorsan ment végbe*”⁵, a legtöbb esetben már „csak azt kellett tisztázniuk, hogy [a beszervezendők] hajlandók-e céljaik érdekében aktív tevékenységet kifejteni”⁶.

Az ellenálló mozgalmak területi elhelyezkedésüket illetően többségben helyi kiterjedésűek voltak, amelynek oka első sorban a kisebb kockázat vállalása volt, azonban ismertek olyan szervezkedések is, amelyek egy-egy megye, vagy országrész figyelmét is képesek voltak felhívni az ellenálláshoz való csatlakozásra. A különböző hazai antikommunista csoportosulások között általában nem létesült érdemi kapcsolat – még azon esetekben is csupán elvétve, amikor egy-egy szervezkedés akár egyazon megyében tevékenykedett – ugyanakkor egy részük határozott motivációval rendelkezett arra nézve, hogy kontaktust létesítsen különféle nyugati – elsősorban amerikai – szervekkel, valamint azok budapesti követségeivel. Noha az ilyen irányú törekvések jellemzően már azelőtt meghiúsultak, hogy a belső ellenállások és a nyugati szervek között bármiféle kapcsolat létrejöhetett volna, egyes esetekben a különféle szervezkedések vezetői mégis ezen nemlétező nyugati kapcsolatokra hivatkozva szerették volna csoportjuk komolyságát és befolyását hangsúlyozni a tagok előtt.⁷

Az illegális mozgalmak államellenes tevékenységének legmeghatározóbb kifejeződéseként a röpcédulagyártás említhető, melyhez a szervezkedések rendszerint írógépeket, guminyomdát, ritkább esetekben sokszorosítógép felhasználását vették igénybe. „A terjesztés legáltalánosabb módszere a szórás, a levélszekerényekbe dobás és falra ragasztás volt”⁸, akcióikat a csoportok számos esetben

³ ÁBTL 4.1. A-3243/3. 4. o.

⁴ ÁBTL 4.1. A-3243/3. 4-5. o.

⁵ ÁBTL 4.1. A-3243/3. 9. o.

⁶ Uo.

⁷ ÁBTL 4.1. A-3243/3. 12. o.

⁸ ÁBTL 4.1. A-3243/3. 42. o.

a különféle időszerű eseményekhez – beszolgáltatás, tanácsválasztás, nemzeti ünnepek – kötötték.⁹

II. 2. A belső ellenállással szemben folytatott államvédelmi munka eszközei és hatékonysága

Noha esetenként erőpróbát jelentett számukra, az államvédelmi szervek – elsősorban a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága – a belső ellenállási szervezkedések leleplezésének, majd felszámolásának területén legtöbb esetben hatékonyan és eredményesen jártak el. „A statisztikai adatok elemzéséből megállapítható, hogy a bűncselekmények kezdetétől az állambiztonsági szervek látókörébe kerüléséig általában fél-egy év telt el¹⁰, gyakran előfordult azonban, hogy a különböző ellenállási, szervezkedési és összeesküvési ügyeket az államvédelem a kiterjedt besúgóhálózata segítségével még azelőtt felfedte”¹¹, hogy azok tevékenysége bármilyen formában realizálódhatott volna.

Az egyes antikommunista csoportosulások különböző információs források – hálózati és operatív eszközök, állampolgári bejelentések – útján kerültek az államvédelmi szervek látókörébe; felderítésük jobbára röplapterjesztés, „népi demokrácia” ellenes izgatás vagy szabotázs gyanúja alapján indult. Az effajta jogellenes tevékenységek mihamarabbi felfedésének céljából az államvédelmi szervek haladéktalanul megtették az elsődleges lépéseket, majd elkészítették az operatív feldolgozás tervét. Ezen munkaprogram meghatározta a nyomozás irányát, valamint pontos ütemezését – esetenként akár több variáns is feltüntetve – mindezek mellett pedig tartalmazta az alkalmazandó erőket, eszközöket és módszereket is.¹²

„Az operatív munka során általában törekedtek az ellenséges körből – terbelő, kompromittáló adatok felhasználásával – beszervezéseket végrehajtani”¹³, azonban megemlíthetők olyan ügyek is – mint a következő fejezetben részletesen tárgyalt békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom esete – amelyek felszámolásának céljából az operatív tisztek fedett személyazonossággal önmaguk váltak az illegális szervezkedések tagjává.

III. A békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom megalakulása és célkitűzései

„Mi fiatalok összjöttünk a célból, hogy harcoljunk a kommunizmus ellen, mely hazánkat elnyomja, s rabságban tartja, s nemzeti függetlenségünk, hagyományait nem tartja tiszteletben.”¹⁴ – olvasható a békéssámsoni

⁹ Uo.

¹⁰ ÁBTL 4.1. A-3243/3. 9. o.

¹¹ *Orgonányi* István: A Magyar Ellenállási Mozgalom. Röpcédulázás Békéssámszon községben az ötvenes években. Betekintő 2013/4. sz. 1. o.

¹² ÁBTL 4.1. A-3243/3. 68. o.

¹³ ÁBTL 4.1. A-3243/3. 78. o.

¹⁴ ÁBTL 3.1.9. V-127611. „Annus István és társai”. 111. o.

Magyar Ellenállási Mozgalom Szervezeti Szabályzatának első pontjában. A szervezkedés pontos elhatározással rendelkezett tevékenységét illetően, és a tagok megválasztásának vonatkozásában is komoly szempontokat vett figyelembe. A nulladik, ám legfontosabb feltétel a célkitűzésekkel való teljes egyetértés, valamint a fennálló társadalmi renddel szembeni harcra készség volt.

A szervezetbe való felvétel a kezdetekben szigorúan az alapító tagok útján történhetett. A mozgalomban résztvevők a Szervezeti Szabályzat határozata szerint csak nőtlen, független személyek lehettek, így egy esetleges lelepleződés esetén a lebukás csak egyénekre korlátozódott volna. A mozgalom tagjainak legfiatalabbja így a tizenhetedik, legidősebbje a huszonharmadik életévét töltötte be a mozgalom 1951-es megalakulásakor, közülük – ifj. Annus István kivételével, aki az egykori békéssámsoni főjegyző fia volt – mindnyájan paraszti családból származtak. Legtöbben iskolatársak, szomszédok, Dolgozó Ifjúság Szövetsége tagok voltak, ezáltal szinte automatikusan fennállt közöttük a bizalmi viszony.¹⁵

Ifj. Annus István 1950 nyarára jutott véglegesen arra az elhatározásra, hogy a békéssámsoni DISZ keretein belül „népi demokrácia” ellenes szervezkedést hozzon létre. Szándékát megosztva Pleskonits Istvánnal, Hegedüs Lászlóval, Makszi Istvánnal, Setény Jánossal, Györgyi Ferencsel és Cseszko Ferencsel – akiről bizonyossággal tudta, hogy a fennálló hatalmi rendszer vonatkozásában hozzá hasonló nézeteket vallanak – célkitűzést fogalmaztak meg államellenes érzületeik kifejezése végett szerveződő ellenséges tevékenységük megvalósítására.¹⁶ 1951 év végére a Magyar Ellenállási Mozgalom így már körülbelül 15 beszerzett taggal rendelkezett, ezen felül pedig körülbelül további négyen tudomással bírtak róla.¹⁷

Ötletüket, miszerint cselekményük nagyobb hányada röplapterjesztésből álljon, ironikus módon a korszakban gyakran vetített szovjet filmekből merítették.¹⁸ Céljuk az antikommunista propaganda kifejtése, a „népi demokrácia” fejlődésének gyengítése, valamint a „népi demokratikus” rend megdöntésének elősegítése volt.¹⁹

Röplapjaik a legelső alkalmakkor még kézzel, tustoll felhasználásával készültek; a későbbiekben azonban a hatékonyság növelésének érdekében a szervezkedés tagjai önálló sokszorosítási technikához folyamodtak. A gyártás alapját képező festőhengert egy filcpárna képviselte, amelyet

¹⁵ *Kossuth Rádió*: Vasárnapi Újság. Emléktúra '56. 2016. október 23. <https://soundcloud.com/user-162068015/sir-a-magyar-rona-ruszki-csizma-nyomja> (2023. 03. 30.)

¹⁶ ÁBTL 3.1.5. O-9917/1. „Békésiek” 5. o.

¹⁷ ÁBTL 3.1.5. O-9917/1. „Békésiek” 21. o.

¹⁸ *Arany-Tóth Attila*: Emlékezés Arany-Tóth Ferencre. https://www.youtube.com/watch?v=o_4jDOyPn98 (2023. 04. 06.)

¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-9917/1. „Békésiek”. 5., 17. o.

bélyegzőfestékekkel itattak át. Az egyénileg készített stencilpapírt borotvapenge segítségével szabták méretre, majd azt az említett filcpárnára helyezve, a mintát egy üres borosüveg segítségével hengerelték rá egy újabb – általában iskolai gyorsíró, négyzethálós vagy postai – papírra.²⁰ A rölapokat a Magyar Ellenállási Mozgalom aláírással zárták, melyhez néhány rossz bélyegzőt használtak fel.²¹ „A rölapok mind a Szovjetunió és a »népi demokrácia« ellen izgató szöveget tartalmaztak”²², mivel legfőbb céljuk a parasztság és a munkásság kommunista rendszerrel, valamint annak intézkedéseivel való szembeállítása volt. A mozgalom egyik legnagyobb számban legyártott röpcédulája is ezt az elvet hirdette, „Parasztok, szabotáljátok a beadást!” felszólítású lapjuknak célja a termelészövetkezetek növekedésének akadályoztatása volt²³; „Sír a magyar róna, ruszki csizma nyomja, ávós spicli, figyelünk!” jelmondatuk pedig napjainkig az emberek emlékezetében él.

A békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom tevékenysége valamivel több mint három éven át, 1951 és 1954 között tényleges lelepleződés nélkül zajlott. Röpcédulázásaik során kivétel nélkül sikerrel jártak, más jellegű célkitűzéseik megvalósítása nem következett be. 1954 novemberében azonban a szervezet egyik tagja, Major János végzetes hibát követett el a mozgalom és tagjainak jövőjére nézve.

III. 1. A mozgalom tevékenysége és felderítésének előzményei

Marsó Gyula államvédelmi főhadnagy 1954. november 16-i jelentése alapján a szervezkedés tevékenységére 1951. október 15-én figyeltek fel először az államvédelem szervei, amikor is körülbelül 250 darab rölapot terjesztettek a szervezkedés tagjai Orosházán, valamint Tótkomlóson. Az ezt követő bő három évben – az Államvédelmi Hatóság tudomása szerint – további körülbelül tizenkét esetben szórtak rölapokat Békéscsabán, Orosházán, Mezőhegyesen, Budapest XIII. és XXI. kerületében, Makón, valamint Szolnokon és Tótkomlóson, ezeken felül pedig további egy alkalommal postai úton is történt terjesztés.

Az államvédelmi főhadnagy ugyanezen, 1954. november 16-i jelentésében végül részletes munkatervet fogalmazott meg a békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom felderítését illetően. Az államvédelmi szervek a nyomozás első lépéseként a szolnoki – úgynevezett – „T” ellenőrzéssel²⁴ való

²⁰ *Kossuth Rádió*: i. m.

²¹ ÁBTL 3.1.5. O-9917/1. „Békésiek”. 27. o.

²² ÁBTL 3.1.5. O-9917/1. „Békésiek” 7. o.

²³ ÁBTL 3.1.5. O-9917/1. „Békésiek” 7. o.

²⁴ *Borvendég* Zsuzsanna: „Ez nem spiclikedés, hanem felderítés” A levéllenőrzés módszertana és szervezeti felépítése 1945–1962 között. Betekintő 2011/2. 1. o. https://epa.oszk.hu/01200/01268/00018/pdf/EPA01268_betekinto_2011_2_borvendeg_0.pdf (2023. 04. 02.) 1945 novemberétől kezdve a Magyar Kommunista Párt cenzúrázással megbízott emberei a megfigyeltek

kapcsolatfelvételt határozták meg. Ezen csoport feladata a Budapest és Békéscsaba között történő levelezések fokozott mértékű figyelemmel kísérése volt „abból a szempontból, hogy nem találják-e valami támpontot a rölapok készítőinek és terjesztőinek megállapítására vonatkozóan”²⁵. Ekkorra ugyanis már feltételezhetővé vált az Államvédelmi Hatóság számára a budapesti és Békés megyei szórások által, hogy a szervezkedésnek vagy budapesti csoportja vagy egyéb fővárosi kapcsolata lehet. Második lépésként Marsó Gyula államvédelmi főhadnagy jelentésében a rölapok szórási helyeinek átvizsgálását tűzte ki abból a célból, hogy „esetlegesen megállapítható-e a röpcédula szórását végző személy útvonala.”²⁶ Ezen fázis abban segítette volna az államvédelmi szervek munkáját, hogy megállapítsák, vonattal utazott-e a más községben található munkahelyére a szóban forgó ellenálló szervezkedés tagja, avagy éppen onnan érkezett.

Az említett lépéseken felül a vizsgálódás alapjait az – addigi terjesztésekből bizonyítékként felhalmozott – postán vásárolt nagyobb mennyiségű papír, illetve az iskolás füzet (amelyekre a rölapokat készítették), a *Magyar Sakevilág* folyóirat (amelybe a röpcédulákat csomagolták), valamint a cetliken található bélyegzők elemzése adta. Ezen lépés keretein belül az Államvédelmi Hatóság azonnali intézkedést kezdeményezett „annak megállapítására, hogy Békés megyében milyen magánszemélyek vásároltak nagyobb mennyiségben postai levélpapírt”²⁷, valamint utasítást adott a békéscsabai közigazdasági technikumban végzett személyek kézírásának elemzésére, ugyanis egyedül ebben az intézményben használtak Békés megyében olyan gyorsíró füzetet, melynek lapjait 1953-ban a röpcédulák elkészítéséhez felhasználták. Mindezek mellett a továbbiakban előkészítették a Békés megyei vállalatok vizsgálatát is „abból a szempontból, hogy melyik vállalattól kik járnak vidékre”²⁸, különösen figyelembe véve azon intézményeket, melyek Csongrád megyével is állandó kapcsolatot tartottak fent; valamint utánajártak, hogy „a Békés megyei főosztályon nincsenek-e olyan bejelentések, vagy hálózati jelentések, melyek illegális szervezkedésre utalnak.”²⁹ Marsó Gyula államvédelmi főhadnagy jelentésének utolsó pontjában így elhatározást fogalmazott meg a későbbiekre nézve, mely szerint a nyomozás során feldolgozott adatok alapján támadólagos operatív kombinációt helyez kilátásba.³⁰

levelezésén túl egyéb küldeményeket is felbontottak, amelyekről aztán hangulátjelentéseket készítettek. Ez volt az úgynevezett „T”, azaz tömegellenőrzés, másnéven „halászás”.

²⁵ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 96. o.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 97. o.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

III. 2. A békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalommal szembeni nyomozás kezdete

„1954. november 25-ről 26-ra virradó éjjel a Láng Gépgyárban röpcédulát terjesztettek, [helyeknek] egy része megegyezik az 1954. október 22-én Tótkomlóson szórt röpcédulákkal” – olvasható Marsó Gyula államvédelmi főhadnagy 1954. december 2-i jelentésében. Az eset következtében megkezdett nyomozás során az államvédelmi szervek megállapították, hogy a rölapok azonosak „az 1951-től folyamatosan terjesztett »Magyar Ellenállási Mozgalom« elnevezésű illegális röpcédulás szervezkedés rölapjaival”³¹, mely információ tudatában az illetékes hatóság tagjai azonnali ellenőrzés alá vették az üzem segédmunkásainak anyagait.

A vizsgálódás folyamán kiemelésre került Major János, békéssámsoni születésű, 19 éves fiatalember dossziéja, akiről megállapították, hogy korábban a mezőhegyesi cukorgyár munkatársaként dolgozott, valamint hogy budapesti lakása a XIII. kerületi Szobor utca 11. szám alatt található. Ezen információk két okból kifolyólag váltak elengedhetetlen jelentőségűvé a nyomozás során: 1953. április 6-án Békéscsabán és Mezőhegyesen körülbelül ötszáz, 1954. augusztus 19-én Budapesten a XIII. kerületi Madarász telepen pedig körülbelül kétszáz darab rölapot találtak az államvédelem szervei, mely anyagok a Láng gépgyári nyomozás során kapcsolatba vonhatóvá váltak Major János személyével. Az Államvédelmi Hatóság – ezen meghatározó adatok birtokában – a továbbiakban Major János megfigyelését tartotta célszerűnek informátor, valamint ügynök által a munkahelyére, illetve a lakására vonatkozóan.³²

III. 3. „Körmendi” ügynök beszerzése a Magyar Ellenállási Mozgalomba

A bizalmas feladat véghez vitelének érdekében „Körmendi” fedőnevű ellenőrzött ügynököket állították szolgálatra, az ügyről pedig „Békésiek” fedőnévvel csoportdossziét állítottak fel. „Körmendi” ügynök számára konkrét terv került kidolgozásra, mely elsődlegesen a Major Jánossal történő megismerkedést határozta meg. A terv eredményességének érdekében így az 1954. november végi röpcédulázást követően Major János segédmunkást – az akkorra már a vállalatnál „dolgozó” – „Körmendi” ügynök mellé helyezték át kocsisíserőnek. Ennek célja az ügynök és a gyanúsított közötti bizalmas viszony kialakítása, valamint annak állandó, folyamatos fenntartása volt.³³ Az államvédelmi szervek ezen lépése rövid időn belül sikereket hozott Major János és „Körmendi” kapcsolatára vonatkozóan, a gyanúsított ugyanis már az első „kollégaként” töltött napjuk végén bizalmába fogadta beépített emberüket.

„Körmendi” ügynök beszámolójából kiderült, hogy Major János végül 1955. február 12-én

³¹ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 103. o.

³² Uo.

³³ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 139. o.

egészében felfedte előtte a békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom tevékenységét. Az ügynök és a gyanúsított az aznapi munkaidő lejártát követően a Dagály utcai italtolt felé vette az irányt, ahol Major János elmondta, hogy tagja egy illegális ellenálló mozgalomnak, mely 1951 óta működik, és amelynek tevékenységéből kifolyólag ő már rendelkezik tapasztalattal a röpcédulázást illetően. A szervezkedés tagjai vidékiek, és tulajdonképpen ő maga is csupán a csoport megbízásából érkezett Budapestre dolgozni, hogy ellenálló tevékenységüket nagyobb kiterjedéssel végezhessek. Elmesélte, hogy néhány hónappal azelőtt körülbelül ötszáz darab – a Magyar Ellenállási Mozgalom bélyegzőjével szignált – röplapot szórt szét a Láng Gépgyárban éjszakai műszakjának ideje alatt. Röpcéduláikat minden nagyobb ünnep alkalmával szórják, így a hamarosan következő március 15., április 4., valamint május 1. közeledtével is számítani lehet majd rájuk. Ezeknek terjesztéséhez „Körmendi” ügynök segítségére is számított, felvetette, hogy beszervené őt is a békéssámsoni mozgalomba. Elmondta, hogy minden akció előtt összeülnek és közösen megbeszélik az adott alkalommal követendő útvonalat, illetve módszereket, hogy a lebukás esélyét a lehető legalacsonyabb szinten tarthassák, így a legközelebbi tanácskozás során akár „Körmendi” ügynököt is megismertethetné a szervezkedés tagjaival.

1955. február 14-én Major János a következőkkel folytatta a beszélgetést: elmondta „Körmendi” ügynök számára, hogy több alkalommal foglalkozott már a Láng Gépgyár felrobbantásának gondolatával, mely akár meg is valósulhatna, hiszen a mozgalom kisebb mennyiségű ekrazittal és trinitrotoluollal rendelkezik, melyeket vidéken tárolnak; valamint hogy a szervezet eljátszott már a pénzszerzés gondolatával is, melynek során tervbe vették, hogy a négy faluval odébb lévő, magányosan álló postát kirabolják, azonban ez az elhatározás hamarosan elvetésre került. Major János a továbbiakban elmondta, hogy a már többször említett Pista barátja, – ifj. Annus István – a békéssámsoni Kisipari Termelőszövetkezet főkönyvelője is a szervezkedés tagja, ami a mozgalom számára most éppen nagy előnnyel jár, hiszen így a szövetkezet egyik dolgozójának motorját kölcsön tudják kérni szórásaik alkalmával az általuk használt motorkerékpár helyett. „Körmendi” ügynök mindezek mellett végül azt is megtudta, hogy a szervezkedés egyik tagja egy boltban kiszolgáló, így a röpcédulák készítéséhez felhasznált papírlapokat vagy tőle vásárolják, vagy pedig a vállalatnál lopják a tagok.³⁴

Mindezen információk birtokában az Államvédelmi Hatóság számára nem volt a továbbiakban kérdés tárgya a Magyar Ellenállási Mozgalom felszámolásának megkezdése. Györffy Tibor államvédelmi százados így „Körmendi” ügynök jövőbeli munkájára nézve 1955. február 15-i jelentésében tett meghatározást. Az ebben foglaltak szerint – az államvédelmi szervek közreműködésével – a vállalat „hivatalos ügyben” Békés megyébe küldte „Körmendi” és Major János gépkocsiját, amely útnak során az ügynök feladatául kapta a Major János kapcsolataival való megismerkedést Békéssámson

³⁴ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 168. o.

községben. „Körmen di” ügynök sikeres előrehaladásának esetén az államvédelmi szervek elsőként Major János őrizetbe vételének lehetőségét, másodsorban a mozgalom felszámolását vették tervbe.³⁵

Major János és „Körmen di” ügynök az előzőlegesen megbeszéltek alapján 1955. február 17-én indultak Békéssámszonba. A gyanúsított a községbe érkezésüket megelőzően – „Körmen di” 1955. február 22-i jelentése alapján – figyelmeztette az ügynököt, hogy barátai előtt ne tegyen említést arról, hogy ő már korábban teljes körű tájékoztatást adott neki a szervezkedés létezésével és tevékenységével kapcsolatban. „Körmen di” ezen kérést tiszteletben tartva a legnagyobb tudatlansággal mutatkozott be másnap ifj. Annus Istvánnak és Cseszko Ferencnek, akikkel aztán még aznap átmentek Orosházára Tóth Sándor nevű barátjukhoz. Utóbbiról, valamint egy „Bozambó”³⁶ becenevű fiatalemberről a későbbiekben „Körmen di” tudomására jutott, hogy ők is a szervezkedés tagjai, ahogyan Hegedüs László is, akivel az ügynök ugyancsak 1955. február 18-án találkozott először.

Az ügynök Békéssámszonba érkezésének másnapján ifj. Annus István hozzájárulását adta a szervezkedésről való nyílt beszélgetéshez, és elmondta, hogy mozgalmuk négy éve áll fenn, majd *„rátért arra, hogy mennyire szerette volna a szervezkedés tevékenységét már régebben is Pestre kiterjeszteni, [valamint hogy] Major [János] előtt már vagy 6 embert felküldött Pestre, de egyedül Major tudott idáig eredményt elérni.”*³⁷ A beszélgetés ezen pontjára már Cseszko Ferenc is megérkezett, azonban ő bizalmatlanságát fejezte ki „Körmen di” – vagy ahogyan a mozgalom tagjai számára bemutatkozott, Horváth Károly³⁸ – beszerzésével kapcsolatban. Elmondta, hogy az Államvédelmi Hatóságnál teljesített szolgálatot tizedesként, ahol sok mindent megtanult, többek között a szerv felderítési módszereit is, így ebből kifolyólag elképzelhetőnek tartja, hogy „Körmen di” valójában az államvédelmi szerveknek dolgozik, akit a Láng Gépgyárban történt szórásst követően gépkocsivezetőnek helyeztek el a vállalathoz, hogy a gyanúsított Major Jánossal bizalmi kapcsolatot kialakítva végül felszámolja a szervezkedést. *„Ezután Majorhoz fordult és félíg tréfás hangon súlyosabb testi sértést helyezett számára kilátásba, amit majd a börtön udvarán séta közben fog megadni neki, ha [„Körmen di”] bekapcsolásával lebuktatta őket.”*³⁹

A továbbiakban ifj. Annus István folytatta beszédét, megismertette „Körmen di” ügynököt addigi terjesztéseikkel, melyekre részben Orosházán, Mezőhegyesen és Békéscsabán került sor, valamint elmondta, hogy azokat általában gyalog vagy kerékpárról végezték. Hegedüs László mindehhez hozzátette hogy a szervezkedés anyagai nála vannak egy lőszeres ládában két és fél

³⁵ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 169. o.

³⁶ *Arany-Tóth*: i. m. A békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom minden tagja részesült becenevben, melyeket egyedül egymás között használtak, azokat a szervezkedésen kívül állók nem ismerték.

³⁷ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 173. o.

³⁸ *Domonkos* László: Békéssámszon Hősei. Magyar Ellenállási Mozgalom 1951-1955. Közép-és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest 2015. 37. o.

³⁹ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 173. o.

kilogramm trinitrotoluollal egyetemben. „Körmendi” ügynök mindezek után megtudta, hogy a mozgalom legújabb céduláján a szovjet hadsereg Magyarországról való kivonulását követeli, melynek terjesztését az április 4-ét megelőző hétre tűzték ki, és amelynek vonatkozásában azt tervezik, hogy Budapestre utaznak, ahol aztán körülbelül 10 ezer darab rölapot kívánnak elszórni.⁴⁰

Az elhangzott információkat „Körmendi” ügynök 1955. február 22-én jelentette Győrffy Tibor államvédelmi százados részére, aki biztos megállapítást hozott arról, hogy az ügy komolyságát tekintve az államvédelmi szervek felkészülhetnek a mozgalom tevékenységének felszámolására. Ezzel összefüggésben azonban jelentős odafigyelést igényelt az ügynök Magyar Ellenállási Mozgalomból történő kivonása, ugyanis a szervezkedés tagjai „hajlamosak voltak az operatív gondolkodásra”⁴¹, így minden bizonnyal kapcsolatot találnának „Körmendi” ügynök beszerzése és csoportjuk lebuktatása között. Mindebből kifolyólag Győrffy Tibor államvédelmi százados a továbbiakra nézve külön terv kidolgozását tűzte ki célul az ügynök kivonását, valamint a szervezkedés ellen megkezdett operatív tevékenység realizálását illetően.

III. 4. A békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom felszámolása

Győrffy Tibor államvédelmi százados meghatározása szerint a szervezkedés felszámolását minden kétséget kizáróan – a mozgalom előzőlegesen kitűzött akciójának dátuma – 1955. április 4. előtt kellett véghez vinni.⁴² Ezen utasítás megvalósításához a „Körmendi” ügynök 1955. március 11-én tett jelentésében foglaltakat használták fel, mely információk tudatában már minden az államvédelmi szervek rendelkezésére állt a szervezkedés végleges megszüntetéséhez.

A beszámoló alapján március 7-én „Körmendi” ügynök Major Jánossal közösen – ifj. Annus István kérése szerint – ellátogatott Hegedüs László lakására, akitől ott megtudták, hogy az elmúlt napokban ezeröttszáz darab röpcédulát állított elő az április 4-i szórásra készülődve. A négyfajta, körülbelül 10 centiméterszer 20 centiméteres nagyságú rölapok mind a szovjet csapatok hazánkba való távozására, valamint a lakosság ellenállására felhívó figyelemfelkeltő szövegeket⁴³ jelenítettek meg a Magyar Ellenállási Mozgalom bélyegzőjével kiegészülve. A rölapok terjesztésével kapcsolatos beszélgetés során a továbbiakban Hegedüs László azt javasolta, hogy Budapesten a hatékonyabb szórás érdekében 10-12 éves gyermekeknek is adjanak cédulákat, hogy azok aztán 5 forint jutalomért cserébe a villamosok ütközőjéről szórják szét a lapokat. Mindezeket követően megállapodtak, hogy március 29-én vagy 30-án Hegedüs László is csatlakozik majd „Körmendi” ügynökhöz és Major

⁴⁰ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 72-174. o.

⁴¹ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 175. o.

⁴² ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 177. o.

⁴³ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 183. o. „*Takarodjanak hazánkba a szovjet megszálló csapatok*”, „*Térj észhez, néprúló*”, „*Hazafias Népfront. Népamítás, ne támogasd*”, valamint „*Béremelést! Szervezkedési jogot.*”

Jánoshoz Budapesten, ahova körülbelül tízezer darab röpcédulát fog magával vinni, melyek az addigiaknál még szebb kidolgozásúak lesznek.⁴⁴

Major János és „Körmendi” ügynök a megbeszéltek alapján így még aznap – 1955. március 7-én – a fővárosba utaztak, ahova körülbelül 50 darab röpcédulát vittek magukkal. A szervezkedés tagjainak elhatározása szerint ezeket „Körmendi” barátai között osztották volna szét, melyhez a posta szolgáltatásait vették volna igénybe. Az Államvédelmi Hatóság ezen szándék tudatában azt a feladatot adta „Körmendi” ügynök számára, hogy a feladandó borítékokat – az írásazonosítás céljából – címeztesse meg Major Jánossal, majd azokat egy előre megadott postaládába a megadott időben dobja be. Ennek célja a rölapok illetéktelen kezekbe kerülése helyett az Államvédelmi Hatósághoz juttatása volt.⁴⁵

A mozgalom tagjainak őrizetbe vétele végül 1955. március 15-től május 20-ig tartott; a folyamat során az Államvédelmi Hatóság pedig különféle módszerek segítségét vette igénybe. A letartóztatások megkezdését Gerő Tamás államvédelmi őrnagy 1955. március 14-i feljegyzése adta, melyben kifejtésre került, hogy a „Körmendi» fedőnevű ügynök jelentése, nyomozati adatok, írásszakértői vélemény, valamint a tárgyi bizonyítékok szolgáló lázító röpiratok és megcímezett borítékok, továbbá a lefigyelés adatai bizonyítják, hogy [a békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom tagjai állam- és rendszerellenes] bűncselekmények elkövetésével alaposan gyanúsíthatók”.

III. 4. 1. Arany-Tóth Ferenc letartóztatása

Gerő Tamás államvédelmi őrnagy beszámolóját követően Arany-Tóth Ferenc 1955. március 15-i letartóztatása volt a szervezet húsz tagja közül az első. Őrizetbe vétele konspirált módon történt, annak „forgatókönyvét” már március elején ismertették az államvédelem embereivel. Szándékuk szerint az orosházi laktanyában korábban elvégzett tüdő- és vérvizsgálat eredményeit tervezték Arany-Tóth Ferenc letartóztatásához felhasználni. Tervük megvalósításának első lépése Arany-Tóth Ferenc tájékoztatása volt „tüdőbetegségéről”⁴⁶, valamint arról, hogy ennek fejében további kivizsgálásra haladéktalanul a szolnoki Helyőrségi Kórházba kell utaznia.⁴⁷ Még aznap délután megjelent körletükben az úgynevezett „D-tiszt”⁴⁸, aki felajánlotta Arany-Tóth Ferencnek, hogy az esti

⁴⁴ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 182-183. o.

⁴⁵ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 182-184. o.

⁴⁶ *Arany-Tóth*: i. m. Arany-Tóth Ferenc Arany-Tóth Attilával készült 2016-os interjújában elmondta, hogy tüdejéről valójában nem készült röntgenlelet, ám egyáltalán nem gyanakodott letartóztatását illetően.

⁴⁷ ÁBTL 3.1.5. O-9917. „Békésiek”. 179. o.

⁴⁸ A „D” osztály a horthysta VKF 2-nél a kémelhárító osztály volt, amely a kommunisták üldözésével vált hírhedtté; innen ered a „D” tiszt. *Állambiztonsági értelmező kéziszótár*, 17. o. <http://www.titoktan.>

órákban elkíséri őt a Szolnokra vezető úton.

„Fél hét felé elindultunk az állomásra. [...] A batárőrlektanya mellett ilyen magas jegenyefák voltak. Az ott teljesen sötét rész volt. Mikor odaértünk, ott állt két fekete Pobjeda. Ott kint körülötte három-négy ember, és megkérdezték, hogy hova megyünk. Dóda százados mondta, hogy Szolnokra a kórházba. Valószínű, ez volt a jelszó. Erre azt mondja az egyik, hogy jöjjenek, elhísszük magukat. [...] Berángattak az egyik fekete Pobjedába a bátsó ülésre – az első ülés mögött ilyen vastag, barna kötél volt kifeszítve, azonnal odabilincseltek. [...] Két kocsival nyolcan jöttek értem. Mikor bementünk Pestre, figyeltem, hogy az Andrássy útra megyünk-e. Nem, átmentünk a hídon Budára.”⁴⁹

Arany-Tóth Ferencet a Fő utcába szállították. Kihallgatását Gerő Tamás államvédelmi őrnagy vezette, aki a – kizárólag a mozgalom tagjai számára ismeretes – becenevén szólítva figyelmeztette őt, hogy az államvédelmi szervek a békéssámsoni szervezkedést illetően teljeskörű informáltsággal rendelkeznek, így bármiféle tagadás hiábavaló.⁵⁰

III. 4. 2. Ifj. Annus István letartóztatása

„1955. március 17-én este Krizsán Sándorénál voltam, Sándor napot ünnepelni. Úgy este fél tíz felé tízenvalahány atyafi érkezik, élükön Tóth János főbadnaggyal, a későbbi vizsgálati csoportfőnökkel. ÁVH, mindenki igazolja magát. Sejtettem, miről van szó...” – emlékszik vissza ifj. Annus István Domonkos Lászlóval készült interjújában. Bekísérték a tanácsházára. Gerő Tamás államvédelmi őrnagy a röplapokkal nem is törődve, első kérdésében azonnal a robbanóanyag után érdeklődött. Annus István elmondta, hogy azokat a Matók testvéreknél tárolták, melynek hallatán az őrnagy azonnali házkutatást rendelt el.

„El Matókékhoz, közben szídnak, átkozódnak, de ott nincsen, nem találják. [...] Közben Gerő ordít velem, mit akartak maguk, maguk meg akarták dönteni a népi demokráciát, de keservesen meglakolnak. A falu körbe volt vére ávósokkal, rengeteg békéscsabai meg pesti karbatalmista, valóságos megszállás. Csak nyomozó legalább negyven, vagy hat-hét Pobjeda. Hajnalban Makszi Pistával, Cseszkeóval, Bálint Miskával bevitték Csabára.”⁵¹

Szervezkedésük országos szintűvé nyilvánítása után még aznap átszállították Budapestre a Fő utcába. Cellájába úgynevezett fogdaügynököket rendeltek, amely bevett módszernek számított a korszakban a gyanúsítottak zárkabeli vallomásainak nyilvántartására. „A fogdaügynök az egyik jellemzésében így írt róla: »Azt mondja, hogy őt rendkívül érdekelték mindég a titokzatos dolgok, főleg a kémhistóriák és a politikai cselszövények, és ő ezekkel kapcsolatban mindig nagyon szeret különböző kombinációk és variációk révén rájönni, hogy mik vannak a tényleges dolgok mögött.« Az

hu/_raktar/biztonsag/Allambiztonsagi-Ert-szotar1970-.pdf (2023. 04. 14.)

⁴⁹ Arany-Tóth: i. m.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Domonkos: i. m. 16-17. o.

ügynök [továbbá] megjegyezte jelentésében, hogy ifj. Annus István »szeret mellébeszélni és hazudós típus.«⁵²

III. 4. 3. Zöld Imre letartóztatása

Zöld Imre, a szervezkedés „politikai tanácsadójának” letartóztatására 1955. március 24-én került sor. Bár – elmondása szerint – otthonának külső és belső ajtajait is kulcsra zárta aznap este, az államvédelem emberei észrevétlenül jutottak be a házába. „Arra ébredtem, hogy erős fény világít a szemembe, lerántják rólam a takarót. [...] Bent hárman voltak, kinn minden ajtónál álltak, az utca végében fegyveres őrség.”⁵³ – meséli. Hajnalban már Békéscsabán voltak, onnan – Arany-Tóth Ferenchez és ifj. Annus Istvánhoz hasonlóan – a budapesti Fő utcába szállították.

A szokásos vallatások, illetve nagyfokú lelki terror ellenére testi erőszakra nem került sor, kihallgató tisztje, Bóné Gyula államvédelmi hadnagy ugyanakkor ahányszor belépett a kihallgatósobába, hurok jelét mutatta a nyaka körül, jelezve tetteinek következményét. Valamivel több, mint egy hónappal később, május vége felé lezárták Zöld Imre jegyzőkönyvét, majd átadták számára áttanulmányozás végett. Utólagos visszaemlékezésében megemlíti, aláírása fölött egy nyolcad ívnyi rész már tele van gépelve, mire a dokumentumot „ellenőrzésre” kézhez kapja. *„Én, Zöld Imre 1954. augusztusában összekötésbe léptem a bódmezővásárhelyi fehérgárdista ellenforradalmi szervezkedés vezetőjével abból a célból, hogy a két ellenállási szervezet a jövőben közös akcióprogramot dolgozzon ki, működjön együtt.”* – idézi fel a szöveget. – *„Ez akkora képtelenség volt, hogy azután a tárgyaláson vádként már szóba sem került...”*⁵⁴

IV. A mozgalom tagjai ellen hozott bírósági ítéletek

A békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom tagjainak bírósági tárgyalására 1955. július 1-jén került sor a Budapesti Katonai Bíróság épületében. Az alkalomra meghívást kapott a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség országos központjának két, illetve a Demokratikus Ifjúsági Szövetség országos központjának négy vezető beosztású tagja, a békéscsabai járási DISZ-titkár, valamint a békéssámsoni DISZ-titkár is.⁵⁵

A szervezkedés tagjai ellen hozott elsőfokú bírósági ítéletek kihirdetésére másnap, 1955. július 2-án került sor Andó Ferenc hadbíró alezredes elnökletével egy, a nyilvánosság kizárásával megtartott tárgyaláson. Ennek során a Magyar Ellenállási Mozgalom húsz tagjával⁵⁶ szemben lőfegyverrel és

⁵² *Orgoványi*: i. m. 10. o.

⁵³ *Domonkos*: i. m. 28. o.

⁵⁴ *Domonkos*: i. m. 28-29. o.

⁵⁵ ÁBTL 3.1.9. V-127611/2. „Annus István és társai”. 132-133. o.

⁵⁶ *Domonkos*: i. m. 68. o. Ifj. Annus István, Arany-Tóth Ferenc, Bálint Mihály, Benyhe Gyula, Cseszko Ferenc, Györgyi Ferenc, Hegedüs László, Kruzslicz Ferenc, továbbá Lengyel István, Major János, Makszi István, Matók István, Matók József, illetve M. Tóth Sándor, Pál János, Pleskonits István,

robbanóanyaggal elkövetett visszaélés, társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett lopás, szolgálati titokértés, áldrágitó visszaélés, továbbá a közellátás érdekét veszélyeztető bűntett, illetve a „népi demokratikus” államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének, kezdeményezésének, valamint az abban való részvételnek vádjával hoztak ítéletet. A szervezkedés tagjai ekkor, első fokon összesen 136 év börtön-, valamint két esetben – ifj. Annus Istvánt és Zöld Imrét illetően – halálbüntetésben részesültek.⁵⁷

Az elsőrendű vádlott ifj. Annus István később így emlékezett vissza az ítélethozatalt követő időszakra: „Az elsőfokú után, ki tudja miért, mindnyájan, mind a húszan egy zárkába kerülünk. Bennünket Imre bácsival vigasztaltak. De már minden megilletődöttség elmúlt. Valami furán víg, felszabadult hangulat lett úrrá mindenkin. Azt hiszem, nem igazán hittük el az egészet, a börtönt, az ítéleteket. Végtelen optimizmus volt bennünk.”⁵⁸ Később Zöld Imrével együtt átkerültek a halálraítéltek gyűjtőhelyére, a Kisfogházba. Védelem gyanánt még a Fő utcában megismertették őket egy Szilágyi nevű védőügyvéddel, aki a következő párbeszédet követően azonban a másodfokú tárgyalás végéig többet nem vette fel a kapcsolatot ifj. Annus Istvánnal: „*Jó napot, Annus, én vagyok a védőügyvédje, Szilágyi. Tudja, hogy mit csinált maga? Tudja, hogy mit kap ezért? Tudom, mondtam. Jó, köszönöm! És elrobant. Ennyi volt.*”⁵⁹

A másodfokú ítéleteket valamivel kevesebb mint három hónappal később, 1955. augusztus 25-én hozta meg a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma Szimler János hadbíró alezredes vezetésével.⁶⁰ A tárgyalás során a lőfegyverrel és robbanóanyaggal való visszaélés büntettét ugyan de jure mellőzték, és azt ettől fogva a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés büntetének tényállásán belül értékelték, valamennyi vádlott esetében a bejelentett fellebbezések – azok meg nem alapozottságára hivatkozva – elutasításra kerültek. Mindennek indoklása a tárgyalás 1955. augusztus 25-i jegyzőkönyve szerint így hangzik: „*Ami a büntetés kiszabását illeti, a Legfelsőbb Bíróság megítélése szerint az elsőfokú bíróság helyesen értékelte a vádlottak által létrehozott szervezkedés jelentőségét és a vádlottak személyében, valamint a területekre megállapított cselekményekben rejlő veszélyességét. Külön is ki kell emelni azt, a társadalomveszélyesség igen magas fokára utaló tény, hogy a vádlottak egy része éveken át, vagyis nagy szívóssággal és kitartással folytatta tevékenységét, melynek fedőszervéül a DISZ-t használták fel. Romboló munkájukat nemcsak lakóhelyükre, hanem számos más községre és városra, sőt Budapestre is kiterjesztették [...]* A szervezkedés jelentőségét fokozta az a körülmény is, hogy nem primitíven, hanem technikailag jól elkészített izgatató tartalmú röpcédulák százait és ezreit terjesztették, valamint, hogy a szervezkedés egyes tagjai igen komoly és konkrét

Setény János, Tóth István, Tóth József, valamint Zöld Imre.

⁵⁷ ÁBTIL 3.1.9. V-127611/a. „Annus István és társai”. 58-61. o.

⁵⁸ *Domonkos.* i. m. 17. o.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ ÁBTIL 3.1.9. V-127611/a. „Annus István és társai”. 78. o.

terveket készítettek elő további romboló tevékenység kifejtésére [...] Mindezekről a tényekről arra a megállapításra kell jutni, hogy ezt a szervezkedést nem lehet egy kis vidéki falu néhány ellenséges elemének helyi jellegű megmozdulásaként felfogni, hanem abban az ország egy jelentős részére kiterjedő ellenforradalmi szervezkedés jellegét kell felismerni. A szervezkedés jelentőségének ilyenképp történő helyes értékelése folytán nem tévedett az elsőfokú bíróság.”⁶¹

IV. 1. A békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom tagjainak élete a másodfokú ítélethezatal után

A békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom ügyében Bálint Mihályt, Benyhe Gyulát, Györgyi Ferencet, Kruzslicz Ferencet, Lengyel Istvánt, Major Jánost, Makszi Istvánt, Matók Istvánt, Matók Józsefet, M. Tóth Sándort, Pál Jánost, Pleskonits Istvánt, Setény Jánost, Tóth Istvánt és Tóth Józsefet háromtól tizenkét évig terjedő szabadságvesztéssel, egyes állampolgári jogaik gyakorlásától való – háromtól tíz évig terjedő – eltiltással, valamint vagyonuk egynegyed részének, felének vagy teljes egészének elkobzásával büntették.⁶² Szabadlára helyezésüket követően nagyrészüket Magyarországon telepedett le – többségüket azonban egészen a rendszerváltoztatásig megfigyelték.

Az ügy ötödrendű vádlottja, Arany-Tóth Ferenc tizenkét év börtönbüntetésben, egyes állampolgári jogai gyakorlását illető 10 évi eltiltásban, valamint teljes vagyoneklobzásban részesült. Ítéletének letöltését Tatabányán a 14-es aknában kezdte meg Cseszkó Ferenc és Setény János társaságában, majd onnan Csolnokra, később Vácra szállították. 1962-ben tájékoztatást kapott, hogy büntetésének harmadolására vonatkozó kérelmének felülvizsgálata megtörtént, hamarosan szabadlára helyezik. Arany-Tóth Ferenc szabadulásának hírére ekkor az alábbiak szerint reagált: *„Két dolog nem stimmel, mondtam. Először is én nem kértem semmit, másodszor meg már rég túlhaladtam a harmadot [...] Nem törődtek azszal, amit válaszoltam, mintha meg sem szólaltam volna.”*⁶³ Börtönbüntetését követően szakmájában, okleveles agrónomusként sosem tudott végül elhelyezkedni. Élete hátralévő részét kerámiaégetéssel töltötte, majd a hőmezővásárhelyi porcelángyárban lett művezető. Tóth József – egykori tizenhatodrendű vádlott – mellett az utolsók, akik 2015-ben, a Magyar Ellenállási Mozgalom tiszteletére megnyitott békéssámsoni Szabadság Háza megnyitóján jelen lehettek. Arany-Tóth Ferenc 2017-ben, 83 évesen csatlakozott ismét – már elhunyt – társaihoz.⁶⁴

Cseszkó Ferencet, az ellenálló mozgalom negyedrendű vádlottját tizenöt évnyi szabadságvesztésre, egyes állampolgári jogai gyakorlásának 10 évi eltiltására, valamint teljes vagyoneklobzásra és lefokozásra ítélték. Ahogyan az már az előző bekezdés során említésre került,

⁶¹ ÁBTL 3.1.9. V-127611/a. „Annus István és társai”. 80. o.

⁶² ÁBTL 3.1.9. V-127611/a. „Annus István és társai”. 60-61. o.

⁶³ *Domonkos*: i. m. 44. o.

⁶⁴ Uo.

büntetését Arany-Tóth Ferencel és Setény Jánossal Tatabányán kezdte meg, a későbbiekben pedig ő is Csolnokra került. „*A szabadság után, biába vasöntő a szakmám, csak segédmunkás lehettem, a régi helyemre nem mehettem vissza. Fél év múlva nem bírtam tovább, felmentem Pestre, kocsikásérő lettem. [...] Még a boltvezető – mellékesen volt ÁVH-s őrnagy – figyelmeztetett nemsokára; vigyázzak, nagyon figyelnek... Három év múlva az ő javaslatára és pártolásával áruátvevő lettem [...] Később ugyanítt [...] előbb raktárvezető-helyettes, majd művezető lett a beosztásom, de időközben jóformán állandó nyomásnak voltam kitéve, mindenért elővettek, figyeltek, figyelmeztettek, a telekszomszédom jóindulatú »nyomozása« következtében igazgatásért feljelentettek.*”⁶⁵ – emlészik vissza szabadságra helyezését követő éveire. Nyugdíjba vonulását követően „élete utolsó szakaszában a Békés megyei Pofosz (Magyar Politikai Foglyok Szövetsége) munkájában vett részt.”⁶⁶ Cseszko Ferenc 2006-ban, életének 76. évében hunyt el.

A szervezkedés harmadrendű vádlottja, Hegedüs László tíz év börtönbüntetésben, – társaihoz hasonlóan – egyes állampolgári jogai gyakorlását illető 10 évi eltiltásban, továbbá teljes vagyonek Kobzásban és lefokozásban részesült. „*Szabadsága után egy gödöllői vállalatnál utókalkulátorként dolgozott.*”⁶⁷ Az állambiztonsági szervek 1977-ben bekövetkezett haláláig ellenőrzés alatt tartották.

A békéssámsóni Magyar Ellenállási Mozgalom ügyében másod-, illetve elsőrendű vádlottként kikiáltott Zöld Imre és ifj. Annus István a másodfokú, már jogerős ítélet meghozatala után elkülönítés nélkül, együtt várhatták kivégzésüket a Kisfogházban. Utóbbi elmondása szerint ott töltött idejük többé-kevésbé jó hangulatban, idegi „összeroppanás” nélkül telt. Ennek okát Zöld Imre a következőként határozta meg: „*Azt hiszem, [...] megvolt bennünk a lelki képesség a halál gondolatának elviseléséhez is – éreztük, hogy igazságunk tudatában, a mi igazságunkért meghalni nem szégyen, hanem dicsőség. [...] Valamiképpen bennünk volt az a sokat emlegetett filozófiai bölcsesség, hogy meg kell mosolyogni a világ csetlő-botló dolgait, és ha muszáj, mosolyognunk szembe a halállal is...*”⁶⁸

1955. október 22-én mindkettőjüket átszállították a Fő utcába. „*Ott odarohan hozzám Szilágyi és csak annyit mond, hogy »Minden rendben!«, de nagy örömmel. Azt hittük, most akkor szabadulunk... [...] Be a terembe. Bent ül az Andó-féle bíróság. [...] A bíró előtt csíkos papírok. Megfigyeltem, amelyekből ránk vonatkozó dolgokat olvasott, azok zöld csíkosak voltak.*”⁶⁹ – emlészik vissza az eseményekre Annus István. A tárgyalás során végül kihirdették, az Elnöki Tanács kegyelméből Annus István és Zöld Imre halálbüntetése életfogytiglanra változtatandó.

Ugyan az 1956-os októberi események idején végül mindkettőjüket szabadságra helyezték

⁶⁵ Domonkos: i. m. 39. o.

⁶⁶ Domonkos: i. m. 39. o.

⁶⁷ Domonkos: i. m. 59. o.

⁶⁸ Domonkos: i. m. 29. o.

⁶⁹ Domonkos: i. m. 18. o.

– Békéssámszonra való visszatérésüket követően – 1957. január 3-án ismét letartóztatásba kerültek. Ekkor előbb Gyulára, majd újra a Gyűjtőfogházba szállították őket, később fogságuk fennmaradt részét felváltva Vácott, illetve Márianosztrán töltötték, azonban 1963. márciusában – a Kádár János-féle amnesztia kihirdetését követően – mindkettőjüket felmentették életfogytiglani büntetésük alól.

Zöld Imre szabadulását követően TSZ-tag lett, 1971-ig kőműves segéd munkásként dolgozott. Bár 1978-ban nyugdíjba vonult, az ezredfordulóig „a békéssámsoni katolikus templom kántoraként tevékenykedett, s egyben a helyi egyház gondnoka is volt.”⁷⁰ „Imre bácsi”, a békéssámsoni ellenálló szervezkedés másodrendű vádlottja 2010-ben 95 évesen hunyt el.

Annus István szabadlábúra helyezésük után, 1963. áprilisától – Zöld Imréhez hasonlóan – termelőszövetkezeti tag lett, két éven át könyvelőként dolgozott. Kereskedelmi tanfolyamot végzett, leérettségizett, majd 1965-ben pénzügyesnek léptették elő. Nyugdíjba 1987-ben vonult munkahelyének marasztalása ellenére, politikai pártnak sosem, egyedül a Politikai Foglyok Szövetségének, a Pofosznak lett tagja. „1990-ben, az első szabad választáson Békéssámszon polgármesterének választották. A tisztséget három cikluson keresztül, 2002-ig töltötte be.”⁷¹ Annus István, a békéssámsoni Magyar Ellenállási Mozgalom alapító tagja, vezetője és későbbi perének elsőrendű vádlottja 2003-ban, 74 évesen tért örök nyugalomra.

V. Összegzés

Munkám során választ kaptam hipotézisemben megfogalmazott feltevéseimre, melyek előzetes várakozásaimnak megfelelő eredményekkel szolgáltak. Ezek alapján elmondható, hogy a Rákosi Mátyás névvel fémjelzett időszak során megalakult mozgalmak legfőbb célkitűzésükként javarészt a Magyarországon uralkodó hatalmi bázis megdöntését, vagy legalábbis gyengítését fogalmazták meg programjukban, mely elsősorban a társadalomban elfoglalt – gyakran a szovjet befolyás hatására kialakult – helyzetük, valamint az ebből eredeztethető szabadság vágyából származott. Dolgozatom összegzéseként elmondhatom, hogy a kutatásom során megvizsgált források, valamint azok rendszerezése és papírra vetése csak megerősítette személyemben a törekvést, hogy a múlt történéseit soha ne hagyjuk feledésbe merülni.

⁷⁰ Domonkos: i. m. 33. o.

⁷¹ Domonkos: i. m. 21. o.

Simon Rebeka

joghallgató (KRE-ÁJK), BISZK társelnöke

A sértetti beleegyezés hazai és nemzetközi szabályozásának összehasonlítása

I. Bevezető gondolatok

Alábbi kutatási eredményem alapvető és elsődleges célkitűzése, hogy összehasonlító kutatási módszerrel vizsgálat alá vonjam a sértetti beleegyezés jogintézményének, mint a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (továbbiakban: Btk.) nem szabályozott büntethetőségi akadálnak a hazai, valamint nemzetközi vonatkozásait. A kutatási téma aktualitását és jogtudományon belüli fontosságát számos nélkülözhetetlen indokolás támasztja alá. Tekintettel a hazai törvényi szabályozás hiányára, kizárólag a jelentősen divergáló bírói joggyakorlatra és a rendkívül minimális mennyiségű szakirodalomra támaszkodhatunk a jogintézmény tényleges alkalmazásakor. Azáltal, hogy nincs deklarált, indokolásokkal és értelmező rendelkezésekkel ellátott keretrendszerbe foglalva a sértetti beleegyezés tárgyi és alanyi alkalmazhatósága, valamint alkalmazandósága, értelmezési komplikációk és differens eseti döntések sűrűjében kell fellelni az arisztotelészi arany középutat, mint a hazai jogalkalmazás vizsgálati eredményét. Véleményem szerint jelentős diszproporcionalitásként értékelendő, hogy egy bizonytalan és megosztott joggyakorlat párosul azon ténnyel, hogy a sértetti beleegyezés rendeltetése szerint a terhelt büntethetőségének akadálya, azaz mentesülést biztosít mindennemű büntetőjogi felelősség alól. Megállapítható, hogy az általam felvetett problematikák mind sértetti, mind terhelti szemszögből egyaránt összeegyeztethetetlenek a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: Be.) preambulumban rögzített tisztességes eljáráshoz való joggal, akadályozzák a hatékonyan lefolytatott büntető eljárást, valamint mellőzik az igazság megállapításának igényét is.¹ Tanulmányomban többek között elemzem a nemzetközi törvénykezés vonatkozó rendelkezéseit, különböző országok és Unió tagállamok bírói joggyakorlatát, eseti döntéseit, melyek alapos vizsgálata és átfogó feltárása kiindulópontként szolgálhat a hazai szabályozás jövőbeli kilátásba helyezéséhez. Tanulmányom záró fejezetében részletesen kifejtem „*de lege ferenda*” javaslatomat, miszerint, a „sértetti beleegyezés” kifejezésének használata álláspontom szerint helytelen, így megfogalmazom korrigáló ajánlásomat a helyes szóhasználatra vonatkozóan és ezt logikai gondolatmenetemmel alátámasztva kívánom indokolni.

II. A hazai jogfejlődés történet

A hazai, valamint a *common law* jogrendszer fundamentumát képező római jog alapelveként rögzíti a „*Volenti non fit iniuria*” tételét, mely egyértelműen deklarálja, hogy „a beleegyező személyt nem éri

¹ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: Be.) preambuluma

jogsérelem”. A római jog különbséget tett a *delicta privata* és a *crimina publica* között. A *delicta privata* esetében az egyén által elszenvedett sérelmek tekintetében érvényesíthető volt a büntethetőségi akadály, ellenben a *crimina publica* eseteiben a közérdek került veszélybe, így indifferensnek számított a bárki által megtett hozzájárulás.² Következésképpen, a *delicta privata* tárgykörében nem volt megállapítható az elkövető büntethetősége abban az esetben, ha a jogintézmény, mint büntethetőségi akadály, minden alkalmazási feltétele rendelkezésre állt.³ A „*Volenti non fit iniuria*” elvének vizsgálatakor azonban szükséges kiemelni, hogy leggyakrabban a római jogi kártérítési jogban bizonyult érvényesíthető jogintézménynak. Ugyanis az elv Ulpianustól származik, mellyel azt kívánta elérni, kiemelten, de nem kizárólagosan, a magánjogi életviszonyok szabályozásának tekintetében, hogy a sértetti beleegyezést a károkozó felelőssége szempontjából azt csökkentő vagy kizáró tényezőként kell értékelni.⁴ A kártérítési jogban két lényeges elem megléte biztosította az alperesnek a felelősség alóli mentesülését, miszerint a felperesnek tisztában kellett lennie a kockázattal, valamint a kockázat ismeretében önként kellett vállalta a lehetséges károsodást.⁵ A bizonyítási érdek az alperest terhelte, tehát bizonyítania kellett, hogy a felperes teljes mértékben tisztában volt a cselekménnyel, annak következményeivel, kockázatainak mértékével, valamint ebbe kifejezetten beleegyezett.⁶ A sértetti beleegyezés büntetőjogban történő megjelenését a *Lex Aquilia de damno iniuria dato* Kr. e. 2. századi szabályozása idézte elő.⁷

Az 1878. évi V. törvénycikk, a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (a továbbiakban: Csemegi-kódex) kizárólag egy esetben, a 282. §-ban utal a beleegyezés intézményére az emberölés tekintetében, valamint rögzíti a büntetési tételt, mellyel deklarálja, hogy „*aki valakinek határozott és komoly kívánsága által biratott arra, hogy őt megölje; három évig terjedhető börtönnel büntetendő.*”⁸ Kijelenthető, hogy a Csemegi-kódex bár használja és alkalmazza a beleegyezés jogintézményét, korlátozódik az emberölés bűncselekményére, kizárva ezzel azon lehetőséget, hogy a más bűncselekmények vonatkozásában vizsgálhatni lehessen. Álláspontom szerint a 282. § hipotézise ténylegesen nem értékelhető a sértetti beleegyezés fejtésének a passzív alany részéről, sokkal inkább emberölésre irányuló felbujtás és 162. § (1) bekezdésének egységeként értelmezhető. A sértetti

² *Belovics* Ervin: A büntető törvénykönyvben nem szabályozott büntetendőséget kizáró okok. *Ügyészek Lapja* 2007/3. sz. 4. o.

³ *Németh* Imre: A sértett beleegyezése a büntetőjogban. UNIVERSITAS–GYŐR, Győr 2015. 8. o.

⁴ *Bérvés* Viktor: A sértett magatartásának büntetőjogi relevanciájáról: beleegyezés, közrehatás, utólagos hozzájárulás. *Büntetőjogi Szemle* 2017/2. sz. 1-2. o.

⁵ *Rubi*: Law of tort. School of Law, Monad University, Hapur 2020. 1-2. o.

⁶ *Rubi*: i. m. 6. o.

⁷ *Ulpianus*: Digestes, 47. 10. 1. 5.

⁸ A magyar büntetőtörvénykönyv - a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk (továbbiakban: Csemegi-kódex) 282. §

beleegyezés intézményének tehát kizárólag, mint egy kezdetleges jogelődje jelenik meg a Csemegi-kódexben, melyet nem ismer el büntethetőségi akadályként.

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (továbbiakban: 1961. évi V. törvény) nem tartalmaz semmilyen rendelkezést vagy utalást a sértetti beleegyezés intézményére, ebből kifolyólag az sincs tételesen felsorolva, hogy milyen bűncselekmények esetében lenne relevanciája a sértetti beleegyezés alkalmazásának. Fontos megvizsgálni a törvény 2. § (1)-(2)-(3) bekezdéseit, melyek rögzítik, hogy bűncselekménynek minősül az a társadalomra veszélyes cselekmény, amely olyan tevékenység vagy mulasztás, mely a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti. A (3) bekezdés különbséget tesz a bűncselekmények között az alapján, hogy a társadalomra veszélyességének súlya szerint büntett vagy vétség.⁹ Ezen jogtételekben megfogalmazott rendelkezések kiemelése releváns része kutatásomnak, ugyanis alapvetésként szolgálnak a dolgozatom záró részében kifejtett „*de lege ferenda*” javaslatom indokolásának kifejtésében.

A kronológiai sorrendre törekedve az Alaptörvény II. cikk, valamint a VI. cikk (1)-(2) bekezdéseinek elemzése a következő. Ezen alapjogok rendelkeznek az emberi méltósághoz, továbbá a magánélethez és az otthon nyugalomához való alapvetésekről, melyek minden magyar állampolgárt kivétel nélkül megilletnek. A szabad önrendelkezés, mely az emberi méltóságból fakadó alapjog, lehetővé tenné elvi síkon, hogy az ember saját magára és önrendelkezésébe tartozó jogosultságokra vonatkozóan bármilyen beleegyező nyilatkozatot megtegyen. Jogosan merül fel tehát a kérdés, hogy hol van az az állami büntetőhatalom által meghúzott határvonal, amely elhatárolja, hogy mi tartozik a büntetőjog hatálya alá és mi minősül a személy önrendelkezési jogának a magánéletének védelmén belül.¹⁰ Tanulmányomban ezen kérdéskör elemzése végig kíséri az egyes országokban érvényesülő jogrendszerek vizsgálatát.

A Btk. a korábban kifejtett jogforrásokhoz hasonlóan *in abstracto* nem ismeri el és nem deklarálja a sértetti beleegyezést, ebből kifolyólag a büntethetőségi akadályként alkalmazott jogintézmény keretrendszere, tárgyi és alanyi hatálya, alkalmazhatósága és alkalmazandósága nincs egyértelmű és világos módon deklarálva, amelyek alapvetően kielégítenék a büntethetőséget kizáró feltételeket. Ha a Btk. 4. §-ból, tehát a bűncselekmény fogalmából indulunk ki, akkor az 1961. évi V. törvényhez hasonlóan a Btk. bűncselekményként minősít minden szándékosan vagy gondatlanságból elkövetett cselekményt, amely veszélyes a társadalomra és amelyre a törvény büntetés kiszabását

⁹ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (továbbiakban: 1961. évi V. törvény) 2. § (1)-(3) bekezdés

¹⁰ Magyarország Alaptörvénye II. cikk, valamint VI. cikk (1)-(2) bekezdés

rendeli.¹¹ Több jogértelmezési probléma is felmerül a Btk. hatályos fogalommeghatározása és a sértetti beleegyezés jogintézményének dogmatikai összevetésekor. Elsőként emelném ki, hogy jelentősen megkérdőjelezhető a sértetti beleegyezés tipikus előfordulási alakzatainak társadalomra való veszélyessége, ugyanis ezen cselekmények a társadalomtól többnyire elzártan, a személyek magán és privát szférájában történik, nem érintve és veszélyeztetve harmadik személyt. A nyilvánosság előtt zajló, versenyszabályzattal ellátott küzdősportokat természetesen értem bele ezen tárgykörökbe. Ugyanitt emelném ki például a szado-mazochista cselekmények összességét, mint egy speciális szexuális irányzat, valamint annak egyre növekvő hódolói táborát is. Véleményem szerint e tekintetben párhuzam vonható a küzdősportok és a szado-mazochista cselekmények között, ugyanis a társadalomra való veszélyesség egyik esetben sem áll fenn. A második általam kifogásolt fordulat, az, hogy csak akkor minősül egy cselekmény bűncselekménynek, ha azt a törvény kifejezetten büntetni rendeli. Vannak olyan bűncselekmények, mint például az erőszakos szado-mazochista aktusok, melyek a Btk.-ban nem deklarált cselekmények, de a gyakorlatban, egyre növekvő arányban fordulnak elő a bírói gyakorlatban, arányosan növelve a sértetti beleegyezés védői részről történő alkalmazását. Megállapítható, hogy köszönhetően annak, hogy a Btk. egyáltalán nem ismeri a sértetti beleegyezés jogintézményét, mint büntethetőségi akadályt és nincs nevesítve egyetlen bűncselekmény tényállásánál sem, rendkívül nehéz mind a vád, a védelem, valamint kifejezetten a bíró szempontjából az érvényesíthetőségének megítélése, valamint az sem egyértelmű, hogy mely bűncselekmények esetében alkalmazható.

III. A magyarországi bírói gyakorlat elemzésének bemutatása

Magyarországon nem idegen az a gyakorlat, hogy a terheltek rendszerint védekezési hivatkozásként használják azon tényelőadást, hogy az általuk kifejtett cselekményeket a sértett beleegyezése előzte meg. Különösen gyakori hivatkozási alapnak bizonyul a szexuális szabadság elleni bűncselekmények esetében, ugyanis tipikus, hogy ezen aktusok zárt térben, tanúk jelenléte nélkül valósulnak meg. Ez jelentős bizonyítási nehézségeket eredményez, kiemelten a terheltre nézve.

Az alábbiakban kifejtett hazai jogeset szemléletesen példázza a beleegyezés dogmatikai és bizonyítási problematikáit. Az ügyben a sértettek arra hivatkoztak, hogy korábbi hozzájárulásuk nem tekinthető érvényesnek, mivel azt teljes tévedésükben és megtévesztésükben nyilatkoztak, valamint vitatták annak fennállását a cselekmény teljes időtartama alatt. A vádlott ezzel szemben következetesen azt állította, hogy a sértettek a releváns körülmények teljes ismeretében, önkéntesen vettek részt a terhelte által kifejtett cselekményekben és nem történt meg a beleegyezés visszavonásának egyértelmű és világos kifejezése sem.

¹¹ Btk. 4. § (1) bekezdés

A büntetőeljárás során folytonos jelentőséggel bírt annak a meghatározása, hogy a sértetti beleegyezés jogintézménye milyen feltételrendszer mellett bírhat joghatással és nyerhet érvényesíthetőséget. Ahogy korábban már rögzítettem, a Btk. kifejezetten nem nevesíti a sértetti beleegyezést, mint általános büntethetőségi akadályt, azonban a hazai bírói gyakorlat – meghatározott, de szintén nem deklarált feltételek fennállása esetén – figyelembe veszi. E feltételek tárgykörében többnyire egységesen elfogadott, hogy a sértett részéről a beleegyezésnek önkéntesnek, komolynak, egyértelműnek, valamint tévedéstől, kényszersztől és fenyegetéstől teljesen mentesnek kell lennie. Ellenben, kiemelten vitatott és divergáló mérlegelés párosul a bírói gyakorlat munkálta eseti döntésekben a társadalomra való veszélyesség, illetve a társadalmi hasznosság fennállásának relevanciája és megítélése.

A szemléltetett jogesetben a védelem álláspontja szerint a beleegyezés érvényességének nem feltétele a cselekmény társadalmi hasznossága, mindössze elegendő, ha az nem sért jogilag védett társadalmi érdeket. A védő által kifejtettekkel szemben az ügyészi álláspont implicit módon a beleegyezés korlátozott elismerhetőségét hangsúlyozta.

Az elsőfokú bíróság rámutatott arra, hogy az állam büntetőjogi védelmi kötelezettsége és az egyén szabad önrendelkezési joga között szükségszerű egyensúlyt kell teremteni. Ennek keretében kiemelt jelentőséggel bír annak a megítélése, hogy a sértett milyen mértékben rendelkezhet saját testi integritása felett, különösen olyan esetekben, amelyek potenciálisan fizikális sérülés okozásával járnának. Vonatkozó példaként említeném a versenysportok, az orvosi kísérletekben való részvételek, valamint egyes szexuális közösülési formák, mint a szado-mazochista szex, esetköréit.

Az elemzett jogesetben az elsőfokú bíróság a bizonyítékok mérlegelése alapján arra a következtetésre jutott, hogy a sértettek a lényeges körülmények előrelátható ismeretében, önkéntesen adták hozzájárulásukat. A beleegyezés érvényességét és a cselekmény teljes időhosszára fennálló vitathatatlanságát nem kérdőjelezte meg a bíróság, valamint nem állapított meg kizáró körülményeket sem. Az eljáró bíró kiemelte és rögzítette továbbá azt is, hogy a beleegyezés visszavonásának egyértelműnek és a másik fél számára egyértelműen felismerhetőnek kell lennie ahhoz, hogy jogi relevanciával bírjon. Ennek hiányában a beleegyezés fennállása vélemezhető a cselekmények teljes fennállása alatt.

A fentiekben bemutatott ügy rávilágít arra, hogy a hazai bírói joggyakorlat szempontjából a sértetti beleegyezés nem csupán ténykérdés, dogmatikai problematikák teljessége, hanem komplex jogi értékelést igénylő jogintézmény, amelynek megítélése során a bíróságoknak egyaránt figyelembe kell venniük a nyilatkozat keletkezésének körülményeit, tartalmát, valamint annak esetleges visszavonását. A harmadfokú jogerős döntés végül a vádlott büntetőjogi felelősségét állapította meg, így teljes

bizonyossággal kijelenthető, hogy a beleegyezés fennállása vagy hiánya a büntetőjogi minősítés egyik legkritikusabb és legvitatottabb eleme.¹²

IV. Az angolszász bírói jogalkalmazás

Az angolszász jogrendszerben több alkalommal is védekezésként alkalmazták a sértetti beleegyezés intézményét, párhuzamot vonva a sporttevékenységi kivételszabály elismertségével. Az angolszász joggyakorlat legkiemelkedőbb példája az *R v. Olugboja* ügy, ahol egyértelmű elhatárolást állapítottak meg a beleegyezés és a sértett önkéntes alárendeltsége között.¹³ A *State v. Mellenberger* ügyben, a római jog rendelkezésiben kifejtettekhez hasonlóan, deklarálták, hogy a kártérítési jogban ismert *particeps criminis* elvének, mely kimondja, hogy a bűncselekményben részt vevő személy nem támaszthat ebből fakadóan a másikkal szemben polgári kártérítési igényt, a büntetőjogban nincs helye, ugyanis a büntetőjog célja a bűncselekmények visszaszorítása és az elkövetők megbüntetése.¹⁴

Egy másik vizsgált jogesetben, a társadalomra veszélyesség klauzulájának szempontjából minősítették jogellenesnek szado-mazochista cselekményeket, mellyel éles határvonalat rögzítettek a társadalomra való veszélyesség mérlegelésének divergáló megítélésében. A bíróság 1978-ban egy másik ügyben (*Commonwealth v. Appleby* jogeset) tisztázta, hogy a sértetti beleegyezés nem szolgálhat büntethetőséget kizáró okként, például a BDSM cselekmények során megvalósuló testi sértések tekintetében, akkor sem, ha azokat a nemi vágy kielégítésének nyíltan vállalt céljával okozzák.

¹⁵ Az ügy tökéletes példázata a szado-mazochista aktusok büntetőjogi relevanciájának, ugyanis az eset tényállásában foglaltak alapján, a domináns Kenneth Appleby és az alávetett sértett homoszexuális és szado-mazochista kapcsolatban éltek. A vádlott a sértettet szolgáljaként tartotta és amikor nem volt megelégedve vele, rendszeresen verésben részesítette. A nyomozás során kiderült, hogy a vádlott kínzókamrát rendezett be a házában, módszeresen korbácsolta a sértettet, valamint eltörte annak térdkalácsát, végül pedig a sértett már kórházi ellátásra szorult.¹⁶

Megállapítható, hogy az angolszász jogrendszer és bírói gyakorlat rendkívül produktív és a további jogalkalmazás szempontjából világos állásfoglalásokat rögzít a sértetti beleegyezés alkalmazásának kereteit tekintve. Eddigi vizsgálataim alapján arra az előremutató következtetésre jutottam, hogy az angolszász jogrendszer rendelkezik a legtöbb jogesettel alátámasztott állásfoglalással, annak ellenére, hogy semmilyen korábbi vagy hatályos törvényszövegben részletesen és tételesen rögzített jogintézményként nem került beépítésre.

¹² Fővárosi Ítéltábla. (n.d.). 4.Bhar.88/2017/9. számú határozat.

¹³ *Németh*: i. m. 35. o.

¹⁴ *Németh*: i. m. 36. o.

¹⁵ *Németh*: i. m. 218. o.

¹⁶ *Németh*: i. m. 219. o.

V. A török Büntető Törvénykönyv és értelmezései

A Török Büntető Törvénykönyv (TCK) 26/2. cikke - „*ha a cselekmény az érintett személy olyan jogára vonatkozik, amely felett szabadon rendelkezhet, és az érintett ehhez hozzájárulását adja, akkor a cselekmény miatt nem szabható ki büntetés.*” - által szabályozott „az érintett hozzájárulás”, mint jogszerűségi ok, általános érvényű és deklarált jogintézmény. Ennek értelmében, ha egy személy hozzájárul ahhoz a cselekményhez, amelyet ellene követnek el, és amely bűncselekménynek minősül, akkor – a törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén – a hozzájárulás megszünteti a cselekmény jogellenességét. Fontos kiemelni, hogy a török normarendszer esszenciálisnak tekinti, hogy a hozzájárulást adó személy képes kell legyen megérteni, hogy az adott cselekmény milyen következményekkel járhat. Tehát csak akkor beszélhetünk érvényes hozzájárulásról, ha az érintett személy képes felfogni a helyzetet, értékelni azt és azzal összefüggésben akaratot kinyilvánítani.¹⁷ A Török Értelmező Szótár a „hozzájárulás” kifejezést úgy írja körbe, hogy jelenthet elégedettséget, örömet, akaratot vagy önkéntes kívánságot is. Ezzel szemben a Magyar Értelmező kéziszótár mindössze annyit rögzít, hogy a „hozzájárulás” valójában egy jóváhagyás, helyeslés, előzetes feltételes beleegyezés. Összehasonlítva a két nyelv értelmezését, azon következtetésre lehet jutni, hogy a török nyelvben a hozzájárulásnak kifejezetten pozitív töltete van, míg a magyar szóhasználat sokkal inkább egy tárgyilagos helyeslő értelmezést párosít a hozzájárulás kifejezéséhez.

A török szakirodalom egyértelműen állást foglal a tekintetben, hogy a személy által adott hozzájárulás csak és kizárólag akkor hatályos, ha azt a cselekmény elkövetése előtt vagy legkésőbb annak elkövetése során fejezik ki, és ilyen esetben már nem beszélhetünk sértettéről, ezért a *sértett* helyett az *érintett* kifejezést alkalmazzuk. Álláspontom szerint ezen logikai és dogmatikai levezetés interpretációja szükséges a hazai dogmatikai ellentmondás kiküszöbölésére. *De lege ferenda* javaslatomban részletesen kifejtem ennek fogalmi jelentőségét.¹⁸

Még azok a török pozitivisták is, akik nem tekintik a hozzájárulást jogszerűségi oknak, hanem az elkövető motivációjára tekintettel a bűnösséget kizáró tényezőként fogják fel, elismerik, hogy hozzájárulással történt ölés esetén az elkövetőt meg kell büntetni. Ennélfogva, a sértett hozzájárulását nem a bűncselekmény egyéb elemei, hanem a jogellenesség szempontjából kell vizsgálni.¹⁹ Ezen állásfoglalás szinte kivétel nélkül minden ország által általános elismertséget nyert. A török szakirodalom, hasonlóan a római jogi alapokhoz, párhuzamot von a magánjog és a büntetőjog

¹⁷ Ersin Şare: A szexuális szabadság ellen elkövetett bűncselekményekben az érintett személy hozzájárulása. Dokuz Eylül Egyetem Jogi Karának Folyóirata 2019/21. sz. 6. o.

¹⁸ Köksal Bayraktar: A jogszerűségi okok az új török büntető törvénykönyvben. In: Erdoğan Teziğ *tiszteletére kötet. Isztambul 2006. 20. o.*

¹⁹ Sulhi Dönmezger – Sahir Erman: Elméleti és gyakorlati büntetőjog: Általános rész. II. kötet, 12. kiad., Isztambul 1999. 68. o.

rendszere között. A török törvények által meghatározott keretek között adott hozzájárulás alapján megvalósított cselekmény, ha polgári jogi értelemben kárt okozott, nem alapozza meg kártérítés igénylését.²⁰

Egyértelműen kijelenthető, hogy Törökország, iszlám vallási vonatkozása ellenére is, vagy lehetséges, hogy pontosan annak következtében, de kiemelkedőbb minden más vizsgált állammal szemben a sértetti beleegyezés törvényi és dogmatikai kimunkáltsága tekintetében.

VI. Az oroszországi jogrendszer álláspontja

Magyarországhoz hasonlóan, az orosz büntetőjogban a sértetti beleegyezés jogintézménye nem rendelkezik kifejtett törvényi szabályozással, ugyanakkor a jogtudomány és a joggyakorlat területén egyre szélesebb körben rendelkezik relevanciával. A sértetti beleegyezést olyan tudatos és önkéntes akaratnyilvánításként értelmezik az orosz gyakorlatban, amelynek révén a sértett hozzájárul a jogilag védett érdekének sérelméhez. Ennek következtében a cselekmény, eltekintve attól, hogy formálisan tényállásszerű, elveszítheti jogellenes jellegét, amennyiben fennállnak az érvényesíthetőségi feltételei.

²¹ A beleegyezés önálló kizáró okként való elismerése és érvényesítése dogmatikailag indokolt, különösen azokban a speciális életviszonyokban, ahol a jogszerűség feltétele a sértett hozzájárulása. Példaként említhetők ezen életviszonyokra az orvosi beavatkozások vagy egyéb, hasonló kockázattal járó tevékenységek.²² Az orosz szakirodalom álláspontja szerint, a beleegyezés érvényességi feltételei közé tartozik az önkéntesség, a megfelelő tájékozottság, az egyértelmű és kifejezett akaratnyilvánítás, valamint az, hogy a beleegyezésnek a cselekmény idején fenn kell állnia ahhoz, hogy teljességében érvényesíthető legyen a sértetti beleegyezés a védelem részéről. E feltételek hiányában a beleegyezés jogintézménye nem képes effektív joghatás kiváltására.²³

Hasonlóan, mint minden vizsgált nemzetközi joggyakorlat esetében, kiemelt jelentőséget kap annak vizsgálata Oroszországban is, hogy a sértett milyen mértékben rendelkezhet az adott jogtárgy felett. A joggyakorlat kimunkáltságának eredményeként kijelenthető, hogy a sértetti beleegyezés csak olyan jogok esetében érvényesülhet, amelyek felett az egyén szabad rendelkezési joggal bír, míg más, kiemelten védett jogtárgyak esetében ez a lehetőség nem áll fenn.²⁴ A beleegyezés korlátjainak körében nem tartja elfogadhatónak a szakirodalom azokat az eseteket, amikor a cselekmény

²⁰ Ersin Şare: A jogos védelem a legfelsőbb bírósági ítéletekben. Izmir Ügyvédi Kamara Folyóirata 2018/1. sz. 17. o.

²¹ *Согласие потерпевшего на причинение вреда как обстоятельство, исключающее преступность деяния. In* JusT Journal 2024. sz. 2–3. o.

²² *Согласие потерпевшего на причинение...4 - 5. o.*

²³ *Согласие потерпевшего на причинение...5 – 7. o.*

²⁴ *Согласие потерпевшего на причинение...7 – 8. o.*

súlyos vagy visszafordíthatatlan sérüléseket eredményez, illetve, ha az adott magatartás ellentétes a közrenddel vagy a társadalmi érdekekkel. Ez, mint minden más jogállam rendszerében, az állami büntetőhatalom objektív védelmi funkciójából és mechanizmusából következik.²⁵ Az általam vizsgált orosz szakirodalom végül jogalkotási szempontból arra a következtetésre jut, hogy a sértetti beleegyezés jelenlegi, implicit elismerése nem biztosít kellő jogbiztonságot, ezért indokolt lenne annak kifejezett törvényi szabályozása, amely egyértelműbbé és kiszámíthatóbbá tenné a jogalkalmazást.²⁶ A nemzetközi szinten kutatott országok közül Oroszország joggyakorlata és törvénykezési rendszere, mind érvényesíthetőségi feltételeiben, mind büntetőjogi dogmatikai szempontból a leginkább megegyező a sértetti beleegyezés vonatkozásában a hazánkban fennálló jogalkalmazással.

VII. Az Európai Unió tagállamainak vizsgálata

VII. 1. Az olasz Büntető Törvénykönyv

1931. július 1-jén lépett hatályba az olasz *Codice Penale*, közismertebb nevén, a Rocco-kódex. Rögzíteni szükséges, hogy már a hatályba lépésekor rendelkezett a „jogosított beleegyezés”-ről.²⁷ A hatályos olasz Büntető törvénykönyv 50. §-a így rendelkezik: „*Art. 50. Consenso dell'avente diritto. Non è punibile chi lede o pone in pericolo un diritto, col consenso della persona che può validamente disporne.*” – azaz, „A jogosult tulajdonos hozzájárulása. Nem büntethető, aki egy jogot annak a személynek a beleegyezésével sért vagy veszélyeztet, aki érvényesen rendelkezhet róla.”²⁸ Fontos tisztázni, hogy a szakaszban megjelenő „tulajdonos” kifejezés, nem magánjogi fogalomként értelmezendő, hanem a jogról, mint *facultas agendi*, rendelkezni jogosult személy megnevezéseként alkalmazza a jogalkotó. A törvénytöredék semmilyen további kiegészítést nem tartalmaz, valamint értelmező rendelkezéseket sem fűz az Art. 50. tételéhez, de a magyar törvénykezéshez képest előrehaladottabb a tekintetben, hogy az olasz törvénykönyvben tételiesen rögzítve van a sértetti beleegyezés, mint büntethetőségi akadály.

VII. 2. A német törvénykezés

A német büntetőjog-elmélet részletesen kidolgozta és alapjaiban rögzíti a sértetti beleegyezés dogmatikai kereteit és Geerds, az *Einwilligung und Einverständnis des Verletzten im Strafrecht* című mű megalkotója, munkájában rögzítette, hogy különbség van a jogellenességet kizáró sértetti beleegyezés és a tényállásszerűséget kizáró sértetti egyetértést.²⁹ E különbségtétel esszenciája, hogy Geerds a sértett beleegyezését materiális jogellenességet kizáró oknak tekintette, ezzel szemben az egyetértésen

²⁵ *Согласие потерпевшего на причинение...8 – 10. о.*

²⁶ *Согласие потерпевшего на причинение...11 – 12. о.*

²⁷ *Belovics: i. m. 4. o.*

²⁸ *Codice Penale, Art. 50.*

²⁹ *Németh: i. m. 8. o.*

azokat a tényállásokat veszi alapul, melyek tényállási elemében a *Leges Barbarorum*, a kora középkori történelem egyik leggazdagabb forrása rendelkezik.³⁰

A német jogdogmatika, az angolszász gyakorlathoz hasonló módon, a jogkeletkeztető beleegyezésen belül megkülönbözteti a sértetti beleegyezést, valamint az egyetértést. A 20. század közepéig a német jogdogmatika a tényállást kizáró beleegyezést egyenesen jogellenességet kizáró okként kezelte.³¹ Fontos megjegyezni, hogy a német jogrendszer a sértetti beleegyezés tárgykörében már a 20. században előrehaladottabb állapotban volt, mint a jelenleg hatályos magyar bírói jogalkalmazás.

VIII. Következtetések és a „*de lege ferenda*” javaslat

„*De lege ferenda*” javaslatom kiindulási alapja a sértetti beleegyezés kifejezésének dogmatikailag ellentmondásos használata. Elgondolásom szerint a magyar jog-és szakirodalom vonatkozásában, valamint a jogintézmény jogalkalmazása tekintetében, sokkal helytállóbb és szakszerűbb lenne az *érintetti hozzájárulás* kifejezésének alkalmazása. A sértett szó, mint büntetőjogi kifejezés használata akkor alkalmazandó, ha Btk. 4. § (1) bekezdés alapján bűncselekménynek minősíthető a terhelt által elkövetett cselekmény. Mindazonáltal, a sértetti beleegyezés jogintézményének rendeltetése a büntethetőségi akadály megállapítása, melynek következtében nem jön létre bűncselekmény, így a sértett kifejezés használata sem alkalmazható. Álláspontom szerint, azon hosszadalmas folyamat első alapköve, hogy ezen jogintézmény törvényi keretek között rögzített módon érvényesíthető legyen hazánkban, az az, hogy magát a jogintézményt dogmatikailag megfelelő kifejezéssel használjuk.

Végezetül ismertetném, hogy a kutatási eredményeim alapján arra a cáfolhatatlan következtetésre jutottam, miszerint minden vizsgált Európai Unió tagállam, valamint az Unión kívüli ország egyaránt fejlettebb és előrehaladottabb a sértetti beleegyezés jogintézményének alkalmazásában, kutatásában, valamint a törvényi keretek között megvalósuló érvényesíthetőségében. Közel sem állítható, hogy más országok jogalkalmazása és bírói gyakorlata részleteiben teljességgel kimunkált lenne, sőt, az orosz büntetőjog kiváltképp azonos a hazai bírói gyakorlattal, de egyértelműen előrehaladottabb státusz figyelhető meg. Véleményem szerint, amennyiben hazai viszonylatok között átfogó esettanulmány készül a sértetti beleegyezés bírói gyakorlatáról, akkor csökkenthetővé válna a divergálás az egyes jogalkalmazók között. Kutatásom folytatásában ez a legfőbb célkitűzésem.

³⁰ *Belovics*: i. m. 4. o.

³¹ *Németh*: i. m. 29. o.

Grosso Márkó

joghallgató (KRE-AJK), a BISZK Bűnügyi Műhelyének tagja

Emberkereskedelem és kényszermunka nemzetközi és hazai szabályozása

I. Bevezetés

Manapság már természetesnek vesszük a törvény előtti egyenlőség és az emberi szabadsághoz fűződő jogi distinkciókat, amelyekre a 20. századra már minden civilizált állam alkotmányos garanciát biztosít és több nemzetközi egyezmény is megerősíti, azonban ettől függetlenül ez nem akadályozza meg, hogy világszerte az e alapvető jogokat megsértő bűncselekményeket kövessenek el. Az egyik ilyen leggyakrabban előforduló bűncselekmény az emberkereskedelem és a kényszermunka, melyek lévén, hogy a bekezdés elején említett alapjogok a történelemben nem mindig voltak lényeges kérdésként kezelve, messze nyúló történelmi gyökerekkel rendelkeznek, akár fogalmazhatunk úgy is, hogy egyidősek az emberiséggel. Annak ellenére, hogy a 20. század borzalmait követően az emberi jogok érzékenyebb kezelésének kérdése napirendre került, az emberkereskedelem az elmúlt három évtizedben a harmadik legnagyobb iparággá nőtte ki magát a statisztikák szerint.¹

Az *International Labour Office* (továbbiakban: ILO) által kiadott 2022-es jelentés alapján becslések szerint az emberkereskelemből termelődött haszon világszinten 236 milliárd amerikai dollár. Az ILO legfrissebb becslései szerint közel 50 millióan estek emberkereskedelem áldozatává, ebből 28 millióan kényszermunka áldozatai.² Az emberkereskelemből származó jövedelem teszi lehetővé a jelentős forrásigénnyel működő bünszervezeti formában való elkövetést. Ha az emberkereskedelem anyagi kérdéseit vizsgáljuk, azt a jelentős pénzösszeget is itt kell megemlíteni, amelyet az egyes államok a közpénzből a felderítésre, az áldozatfelismerésre, a megelőzésre és az áldozatok védelmére, illetve rehabilitációjára fordítanak. E tetemes összegekhez hozzá kell számolnunk azt a pénzben nehezen kifejezhető társadalmi károsodást is, amelyet az emberkereskedelem büntette jelent.³

Kutatásom célja, hogy bemutassa az emberkereskedelem és a kényszermunka jelenségét a történelmi gyökerektől kezdve egészen a jelenkorig. A kutatás továbbá azt hivatott demonstrálni, hogy miként fejlődött a bűncselekmény nemzetközi és hazai szabályozása, kitérve a jogalkalmazói dilemmákra.

¹ *Czine Ágnes*: Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája. Doktori értekezés, Pécs 2011. 14. o.

² International Labour Organization. Data and research on forced labour, modern slavery and trafficking in persons.

³ *Kubisch Károly*: Az emberkereskedelem büntetőjogi megítélésének morális és szabályozási vonatkozásai. Doktori értekezés, Budapest 2021. 13. o

II. A magyar szabályozás fázisai

Az emberkereskedelem bűncselekményként való kezelése nem a magyar jog organikus fejlődésének köszönhető, hanem a nemzetközi jogi szerződésekben került meghatározásra és az ezekhez való csatlakozás mozdította elő az emberkereskedelem elleni kötelezettség vállalását és a bűncselekményként való kezelését a magyar jogban.⁴ A kezdetekben az emberkereskedelem Magyarországon a középkori és újkori időszakokban különböző társadalmi, gazdasági és jogi környezetek függvényében alakult. Magyarország, mint a közép-európai régió fontos része, a rabszolgaság és az emberkereskedelem terén több szakaszon keresztül tapasztalta meg az ilyen típusú kizsákmányolást, amíg a modern jogi normák nem kezdték el szabályozni és tiltani azt. Az emberkereskedelemre vonatkozó jogszabályok és szabályozások egyébként sokszor szoros kapcsolatban álltak a rabszolgasággal, és a magyar történelmi kontextusban különösen a tatárjárás utáni időszakban váltak hangsúlyossá és a török hódoltság alatt jelentkezett a legmarkánsabb megnyilvánulása.

Jogtörténeti szempontból hazánkban eleinte nem beszélhettünk egy egységes átfogó jogrendszerről, így a büntetőjog is – a többi jogterülettel együtt – csak fragmentáltan létezett. A szokásjogi gyűjtemények sem alkottak egy koherens rendszert és az írásos jogi normák iránti igény is csak később merült fel. Az eziránti igény első jelentős terméke az 1514-es Werbőczy István által írt Tripartitum nevezetű szokásjogi gyűjtemény, amiben először kerültek összegyűjtésre a kor büntető normái, példákkal és esettanulmányokkal vegyítve, de még rendszerezetlenül.⁵

A következő lényeges említendő mérföldkő a jogfejlődés terén a hosszas kodifikáció útján az Osztrák-Magyar Monarchia idején létrejött 1878. évi V. törvénycikk, a magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (továbbiakban: Csemegi-kódex). Csemegi Károly műve alapvető jelentőséggel bír a magyar jogtörténetben, mert ez volt az első olyan átfogó büntető törvénykönyv, amely modern, kodifikált formában rendszerezte a bűncselekményeket és azok büntetéseit, ezzel felszámolva a magyar jog feudális jellegét. A kódex az évszázad legfejlettebb elveit alkalmazta a jogtudomány terén, de ennek ellenére még az emberkereskedelem, mint bűncselekmény nem került említésre. A Csemegi-kódex vizsgálata során a XXII. Fejezete alatt a személyes szabadság megsértésének minősülő 324. § 2. pontban megtaláljuk a rabszolgaságra való utalást: „*ha a letartóztatott valamely kiűzbatalomnak katonai szolgálatába vagy rabszolgaságba vitetett*”⁶, de konkrét emberkereskedésre utaló kodifikációs vagy miniszteri javaslatot nem találhatunk. A kor felfogásából és korábbi kodifikációs kísérleteiből erre nem érett meg az igény. A büntető jogi kodifikáció terén a Csemegi-kódexet az 1968. évi V. törvény követte.

⁴ *Kubisch*: i. m. 107. o.

⁵ *Kubisch*: i. m. 217. o.

⁶ A magyar büntetőtörvénykönyv - a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk (a továbbiakban: Csemegi-kódex) 324. § 2. pont

A Népköztársaság első hivatalos büntető törvénye nem mutatott változást az emberkereskedelem szabályozását illetően. A kényszerszermunkára viszont történt utalás, azonban azt nem kényszerítő jelleggel értelmezte, hanem javító jellegű munkaként, ami akkoriban egy büntetést helyettesítő rendelkezés volt, melynek keretében az elítélt a bíróság által kiválasztott területen volt köteles munkát végezni.

A következő évtizedben, több novelláris módosítás eredményeként végül teljesen új büntető törvénykönyv született az 1978. évi IV. törvény (továbbiakban: régi Btk.) formájában. A régi Btk. eredeti szövege továbbra sem nem tartalmazott semmiféle, az emberkereskedelemmel kifejezetten összefüggésbe hozható rendelkezést. Ezen a szituáción a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1995. évi XLI. törvény változtatott, amely a családi állás megváltoztatásának (rég. Btk. 193. §), illetve a kiskorú veszélyeztetésének (rég. Btk. 195. §) bünteténél az emberkereskedelemmel kapcsolatos rendelkezéseket iktatott be.⁷ A családi állás megváltoztatásánál a fenti módosító törvény 8. §-a többek között minősített esetként szabályozta és öt évig terjedő szabadságvesztéssel rendelte büntetni, ha a bűncselekményt „tízennyolcadik életévét be nem töltött személy eladásával vagy megvásárlásával követik el.”⁸

Végezetül az emberkereskedelemnek az 1978. évi IV. törvényt módosító, 1998. évi LXXXVII. törvény 43. §-a iktatta be a törvénykönybe a nemzetközi jogi instrumentumok hatására és 1999. március 1-jétől lépett hatályba.⁹

III. Nemzetközi szabályozás előzményei

Az emberek adásával és vételével kapcsolatos nemzetközi egyezmények születésének kezdetét a XX. század első felének idejére datálhatjuk. Ezen egyezmények között szerepelnek instrumentumok, amik még nem nevesítve az emberkereskedelemmel, hanem csak annak fogalmával átfedésben lévő nemzeti büntetőjogi aktusok összehangolása céljából fogadtak el.

Egy ilyen előzményként tekinthetünk a Párizsban, 1910. május 4-én kelt nemzetközi egyezményre, ami a leány- (nő-, gyermek-) kereskedés elleni büntetőjogi fellépést szorgalmazta.¹⁰ A következő említésre méltó egyezmény az 1921-ben Genfben, szeptember 30-án kelt, ami szintén a nők és gyermekekkel űzött kereskedés elnyomása tárgyában született.¹¹ Ezután szintén Genfben 1933.

⁷ *Rípszám* Dóra: Az emberkereskedelem szabályozásának hazai történetéről röviden. Jog-Történeti Szemle 2023. 3. sz. 75. o.

⁸ 1995. évi XLI. törvény a büntető jogszabályok módosításáról 8. §

⁹ *Czine* Ágnes: i. m. 15. o.

¹⁰ 1910. évi nemzetközi egyezmény a fehér rabszolga-kereskedés elnyomásáról

¹¹ 1921. évi nemzetközi egyezmény a nők és gyermekek kereskedésének elnyomásáról

október 11-én kelt egy egyezmény a nagykorú nőkkel folytatott kereskedelem elnyomása tárgyában.¹²

A másik történelmi előzménye az emberkereskedelem nemzetközi szabályozásának a rabszolga-kereskedés törvényen kívül helyezésének idején került napirendre. A rabszolgaság tárgyát illetően, nemzetközi büntetőjogi viszonylatból először Genfben 1926. szeptember 25-én kelt egy nemzetközi egyezmény.¹³

IV. Emberkereskedelem fogalma

Az emberkereskedelem fogalmilag az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelvének keretei között került definiálásra. „A *kizsákmányolás* magában foglalja legalább a prostitúció révén történő *kizsákmányolást* vagy a *szexuális kizsákmányolás* más formáit, a *kényszerszolgálatot* vagy - *szolgáltatásokat* - a *koldulást*, a *rabszolgatartást* vagy a *rabszolgatartáshoz* hasonló gyakorlatot és a *szolgálatot* is ideértve -, a *bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolást* és a *szervek kivételét*.”¹⁴

A nehezen meghatározható bűncselekmény fogalmi térben való elhelyezésének az ENSZ nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezményének az emberkereskedelem, különösen a nők és a gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve, a Palermói Jegyzőkönyv is támpontot ad. A Palermói Jegyzőkönyv értelmében az emberkereskedelem „személyek toborzását, szállítását, eladását, elrejtését vagy átvételét jelenti *fenyegetés, erőszak vagy a kényszer* más formáinak alkalmazásával, rablás, csalás, megfélemlítés, hatalommal vagy a védekezésre képtelen állapottal való visszaélés, vagy anyagi ellenszolgáltatás vagy előnyök adásával vagy annak elfogadásával annak érdekében, hogy *kizsákmányolás céljából* elnyerjék egy olyan személy beleegyezését, aki más személy felett hatalommal rendelkezik. A *kizsákmányolás* magában kell foglalnia legalább a mások prostituálásának kizsákmányolását, vagy a *szexuális kizsákmányolás* más formáit, *kényszerszolgálatot* vagy *szolgáltatásokat*, *rabszolgatartást* vagy a *rabszolgatartáshoz* hasonló gyakorlatot, mások *leigázásához* vagy *emberi test szerveinek tiltott felhasználását*”¹⁵

¹² 1933. évi évi nemzetközi egyezmény a nagykorú nők kereskedésének elnyomásáról

¹³ 1926. évi rabszolgasági egyezmény

¹⁴ 2011/36 (EU) irányelve az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról [HL 2011 L 101/1] (továbbiakban: 2011/36/EU irányelv) 2. cikk (3) bekezdés

¹⁵ Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve kihirdetéséről szóló 2006. évi CII. törvény 3. cikk a) pont

IV. 1. Emberkereskedelem összetevői

A fentebb szemléltetett nemzetközi jogi aktusokat megvizsgálva összegzésül elmondható, hogy az

emberkereskedelem definíciója három fő elemből áll:

- I. egy konkrét tevékenységből,
- II. amelyet meghatározott eszközökkel végeznek,
- III. mindezt a kizsákmányolás céljából.

A tevékenység körébe tartozik az áldozatok toborzása, szállítása, elrejtése, eladása, megvásárlása, elcserélése, ellenszolgáltatásként való átadása, átvétele, rejtegetése, valamint az adott személy feletti ellenőrzés megváltoztatása vagy átadása. Az emberkereskedők által alkalmazott eszközök pedig a fenyegetés, erőszak, emberrablás, csalás, megtévesztés, hatalommal vagy kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés, az anyagi ellenszolgáltatásnak vagy előnyöknek valamely személy felett ellenőrzést gyakorló személy beleegyezésének megszerzése érdekében történő nyújtása vagy elfogadása, továbbá bármilyen egyéb kényszer. A cél pedig a prostitúció révén történő kizsákmányolás vagy a szexuális kizsákmányolás egyéb formái, kényszmunka vagy más szolgáltatások, beleértve a koldulást, rabszolgatartás vagy rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlat, szervek kivétele, bűncselekményekhez kapcsolódó kizsákmányolás, szolgaság.¹⁶

IV. 2. Emberkereskedelemre ható társadalmi tényezők

Az emberkereskedelemre ható tényezők megközelíthetők kínálati és keresleti oldalról is. Kínálati oldalról a társadalmi és gazdasági környezet olyan tényezőket hozhat létre, amelyek hozzájárulnak az emberkereskedelemhez. Ilyen tényezők a teljes és legitim foglalkoztatottság hiánya, amely magában foglalja a munkanélküliséget, a szociális támogatások és védelmi rendszerek hiányosságait, valamint az egyének gazdasági függetlenségét. A migráció és a szegénység fokozódása, különösen a nők esetében, szintén növeli a kiszolgáltatottságot. Az információhiány, a kockázatok fel nem ismerése és a gazdasági nehézségek miatt sokan keresnek kiutat, például az utazás vagy a jobb élet reményében, anélkül, hogy tisztában lennének a mögöttes veszélyekkel. Emellett egyes társadalmakban a hagyományos attitűdök és szokások – mint a nők elleni erőszak eltűrése, az esélyegyenlőség hiánya, a patriarchális családmodell és a nők jogainak semmibe vétele – hozzájárulhatnak az emberkereskedelem elterjedéséhez. Az emberkereskedelem jogi szabályozásának gyengeségei vagy hiányosságai is lehetővé teszik a jelenség működését.¹⁷

¹⁶ Belügyminisztérium. (é. n.). Gyakorlati útmutató a munkaerő kizsákmányolás céljából folytatott emberkereskedelem áldozatává vált személyek első szintű azonosításához.

¹⁷ Belügyminisztérium. (2012). Tájékoztató az emberkereskedelem jellemzőiről, a magyarországi helyzetről és az áldozatok segítségének lehetőségeiről.

Az emberkereskedelem keresleti oldalán a munkaerő iránti kereslet és az azt körülvevő gazdasági helyzet áll. A szexuális szolgáltatások iránti kereslet gyakran az alulfizetett és rossz munkakörülmények között dolgozó női munkaerőre épül. Emellett nagy igény mutatkozik külföldi női munkavállalókra, akik háztartási, betegápolási vagy gondozási munkákat végeznek. A kereslet ezen kívül erősödik a szexuális szolgáltatások iránt, amely legalább akkora, ha nem nagyobb mértékben hozzájárul az emberkereskedelem fenntartásához.¹⁸

IV. 3. Emberkereskedelem fázisai

Az áldozatok toborzását követően – ha külföldre irányuló emberkereskedelemről van szó – megszervezik az áldozat cél-országba való juttatásának módját és útvonalát. Ez az út gyakran nem a legrovidebb vagy a legegyszerűbb megoldás, hanem esetleg több országon történő átkelést, több állomást, gyűjtőhelyet is magába foglal. A szervezett bűnözés keretei között történő elkövetés tipikus jellemzője, hogy az áldozatokat valamelyik városban összegyűjtik, majd különböző tranzit vagy célországok felé irányítják őket. Általában már a gyűjtőhelyeken megalázást és bántalmazást kell elviselniük a sértetteknek. A következő lépés az útiokmányok beszerzése és az utazás megszervezése, illetve finanszírozásának megelőlegezése. A határátlépés történhet közúton, vízi vagy légi közlekedési eszközzel, gyalog, vízi határszakaszon, illetve a zöld határon ájtutva.

Az áldozatok csempészete legális és illegális csatornákon keresztül is történhet. Az sem ritka, hogy az sértett zöld határon ájtutva, vagy autóban, hajóban, konténerben, vonatban elrejtve jut be a célországba.

Még ha az országba történő belépés módját legálisan oldották meg valahogy, az illegális munkavégzés, a vízum lejártá utáni ott-tartózkodás és egy sor más ok következtében a sértett hamar az illegális területére kerülhet. Az emberkereskedők célja, hogy az áldozat kizsákmányolása útján a lehető legnagyobb profitra tegyenek szert a lehető legkisebb kockázattal. Ezáltal próbálják az áldozatokat folyamatos kontroll és fenyegetés alatt tartani. A legális útiokmányokkal nem rendelkezés ténye és a fenyegetettség érzése egyaránt a szökés megelőzését segíti. A megalázás, fizikai, pszichikai és szexuális erőszak, a kínzás, rettegésben tartás, mind ezen eszköztár részei. Az áldozatok engedelmessegre szoktatása érdekében az is előfordul, hogy kilátásba helyezik a hozzátartozóik, családtagjaik bántalmazását. Mindezek hatására a sértett, ténylegesen és pszichében is olyan mértékben elszigetelődik, hogy a személyisége is teljesen megváltozik és a kommunikációra is képtelenné válik, és a folyamatos fizikai és pszichikai szervenvedelmek hatására traumatizálódik.¹⁹

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

IV. 4. Emberkereskedők toborzási módszerei

Az emberkereskedelem elkövetői rendkívül sokféle módszert alkalmaznak áldozataik toborzására. Az áldozatok kiválasztásánál általában olyan személyeket céloznak meg, akik valamilyen szociális vagy élethelyzeti okból különösen sebezhetőek. Ilyenek lehetnek például a szenvedők, hajléktalanok, mentálisan sérült egyének, migránsok, illetve azok, akik hátrányos családi háttérrel vagy szociális helyzettel rendelkeznek. Az emberkereskedők ezeket az embereket gyakran a kétségbeesésükre és szükségleteikre alapozva közelítik meg, kihasználva kiszolgáltatottságukat. A toborzás módjai között szerepelhet teljes vagy részleges félrevezetés, kényszerítés, pszichológiai manipuláció, bódító szerek használata, vagy akár fizikai erőszak alkalmazása.²⁰

Az elkövetők leggyakrabban nyilvános helyeken, mint bárókban, kávéházakban, szórakozóhelyeken vagy más, szociális interakciókra alkalmas környezetekben keresnek áldozatokat. Itt vonzó ajánlatokkal próbálják megnyerni azokat a nőket, akiket céloznak. Előfordulhat az is, hogy a családtagokon vagy barátokon keresztül próbálnak kapcsolatba lépni az áldozattal. Ezen kívül az emberkereskedők akár álhirdetéseken keresztül is csapdába csalhatják a kiszemelt személyeket. Ilyen hirdetésekben munkaaajánlatokkal (például au-pair pozíciók, fotómodellkedés, pincérnői munka, háztartásvezetői feladatok), tanulási lehetőségekkel, vagy akár romantikus ígéretekkel próbálják elcsábítani őket.²¹

Az úgynevezett *loverboy* jelenség egy tipikus módszer, amely során egy vonzó, karizmatikus férfi egy nehéz helyzetben lévő nővel elhiteti, hogy valódi érzelmi kapcsolatot ápolnak, és gondoskodni fog róla. Miután kiépítette a bizalmat, az áldozatot prostitúcióra kényszeríti.²² A nők gyakran azt hiszik, hogy saját akaratukból egyeztek bele a szexuális szolgáltatások nyújtásába, mivel az elkövető elhiteti velük, hogy az egész kapcsolat egy valódi, romantikus kapcsolat eredménye. Ez a manipuláció nemcsak a hagyományos prostitúcióra, hanem online erotikus chatoldalakra is kiterjedhet, ahol élő közvetítéseken végeznek szexuális cselekményeket. Az emberkereskedelem legdrasztikusabb formája az emberrablás, amely során az elkövetők fizikai erőszakot is alkalmaznak a céljaik elérésére.

V. Az emberkereskedelem megnyilvánulási formái

A nemzetközi szerződések fényében egyértelmű, hogy az emberkereskedelem leglényegesebb tartalmi eleme a kizsákmányolás. A kizsákmányolásnak több formáját is megkülönböztethetjük, amelyek eltérő jellemzőkkel rendelkeznek és ebből adódóan eltérő védekezési stratégiát igényelnek.

²⁰ 5 Ways Human Traffickers Recruit Victims. SBWD Law. <https://www.sbwlaw.com/blog/5-ways-human-traffickers-recruit-victims/> (2026.06.04)

²¹ Belügyminisztérium: i. m.

²² How to not fall for the lover boy scam. Europol. <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/public-awareness-and-prevention-guides/how-not-to-fall-for-lover-boy-scam>(2026. 06. 04)

V. 1. Szexuális jellegű kizsákmányolás

Fehér Lenke írása szerint: „*A prostitúció utánpótlásának globális rendszere van, ami összefügg az emberkereskedelemmel és embercsempészettel. A nagy bordélyházak mindenhol a világon nemzetközilek, a prostituáltak a világ legkülönbözőbb régióiból érkeznek*”²³

Szexuális jellegű kizsákmányolásról beszélünk amikor valaki pénzügyi vagy más hasznot húz egy másik személy toborzásán, szállításán vagy átvételén keresztül, akit megfélemlítés, erőszak vagy fenyegetés útján szexuális cselekményre kényszerít. Ezalatt a prostitúcióra való kényszerítést, a pornográfiát és bárokban, hotelekben fürdőkhöz, masszázsszalonokban és a szórakoztatóiparban nyújtott szexuális szolgáltatásokat kell érteni.²⁴ A szexuális kizsákmányolás az emberkereskedelem talán legelterjedtebb és legtöbb áldozatot követelő megvalósulási formája. Elkövetőinek toborzási módszere a „kerítés”. Kerítést az követ el, aki haszonszerzés céljával valakit másnak megszerez szexuális cselekmény elvégzése céljából, illetve aki 18 éven aluli személyt prostitúcióra felajánl, illetve felhív. De emellett számos más toborzási módszert is alkalmaznak az elkövetők, amik már korábban említésre kerültek.

Szexuális kizsákmányolás áldozatai életkortól és nemtől függetlenül nők, férfiak és gyerekek is lehetnek egyaránt. Gyakorlatilag bárki áldozatul eshet ennek a bűncselekménynek. Az áldozatok gyakran utazásra kényszerülnek, miközben szexuális szolgáltatások nyújtására kényszerítik őket. Az utazást nem egyedül teszik, hanem gyakran kísérik őket. Előfordulhat, hogy valamilyen jelzés, akár tetoválás jelzi a kizsákmányoló csoport vagy szervezethez való tartozását. Az áldozatoknak mindig rendelkezésre kell állniuk, tehát sosincs szabadnapjuk. Ha az áldozatok huzamosabb ideig egy helyen tartózkodnak, gyakran abban a helységben kell lakniuk ahol a szolgáltatást nyújtják, vagy gyűjtőhelyeken a többi áldozattal, akikkel nem beszélnek közös nyelvet és nem értik annak az országnak a nyelvét ahol tartják őket. Ruházatuk minimális és személyes holmijuk is korlátozott. Emellett nem rendelkezhetnek saját készpénzzel, illetve személyazonosító okmányokkal sem.²⁵

V. 2. Munkacélú kizsákmányolás

A munkacélú kizsákmányolás esetén az áldozatokat az angol kifejezéssel 3D-nek: *dirty, difficult, dangerous* (piszkos, nehéz, veszélyes) nevezett kategóriába tartozó alulszabályozott munkák végzésére kényszerítik. Jellemzően ebbe a kategóriába sorolják a házi kényszerszolgálatot, a kőfejtést,

²³ Fehér: i. m. 397–420.

²⁴ Belügyminisztérium. (é. n.). Gyakorlati útmutató a munkaerő kizsákmányolás céljából folytatott emberkereskedelem áldozatává vált személyek első szintű azonosításához.

²⁵ De Coll Ágnes Ráhel - dr. Tatár Erika: Az emberkereskedelem jelenlegi helyzete Magyarországon. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2021. 11. o.

továbbá a bányákban, mezőgazdaságban és építőiparban, gyártósorokon végeztetett munkát.²⁶ Itt is természetesen megjelenik a fenyegetés, az erőszak és a kényszerítés az áldozat kiszolgáltatott helyzetét kihasználva. A munkajellegű kizsákmányolás esetén az áldozatok a nemek megoszlása szerint túlnyomóan férfiak. Azonban ez nem teljes mértékben irányadó, mert jogdogmatikai problémákat is vet fel annak a kérdése, hogy vajon a fentebbi bekezdésekben említett szexuális jellegű kizsákmányolás által a szexuális cselekményre való kényszerítés - aminek az elszennvedői többnyire nők - minősülhet-e egyszerre kényszerszermunkának. A kényszerszermunka a magyar büntetőjogban a 2020. évi V. törvény előtt külön tényállást tudhatott magáénak a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (továbbiakban: Btk.). Azonban a módosító törvény hatályon kívül helyezte a 193. szakaszt és egybe vonta az emberkereskedelem tényállásával, így a kényszerszermunka az „Emberkereskedelem és kényszerszermunka” címmel ellátott 192. szakaszban szerepel. A kényszerszermunka tényállása a módosítás előtt a következő:

„193. § (1) Aki mást annak kiszolgáltatott helyzetét kihasználva, illetve erőszakkal vagy fenyegetéssel munkavégzésre kényszerít, bűntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a kényszerszermunkát

a) a sértett sanyargatásával,

b) jelentős érdeksérelmet okozva vagy

c) tízennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.”²⁷

A módosítást a kialakult és kúriai döntésekkel megerősített jogalkalmazói gyakorlat átgondolását tette szükségessé. Bár a módosítást életre hívó törvény indokolása szerint a változtatás a szabályozás koherensebbé és átláthatóbbá tételét tűzte ki célul, a gyakorlat – egyelőre – értelmezési nehézségekkel küzd.²⁸

V. 3. Szervkereskedelem

A szervkereskedelem a mások szerveivel való illegális kereskedelmet jelenti. A szervkereskedelmet először a 2008-ban kiadott Isztambuli Nyilatkozat definiálta: „a toborzása, szállítása, átadása, rejtetése vagy átvétele olyan élő vagy már eltávozott személyeknek vagy szerveiknek erőszak vagy kényszerítés, emberrablás, család, megfélemlítés útján, hatalom vagy védtelenség kihasználásával, kárpénz vagy egyéb jutatás harmadik félnek való átadása vagy harmadik féltől való átvétele a potenciális donor feletti felügyelet átvételének érdekében, hogy annak

²⁶ Belügyminisztérium (2022). „Tegyük láthatóvá az emberkereskedelmet!” – Szakmai ajánlás a szociális és gyermekjóléti szolgáltatást nyújtók, valamint a gyermekvédelmi szakellátásban dolgozók részére.

²⁷ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) 193. §

²⁸ 2020. évi V. törvény az emberkereskedelem áldozatainak kizsákmányolása elleni fellépés érdekében szükséges egyes törvények módosításáról (továbbiakban: 2020. évi V. törvény) indoklás

szerveit transplantációként hasznosíták.” A szervkereskedelem potenciális áldozatait jellemzően 18-30 közötti férfiak akik körülményeiket tekintve mélyszegénységben élnek és az alacsony iskolázottság hatására nincsenek tisztában a szervezetük működésével.²⁹

A jelenlegi Btk.-ban a szervkereskedelemmel, leinkább összefüggésbe hozható tényállás az „Emberi test tiltott felhasználása” címmel ellátott 175. szakasz. A 192. szakaszban pedig a szakasz (4) bekezdésében a jogalkotó egy egy utaló diszpozícióval beemelte az emberkereskedelem és kényszerszermunka tényállásába az „Emberi test tiltott felhasználását”. Továbbá a szervkereskedelemről azért lényeges beszélni, mivel a korábbi fogalmi meghatározást elemző résznél példaként felhozott Palermói Jegyzőkönyv I. részének 3. cikkében az emberkereskedelem hosszas definiálásába belefoglalták, hogy: „*A kibaszásnak magában kell foglalnia legalább a mások prostituálásának kibaszását, vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, kényszerszermunkát vagy szolgáltatásokat, rabszolgotartást vagy a rabszolgotartáshoz hasonló gyakorlatot, mások leigázását vagy az emberi test szerveinek tiltott eltávolítását.*”³⁰

VI. Emberkereskedelem áldozatai

Az emberkereskedők kihasználják az emberek sérülékenységét, amit tovább súlyosíthatnak olyan tényezők, mint a szegénység, a diszkrimináció, a nemek közötti egyenlőtlenség, a nők elleni erőszak, az oktatáshoz való hozzáférés hiánya, az etnikai konfliktusok és a természeti katasztrófák.

A legutóbbi becslések szerint évi százezer nő válik emberkereskedők áldozatává az EU-ban. Egyes feltevések szerint évente világszerte 600-800 ezren válnak a nemzetközi emberkereskedelem áldozatává. Négyötödük nő, mintegy felük fiatalok, és túlnyomó részüket prostitúcióra kényszerítik. Az Európai Unió területén évente több mint 100 ezer nőt adnak-vesznek az emberkereskedők.³¹ Az emberkereskedők az áldozatokat magántulajdonként vagy árucikként kezelik korlátozva, vagy egyenesen megfosztva alapvető jogaitól.

Emberkereskedelem áldozata, jogi kifejezéssel passzív alanya, bárki lehet, akit hasznoszerzés céljából árulnak, elcserélnek, ellenszolgáltatásként átadnak, átvesznek. Ez vonatkozik nőkre, férfiakra, felnőttekre és gyermekekre egyaránt. Lehetnek tagállam állampolgárai és külföldiek. De főként azok az alanyok, akik nincsenek tisztában a jogaikkal, alacsony iskolázottsággal rendelkeznek.

²⁹ *De Coll - Tatár*: i. m. 13. o.

³⁰ Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve kihirdetéséről szóló 2006. évi CII. törvény 3. cikk

³¹ *Czine Ágnes*: i. m. 11. o.

VI. 1. Áldozatok védelme

Az Európai Unió kiemelt figyelmet fordít az emberkereskedelem áldozatainak védelmére: „Az emberkereskedelem áldozatainak védelme és segítése, továbbá lehető legnagyobb mértékű felépülésük elősegítése céljából a jogszabályok számos jogot biztosítanak számukra – jogi segítségnyújtáshoz, orvosi segítséghez, ideiglenes tartózkodáshoz -. Remélem, hogy az emberkereskedelem áldozatainak jogairól szóló ezen áttekintés segíteni fogja az uniós tagállamok hatóságait az áldozatok által jogosan igényelt segítség és védelem rendelkezésre bocsátására irányuló napi munkájukban.”³²

Ez kitűrköződik Cecilia Malmström korábbi EP képviselő írásából is. Az Európai Unió a 2011/36/EU irányelvének keretében szigorú kötelezettségeket szab ki a tagállamokra az emberkereskedelem áldozatainak érdekében. Egy példa ennek szemléltetésére az irányelv (5) és (6) bekezdése: (5) *A tagállamok bűnöző hatóságának továbbra is együtt kell működniük az emberkereskedelem elleni küzdelem erősítése érdekében. E tekintetben lényeges a határokon átnyúló szoros együttműködés többek között az információk és a legjobb gyakorlatok megosztása, valamint a tagállamok rendőri, igazságügyi és pénzügyi hatóságai közötti folyamatos, nyílt párbeszéd biztosítása révén. Az emberkereskedelem miatt indított nyomozások és büntetőeljárások összehangolását meg kell könnyíteni az Europolal és az Eurojusttal folytatott megerősített együttműködés, a közös nyomozócsoportok létrehozása, valamint a joghatóság gyakorlásával kapcsolatos, büntetőeljárások során felmerülő összeütközések megelőzéséről és rendezéséről szóló, 2009. november 30-i 2009/948/IB tanácsi kerethatározat végrehajtása révén.*³³

(6) *A tagállamoknak ösztönözniük kell az emberkereskedelem áldozataival foglalkozó civil szervezeteket – köztük az e területen elismert és aktív nem kormányzati szervezeteket -, és szorosan együtt kell működniük velük a politikai döntéshozatal, a tudatosság növelését célzó kampányok, a kutató és oktató programok, a képzés, valamint az emberkereskedelem elleni intézkedések hatásainak ellenőrzése és értékelése terén*³⁴

Az emberkereskedelem áldozatai különleges védelmet érdemelnek, mivel az őket ért bűncselekmény következményeként súlyos trauma érheti őket. Az áldozatok számára az egyéni kockázatértékelésen alapuló, személyre szabott védelem biztosítása szükséges. Ennek célja annak meghatározása, hogy milyen specifikus védelmi igények merülnek fel, és hogy a másodlagos vagy ismételt áldozattá válás, illetve a megfélemlítés, valamint a megtorlás különösen magas kockázatot jelent-e számukra. A kockázatelemzés alapján kell meghatározni, hogy a büntetőeljárás során szükség van-e különleges intézkedések alkalmazására, és ha igen, milyen mértékben.

³² Cecilia Malmström: Towards the eradication of trafficking in Human Beings [Speech transcript]. European Commission. (2012. október 18.)

³³ 2011/36/(EU) irányelv (5) preambulumbekkezdés

³⁴ 2011/36 (EU) irányelv (6) preambulumbekkezdés

Az emberkereskedelem áldozatai nem vonhatók büntetőeljárás alá, és nem szankcionálhatók azokért a bűncselekményekért, amelyekben részt vettek, ha ezt közvetlenül a velük szemben elkövetett emberkereskedelem következményeként kényszerültek megtenni, és a nemzeti jog szerint ezek az aktusok emberkereskedelemnek minősülnek.

A megfelelő hatóságok kizárólag meghatározott, törvényes célok érdekében dolgozhatják fel az áldozatok személyes adatait. Az ilyen adatkezelésnek jogszerűnek, arányosnak és relevánsnak kell lennie, és az adatkezelés nem lehet indokolatlanul kiterjedt vagy túlzó.³⁵

VII. Emberkereskedelem Magyarországon

Magyarország túlnyomórészt tranzit országgént szolgál az Ukrajnából, Moldovából, Bulgáriából, Romániából Nyugat-Európába és az Egyesült Államokba irányuló prostitúciós célú emberkereskedelem tekintetében. De ettől függetlenül Magyarország kiinduló országgént is jelen van, főként Ausztriába, Németországba, Hollandiába, valamint más nyugat-európai országokba irányuló szexuális kizsákmányolást célzó emberkereskedelem vonatkozásában. Ezenfelül jellemző célsország is Ukrajna, Románia, Moldova és Oroszország viszonylatában.³⁶

A jelentések szerint Magyarország az unión belüli emberkereskedelem első öt származási országa között van. Az EUROPOL nyomozásai szerint 2009 és 2013 között az összes azonosított áldozat 18%-át tették ki. 2021-ben a magyar kormány 188 azonosított áldozatot jelentett. Ezek közül 94-en váltak szexuális jellegű emberkereskedelem áldozatává, 25-en kényszerszolgálat végzésével összefüggő kereskedelem áldozatává, 8-an az előző kettő keverékévé és 61 áldozat nem kategorizált kategóriába került.³⁷

VII. 1 Jelenlegi magyar szabályozás

A Btk.-ban az emberkereskedelem tényállásában jelentős változás következett be a 2020. évi V. módosító törvény hatására, amely egybevonta a 192. (emberkereskedelem) és a 193. (kényszerszolgálat) szakaszokat.

A tényállás (1) bekezdése szabályozza az alapesetet és itt kerülnek felsorolásra azok az elkövetési magatartások, amelyeket a nemzetközi egyezmények is említettek: „*Aki mást, a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad, átvesz vagy b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében*

³⁵ GRETA. Jelentés az Európai Tanács emberkereskedelem elleni fellépéséről szóló egyezményének Magyarország által történő végrehajtásáról: Második értékelési szakasz (GRETA(2015)11). Európai Tanács.

³⁶ Nemzetközi Migrációs Szervezet. (é. n.). Emberkereskedelem.

³⁷ Uo.

szállít, elszállásol, elrejt, vagy másnak megszerez. A Btk. az emberkereskedelem e megnyilvánulását egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni.

A (2) bekezdés rendelkezik a kényszermunka esetköréről, amit a jogalkotó kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel rendel büntetni: *„Aki más rendszeres előnyyszerzése céljából munkavégzésre, munkajellegű tevékenység végzésre, egyéb szolgáltatásra, vagy jogellenes a) megtévesztéssel, a sértett nevelésével, felügyeletével, gondozásával, gyógykezelésével kapcsolatos, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyásolási viszonyával visszaélve, vagy a sértett kiszolgáltatott helyzetét kihasználva rábír vagy b) erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerít”*

A (3) bekezdés a (2) bekezdésben szabályozott kényszermunkához nyújtott bűnszegédi magatartásokat nevesíti, melyeket ugyan azzal a büntetési tétellel rendel büntetni: *„Aki más a (2) bekezdésben meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében toboroz, átad, átvesz, elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, másnak megszerez, szállít, elszállásol, elrejt.*

A (4) bekezdésben a (2) és (3) bekezdésben említett bűncselekményeket a szexuális cselekményekkel és az emberi test tiltott felhasználásával hozza összefüggésbe a jogalkotó, melyeket öttől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel rendel büntetni: *„Aki a (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekményt szexuális cselekmény végzése vagy emberi test tiltott felhasználása érdekében követi el, büntett miatt öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”*

Az (5) bekezdésben kerülnek felsorolásra a bűncselekmény minősített esetei: *„A büntetés a (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, a (4) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha azt*

- a) tizenhatalcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,*
- b) a sértett sanyargatásával,*
- c) hivatalos személyként, e minőséget felhasználva, vagy*
- d) több ember sérelmére követik el.*

A (6) bekezdésben a (2) és a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekmények elkövetése esetén a büntetési tételt öttől tizenöt évig terjedő szabadságvesztésre növelik és a (4) bekezdésben szereplő bűncselekmény büntetési tételét pedig öttől húsz évig terjedő szabadságvesztésre emelik, ha: *„A (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, a (4) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől húsz évig vagy életfogytig terjedő szabadságvesztés, ha azt*

- a) tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére, vagy*
- b) életveszélyt vagy különösen súlyos hátrányt okozva” követik el”*

A (7) bekezdésben szabályozzák az emberkereskedelem és kényszermunka előkészületét: *Aki emberkereskedelem és kényszermunkára irányuló előkészületet követ el, az (1) bekezdésben meghatározott esetben*

vétség miatt egy évig, a (2) vagy (3) bekezdésben meghatározott esetben büntett miatt három évig, a (4) bekezdésben meghatározott esetben egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A (8) bekezdés pedig az emberkereskedelem és kényszerszermunka megrendelői oldalon szereplő alanyok büntetéséről rendelkezik: *Aki a) a (2) bekezdésben meghatározott emberkereskedelem és kényszerszermunka sértettjének munkáját, munkája jellegű tevékenységét, egyéb szolgáltatását vagy jogellenes cselekményét igénybe veszi vagy felhasználja, három évig terjedő szabadságvesztéssel, b) az a) pontban meghatározott bűncselekményt szexuális cselekmény igénybevételével vagy emberi test tiltott felhasználása érdekében követi el, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*³⁸

VII. 2. Az emberkereskedelem és kényszerszermunka jogalkalmazási gyakorlata Magyarországon

A témakörre való rátérés előtt érdemes lenne beszélni Magyarország emberkereskedelemmel kapcsolatos jogalkotásának és jogalkalmazási gyakorlatának fejlettségi szintjéről. Az amerikai külügyminiszter minden évben készít az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló országjelentéseket, melynek keretében négy kategóriát állít fel, amelybe besorolja az országokat aszerint, hogy milyen szinten állnak a bűncselekmény jogi szabályozása és visszaszorítása tekintetében. Magyarország sokáig a harmadik kategóriába tartozott, ami nem kifejezetten számít jó eredménynek, mivel ennél hátrébb szinte csak olyan afrikai országok helyezkednek el, ahol a kormány maga szervezi az emberkereskedelmet. Az elmúlt évtizedekben sikerült előre lépni a második kategóriába a büntetőjogi szabályozás folyamatos alakításának köszönhetően. A korábbi szabályozás nem volt alkalmas a bűncselekmény megfelelő körülményhatárolására annak látnis jellege miatt és a szabályozás értelmezési bizonytalansága miatt.³⁹

A 2020-as módosítás előtt komoly kihívást jelentett az emberkereskedelem más tényállásoktól (kerítés, prostitúció elősegítése) való megkülönböztetése. Ennek egyik meghatározó oka, hogy a „kiszolgáltatott helyzet” fogalma egyszerűen nem határozható meg egy definícióval vagy taxatív felsorolással, ezért a jogalkalmazónak, illetve a nyomozó hatóságoknak esetenként egyéni mérlegelést is kellett alkalmazniuk a szabályozás nemzetközi egyezményekből átvett, magyar jogban korábban kevésbé ismert kifejezések miatt okozott fogalmi bizonytalanság miatt.⁴⁰

VII. 3. Kúriai joggyakorlat-elemző csoport

A Kúria 2020-ban joggyakorlat-elemző csoportot állított fel dr. Somogyi Gábor kúriai tanácselnök vezetésével az emberkereskedelemmel kapcsolatos bírói gyakorlat vizsgálatára. A nemzetközi nyomás

³⁸ Btk. 192. § (1)-(8) bekezdés

³⁹ Forgács Nikolett: Modern kori rabszolgaság Magyarországon, avagy a kényszerszermunka hazai gyakorlata. (OTDK dolgozat) Károli Gáspár Református Egyetem 2025. 21. o.

⁴⁰ Windt Szandra: Az emberkereskedelemmel kapcsolatos jogalkalmazói attitűdökről. Miskolci Jogi Szemle 2022/1. sz. 118. o.

és a bűncselekménynek az utóbbi évtizedben tapasztalható ugrásszerű növekedés és jellegének mind mélyebb megnyilvánulása egyértelműen indokolja, hogy a jogalkotó lépést tartson ezzel a változással a törvényi szabályozásban. A joggyakorlat-elemző csoport által végzett – mintegy húsz éves időtartamot átfogó – vizsgálat azt mutatta ki, hogy az emberkereskedelem bűncselekményének megállapítása és minősítése az akkor hatályos jogszabályi környezetnek nem felel meg. Ezért a joggyakorlat elemző csoport egy ítélezést segítő egységes iránymutató szándékú jelentést adott ki.⁴¹

A jelentés szerint „toboroz” elkövetői magatartás kiegészíthető azzal, hogy ezt az elkövetői magatartást nem feltétlenül az erőszak alkalmazása jellemzi, hanem a sértett bizalmába férkőzés is. A jelentés a bűncselekmény rendbeliségének megállapításával kapcsolatban is vont le következtetéseket. A bűncselekmény rendbeliségét korábban a sértettek száma határozta meg. Ehhez képest új helyzetet teremt a hatályos Btk. 192. § (5) bekezdés d) pontjában foglalt szabályozás. E szabályozáshoz képest több sértett esetén mindig gondosan meg kell vizsgálni, hogy az egyes sértettek tekintetében milyen minősítő körülmények valósultak meg, és törvényi egységbe csak azok a cselekmények foglalhatók, amelyek büntetési tétele külön-külön nem haladja meg a törvényi egység büntetési tételét. A súlyosabb alakzatok és az előkészületi cselekmények esetén a rendbeliség továbbra is a sértettek számához igazodik.

Végül határozatszerkesztési elvárásokat is határozott meg a jelentés: a sértett életkorának, születési időpontjának (év, hó, nap) és nemének pontos feltüntetése a tényállásban; a sértetti pozíció használata „lányok”, „gyerek”, „nők”, „személy(ek)”, stb. kifejezések használata helyett a sértett kiszolgáltatott helyzetével kapcsolatosan a vád keretei között egyértelmű ténymegállapításokat szükséges tenni. A jogi indokolás részletes kifejtése, az emberkereskedelem tényállásának összetettsége folytán a tényállási elemek meglétének elemzése, a konsumált vagy más felmerülő bűncselekményektől való elhatárolása akkor sem mellőzhető, ha a minősítés egyébként a vádirat szerinti és azt nem érte támadás. A törvényi tényállás összetettsége feltétlen igényli - a jogi indokolás részletessége mellett - mindazon (történeti) tények és tudati tények rögzítését is, amelyek alapján a tényállásszerűség és a bűnösség kérdésében egyértelműen dönteni lehet.

A joggyakorlat-elemző csoport által vizsgált, emberkereskedelem büntette minősítéssel zárult ügyek túlnyomó többsége a klasszikus, az embert üzleti tranzakció tárgyaként kezelő, a sértett feletti hatalom végleges megváltozását eredményező emberkereskedelemtől szóltak – így a vád tárgyává tett cselekmények minősítése sem volt vitatott.⁴²

⁴¹ Kúria Büntető Kollégiuma: Megállapítások – Kivonat az emberkereskedelem értelmezésével kapcsolatos bírói gyakorlatot vizsgáló joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményéből. (2020.El.II.JGY.B.2.). 2. o.

⁴² Kúria Büntető Kollégiuma. (2022). Megállapítások – Kivonat az emberkereskedelem értelmezésével

VII. 4. Az emberkereskedelem és kényszerszermunka más bűncselekményektől való elhatárolása

A gyakorlat számára az egyik legnagyobb bonyodalmat az emberkereskedelem és kényszerszermunka kerítéstől való elhatárolása jelentette. A bűncselekmény kapcsán felmerülő elhatárolási kérdések kibontásához a kialakult ítélkezési gyakorlaton túlmenően a 2020. évi V. törvény indoklása is segítséget nyújt. A kerítésnek az emberkereskedelem és kényszerszermunkával szemben nem tényállási eleme a rendszeres előny szerzésére való törekvés, hiszen egy alkalmi szexuális cselekmény közvetlen lehetőségének megteremtésével is megvalósul.

Továbbá a jogalkotó rögzítette, hogy a kerítés egy olyan tevékenység melynek fogalmi elemei nem foglalják magukba azt, hogy a tevékenység kifejtése révén az elkövető kapcsolatba kerüljön azzal a harmadik személlyel is, aki a passzív alany szexuális szolgáltatását igénybe veszi. Az is említendő, hogy amennyiben az elkövető nem tanúsít felbújtói magatartást a nála szexuális szolgáltatások nyújtására jelentkező személyekkel szemben, csak pusztán alkalmazza a passzív alanyt, őt a kerítés büntette miatt kell felelősségre vonni. Ezzel szemben, ha az elkövető egy szexuális szolgáltatások nyújtásából élő személy kiszolgáltatott helyzetét kihasználva és azzal visszaélve felbújtói tevékenységet is alkalmaz a passzív alannal szemben, akkor már emberkereskedelem és kényszerszermunka miatt vonandó felelősségre.

A Kúria Bfv. 1506/2022/12. számú határozatában kimondta, hogy arra a megállapításra jutott, hogy a kerítés megállapítására akár egy szexuális cselekmény megtörténte esetén is sor kerülhet, illetve, hogy több szexuális cselekmény elvégzése esetén abban az esetben is megállapítható a kerítés, hogyha az elkövető részéről hiányzik a passzív alany kihasználásához fűződő rendszeres haszonszerzési célzat.⁴³

A 2020. évi V. törvény indoklása szerint fontos megkülönböztető tényező a passzív alany helyzete, továbbá az elkövető által kifejtett magatartás mibenléte is. Tehát, ha a sértett viszonylatában megállapítható, hogy őt a szexuális cselekmény végzésére erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerítik, megtevesztik, vagy kiszolgáltatott helyzetének kihasználásával bírják rá, megvalósul az emberkereskedelem és kényszerszermunka büntette.⁴⁴

kapcsolatos bírói gyakorlatot vizsgáló joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményéből (2020. EII.II.JGY.B.2.). 3. o.

⁴³ Kiss Annamária: Az emberkereskedelem és kényszerszermunka, a gyermekmunka, a kiskorú veszélyeztetése és más bűncselekmények elhatárolásához fűződő jogalkalmazási gyakorlat áttekintése. MABIE <https://www.mabie.hu/images/Kiss%20Annamaria%20Az%20emberkereskedelem%20es%20kényszerszermunka%20a%20gyermekmunka%20a%20kiskorú%20veszelyeztetese%20es%20mas%20buncselekmények%20elhatarolasahoz%20fuzodo%20jogalkalmazasi%20gyakorlat%20attekintese.pdf> (2026.06.04)

⁴⁴ 2020. évi V. törvény indoklása

VII. 5. A kiszolgáltatott helyzet értelmezése

Az emberkereskedelem és kényszerszermunka minősítésében a korábban említett fogalmak mellett a kiszolgáltatott helyzet értelmezése is jogalkalmazói dilemmákat okozott. Windt Szandra szerint jelentős eltérések mutatkoznak a bíróságok és az ügyészség kiszolgáltatott helyzet fogalmi meghatározása tekintetében. A kiszolgáltatott helyzet meghatározása az eljáró hatóságok hozzáállásán is múlik.⁴⁵

A bíróságok részéről a minősítés során a legfontosabb feladat a kiszolgáltatott helyzet megállapítása, hiszen ez az alapja az emberkereskedelem és kényszerszermunka más bűncselekményektől való elhatárolásának. Pocsai Tamás az üzletszerű kerítést és az emberkereskedelmet, hogy a kerítés esetén a szexuális cselekmény végzése után megszerzendő haszon a cél, míg az emberkereskedelem esetében maga a kizsákmányolás, ami a magatartás célzata.⁴⁶ Hollán Miklós értelmezése szerint pedig a sértett a kiszolgáltatott helyzete miatt végez prostitúciós tevékenységet, tehát önszánta nélkül válik emberkereskedelem áldozatává. Somogyi Gábor pedig azt a következtetést vonta le az emberkereskedelem értelmezésével kapcsolatos bírói gyakorlatot vizsgáló joggyakorlat-elemző csoport munkája során, hogy „*amennyiben a passzív alany kiszolgáltatott helyzetben van, úgy kizsákmányolási célzat miatt a cselekmény emberkereskedelem*”, ha pedig nem lehet megállapítani a kiszolgáltatott helyzetet, úgy a kerítés bűncselekményét kell megállapítani.⁴⁷

⁴⁵ Forgács Nikolett (2025): i. m. 24. o.

⁴⁶ Pocsai Tamás: Emberkereskedelem a bírói gyakorlatban. Miskolci Jogi Szemle 2021/4. sz. 87. o.

⁴⁷ Csendes Dóra, Berki Vivien, Magyar Kata, Oszwald Bálint, Kemény Bálint: Az emberkereskedelemmel kapcsolatos magyar bírói gyakorlat elemzése különös tekintettel a kiszolgáltatott helyzet és a kizsákmányolás fogalmára. Scriptura 2024/2. sz. 7. o.

Böhm Patrik

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Bűnügyi Tagozatának Tagozatvezetője

A „zöldre festés” (Greenwashing) büntetőjogi és fogyasztóvédelmi relevanciája

I. Bevezetés

Életünk jelentős részében szabályok által meghatározott keretek között vagyunk. Ezek sok esetben behatárolnak minket, cselekvési szabadságunkat korlátozzák. Ennek a szabályozásnak az egyik indoka a társadalmi érdek lehet, máshogyan megfogalmazva a közérdek. Már régóta célja az embereknek a normáknak kikerülése, mely során meglehetősen kreatív megoldásokkal találkozhatunk.⁴⁸ Napjainkban rendkívül fontos téma a környezetvédelem, hiszen kiemelt jelentősége van az emberiség jövője szempontjából. Ez a téma az emberek problémái között az utóbbi időben némileg hátrébb szorult, ennek ellenére a tíz legfontosabb jövőbeli kérdés között van.⁴⁹ Mivel a társadalom érzékenyen reagál ezekre a témákra, könnyebb az eladói oldal szereplőinek ilyen módon befolyást gyakorolni a fogyasztókra.⁵⁰

Jelen értekezés fókuszában is egy ilyen jelenség áll. A „zöldre festés” vagy „zöldre mosás” (angolul *greenwashing*) a vállalkozások általi normasértő kereskedelmi gyakorlat, mellyel céljuk a fogyasztók megtévesztése. A tanulmány kezdetben a téma legfőbb ismertetőjegyeit fogja bemutatni, illetve részletezi annak jogi megítélését is. Elemzem a megtévesztéssel elérni kívánt célokat, valamint a bírói gyakorlatot is. Végezetül kitekintést teszek a lehetséges jövőre és a potenciális szabályozási lehetőségekre.

II. A *greenwashing* fogalma és megjelenési formái

Egyre több áru esetében találkozhatunk a következő címkékkel: „öko”, „természetes”, „*natural*” és „fenntartható”. Ezen termékek vonatkozásában azonban nem minden esetben igaz a rájuk olvasható „zöld állítás” (*green claim*). Amennyiben ilyen történik, akkor ezt nevezzük „zöldre festésnek”.⁵¹ Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a *greenwashing* által a termék környezetre gyakorolt hatását, előnyeit a vállalkozás valótlan színben tünteti fel. A megtévesztésnek több célja is lehet, de ezek

⁴⁸ Diana Onu – Lynne Oats – Erich Kirchler – Andre Julian Hartmann: *Gaming the System: An Investigation of Small Business Owners’ Attitudes to Tax Avoidance, Tax Planning, and Tax Evasion*. Games 2019/4. sz. 1. o.

⁴⁹ Global Risks Report 2026. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2026/> (2026. 03. 29.).

⁵⁰ Nagy Julianna: Zöld, környezetbarát, fenntartható? Valóban? - Az „ESG-washing” aktuális kérdései és kihívásai. ESG Online Szakfolyóirat 2023/1. sz. 2. o.

⁵¹ Uo.

egy későbbi fejezetben kerülnek ismertetésre. Konkrét, egységes jogi definíció még nem került megalkotásra.

A fogalom először Jay Westerveld egyik tudományos írásában jelent meg, 1986-ban.⁵² Westerveld egy amerikai kutató, illetve környezetvédelmi aktivista.⁵³ Az aktivista egy utazása során Fidzsin figyelte meg, hogy egy hotel a törölközők mosása helyett arra bízta a vendégeit, hogy használják újra azokat, így megóvva Földünk „törékeny környezeti állapotát”. Westerveld azonban tudta, hogy ezzel a szálláshely üzemeltetője költségeket takarít meg és növeli a bevételeit, amiket pedig más, környezetszennyező vállalkozásokhoz, építkezésekhez használtak fel.⁵⁴

Nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a vállalkozások egyenes megfogalmazásokkal tévesztik meg a fogyasztókat, sokkal inkább szubjektív interpretációt alkalmaznak. Tekintsünk példaként egy étteremláncot. Az adott hálózat bejelenti, hogy fenntartható evőeszközökkel (pl. újrahasznosított papírból készült szívószállal) fognak működni. Ezzel egyidejűleg azonban olyan beszállítókkal és partnerekkel dolgoznak, akik több „zöld” előírásnak már nem tesznek eleget.⁵⁵ A forgalmazó ugyan valós tényt közöl, de elvonja a figyelmet a jelentősebb környezeti hatásról, valamint a tevékenységének, működésének teljes élővilágra gyakorolt hatásáról. Végso soron az lehet a megállapítható, hogy az adott étteremlánc kihangsúlyozza az általa tett erőfeszítéseket, mégis elhallgat olyan terhelő információkat, melyek árnyalnák a kialakított narratívát. Az eddig leírtak alapján álláspontom szerint ez a megvalósulási forma már besorolható a *greenwashing* fogalma alá. Azt a tényt, hogy egy termék valóban fenntartható vagy környezetbarát-e, egy független külső fél ellenőrzi, ők állítanak ki tanúsítványt a megfelelésegről.⁵⁶ Ennek hiánya már megalapozhatja a *greenwashing* tényállását, hiszen a gyártó vagy forgalmazó nem tudja igazolni a termék valóban zöld voltát.⁵⁷

Előfordulhat a félreérthető vagy kétértelmű kifejezések használata is, mellyel a cél a

⁵² A Képviselői Információs Szolgálat Infojegyzete: A „*greenwashing*” jelenség. Infojegyzet 2021/40. sz. 1. o.

⁵³ Andrew Nakamura: The History of Greenwashing and its Modern Evolution. The Climate Club. <https://www.theclimateclub.co/sustainabilityblog/the-history-of-greenwashing-and-its-modern-evolution> 2026. 03. 30.).

⁵⁴ Simon Osborne: Sustainability Is the end of greenwashing in sight? Private Banking. <https://www.lgt.com/global-en/market-assessments/insights/sustainability/is-the-end-of-greenwashing-in-sight--20164> (2026. 03. 30.).

⁵⁵ Verónica H. Villena – Dennis A. Gioia: On the riskiness of lower-tier suppliers: Managing sustainability in supply networks. Journal of Operations Manager 2018. 1. o.

⁵⁶ Nicole Darnall - Hyunjung Ji - Diego A. Vazquez-Brust: Third-Party Certification, Sponsorship, and Consumers' Ecolabel Use. Journal of Ethics Business 2018. 2. o.

⁵⁷ Nagy: Zöld, környezetbarát, fenntartható? Valóban? - Az „ESG-washing” aktuális kérdései és kihívásai. 3. o.

fogyasztóban annak a valótlán képzeletnek a kialakítása, hogy környezetbarát terméket vásárol. Ilyen lehet példának okáért a „tudatos termék” vagy a csomagoláson fák elhelyezése⁵⁸. Egyik esetre sem mondható, hogy egyértelmű a megfogalmazás, azonban *prima facie* könnyen megtévesztőnek tűnhetnek, ha az eddig tárgyalt tényeket vesszük alapul.

Összegezve az eddig leírtakat megállapítható, hogy a zöldre festés megvalósulásának több formája is lehetséges. Elképzelhető a tudatos megtévesztés, de az indirekt szándék is fellelhető. Találkozhatunk abszolút valótlan állításokkal, de olyanokkal is, melyek csak részben fedik a valóságot. Kijelenthető tehát ezek alapján, hogy egy széles skálán találkozhatunk ezen jelenséggel.

III. A nagyvállalatok felelőssége a környezetvédelemben

Köztudott, hogy minél nagyobb egy cég, annál nagyobb felelőssége van a környezet állapotának megóvásában is. Ennek oka, hogy egy világcég több telephellyel rendelkezik és emiatt nagyobb mértékű ipari tevékenységet is végez. Az országok és kontinensek közötti áruszállításnak is jelentős környezetszennyező hatása van. Ezen faktorokból következik a magasabb felelősségi mérce.⁵⁹ Az egyik legnagyobb iparral, és ezáltal jelentős környezetet terhelő emisszióval rendelkező országban, az USA-ban egészen az 1970-es évekig a vállalatok „lelkismeretére” volt bízva a környezetvédelmi önszabályozás.⁶⁰ Ez értelemszerűen nem tekinthető hatékony szabályozásnak, hiszen az egységesség hiánya csökkentette a hatékonyságot.

A vállalatok ún. költség-haszon elemzést (*cost-benefit analysis*) végeznek a környezetvédelmi intézkedéseik bevezetésénél. Ennek lényege, hogy amennyiben az előnyök meghaladják a költségeket, akkor egy célszerű intézkedésről beszélhetünk.⁶¹ Ennek a tényezőnek a túlzott profitorientáltság lehet a problémája. Közismert ugyanis, hogy a környezetvédelem nem csupán egy mellékes szempont az életünkben, hanem fontos tényező a jövőnk érdekében, így nem a haszonnak kellene irányítania a cégeket ebben az esetben. Erre a kérdésre megoldást jelenthet a General Electric (GE) nevű nagyvállalat programja, ahogy a környezetvédelmet, mint társadalmi kérdést, versenyelőnnyé kíváncsolt. Az „*ecomagination*” fantázianévű kezdeményezéssel profitot is tudtak növelni a környezetvédelmi intézkedések bevezetése mellett.⁶²

A társadalom részéről egyre nagyobb igény mutatkozik a környezetkárosító tevékenységet

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Yiming Liang - Rui Wu: Do large companies have better environmental performance? Evidence from Chinese listed companies. *Frontiers in Sustainability* 2025. 1. o.

⁶⁰ John F. Steiner – George A. Steiner: *Business, Government, and Society – A Managerial Perspective, Text and Cases*, Thirteenth Edition. 42. o.

⁶¹ Steiner – Steiner: i. m. 487. o.

⁶² Steiner – Steiner: i. m. 168. o.

folytatókkal szembeni súlyos szankcióknak⁶³. Ennek oka lehet az emberek egyéni felelősségérzete a környezetvédelem területén. A vállalatok több esetben igyekeznek belső szabályozással is elősegíteni a fejlődést. Így nem csak a jogszabályok előírásai vonatkoznak rájuk, hanem az ezekből levezethető etikai, erkölcsi normák is.⁶⁴

IV. Mi a célja az eladóknak ezzel a megtévesztésre irányuló magatartással?

A vállalkozások szándéka a *greenwashing* megvalósításával gyakran egyszerűsíthető a profitszerzésre. Közismert ugyanis, hogy a profitorientált cégeknek célja az elérhető legmagasabb nyereség begyűjtése, így sok esetben a korábban bemutatott eszközökhöz folyamodnak. Ahogy korábban is említettem, az emberek problématérképén a környezeti kérdések meglehetősen elől helyezkednek el. Emiatt egyre többen igyekeznek a zöldebb életmód felé fordulni és ezt a termékválasztásaik körébe is beiktatni.⁶⁵ Így erre a piaci igényre reagálva az eladók is ebbe az irányba mozdulnak el áruik gyártása és forgalmazása során. A probléma ezzel, hogy az ő oldalukon is többletköltségek léphetnek fel. Ezt a kiadástöbbletet pedig a termékárakra terhelik rá, amivel a probléma az így kialakuló alacsonyabb kereslet lehet, hiszen a magasabb árak taszítók a vásárlók oldalán. Emiatt fordulhatnak a *greenwashing* eszközeihez, mely esetén azonos ráfordítás költség esetén is attraktívabb a termék a rajta elhelyezett fenntartható felirat miatt. Ez esetben is megfigyelhető a profitra történő törekvést a vállalkozások oldalán.⁶⁶ Ezek mellett az ún. ESG rendszernek történő megfelelés is fontos aspektus lehet. Az ESG (*Environmental, Social, Governance*, azaz környezeti, társadalmi tényezők és vállalatirányítás) a vállalatok fenntarthatóságát és társadalmi felelősségvállalását vizsgálja. Ennek keretében történik meg az adott vállalkozás környezetre történő hatásainak megvizsgálása.⁶⁷ A környezeti tényezők vizsgálata során egyebek mellett a hulladékkezelés, az energiagazdálkodás, a lég- és vízszennyezés mértékének vizsgálata történik.⁶⁸ Az ESG szempontoknak, kritériumoknak való megfelelés növelheti az adott cégbe történő befektetési preferenciát, ami nyilvánvalóan pozitív a cég jövője szempontjából.⁶⁹

⁶³ Csák Csilla: A vállalatok környezeti felelőssége a compliance irányába tett lépések tükrében. Miskolci Jogi Szemle 2022/5. sz. 80. o.

⁶⁴ Csák: i. m. 79-80. o.

⁶⁵ John Thøgersen – Anne-Katrine Jørgensen – Sara Sandager: Consumer decision-making regarding a “green” everyday product. *Psychology & Marketing* 29/4. sz. 5. o.

⁶⁶ Márk Noémi: Nem minden zöld, ami annak látszik – a greenwashing napjainkban. *arsboni* <https://arsboni.hu/nem-minden-zold-ami-annak-latszik-a-greenwashing-napjainkban/> (2026. 04. 20.).

⁶⁷ Harsányi Zsombor: Bevezetés az ESG alapjaiba. *ESGinfo*. <https://esginfo.hu/blog/2024/01/04/az-esg-jelentese/> (2026. 04. 07.).

⁶⁸ Nagy Attila Zoltán: Érdemes ESG alapján befektetni? Mit jelent az ESG? *Elemzőközpont*. <https://elemzeskozpont.hu/erdemes-esg-alapjan-befektetni-mit-jelent-esg> (2026. 04. 07.).

⁶⁹ Harsányi: i. m.

V. Az ESG-keretrendszer

Az ESG-keretrendszer kialakításának célja az volt, hogy a tőke olyan vállalkozásokhoz áramoljon nagyrészt, melyek a meghatározott értékeknek megfelelnek. Ennélfogva nem csupán a rövid távú profitálást célozzák meg, hanem a távolabbi, társadalmi közérdekeket is szem előtt tartó vállalatok legyenek a befektetők prioritásai. Az ESG index napjainkban rendkívül meghatározó, azonban problémát okoz az egységes minősítési rendszer hiánya.⁷⁰

A magyar szabályozás definíciója a következőképpen határozza meg az ESG fogalmát: „*olyan fenntarthatósági kérdésekre vonatkozó szempontrendszer, amely egy adott vállalkozásnál a környezetre, a társadalomra és az irányításra vonatkozó hatásokat és faktorokat értékeli fenntarthatósági szempontból*”.⁷¹ A fogalom a 2023. évi CVIII. törvényből (a továbbiakban: ESG törvény) származik. ESG értékelést olyan ESG minősítők végezhetnek, melyeket a Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatósága (a továbbiakban: SZTFH) jegyez be és tart nyilván.⁷² Jelenleg 2 ilyen minősítő tart nyilván a SZTFH. Az ESG törvény ezentúl meghatározza a minősítők fogalmát, miszerint: „*a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) szerinti gazdálkodó szervezet, és az a külföldi jogi személy, amely Magyarország területén működő bármely szervezet ESG jellemzőire, az ESG beszámoló mellékletét képező kérdőív vagy a 27. § (5) bekezdése szerinti további, e törvény hatálya alá tartozó adatszolgáltatás tartalmára, illetve a fenntarthatósági kérdések körében felmerülő kockázataira vonatkozó véleményt, pontszámot vagy ezek kombinációját készíti, illetve szolgáltatás keretében harmadik felek számára biztosít*”.⁷³

Az értékelési skála 7 fokozatú, a legrosszabb kategória a „CCC”, míg a legjobb az „AAA”.⁷⁴ Mint már említettem, nincs objektív egységes szempontrendszer, ami szerint az ESG minősítőknek el kell járnia. Ezzel korrelál az ESG törvény azon szakasza, amiben úgy fogalmaz, hogy „*a minősítés módszertanát az ESG minősítő közvélemény...*”⁷⁵, melyből következik, hogy a minősítő nem előre meghatározott szabályok szerint jár el. A minősítő a vállalkozás ESG beszámolója, valamint közhiteles

⁷⁰ Nagy Attila Zoltán: Mit jelent a greenwashing? Az ESG greenwashing-hez vezet? Elemzőközpont. <https://elemzeskozpont.hu/mit-jelent-greenwashing-az-esg-greenwashing-hez-vezet> (2026. 04. 07.).

⁷¹ A fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő, vállalati társadalmi felelősségvállalás szabályairól és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról szóló 2023. évi CVIII. törvény (a továbbiakban: ESG törvény) 7. § 4. pont.

⁷² Az ESG beszámolók, az ESG minősítők és az ESG szoftverek nyilvántartásáról szóló 12/2024. (VIII. 15.) SZTFH rendelet 3. §

⁷³ ESG törvény 7. § 7. pont.

⁷⁴ Nagy Attila Zoltán: Érdemes ESG alapján befektetni? Mit jelent az ESG? Elemzőközpont. <https://elemzeskozpont.hu/erdemes-esg-alapjan-befektetni-mit-jelent-esg> (2026. 04. 07.).

⁷⁵ ESG törvény 35. § (2) bekezdés.

adatbázisokból és nyilvános forrásokból hozzáférhető vállalati adatok alapján járhat el.⁷⁶

Az ESG beszámoló közzétételének kötelezettsége éves szinten terheli a vállalkozásokat. Ezeket ún. ESG tanúsítók auditálják.⁷⁷ Ennek elkészítéséhez a vállalkozások a SZTFH által nyilvántartott ESG tanácsadók segítségét vehetik igénybe a törvény alapján.⁷⁸ A beszámolóban a tartalmi elemait a törvény meghatározza (pl. fenntarthatósági kérdések tekintetében végrehajtott, fenntarthatósági célú átvilágítási folyamat leírását).⁷⁹ A tanúsítókról szintén a SZTFH vezet nyilvántartást.⁸⁰

Elsődleges megközelítésben talán az ESG és a *greenwashing* kapcsolata elhanyagolhatónak tűnik, de ez nem igaz. A befektetők fontos szempontnak tekintik a magasabb ESG besorolást, így nyomás alatt tartják a vállalkozásokat. Emiatt a cégek sokszor zöldnek akarják magukat feltüntetni, ennek érdekében végeznek látszattervékenységeket.⁸¹ Személyes álláspontom ezzel kapcsolatban, hogy ennek az állításnak igenis van valóságalapja. Összehasonlításképpen példának tekinthetjük a magas adókat, melyek nem feltétlenül a költségvetés bevételeit növelik, ellenkezőleg, az adócsalási hajlandóságot növelik.⁸² Hasonlóan nézhetjük az ESG és a *greenwashing* kapcsolatát is: a túlzott szigor nem mindig a megfelelő rendszabályozó eszköz.

VI. Jelenlegi szabályozás

A jogi szabályozás folyamatos lemaradásban van a gyakorlatban tapasztalható tendenciákkal. Ez megfigyelhető a jog minden területén. Emiatt fontos lenne egy átfogó és modern jogszabály megalkotása, mind nemzetközi, mind nemzeti szinten.⁸³ A *greenwashing* egy fogyasztókat megtévesztő cselekmény, így a fogyasztóvédelmi rendelkezések kiterjednek rá. Az Európai Bizottság közleményeiben többször is jelezte, hogy jelentős figyelmet fordítanak a problémára, illetve annak megoldására.⁸⁴ Magyarországon a Gazdasági Versenyhivatal (GVH) „Zöld marketing” c. tanácsadó cikkében hívta fel a figyelmet a jelenségre.⁸⁵ Mindezek figyelembevételével kijelenthető, hogy az

⁷⁶ ESG törvény 35. § (1) bekezdés.

⁷⁷ ESG törvény 23. § (1) bekezdés.

⁷⁸ ESG törvény 23. § (5) bekezdés.

⁷⁹ ESG törvény 23. § (4) bekezdés.

⁸⁰ ESG törvény 32. § (1) bekezdés.

⁸¹ Nagy Attila Zoltán: Mít jelent a greenwashing? Az ESG greenwashing-hez vezet? Elemzőközpont. <https://elemzesokozpont.hu/mit-jelent-greenwashing-az-esg-greenwashing-hez-vezet> (2026. 04. 07.).

⁸² Szilovics Csaba: Az adójogi norma szerepe az optimális adórendszer kialakításában. JURA 2016/1. sz. 326. o.

⁸³ Lyria Bennett Moses: Understanding Legal Responses to Technological Change: The Example of In Vitro Fertilization. Minnesota Journal of Law, Science & Technology 2005/2. sz. 515-516. o.

⁸⁴ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak - Új fogyasztóügyi stratégia - A fogyasztói reziliencia erősítése a fenntartható helyreállítás érdekében (COM (2020) 696 final).

⁸⁵ GVH: Zöld marketing – A Gazdasági Versenyhivatal tanácsai vállalkozásoknak. gvh.hu. <https://>

uniós és magyar jogalkotók is hangsúlyt helyeznek a megfelelő jogszabályi környezet kialakítására. A következőkben részletesebben is megvizsgálom mindkét területen történt jogalkotási lépéseket.

VI.1. Hazai szabályozás

A magyar jogalkotó igyekezett az évek során több jogszabályt is megalkotni a probléma megoldására, vagy visszaszorítására. A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény (a továbbiakban: Fttv.) az egyik gyakorlati megjelenése a fogyasztókat védő jogalkotási munkának. A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat fogalmának kettő, együttesen alkalmazható elemét határozza meg a törvény: tisztességtelen az a kereskedelmi gyakorlat, amely nem felel meg egyrészt a szakmai gondosság követelményének és torzíja (vagy arra alkalmas) a fogyasztói magatartást.⁸⁶ Ez az Fttv. alapján tilos.⁸⁷ Ezentúl a jogszabály meghatározza, hogy különösen tisztességtelen az ún. megtévesztő, valamint agresszív kereskedelmi gyakorlat.⁸⁸ A törvény kibontja mindkettő fogalom részletes meghatározását is.⁸⁹ Fontosnak tartom kiemelni jelen téma miatt, hogy a megtévesztő kereskedelmi gyakorlat körében említi a törvény a termék környezeti hatásait is, mint a tényállás megvalósulásának egyik lehetséges formája.⁹⁰ A *greenwashing*, mint kereskedelmi gyakorlat egyértelműen ebbe a rendelkezésbe ütközik.

A felelősség az Fttv. alapján azzal a vállalkozással szemben áll fenn, amelynek „a kereskedelmi gyakorlattal érintett termék értékesítése, eladásának ösztönzése közvetlenül érdekében áll”.⁹¹ Ez az ún. érdek-elv.⁹² A közvetlen érdekeltiséghez nem elegendő az anyagi bevételekből való részesedés, hanem kell a termék értékesítése és a tiltott kereskedelmi gyakorlat közötti oksági összefüggés is.⁹³ Ennek a megállapításnak részben ellentmond a GVH egyik elvi döntése, miszerint „az így összes körülményeit figyelembe véve, esetről esetre szükséges mérlegelni azt, hogy önmagában az értékesítésből származó bevétel elegendő-e a közvetlen érdekeltiség megállapításához és így a kereskedelmi gyakorlatért való felelősség megállapításához”.⁹⁴

A törvény rögzíti, hogy a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat esetén a fogyasztóvédelmi www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2025-os-sajtokozlemenyek/globalis-iranymutatas-a-zold-allitasok-jogszeru-hasznalatrol (2026. 04. 17.).

⁸⁶ A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény (a továbbiakban: Fttv.) 3. § (2) bekezdés.

⁸⁷ Fttv. 3. § (1) bekezdés.

⁸⁸ Fttv. 3. § (3) bekezdés

⁸⁹ Fttv. 6-8. §§

⁹⁰ Fttv. 6. § (1) bekezdés b) pont

⁹¹ Fttv. 9. § (1) bekezdés

⁹² *Zavodnyik* József: Nagykommentár a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvényhez.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Vj/138/2015 GVH határozat indokolásának 144. pontja

hatóság jár el – bizonyos kivételektől eltekintve.⁹⁵ Fogyasztóvédelmi hatóságként – külön feltételek fennállása esetén – eljárhat még a Magyar Nemzeti Bank, valamint a Gazdasági Versenyhivatal is.⁹⁶ Az eljárásukra nyitva álló határidő 3 éves, ezentúl nem indítható meg.⁹⁷ A fogyasztóvédelmi hatóság eljárására egyébként főszabályként a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (a továbbiakban: Fgy. tv.) rendelkezéseit kell alkalmazni.⁹⁸ Fogyasztói jogviták esetén eljárhatnak a kereskedelmi iparkamarák által működtetett békéltető testületek.⁹⁹ Ezek a szakmailag független testületek egyezség létrehozására törekednek a fogyasztó és a vállalkozás között, elkerülve egy potenciális bírósági igényérvényesítést.¹⁰⁰ Erre a magasabb költségek és a hosszú ideig tartó eljárás elkerülése miatt lehet szükség. Fontos, hogy a törvény nem rendelkezik arról, hogy békéltető testületek hatóságnak minősülnek, így hatósági cselekmények foganatosítására nem jogosultak. Fogyasztók kollektív érdekeinek képviselőit a törvény szerint jogosult: a fogyasztóvédelmi hatóság, az ügyész, a Magyar Nemzeti Bank.¹⁰¹ Ezen szervek a jogszabály felhatalmazása alapján indíthatnak belföldi képviselői keresetet.¹⁰² A fogyasztóvédelmi hatóságnak lehetősége van több hatósági jogkövetkezmény foganatosítására, egyebek mellett fogyasztóvédelmi bírság kiszabására is.¹⁰³ A törvény ezentúl lehetővé teszi a szankciók egymás mellett történő alkalmazását.¹⁰⁴ A bírság felső határát a törvény sávosan a vállalkozások éves nettó árbevételének figyelembevételével határozza meg.¹⁰⁵

A tanulmány eddig nem érintette azt a rendkívül fontos kérdést, hogy kik minősülnek fogyasztóvédelmi hatóságnak. Ennek oka, hogy ezeket nem törvény, hanem egy kormányrendelet határozza meg. Ez alapján fogyasztóvédelmi hatóságnak minősül a fogyasztóvédelemért felelős miniszter¹⁰⁶, a Nemzeti Kereskedelmi és Fogyasztóvédelmi Hatóság (NKFH), a fővárosi és vármegyei kormányhivatalok, Budapest Főváros Kormányhivatala és a Pest Vármegyei Kormányhivatal.¹⁰⁷ Általános fogyasztóvédelmi hatóságnak a rendelet szerint a fővárosi és vármegyei kormányhivatalokat

⁹⁵ Fttv. 10. § (1) bekezdés.

⁹⁶ Fttv. 10. §

⁹⁷ Fttv. 13. § (1) bekezdés.

⁹⁸ Fttv. 19. § a) pont.

⁹⁹ A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (a továbbiakban: Fgy. tv.) 18. § (1) bekezdés.

¹⁰⁰ Fgy. tv. 18. § (1) bekezdés.

¹⁰¹ Fgy. tv. 38. § (4) bekezdés.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Fgy. tv. 47. § (1) bekezdés j) pont.

¹⁰⁴ Fgy. tv. 47. § (4) bekezdés.

¹⁰⁵ Fgy. tv. 47/c. §

¹⁰⁶ A kézirat lezárása időpontjában (2026. 03. 15.) a Nemzetgazdasági minisztérium.

¹⁰⁷ A fogyasztóvédelmi hatóság kijelöléséről 326/2024. (XI. 14.) Korm. rendelet 1. §

kell tekinteni.¹⁰⁸ Mint már említettem eljárhat még a Magyar Nemzeti Bank is, amennyiben az érintett kereskedelmi gyakorlat a vállalkozás olyan tevékenységével függ össze, amelyet a MNB felügyel.¹⁰⁹

Összességében az eddig bemutatottak alapján ilyen a fogyasztóvédelmi intézményrendszer Magyarországon. A tanulmány témája bár nem a tág értelemben vett fogyasztóvédelemre fókuszál, de konkrét, „zöldre festés” esetén alkalmazandó eljárás hiányában a már említett jogszabályokat kell alkalmazni.

VI.1.1. Büntetőjogi relevancia

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) egy egész fejezetet szentel a fogyasztók érdekeit és a gazdasági versenyt sértő bűncselekményeknek.¹¹⁰ Ezek a deliktumok közül a *greenwashing* tárgyalása körében a legrelevánsabb a fogyasztók megtévesztése.¹¹¹

A bűncselekménynek két megvalósulási formája van, ezek közül az egyiknek van tényleges jelentősége jelen esetben. A szervezett termékbemutatóhoz kapcsolódó alapesetnek a „zöldre festés” vonatkozásában azért nincs relevanciája, mivel a törvény szerint ennek keretében valamiféle fogyasztók oldalán fellépő árelőnynek vagy nyerési esélynek kell megjelennie.¹¹² A másik eset 3 magatartással valószínűsíthető: valótlan tény állítása, valós tény megtévesztésre alkalmas módon való feltüntetése és megtévesztésre alkalmas tájékoztatás nyújtása.¹¹³ Fontos, hogy az áru lényeges tulajdonságára vonatkozzon a megtévesztő magatartás, amit a szakasz 4. bekezdése részletez is. Eszerint az áru lényeges tulajdonságának minősül az előállításának módja. E tiltás megsértése alkalmas lehet a „zöldre festés” megvalósítására, hiszen a forgalmazó azt a nem teljesen valós tényről állítja, hogy a terméknek előállítása környezetkímélő módon történt, miközben ez nem igaz. Ennek az alapesetnek a minősített esete az, amikor a bűncselekményt „*az áru egészségre vagy környezetre gyakorolt hatásával, veszélyességével, kockázataival vagy biztonságosságával kapcsolatos jellemzőivel összefüggésben követik el*”.¹¹⁴ Innen a környezetre gyakorolt hatást emelném ki, hiszen a fogyasztók széles rétege figyelnek arra, hogy az általuk vásárolt termékek csomagolása, illetve egyéb alkotórésze ne jelentsen túlzott megterhelést az élővilágra, így az ebbe a tényállásba ütköző magatartások is megvalósítják a *greenwashingot*. A törvényjavaslat indokolása szerint ennek a minősített esetnek a törvénybe foglalására azért került sor, mivel ezek nagyobb mértékben érintik a fogyasztók egészségét és testi épségét, így súlyosabb büntetés kiszabása

¹⁰⁸ A fogyasztóvédelmi hatóság kijelöléséről 326/2024. (XI. 14.) Korm. rendelet 2. §

¹⁰⁹ Fttv. 10. § (2) bekezdés

¹¹⁰ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) XLII. fejezet.

¹¹¹ Btk. 417. §

¹¹² Btk. 417. § (1) bekezdés.

¹¹³ Btk. 417. § (2) bekezdés.

¹¹⁴ Btk. 417. § (3) bekezdés.

indokolt.¹¹⁵

Egy másik deliktum, amely releváns lehet jelen témában a csalás.¹¹⁶ A törvényi tényállás elemei a haszonszerzés céljából történő elkövetés, a kár okozása és a kettő lehetséges elkövetési magatartás is: tévedésbe ejtés vagy az abban tartás. Mivel egy rendkívül széles skálán mozog a gyakorlati megvalósulása, ezért érdemesnek tartom tisztázni, hogy a *greenwashing* témakörében hogyan képzelhető el. A passzív alanya a bűncselekménynek a fogyasztó, aki zöld terméket kíván vásárolni az eladótól, aki ebben az esetben a bűncselekmény elkövető lesz. Az eladó a termékét zöldnek tünteti fel és, ha erről a - részben vagy egészben - valótlan tényről nem tájékoztatja megfelelő módon a vásárlót, akkor felmerülhet a büntetőjogi felelősség kérdése. Fontos azonban vizsgálni ilyenkor a másik két tényállási elemet, a haszonszerzésre törekvést és a bekövetkezett kárt is. A kár fogalmára, mint a bűncselekmény következményére a Btk. értelmező rendelkezései körében találunk választ. E definíció szerint a kár „a *bűncselekménnyel a vagyonban okozott értékcsökkenés*”.¹¹⁷ A csalás tényállásánál a jogalkotó meghatároz további speciális rendelkezést a kár fogalmához, de jelen témánál ez nem alkalmazandó. Vizsgálandó, hogy önmagában a termék ára megalapozza a kár megállapítását, vagy csupán a termék zöld jellege miatt fizetett értékkülönbséget, az ún. felár. Itt az a releváns, hogy a fogyasztó magatartása mire irányult, hiszen ha egy terméket abban az esetben is megvásárolt volna, ha azt nem tüntetik fel zöld címkével, akkor csupán az extra rárakódó árat minősíthetjük kárként. Ennek megítélése a gyakorlatban nehezen eldönthető. Erre az eldöntendő kérdésre irányadó lehet a Kúria jogelődje, a Legfelsőbb Bíróság egy döntése, melyben úgy fogalmaz, hogy „a *csalás bűncselekményének tényállási elemét képező kár a szolgáltatás díjának számla szerinti összegével azonos*”.¹¹⁸ Erre a megállapításra a Legfőbb Ügyészség véleménye alapján jutott el. Bár ebben az ügyben egy szállodai szolgáltatásról volt szó, álláspontom szerint megfelelő átültetéssel az adásvételekre is alkalmazható.

A haszonszerzésre törekvés is vizsgálandó elem az elkövető oldalán. Tekintettel arra hogy a bűncselekmény kizárólag szándékosan követhető el, ezért fontosnak tartom kiemelni, hogy az eladó tudatának ki kell terjednie a haszon jogtalan voltára is, ellenkező esetben nem valósul meg a tényállás.¹¹⁹ Ezt a megállapítást erősíti meg a Kúria egyik döntése, miszerint „az elkövetőnek kezdettől fogva, *azaz az adott ügylet létrejöttekor sem volt szándékában az abból következő teljesítés megtétele*”.¹²⁰ Ismételten hangsúlyozom, hogy a Kúria által elbírált ügy és a *greenwashing* körében elkövethető cselekmény

¹¹⁵ T/6958. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről 474. o.

¹¹⁶ Btk. 373. §

¹¹⁷ Btk. 459. § (1) bekezdés 16. pont.

¹¹⁸ BH2011. 127.

¹¹⁹ Gál Andor – Hegedűs István – Juhász Zsuzsanna – Karsai Krisztina – Mezőlaki Erik - Szomora Zsolt - Törő Sándor: Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez.

¹²⁰ BH2021. 251.

nincsenek teljes összhangban, azonban adekvát áttéllal alkalmazhatónak tartom. Ezek alapján „zöldre festés” megvalósítóját, mint csalás bűncselekmény elkövetőjét, csak megfelelő tudattartam esetén lehet felelősségre vonni.

A *greenwashing* csak meghatározott esetekben alapozza meg a büntetőjogi felelősséget. Jól látható, hogy a jogalkotó igyekezett leszűkíteni a kereskedők mozgásterét a „zöldre festés” vonatkozásában büntetőjogi eszközökkel is.

VI.2. Uniós szabályozás

Egy Európai Parlamenti (EP) képviselő írásbeli kérdésében - melyet az Európai Bizottság felé intézett - arra volt kíváncsi, hogy a Bizottság tervez-e fellépni a *greenwashing* egyre inkább elterjedő gyakorlata ellen.¹²¹ A Bizottság válaszában leszögezte ismeri a problémát és hangsúlyozta, hogy egy irányelvvel¹²² kívánja elejét venni az aggasztó jelenségnek.¹²³

A 2005/29/EK irányelv (*Unfair Commercial Practices Directive*, UCPD) megalkotásával az EU célja az volt „*hozzájáruljon a belső piac megfelelő működéséhez, valamint hogy a fogyasztók gazdasági érdekeit sértő tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokra vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási tagállami rendelkezések közlése révén magas szintű fogyasztóvédelmet valósítson meg*”.¹²⁴ A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat fogalmát az irányelv meghatározza 2 konjunktív fogalmi elemmel.¹²⁵ A definíció alapján megállapítható, hogy a *greenwashing* egy tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatnak minősül, amit ez az irányelv megtilt. Ezentúl meghatározza azt is, hogy mi minősül megtévesztő kereskedelmi gyakorlatnak.¹²⁶ Ez alapján a kereskedelmi gyakorlat megtévesztő, ha „*hamis információt tartalmaz*” és „*felvezeti vagy félrevezetheti az átlagfogyasztót, még akkor is, ha az információ az alábbi elemek közül egy vagy több tekintetében tényszerűen helytálló*”.¹²⁷ Fontos kiemelni, hogy a tisztességtelen gyakorlat fogalma egy generálklauzula, tehát a megtévesztő gyakorlat nem egy önálló külön kategória, hanem az egyik altípusa. Emiatt sorolható be

¹²¹ Written question by Georgios Papastamkos (PPE-DE) to the Commission (E-1632/09).

¹²² 2005/29 (EK) irányelve a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól, valamint a 84/450/EGK tanácsi irányelv, a 97/7/EK, a 98/27/EK és a 2002/65/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvek, valamint a 2006/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról (L 149/22).

¹²³ E-1632/2009 (ASW).

¹²⁴ 2005/29/EK irányelv 1. cikk.

¹²⁵ 2005/29/EK irányelv 5. cikk (2) bekezdés: „*A kereskedelmi gyakorlat tisztességtelen, amennyiben ellentétes a szakmai gondosság követelményeivel, és a termékkel kapcsolatban jelentősen torzítja vagy torzíthatja azon átlagfogyasztó gazdasági magatartását, akibe eljut vagy aki a címzettje, illetve – amennyiben a kereskedelmi gyakorlat egy bizonyos fogyasztói csoportra irányul – a csoport átlagtagjának a gazdasági magatartását.*”

¹²⁶ 2005/29/EK irányelv 6. cikk (1) bekezdés.

¹²⁷ Uo.

a zöldre festés magatartása mindkettő kategóriába. Ezt erősíti meg az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) egyik ügye, a „CHS Tour Services GmbH kontra Team4 Travel GmbH”-ügy.¹²⁸ Ebben az esetben a német bíróság előzetes döntéshozatal iránt fordult az uniós bírósághoz. Az EUB kimondta, hogy amennyiben egy kereskedelmi gyakorlat megfelel az UCPD 6. cikk (1) bekezdésének, abban az esetben nem szükséges a szakmai gondosság vizsgálata ahhoz, hogy tisztességtelennek legyen minősíthető.¹²⁹ Az UCPD egy „gumiszabály” által ruházza fel a tagállamokat az irányelvben foglaltaknak végrehajtására. Úgy fogalmaz, hogy a tagállamoknak biztosítani kell a rendelkezések betartásának kikényszerítésére „*alkalmas megfelelő és hatékony eszközöket*”.¹³⁰ Pontosítja ezt a rendelkezést azzal, hogy ezen eszközöknek lehetővé kell tenniük a bírósághoz fordulás jogát, valamint hatékony közigazgatási eljárás kezdeményezését.¹³¹ Érdekesség, hogy nem teszi kötelezővé az uniós jogalkotó mindkettő lehetővé tételét. Emellett az irányelv még beépít néhány eljárásjogi garanciát, mint például a közigazgatási hatóságok függetlenségének követelményét.¹³² A szankciórendszer megalkotását az EU az irányelv megalkotása során szinte teljes mértékben a tagállamokra hagyta, csupán néhány keretet felállítva, példának okáért a szankcióknak „*hatékonyaknak, arányosaknak és visszatartó erejűeknek kell lenniük*”.¹³³

Tekintettel arra, hogy a tanulmány ezen szakasza egy irányelvről szólt, ezért fontos kiemelni, hogy ezeket a rendelkezéseket főszabály szerint nem lehet közvetlenül alkalmazni a tagállamokban (ennek ellenére bizonyos feltételek fennállása megalapozhatja az irányelvek közvetlen hatályát, lásd: Yvonne van Duyn kontra Home Office-ügy). Szükséges(ek) az ún. implementáló norma vagy normák megalkotása. Az átültetési határidő 2007. június 12. volt jelen irányelv vonatkozásában.¹³⁴ Magyarország összesen 33 intézkedést hajtott végre az implementáció érdekében. Ez többségében meglévő jogszabályok módosítását jelentette. Egyik ilyen megvalósulása a már korábban tárgyalt Fttv. és Fgy. tv. megfelelő módosításai.

Az uniós jogalkotás azóta tovább haladt. 2022. márciusában a Bizottság elfogadta az ún. „zöld állításokról szóló” irányelv¹³⁵ (*Green Claims Directive*) javaslatát és ezzel megindította a rendes jogalkotási eljárást. A Bizottság indokolása szerint az irányelvvel a már említett, 2005/29/EK irányelv bizonyos rendelkezési kerülnének kiegészítésre. Az irányelv támogatná a zöld átállást, mégpedig a fogyasztók

¹²⁸ C-435/11. sz. CHS Tour Services GmbH kontra Team4 Travel GmbH ügy [EU:C:2013:574].

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ 2005/29/EK irányelv 11. cikk (1) bekezdés.

¹³¹ 2005/29/EK irányelv 11. cikk (1) bekezdés a) és b) pont.

¹³² 2005/29/EK irányelv 11. cikk (3) bekezdés.

¹³³ 2005/29/EK irányelv 13. cikk.

¹³⁴ 2005/29/EK irányelv 19. cikk.

¹³⁵ Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on substantiation and communication of explicit environmental claims (Green Claims Directive) (COM(2023) 166 final.

tudatosságának elősegítésével. Továbbá erősítené az „egyenlő versenyfeltételeket” a vállalkozások között. Rögzíti még a javaslat a környezetvédelmi címkék (*environmental labels*) használatának független ellenőrzés alá vonását is. Az ellenőrzést meghatározott szervek végezhetnék, hiszen a Bizottság álláspontja szerint „a fogyasztók olyan fenntarthatósági címkékkel találkoznak, amelyek nem minden esetben átláthatóak vagy hitelesek”. Álláspontom szerint azonban az adminisztratív folyamatok lassítanák a termékek megfelelő környezeti címkével történő piacra kerülését, így szignifikáns veszteségeket okozva a vállalkozásoknak. A javaslat alapján a mikrovállalkozások mentesülnének a kötelezettségek alól, lehetővé téve az önkéntes követést. A tervezet még több, konkrét rendelkezést is tartalmaz. Problémát vet fel a javaslat azon rendelkezése, mely szerint a vállalkozásoknak a környezetbarát jellegre vonatkozó állításait „széles körben elismert tudományos bizonyítékokra” kell alapítaniuk¹³⁶, hiszen ez az innovatív, újszerű megoldások lehetőségét korlátozná. Egyaránt gondot jelent a vállalkozásoknak az előzetes engedélyeztetési eljárások lefolytatása és az ezzel járó adminisztratív terhek.¹³⁷

A konkrét uniós jogi norma még nem került megalkotásra. Ennek oka, hogy a javaslatról kiformált vélemények nem egyöntetűek az Unió egyes intézményei között. A szabályozás szükségességét ugyanakkor konszenzus övezi. Az Európai Néppárt (az EP jelenleg is legnagyobb képviselőcsoportja) levélben kérte a Bizottságot a javaslat visszavonására, hiszen az ő véleményük szerint is jelentősen növelné ez a vállalkozások adminisztratív terheit és költségeit. Ezen felül kifogásolták még a hatásvizsgálat hiányát is, melyet korábban több vállalkozás is sérelmezett. Ezt követően a Bizottság bejelentette visszavonási szándékát. A politikai viták sajnos háttérbe szorították a szakpolitikai törekvéseket és többen aggodalmukat fejezték ki azzal kapcsolatban, hogy lesz-e folytatása a jogalkotásnak.¹³⁸

Összefoglalóan kijelenthető, hogy a 2005/29/EK irányelv által az Unió igyekszik kizárni a kereskedők által folytatott fogyasztókra hátrányos kereskedelmi gyakorlatok elterjedését. Az irányelv rendelkezéseinek végrehajtása azonban nagyban függ a tagállamok jogalkotó tevékenységétől. Egy konkrét szakpolitikai norma megalkotása is reális közelségbe került, azonban itt még a különböző politikai harcok elterelik a fókuszot.

VII. *Greenwashing* előfordulása a gyakorlatban

Az Európai Bizottság 2020-ban bejelentette, hogy elindítja az „Új Fogyasztóügyi Stratégiát” (*New*

¹³⁶ Uo.

¹³⁷ Uo.

¹³⁸ Gerardo Fortuna: Five political takeaways from the EU Green Claims directive saga. Euronews <https://www.euronews.com/my-europe/2025/06/24/five-political-takeaways-from-the-eu-green-claims-directive-saga> (2026. 04. 07.).

Consumer Agenda).¹³⁹ Ennek keretében deklarálta a Bizottság, hogy a Fogyasztóvédelmi Együttműködési Hálózattal (*Consumer Protection Cooperation*, a továbbiakban: CPC) közösen fog küzdeni a fogyasztókat sértő magatartások ellen.¹⁴⁰ A CPC hatóságok (Magyarországot a Gazdasági Versenyhivatal képviselte) mintegy 344 honlapot vizsgáltak meg, melyeken fenntarthatósági állítások szerepeltek.¹⁴¹ A vizsgálat különböző üzleti szektorokra terjedt ki. Az eredmény meglepő lett: a vizsgált alanyok közel felénél volt indoka feltételezni a fogyasztóvédelmi hatóságoknak a már kitárgyalt 2005/29/EK irányelv szerinti tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat meglétét. A honlapok 59 százalékában jutottak arra a lesújtó megállapításra, mely szerint a kereskedők nem biztosítottak könnyen hozzáférhető bizonyítékot állításaik alátámasztására. A nemzeti hatóságok ezt követően kapcsolatba léptek a vállalkozásokkal a problémák megoldása végett.¹⁴²

A több, mint 70 ország fogyasztóvédelmi hatóságait tömörítő *International Consumer Protection and Enforcement Network* (a továbbiakban: ICPEN) évente vizsgálja a kereskedők honlapjait, az előbbiekhöz hasonló céllal, tehát félrevezető környezetvédelmi állításokra fókuszálva. Egy 2021 elején közzétett kutatásuk során közel 500 interneten található weboldalt vizsgáltak meg, melyeknek 40%-án találtak megtévesztésre alkalmas állítást.¹⁴³ A gyakorlati megvalósulás között például olyan eseteket találtak, mint homályos vagy nem egyértelmű megfogalmazás, nem akkreditált *eco-friendly* logók használata vagy bizonyos, kedvezőtlen információ fel nem tüntetése. A vizsgálat egyik triviálisnak tűnő, mégis fontos megállapítása, hogy a probléma globális szinten kezelendő.¹⁴⁴

A Gazdasági Versenyhivatal egy 2023-as közleményében úgy fogalmazott, hogy „több éve intenzíven foglalkozik a fenntarthatóság kérdéskörével, ezen belül pedig a *greenwashinggal*”.¹⁴⁵ A GVH annak kapcsán adta ki ezt a közleményt, hogy vizsgálatot indítottak egy ismert repohár-forgalmazó vállalkozás ellen, többek között *greenwashing* gyanús tevékenység miatt.¹⁴⁶ Az ügyről részleteit a

¹³⁹ European Commission – Press corner - New Consumer Agenda: European Commission to empower consumers to become the driver of transition.

¹⁴⁰ Uo.

¹⁴¹ European Commission – Press corner - Screening of websites for ‘greenwashing’: half of green claims lack evidence.

¹⁴² Uo.

¹⁴³ Competition and Markets Authority: Global sweep finds 40% of firms’ green claims could be misleading. GOV.UK <https://www.gov.uk/government/news/global-sweep-finds-40-of-firms-green-claims-could-be-misleading> (2026. 04. 07.).

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ Gazdasági Versenyhivatal - 2022 hónapról hónapra: október https://www.gvh.hu/aktualis_hirek/2022-honaprol-honapra-oktober (2026. 04. 08.).

¹⁴⁶ GVH: Pohárviszaváltó cég gyakorlatát és zöld állításait vizsgálja a GVH <https://gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2022-es-sajtokozlemenyek/poharviszavalto-ceg-gyakorlatat-es-zold>

következő fejezet fogja tárgyalni, de a lényeg, hogy a magyar hatóság is komoly figyelmet fordít a kereskedelmi gyakorlat visszaszorítására. Ezt erősítette meg a GVH elnökének egy előadása is, ahol egyebek mellett a *greenwashing* jelenségével is foglalkozott. Szerinte a tisztességesen eljáró, működő és a fenntarthatóságra ténylegesen törekvő vállalkozások ezzel versenyhátrányt szenvednek, amely káros a társadalomra.¹⁴⁷

VIII. Gyakorlatban megtörtént eset

A GVH eljáró versenytanácsa megállapítása szerint a vonatkozó ügyben az eljárás alá vont gazdasági társaság környezeti hatásokra vonatkozó állításai megvalósították az Fttv. szerinti megtévesztő kereskedelmi gyakorlat tényállását.¹⁴⁸ A versenytanács álláspontja szerint ezek a „zöld állítások” nem voltak kellően megalapozva, így vélhetően megvalósították az Fttv. rendelkezéseibe ütköző kereskedelmi gyakorlato(ka)t.¹⁴⁹ A problémát egyrésről az okozta, hogy a repohár visszaváltásért a vásárlók nem pénzt, hanem egy ún. tokenet kaptak, melyeket csak meghatározott vendéglátóipari egységekben tudtak beváltani.¹⁵⁰ Bár ez önmagában még nem *greenwashing*, de az eljárás megindításának ez volt az egyik kiváltó oka. A másik – a témához szorosabban kapcsolódó – indok az volt, hogy a repoharat gyártó és forgalmazó vállalkozás közzétett egy olyan állítást, ami a következőképpen szólt: *„a visszaváltható és mosható poharak használatával akár 80%-kal csökkenthető a rendezvények és vendéglátóhelyek hulladéktermelése”*.¹⁵¹

A jelentéshez csatolt két kutatás eredményei szerint fontos vásárlási szempont a környezettudatosság, főként a fiatalok körében.¹⁵² A jelentés megemlíti, hogy bár hivatalos fogyasztói panasz nem érkezett, azonban a közösségi médiás hozzászólásokban többször kritizálták az eljárás alá vont vállalkozás magatartását.¹⁵³ Állításuk szerint a visszakapott token hasznavehetetlen és környezetszennyező is, hiszen a fel nem használt tokenek életútja nem követhető. A forgalmazó az eljárás alatt a pozitív környezeti hatásokat alátámasztó bizonyítékokat (elsősorban tanulmányokat) bocsátott a GVH rendelkezésére. Ezek egy része a hulladékkezelésükre vonatkozott, azonban a fentebb említett „tokenrendszer” ennek az ellenkezőjét igazolja. A cég álláspontja szerint a

allításait-vizsgálja-a-gvh (2026. 04. 08.).

¹⁴⁷ GVH: A jövőnk szempontjából fontos, hogy bízassunk a zöld reklámokban https://gvh.hu/aktualis_hirek/a-jovonk-szempontjabol-fontos-hogy-bizhassunk-a-zold-reklamokban (2026. 04. 08.).

¹⁴⁸ VJ/34/2022. sz. ügy.

¹⁴⁹ Uo.

¹⁵⁰ VJ/34/2022. sz. ügy indokolás 1. pont.

¹⁵¹ VJ/34/2022. sz. ügy indokolás 3. pont.

¹⁵² VJ/34/2022. sz. ügy indokolás 22. pont.

¹⁵³ VJ/34/2022. sz. ügy indokolás 93. pont.

vonatkozó jogszabályokat (2005/29/EK irányelv, Fttv.) betartották.¹⁵⁴ Az eljárás alá vont vállalkozás kötelezettségvállalási nyilatkozatot is tett, melyben többek között vállalta: egy megfelelési program bevezetését, kommunikációs eszközök revízióját és több más is.¹⁵⁵ A jelentés egy fontos megállapítása, hogy „nem szabad, hogy egyetlen környezetvédelmi kérdés hangsúlyozásával véka alá rejtse a kompromisszumokat vagy a környezetvédelemre gyakorolt káros hatásokat”.¹⁵⁶ A GVH álláspontja az volt, hogy az eljárás alá vont által benyújtott bizonyítékok nem álltak rendelkezésre kétséget kizáróan korábban is a cégnél.¹⁵⁷ Fontos ugyanis, hogy már a környezetbarát állításokról szóló tájékoztatások előtt rendelkezésre álljanak azok a bizonyítékok, melyeket hivatkozási alapul használnak a forgalmazók. Az eljáró versenytanács megállapította továbbá azt is, hogy a cég kommunikációja során „figyelmen kívül hagyta a várható fogyasztói magatartást”, mint például a figyelmetlen vagy környezetvédelemre oda nem figyelő fogyasztó, aki használat után nem váltja vissza a poharat vagy más, környezetet károsító módon jár el vele.¹⁵⁸ Az eljárás alá vont társaság által biztosított bizonyítékokat, igazolásokat a GVH nem megfelelőnek minősítette.¹⁵⁹ A GVH nem fogadta el a gazdasági társaság által benyújtott kötelezettségvállalást.¹⁶⁰ Indokolásukban a hatékonyságot emelték ki, mint potenciális problémát, mely szerintük ilyen módon nem valósult volna meg.¹⁶¹

Az eljáró versenytanács végső soron arra kötelezte a vállalkozást, hogy - megfelelő határidő tűzése mellett - szüntesse meg a jogsértő állapotot, továbbá intézkedjen arról, hogy a jövőben ez ne fordulhasson elő ismételten.¹⁶² 2024-ben a GVH közleménye szerint az eljárás alá vont kisvállalkozás már az eljárás alatt tett megfelelő lépéseket, így például „módosította a jogsértőnek ítélt ún. zöld állításait”. A cég jövőbeli jogkövető magatartásának alappal történő feltételezése okán a versenytanács figyelmeztetésben részesítette a társaságot.¹⁶³ A határozat alapján más hatósági jogkövetkezményt (például bírság kiszabását) nem alkalmazott a GVH.

IX. Nemzetközi példa

A divatipar – hasonlóan más lényeges befolyást gyakorló iparágakhoz – rendkívül jelentős szerepet

¹⁵⁴ VJ/34/2022. sz. ügy indokolás 102. pont.

¹⁵⁵ VJ/34/2022. sz. ügy indokolás 173. pont.

¹⁵⁶ VJ/34/2022. sz. ügy indokolás 259. pont.

¹⁵⁷ VJ/34/2022. sz. ügy indokolás 266. pont.

¹⁵⁸ VJ/34/2022. sz. ügy indokolás 271. pont.

¹⁵⁹ VJ/34/2022. sz. ügy indokolás 276. pont.

¹⁶⁰ VJ/34/2022. sz. ügy indokolás 328. pont.

¹⁶¹ Uo.

¹⁶² VJ/34/2022. sz. ügy.

¹⁶³ GVH: Változtatott gyakorlatán a pohárviszaváltó cég, figyelmeztette a GVH <https://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2024-es-sajtokozlemenyek/valtoztatott-gyakorlatan-a-poharviszavalto-ceg-figyelmeztette-a-gvh> (2026. 04. 08.).

tölt be a környezettudatosabb jövő megteremtésében, hiszen nagyon szerteágazó ágazatról van szó. Ezt a piaci lehetőséget kihasználva fordulhat elő a „zöldre mosás”. Ennek kapcsán az ismert svéd ruhagyártó nagyvállalatnak, a H&M-nek is volt egy nagy port kavarázó ügye. „Zöldre festés” gyanúja miatt nyújtottak be keresetet a vállalat ellen az USA-ban.¹⁶⁴ A kifogásolt termékek a nagyrészt a „*Conscious Choice*” fantázia nevet viselő sorozathoz tartoztak. Ennél a kollekciónál volt megfigyelhető, hogy az eladó úgy hirdette, hogy „minimum 50 százalék fenntartható alapanyagból készült”, a kereset szerint viszont ez nem igaz.¹⁶⁵ A beadványban hangsúlyozta a felperes, hogy a fogyasztók zöld termékek iránti igényét látszólag kielégítve a ruhaforgalmazó cég megtévesztő „zöld „állításokat fogalmazott meg. A vállalat ugyanis zöld állításokat hangoztató címkéket helyezett el a termékeken, hangsúlyozva, hogy a ruhadarabok fenntarthatóbbak, mint korábban.¹⁶⁶ A valóság ezzel ellentétben az volt, hogy a ruhák újrahasznosított műanyagból vagy poliszterből készültek. Továbbá emiatt a feltehetően valótlán tulajdonság miatt még felárat is felszámoltak, ezzel tovább növelve bevételeiket. A beadvány is megfogalmazza a jogtalan gazdagodás problémáját.¹⁶⁷ A 2022-ben benyújtott kereset egy tényfeltáró cikkre hivatkozik. A megtévesztésnek egy konkrét példája a beadvány szerint, hogy a H&M állítása szerint egy ruhadarab 20 százalékkal kevesebb víz felhasználásával készült, pedig a valóságban ugyanennyivel több vizet használtak fel.¹⁶⁸ A keresetet ki kívánják terjeszteni minden olyan vásárlóra, akik „áldozatul estek” ennek a kampánynak, kizárva azokat, akik „újraeladóként” szerepeltek ebben.¹⁶⁹ A kereset végül a jogsértés tényének megállapítását, a jogsértés abbahagyására kötelezést és kártérítést igényelt a bíróságtól.¹⁷⁰

Az ügy jelentősége, hogy a nagyvállalatok környezetvédelmi célokat hangsúlyozó marketingkampánya a virágkorát élte és éli napjainkban is. Ennek a közepébe robbant be jelen eset, mely súlyosan megtépázhatta a ruhagyártó cég reputációját. Személyes álláspontom ezzel kapcsolatban az, hogy ez a hír rávilágíthat több világvállalat normasértéseire is, melyek korábban nem voltak közvetlenül a nagy nyilvánosság előtt.

Az óriásvállalat letörölte az értékelő táblázatait, miután a Quartz c. internetes újság tájékoztatta őket a problémáról.¹⁷¹ A táblázatok a ruhaipari szektor által megalkotott, ún. Higg Index

¹⁶⁴ Don-Alvin Adegeest: H&M sued for greenwashing claims, again. FashionUnited <https://fashionunited.com/news/fashion/h-m-sued-for-greenwashing-claims-again/2022111450685> (2026. 04. 08.).

¹⁶⁵ Commodore v. H&M Hennes & Mauritz LP, 7:22-cv-06247, (S.D.N.Y.) 16. pont.

¹⁶⁶ Adegeest: i. m.

¹⁶⁷ Commodore v. H&M Hennes & Mauritz LP, 7:22-cv-06247, (S.D.N.Y.) 78. pont.

¹⁶⁸ Commodore v. H&M Hennes & Mauritz LP, 7:22-cv-06247, (S.D.N.Y.) 1. pont.

¹⁶⁹ Commodore v. H&M Hennes & Mauritz LP, 7:22-cv-06247, (S.D.N.Y.) 54. pont.

¹⁷⁰ Commodore v. H&M Hennes & Mauritz LP, 7:22-cv-06247, (S.D.N.Y.).

¹⁷¹ Amanda Shendruk: *Quartz investigation: H&M showed bogus environmental scores for its clothing*. Quartz

alapján készültek.¹⁷² A Higg Index a teljes gyártási folyamatot leköveti az értékelés során, tehát a nyersanyagoktól a késztermékekig. Ennek keretében ellenőrzik a víz- és energiafelhasználást, a környezetre negatívan ható gázok kibocsátását, a szennyvíz és a hulladék kezelését. A *Sustainable Apparel Coalition* (SAC) nevű non-profit szervezet hozta létre, 2012-ben. Ma már ezt a vállalkozást Cascale néven találjuk meg. Az értékelési rendszert – többek között a H&M ügy miatt – kritikák is érték a módszertan miatt. Kiderült ugyanis, hogy a pontozási szempontjaik nem a megfelelő anyagból készült ruházati cikkeknek kedveznek. Emiatt a SAC változásokat ígért be a jövőre tekintettel.¹⁷³ Az oknyomozó cikk állítása szerint a pontozás (a már említett problémák miatt) kedvezett a H&M-nek és ezt használták ki a környezettudatosabb arculat bemutatására. A norvég fogyasztóvédelmi hatóság jelezte a problémát a cégnek, mondván a Higg Index félrevezető lehet és érdemesebb lenne újragondolni az értékeléseket a *greenwashing* elkerülése céljából. A cikk megjelenése után rövidesen eltűntek a Higg Indexre történő hivatkozások a H&M weboldalain.¹⁷⁴ Az ügy folytatása miatt kiemелendő, hogy a H&M a Holland Fogyasztó- és Piacfelügyeleti Hatóság (*Netherlands Authority for Consumers and Markets*; ACM) irányába, melyben többek között azt vállalták, hogy a jövőben nem használják az addigi, megtévesztő környezetvédelmi adatokat.¹⁷⁵ Az ACM 2021-ben észlelte a már említett világcég, valamint a Decathlon jog sértését is.¹⁷⁶

Személyes álláspontom a Higg Index-szel kapcsolatban, hogy egy egységes értékelési rendszer hatékonyabb lenne, mint több egymástól különböző. Ahogy a konkrét ügyben is láthattuk, az értékelési szempontok eltérnek, így könnyen eshetnek csapdába azok az eladók, akik valójában nem akarták megtéveszteni a fogyasztókat, de mégis gondatlanságból *greenwashingot* követnek el. Az ESG egy jó lépés ebbe az irányba, de ahogy már korábban említettem, még nem tökéletes rendszer. Korábban már említettem, hogy az egységes értékelésnek nemzetközi szinten akkreditálnak kellene lennie és nemzetközi jog szereplői által elfogadottnak, hiszen így magasabb effektivitást lehet vele elérni.

A H&M-mel szemben több keresetet is benyújtottak az USA-ban, nagyon hasonló okokból

<https://qz.com/2180075/hm-showed-bogus-environmental-higg-index-scores-for-its-clothing> (2026. 04. 08.).

¹⁷² Uo.

¹⁷³ Shanthi Radhakrishnan: *The Sustainable Apparel Coalition and the Higg Index*. In: *Roadmap to Sustainable Textiles and Clothing* (szerk. Dr. Subramanian Senthilkannan Muthu). Springer, 2015. 23. o.

¹⁷⁴ *Shendruk*: i. m.

¹⁷⁵ ACM/22/179209 9. pont.

¹⁷⁶ *Netherlands Authority for Consumers and Markets: Going forward, Decathlon and H&M will provide better information about sustainability to consumers* <https://www.acm.nl/en/publications/going-forward-decathlon-and-handm-will-provide-better-information-about-sustainability-consumers> (2026. 04. 08.).

kifolyólag. A Chelsea Commodore által benyújtott keresettől végül a felperes önkéntesen elállt 2023 végén.¹⁷⁷ Egy másik, Abraham Lizama által indított ügyben a bíróság végül elutasította a felperes kereseti igényét.¹⁷⁸ A bíróság indoklásában úgy fogalmazott, hogy a felperes állításai nem tartalmaztak kereseti alapot.¹⁷⁹ Lizama keresetében többször hivatkozott arra, hogy az alperes egyes termékeit „környezetbarátnak” állította be, de a bíróság szerint ilyet a cég soha nem állított.¹⁸⁰ Továbbá a bíróság megállapította azt is, hogy a H&M nem azt állítja, hogy a *Conscious Choice* sorozatának ruhái „fenntarthatóak”, hanem hogy „fenntarthatóbbak” és szerintük egyetlen „ésszerű” fogyasztó értelmezné ezt félre.¹⁸¹ A bíróság kijelenti azt is, hogy az alperes megfelelő mennyiségű információt szolgáltat a fogyasztók számára a poliészter anyagokról.¹⁸² Ezen indokok folytán lett a kereseti kérelem elutasítva.¹⁸³

Bár jelen esetben az eljárásban résztvevő nagyvállalat mentesült a súlyos szankciók alól, mégsem mentesülnek teljes mértékben a kedvezőtlen hatások alól. A továbbiakban is számíthatnak perekre fogyasztók által és nincs rá garancia, hogy a bíróságok mindig elutasítják a kérelmeiket. Ez arra ösztönözheti a legnagyobb világcégeket is, hogy zöld állításaitak megfelelő hivatkozásokkal alátámasztva tegyék közzé és a hangzatos környezetbarát kifejezések mögött pedig érdemi tartalom álljon.¹⁸⁴

X. Összegzés

A tanulmányban részletesen elemeztem a „zöldre festés” jelenségét, annak lehetséges megvalósulási formáit és potenciális előnyeit. A hatályos jogi szabályozás áttekintését követően kitekintettem a hatósági gyakorlatra. A probléma nem lokális, a világ szinte minden részén felbukkan. Ezt nem csupán az országok viszonylatában értem, hanem az ipar egészére kiterjedően. A Corvinus Egyetem kutatása szerint a cégek hét százaléka alkalmazta a *greenwashingot*, mint fogyasztókat megtévesztő magatartást.¹⁸⁵ Berlinger Edina, a Corvinus professzora is megerősíti, hogy nincs egységes fogalom meghatározva,

¹⁷⁷ Commodore v. H&M Hennes & Mauritz LP, 7:22-cv-06247, (S.D.N.Y.) Document 43. o.

¹⁷⁸ Lizama v. H&M Hennes & Mauritz LP, 4:22-cv-01170, (E.D. Mo.) Document 34. o.

¹⁷⁹ Lizama v. H&M Hennes & Mauritz LP, 4:22-cv-01170, (E.D. Mo.) Document 34 14. o.

¹⁸⁰ Lizama v. H&M Hennes & Mauritz LP, 4:22-cv-01170, (E.D. Mo.) Document 34 13. o.

¹⁸¹ Lizama v. H&M Hennes & Mauritz LP, 4:22-cv-01170, (E.D. Mo.) Document 34 14. o.

¹⁸² Lizama v. H&M Hennes & Mauritz LP, 4:22-cv-01170, (E.D. Mo.) Document 34 15. o.

¹⁸³ Uo.

¹⁸⁴ Dominik Stambach – Nicolas Webersinke – Julia Anna Bingler – Mathias Kraus – Markus Leippold: Environmental Claim Detection. 2023. 1. o.

¹⁸⁵ Corvinus Research: 7 percent of companies in the world used greenwashing at least once. Corvinus University of Budapest. <https://www.uni-corvinus.hu/post/hir/corvinus-research-7-percent-of-companies-in-the-world-used-greenwashing-at-least-once/?lang=en> (2026. 04. 15.).

mely nehezíti a küzdelmet.¹⁸⁶ A különböző szektorokban eltérő arányt mutat a gyakorlat, de egyértelműen kijelenthető, hogy sajnálatosan egy gyakori jelenségről van szó. Megfigyelhető az a tendencia is, hogy a nagyobb profittal működő cégek körében jelentősebb mértékű a „zöldre festés” is. Egyöntetűen kijelenthető tehát, hogy a „zöld kommunikáció olcsóbb, mint a valódi zöld innováció”.¹⁸⁷ A kutatás rávilágít arra is, hogy a környezetkárosító bűncselekmények rendkívül elszaporodtak és „előkelő” helyet foglalnak el a leggyakoribb deliktumok között.¹⁸⁸

Napjainkban egyre több környezetvédelmi jogi normát fogadnak el a nemzetközi szinten is (pl. 2015-ös Párizsi Megállapodás). Ez arra utal, hogy az egyik legfontosabb és legsúlyosabb probléma az éghajlatváltozás. Ezt kiváltóképp akadályozza a *greenwashing* világszintű elterjedése.¹⁸⁹ Aláássa az addig elért eredményeket és valótlán képet nyújt a jelenlegi helyzetről, ami a környezetvédelmi törekvéseket illeti.¹⁹⁰

A jövő szempontjából nézve a jelenség egyértelműen orvoslásra szorul. Az Európai Unió törekvései álláspontom szerint megfelelő irányba történnek, de fontos ezeket a jogalkotási folyamatokat végig is vinni, hiszen kizárólag ebben az esetben születik meg egy jogi kötőerővel bíró jogi aktus. Az EU-n kívüli nemzetközi jogalkotás is rendkívül fontos, hiszen a probléma nem csak az EU tagállamok területén van, hanem szerte a világban, példának okáért az Amerikai Egyesült Államokban. Jelentősegteljes továbbá a nemzeti jogalkotás is: a helyi vállalatokat ugyanis nemzeti jogszabályokkal a legegyszerűbb kordában tartani. Személyes véleményem szerint fontos egy egységes, nemzetközi fogalom meghatározása, hiszen a *greenwashing* ezáltal könnyebben beazonosítható. Továbbá jelentősége van a szigorú hatósági eljárásoknak is, hiszen a jogkövetés sajnos nem minden esetben önkéntesen működik. Végezetül lényeges az emberek hajlandósága arra, hogy amennyiben észlelnék egy ilyen jogsértést, tegyenek a megfelelő hatóság vagy szerv irányába jelzést. A látencia mértékének csökkentése ilyen módon megvalósítható. Meggyőződésem, hogy mindezek megvalósulásával jóval alacsonyabb szintre szorítható a „zöldre festés” elterjedtsége. A probléma megoldásán folyamatosan kell dolgozni, nem elég megelégedni az elért eredményekkel, hiszen a vállalkozások folyamatos profitorientáltsága nem fog megszűnni. Ez pedig a szabályok tartós megkerülésére való törekvéshez vezet. Csak ezen komplex jogpolitikai eszközrendszer következetes alkalmazásával biztosítható a piaci tisztesség és a környezetvédelmi célkitűzések valódi érvényesülése a profitorientált vállalati működéssel szemben.

¹⁸⁶ Uo.

¹⁸⁷ Uo.

¹⁸⁸ Uo.

¹⁸⁹ United Nations: Greenwashing – the deceptive tactics behind environmental claims. Un.org. <https://www.un.org/en/climatechange/science/climate-issues/greenwashing> (2026. 04. 15.).

¹⁹⁰ Uo.

Csordás Gergely

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Civilisztika Tagozatának tagja

A fogyasztó felelősségének értelmezése a magánjogi emberkép tükrében

I. Bevezetés

A rendszerváltás után gyökeresen megváltozott a jogrend felfogása az emberről. Az addig teljesen paternalisztikus felfogás helyett – amely az embert önállótlanak, gondoskodásra szorulóknak tartotta – egy önálló, észszerű és felelősségteljes ember képét tették meg a magyar jogrend alapjának. Ez egyrészt nagyobb szabadságot és felelősséget kölcsönzött az egyénnek, másrészt a társadalmi egyenlőtlenségek felerősödéséhez vezetett. Erre egy megoldást a fogyasztóvédelmi jog meghonosítása jelentett. A fogyasztói emberkép azonban számos tekintetben eltér a klasszikus magánjogi emberképtől, amely leginkább a kettő felelősségének eltérésében mutatkozik meg. Ezért a tanulmány a fogyasztó felelősségének ellentmondásos természetére mutat rá a magánjogi emberképből fakadó felelősség és a fogyasztó részéről elvárt magatartás összevetésével. A tanulmány fő kutatási kérdése, hogy milyen út vezet a fogyasztói emberkép és a magánjogi emberkép összeegyeztethetőségéhez? A tanulmány célja erősíteni a fogyasztóvédelem azon irányzatait, amelyek az állami beavatkozás mértékének növelése helyett a fogyasztót teszik képessé a felelősségteljes döntéshozatalra.

A fogyasztói felelősség kérdéskörének tárgyalásakor két alapvető fogalmat kell tisztáznunk: a fogyasztó és a felelősség fogalmát. Itt azonban nem szabad megállnunk, hiszen a jogrendben elfoglalt helye a fogyasztói felelősségnek tágabb kérdéseket is feszeget a két fogalom egyszerű vegyítésénél. Önmagában a fogyasztó, mint alanyi kategória megkülönböztetése számos kérdést felvet a magánjogi gondolkodásban. A mellérendeltségen és egyenjogúságon alapuló polgári jogunk kénytelen volt belátni, hogy a jelenlegi piaci viszonyok között az egyensúly csak bizonyos csoportok többletvédelmével tartható fent. Ez vezetett a fogyasztóvédelmi szabályok születéséhez, amelyek bizonyos többletjogokkal ruházták fel a fogyasztónak minősülő személyeket. Mindez azt a kérdést hozza magával, hogy ezen jogokkal szemben milyen kötelezettségek állnak? Úgy is fogalmazhatunk, hogy az ilyen jogok által biztosított szabadsággal együtt milyen felelősséggel tartozik a fogyasztó?

II. A jog célja és emberképe

A kérdés végső soron a legelejére visz minket vissza. Nem felelhetünk kielégítően a fenti kérdésekre anélkül, hogy ne az alapoktól kezdzenénk. Természetesen nincs arra mód, hogy a jog kialakulásának okait, valamint a jog célját teljeskörűen feltárja a tanulmány. Fontos azonban tisztázni, hogy

tulajdonképpen milyen jelentőséggel bír ennek a témának a kifejtése. Célját tekintve a jog a társadalom tagjai közötti békés együttélést célozza. Funkciót tekintve a jog egy társadalmi rendszer, amely magatartást ír elő, valamint következményeket állapít meg az előírt magatartás betartására és nem betartására vonatkozóan. A jog viszonyokban értelmezendő. Nem létezhet olyan normatív szabály, amely nem legalább két alany közötti viszonyt szabályoz.¹ Ezen viszonyok tekintetében a jogok és kötelezettségek elosztása jelenti a legnagyobb feladatot. Hogy kit, milyen jogok illetnek és kötelezettségek terhelnek. Ennek kérdése összefügg a jog – különösen a magánjog – emberképével. Nem magától értetődő ugyanis, hogy milyen kötelezettségeket vállal magára az állam, illetve milyen szabadságokat hajlandó biztosítani ezért cserébe az állampolgároknak.

A magyar jogrend emberképét az Alaptörvény O) cikke határozza meg: „*Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.*”² Ez alapján levonhatunk néhány alapvető következtetést. Az Alaptörvény alapállása az, hogy mindenki képes arra, hogy felelősséget vállaljon önmagáért. Az állam azért várhatja ezt el, mert széleskörű szabadságokat biztosít az állampolgárok számára.³ Ezt fejezi ki az Alaptörvény egyik fejezetének címe is: „Szabadság és felelősség”. Ugyanis a liberális demokráciában az állam csak annyiban kíván beavatkozni a magánszemélyek életébe, amennyiben az feltétlenül szükséges a szabadságjogok gyakorlásához. Ezzel együtt el is várja az állampolgárok felelősségvállalását. Érdemes az O) cikk második fordulatra is figyelmet szentelni. Az Alaptörvény szerinti embernek kötelessége hozzájárulni a közösség feladatainak ellátásához. Ez kifejezi azt is, hogy – a korábbi paternalista felfogással szemben – az állampolgár járul hozzá az állam működéséhez, és nem az állam avatkozik be az állampolgár életébe.⁴ Ez a tulajdonhoz való jogban is kifejeződik, amely biztosítja az állampolgár anyagi függetlenségét az államtól. A vagyonnal való rendelkezés szabadsága jelenti polgári jogi felelősségének alapját.⁵ Ez a gazdasági életben való aktív részvétel is lehetővé teszi, amelyhez elengedhetetlen a piac szabadsága. A régi Alkotmány szociális piacgazdaságként hivatkozott a gazdasági rendszerre, az Alaptörvényből azonban hiányzik a piac szabadságára utaló egyértelmű kijelentés.⁶

¹ Frivaldszky János: A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei. Szent István Társulat, Budapest 2011. 11. o.

² Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) O) cikk.

³ Lábady Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. Polgári Jogi Kodifikáció 2000/2. sz. 16. o.

⁴ Herbert Küpper: Paternalista kollektivizmus és liberális individualizmus között: az új magyar Alaptörvényben rögzített emberkép normatív alapjai. Közjogi Szemle 2012/3. sz. 8. o.

⁵ Benke József: Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2019. 45. o.

⁶ Küpper: i. m. 11. o., Vö. Alaptörvény M) cikk.

Ahogy az állampaternalista felfogás háttérbe szorult, egyre nagyobb teret kaptak a magánjog alapelvei a magyar jogrend egészére nézve. A magyar Alkotmánybíróság az 1990-es években fokozatosan visszaszorította a közjogot a magánjog területéről, és ezzel uralkodó jogággá tette a polgári jogot.⁷ Ugyanebben az időben dolgozta ki az új alkotmányos rend emberképét, amelyet azóta is alkalmazunk. Az Alkotmánybíróság megközelítésében az ember jogai és szabadsága az emberi méltóságból vezethető le, amely az ember egységes és oszthatatlan lényegéből származik.⁸ Ez az emberkép határozottan egybeesik a magánjogi gondolkodás emberképével. Lábady Tamás alkotmánybíró így fogalmaz: „a magánjogi kodifikáció emberképe az egyenlő méltóságú személy, akinek autonómiáját emberi méltósága garantálja, az öntudatos, józan, kockázatrólaadó polgár, a mindennapi élet gyakorlatias embere, az előrelátó, felelős üzletember, aki autonóm módon vesz részt a közjogi közfeladatok ellátásában is.”⁹

Ebből kiindulva térhetünk rá a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) emberképére. Ahogy korábban láthattuk, nagyjából egybeesik az Alaptörvény emberképével, de kiegészítésre szorul. A Ptk. monista felfogás szerint rendezi a magánjogi viszonyokat, ami azt jelenti, hogy minden személyt egységes felelősség illeti, függetlenül attól, hogy professzionális üzleti életben létesít jogviszonyt, vagy magánéletének apróbb ügyleteit köti meg.¹⁰ Továbbá a Ptk. embere családban él, saját vagyona van, és alapvetően belső indítatásokból cselekszik. Családban nő fel, és később maga is családot alapít. A család jelentősége megmutatkozik abban, hogy a Ptk. magában foglalja a családjogi rendelkezéseket is. A magánjog embere saját vagyonnal rendelkezik, amellyel eleget tesz erkölcsi kötelességeinek családtagjai felé, és amellyel felelősséget vállal az általa okozott kárért, illetve szerződésszegésért.¹¹ Ez az emberkép kiegészül a fogyasztóvédelmi rendelkezésekből előtűnő egyéb jellemzőkkel. A fogyasztó egy érdeklődő, tájékozódni kívánó, anyagi lehetőségeit megfelelően értékelő természetes személy, aki ugyan gazdasági tevékenységén kívül jár el, mégis mindent megtesz annak érdekében, hogy jól informáltan döntsön. Ezzel szemben a vállalkozás mindent elkövet nyereségének gyarapítása érdekében, ezért a fogyasztóval szemben hajlandó tisztességtelenül eljárni, amitől a fogyasztót védeni kell.¹²

Végül, érdemes figyelembe venni a jogbölcselet két fő irányának, a természetjog és a jogpozitivizmus emberképét a fogyasztó jelenségének vizsgálata előtt. Az eddig fejtegetett emberkép egyértelműen természetjogi vonásokat mutat. Ezt egyrészt az emberi méltóságra való hivatkozás

⁷ Lábady: i. m. 15. o.

⁸ Zakariás Kinga Rita: Az emberkép-formula. Az egyén és közösség viszonyának értelmezése a német és magyar alkotmánybírói gyakorlatban. Iustum Aequum Salutare 2015/4. sz. 121. o.

⁹ Lábady: i. m. 15. o.

¹⁰ Landi Balázs: Emberkép, magatartásmérték, felelősség. Iustum Aequum Salutare 2016/1. sz. 54. o.

¹¹ Csehi Zoltán: A Polgári Törvénykönyv emberképe. Iustum Aequum Salutare 2025/1. sz. 12-14. o.

¹² Landi: i. m. 56. o.

erősíti meg, másrésről pedig az, hogy a polgári jog a természetjog általában vett mintajogága.¹³ Ennek oka, hogy a természetjogi emberkép jóhiszemű, együttműködő emberekől indul ki, akik természetüknél fogva betartják a rájuk vonatkozó szabályokat, és egy-egy esetlegesen felmerülő jogvita esetén is az eredeti, békés helyzet helyreállítása a felek célja, nem az okozott kár megtorlása. Ezzel élesen szembeáll a jogpozitizmus emberképe, amely az államhatalom kényszerével kíván hatni az ember magatartására, mondván, hogy az ember önmagától nem követné a szabályokat, így folyamatos szankcionálásra van szükség.¹⁴ A fogyasztó és vállalkozás elhatárolása szempontjából ez lényeges, mert a kettő felelősségének megítélése egészen más szempontok szerint alakul.

III. A fogyasztó védelmének szükségessége és eszközei

Érdemes a fogyasztó fogalmával kezdeni. A Ptk. 8:1. § 3. pontja szerint fogyasztó az, aki a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy.¹⁵ Felmerül a kérdés, hogy mi tette szükségessé ezen alanyi kör elhatárolását, és miért pont a szakma, foglalkozás és üzleti tevékenység mentén? A fogyasztóvédelmi jog a XX. században fejlődött ki, de korábban is léteztek szabályok, melyek szankcionálták a tisztességtelen eladót.¹⁶ Európában a fogyasztóvédelmi jog fejlődése szorosan összefügg a jogharmonizációval. Először 1975-ben fogadtak el fogyasztóvédelmi programot az EGK Tanácsában. Ebben fektették le a fogyasztók azon alapvető jogait, amelyek ma is meghatározzák a fogyasztóvédelmi szabályokat. Ezen jogok a jog az egészség és biztonság védelmére, jog a fogyasztók gazdasági érdekeinek védelmére, jog a kárigény érvényesítésére, információhoz és oktatáshoz való jog és jog a képviselőre (meghallgatás joga).¹⁷ A következő évtizedekben számos irányelv született a fogyasztóvédelem specifikus területeinek harmonizációja érdekében – pl. megtévesztő reklámok, termékfelelősség, élelmiszerek árának feltüntetése stb. – 1985-től pedig a fogyasztói érdekek figyelembevétele kötelezővé vált az EK döntéshozatali szervei számára.¹⁸ Több három, később öt éves programokat, valamint fogyasztóügyi stratégiákat dolgoztak ki a fogyasztóvédelem további harmonizációjáért, és a fogyasztói érdekek erősítéséért.¹⁹ Jelenleg az EU 2025-2030 közötti fogyasztóügyi stratégiája az alábbi célokat tűzte ki: az egységes piac befejezése, digitális tisztesség és online fogyasztóvédelem, fenntartható fogyasztás, hatékony végrehajtás és helyreigazítás és kormányzat és érdekelt felek közötti együttműködés.²⁰

¹³ *Frivaldszky*: i. m. 15. o.

¹⁴ Uo.

¹⁵ A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) 8:1. § 3. pont.

¹⁶ *Fazekas* Judit: *Fogyasztóvédelmi jog 2.0.* Gondolat Kiadó, Budapest 2022. 15. o.

¹⁷ *Fazekas*: i. m. 20. o.

¹⁸ *Fazekas*: i. m. 19. o.

¹⁹ *Fazekas*: i. m. 25. o.

²⁰ *Ld.* Európai Bizottság: 2030 Consumer Agenda and action plan for consumers in the single market.

Magyarországon a fogyasztóvédelmi jog fejlődése a rendszerváltás előtt nem tartotta a lépést a nyugat-európai megoldásokkal. Ennek többnyire ideológiai okai voltak, mivel a szocialista eszmékkel nehezen volt összeegyeztethető az alapvetően kapitalista társadalmakra jellemző fogyasztói szemlélet.²¹ Hiszen elviekben nem is lett volna szükség fogyasztóvédelemre egy olyan társadalomban, ahol tulajdonképpen fogyasztók sem léteznek, mivel az állam paternalista módon megvédi az egyént a tisztességtelen ügyletektől a piac erőteljes leszabályozottsága által. Ennek ellenére mégis születtek törvények a gyengébb fél védelme érdekében. A belkereskedelemről szóló 1978. évi I. törvényben már megnevesítve jelentek meg a fogyasztók, továbbá született törvény a fogyasztók megtévesztése ellen, illetve a régi Ptk. is tartalmazott olyan garanciális jogintézményeket, mint a jótállási, szavatossági, valamint kártérítési szabályok.²² A magyar fogyasztóvédelmi jog mégis a rendszerváltással kezdte meg valódi fejlődését az Európai Unióhoz való csatlakozást is előkészítve. Nem mellesleg az igény is fokozódott a fogyasztóvédelem kiépítése iránt, mivel a piacgazdaságra való áttérés hozta magával mindazokat a gyakorlatokat és módszereket, amelyek veszélyeztették a kiszolgáltatott fogyasztókat. Az állampaternalista felfogást váltotta a szabadelvű megközelítés, amely a magánautonómia kiszélesítését célozta az állami beavatkozással szemben. Ez persze azt is jelentette, hogy a társadalomban egyébként is jelenlévő egyenlőtlenségek felerősödtek az állam kiegyenlítő beavatkozásainak hiányában.²³ Követve az európai tendenciákat, Magyarország is megkezdte a fogyasztóvédelem rendszerét kiépíteni. 1991-ben létrehozták a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőséget,²⁴ továbbá több fogyasztóvédelmi jogszabály is született.²⁵ Az EU-s csatlakozáshoz elengedhetetlen volt az 1995-ben elfogadott ún. Fehér Könyvben²⁶ foglalt jogharmonizációs feltételeknek eleget tenni. Ennek 23. fejezete taglalta a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos intézkedéseket. Ezenfelül több irányelv is született a Fehér Könyv elfogadása után, melyeket Magyarországnak sikerült teljes mértékben átültetnie a 2004. május 1-jei csatlakozásáig.²⁷ Ennek része volt a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (továbbiakban: Fgytv.) megalkotása, mely máig hatályban van. A csatlakozást követően sem állt meg a fogyasztóvédelmi jog fejlődése. Az uniós csatlakozást követően a fogyasztóvédelmi jogalkotás két pillére az EU-jog harmonizációjából eredő jogalkotási kötelezettség, valamint a nemzeti

‘A new impulse for consumer protection, competitiveness and sustainable growth’ Brüsszel 2025.

²¹ Fazekas: i. m. 40. o.

²² Fazekas: i. m. 41. o.

²³ Uo.

²⁴ A Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőségről szóló 95/1991. (VII. 23.) Korm. rendelet.

²⁵ Ld. az egyes tartós használatra rendelt termékek jótállási kötelezettségéről szóló 117/1991. (IX. 10.) Korm. rendelet, a termékfelelősségről szóló 1993. évi X. törvény, a házaló kereskedésről szóló 17/1994. (VI. 30.) IKM rendelet, az élelmiszerekről szóló 1995. évi XC. törvény.

²⁶ Completing the internal market: white paper from the Commission to the European Council. Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg 1985.

²⁷ Fazekas: i. m. 46. o.

fogyasztóvédelmi politika érvényre jutása lett.²⁸ Az új magánjogi kódex megalkotásának egyik célja a fogyasztóvédelmi szabályok integrálása lett volna a Ptk.-ba, amely célnak az új Ptk. csak részben tett eleget.²⁹

Mindezek tükrében érdemes taglalnunk a fogyasztóvédelem alap felvetéseit. A fogyasztóvédelmi jog szerepét illetően több eltérő felfogás is létezik: beszélhetünk a fogyasztóvédelem protekcionista felfogásáról, amely a fogyasztó hátrányos pozíciójából indul ki, azaz nagyobb hangsúlyt fektet az állami beavatkozásra; létezik továbbá a fogyasztóvédelem funkcionalista megközelítése, amely a fogyasztói érdekek támogatását, segítségét hangsúlyozza.³⁰ A kettő közötti különbség abban ragadható meg, hogy míg az előbbi a fogyasztóvédelem paternalista oldalát hangsúlyozza, a másik sokkalta inkább a fogyasztó önrendelkezését szorgalmazza azáltal, hogy felkészültebbé teszi érdekeinek érvényesítéséhez. A fogyasztó, mint alanyi kör megkülönböztetése a magánjogi emberképből fakadó szociális egyenlőtlenségek kiküszöbölésére szolgál.³¹ A magánjogi emberkép alapján mindenki – vagyonának mértékétől függetlenül – egyenlő, így nem veszi figyelembe azon hatalmi különbségeket, amelyek az egyének eltérő anyagi viszonyaival együtt járnak. Nem veszi figyelembe a felek tudása közötti különbségeket sem. A magánjogi emberképet követve hamar abba a hibába eshetünk, hogy az egyenlőtlen helyzeteket egyenlően ítéljük meg, amely mindig igazságtalansághoz vezet.³² Ezt felismerve indult fejlődésnek a fogyasztóvédelmi jog. Kezdetben az uniós irányelvek nem érintették a magánjog központi elemeit, az e körben felmerült szabályozást a Tanács tisztességtelen szerződési feltételekről szóló 93/13/EGK irányelve, valamint az Európai Parlament és a Tanács a fogyasztói adásvételről szóló 1999/44/EK irányelve jelentette.³³ A fogyasztóvédelem helye a magánjogon belül kérdésessé válhat a magánautonómia szabályozottságát tekintve, mivel a fogyasztóvédelmi szabályok gyakran szembe állnak a magánjog alapelveivel.³⁴ Mégis, bizonyos szempontból elengedhetetlenné vált a magánjog megfelelő működéséhez, mivel a fogyasztóvédelem alapvető célja, hogy kiegyensúlyozza az egyenlőtlen társadalmi viszonyokat, ezzel biztosítva a mellérendeltség elvét.³⁵

Ezt szemelőtt tartva fejlődtek ki a fogyasztóvédelem legfőbb funkciói. Mindenekelőtt a fogyasztók tájékoztatáshoz és oktatáshoz való joga emelkedik ki, mint a fogyasztóvédelem fő eszköze.

²⁸ *Fazekas*: i. m. 28. o.

²⁹ *Fazekas*: i. m. 50. o.

³⁰ *Fazekas*: i. m. 65. o.

³¹ *Lábady*: i. m. 15. o.

³² Roberto Mangabeira *Unger*: Law in modern society. Simon and Schuster, New York 1977. 191. o.

³³ *Vékás* Lajos: A magánjog kihívásai - Történeti visszapillantás és mérleg. Magyar Jog 2023/7-8. sz. 395. o.

³⁴ Uo.

³⁵ *Fazekas*: i. m. 58. o.

Alapvetően azért is előnyös a magánjogi gondolkodás szempontjából, mert a fogyasztót nem vonja meg önrendelkezésétől, nem a túlszabályozás útján kíván az állam beavatkozni a piaci viszonyokba, hanem a fogyasztó számára biztosítja annak jogát, hogy megfelelően tájékozódhasson ügyeinek vitele során.³⁶ Ez önmagában nem ütközik a fent taglalt magánjogi emberképbe. A kérdés azonban az, hogy a fogyasztó tájékoztatáshoz való jogát milyen tágan értelmezhetjük. Hol húzható meg a fogyasztó felelőssége és a vállalkozás mulasztásának határa? Erre a kérdésre a következő fejezetben visszatérünk. A fogyasztóvédelem más funkciói közé tartozik továbbá a jogi védelemhez, jogorvoslathoz és jogérvényesítéshez való jog. Hangsúlyozandó, hogy ezek a funkciók is sokkal inkább a fogyasztó aktivitását szorgalmazzák, nem (túlzottan) paternalista módon kívánják védeni helyzetét, hanem eszközöket adnak a fogyasztó kezébe, amelyekkel szükség esetén élhet.³⁷ Ezáltal is érvényre juttatva a magánjogi emberképet a fogyasztói szerepben is.

Vegyük számba, hogy milyen eszközök útján valósul meg a fogyasztóvédelem. Egyrészt vannak paternalista eszközök, amelyek kifejezetten az állam számára állnak rendelkezésre, hogy szükség esetén közvetlenül beavatkozzon a fogyasztó és vállalkozás közötti ügyletekbe; másrészt léteznek a fogyasztót támogató eszközök, amelyek segítségével a fogyasztó maga védekezhet az őt ért érdeksérelemmel szemben. Utóbbi kategória az Fgytv. első részében, míg az előbbi az Fgytv. második részében található meg. Az első részben szabályozza a törvény a fogyasztó oktatására, tájékoztatására, valamint érdekeinek érvényesítésére vonatkozó rendelkezéseket.³⁸ A második részben a fogyasztóvédelem állami, önkormányzati és érdek-képviselési intézményrendszerét szabályozzák, amelyek köréből kiemelkedik a fogyasztói érdek-képviselési egyesületek és a fogyasztóvédelmi hatóság szerepe.³⁹ Ezeken túlmenően a Ptk.-ban is találhatók fogyasztóvédelmi eszközök. Szintén megjelenik a széles körű és fokozott tájékoztatási kötelezettség a fogyasztóval szemben, továbbá az *in dubio pro consumeris* ügyletértelmezés, a kedvező jogérvényesítési határidők a fogyasztó számára, valamint az ellátási jog biztosítása a fogyasztó javára.⁴⁰ Kiemelendő továbbá a fogyasztóvédelem jogorvoslati rendszere is, amelynek szabályait elsősorban a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) rendezi. Fogyasztóvédelmi érdek érvényesítése bírói úton a közérdekű per jogintézményén keresztül valósul meg.⁴¹ Léteznek azonban alternatív vitarendezési formák is, mint a békéltető testületek, a Pénzügyi Békéltető Testület, továbbá a törvény által rendelt

³⁶ Fazekas: i. m. 60. o.

³⁷ Uo.

³⁸ A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (továbbiakban: Fgytv.) 1-38/G. §§

³⁹ Fgytv. 39/A-51/B. §§

⁴⁰ Vékes: i. m. 395. o.

⁴¹ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) 571-579. §§

szektorokban ügyfélszolgálat vagy fogyasztóvédelmi szakreferens kezelheti a fogyasztói panaszokat.⁴²

Elmondható összességében, hogy a fogyasztóvédelmi jog pozitív hatást gyakorol a magánjog egészére, különösen a tájékoztatási kötelezettség kiterjesztése, és a kellékszavatossági jogok természetbeni teljesítésének elősegítése által.⁴³ Ugyanakkor nem mehetünk el amellett, hogy a magánjog alapelvével szemben, a fogyasztóvédelem egy elkülönült alanyi kört eltérő normák szerint szabályoz.⁴⁴ A magánjog emberképe eredetileg az észszerűen gondolkodó, együttműködő és felelősségvállaló egyén, aki saját érdekeit tartja szem előtt, de egyúttal nem akadályozza mások érdekeit csalárd módon. Ezt az emberképet váltja fel a fogyasztó és a vállalkozás közötti különbségtétel. Ugyanis a kettő közötti elhatárolás kiterjedtebben értelmezendő, mint egy meghatározott szerződéses jogviszony alanyai. Az elhatárolás a gazdasági tevékenységén belül eljáró vállalkozás,⁴⁵ és a gazdasági tevékenységén kívül eljáró természetes személy fogyasztó között értelmezendő.⁴⁶ Az ilyen alapon való eltérő szabályozás a magánjogi emberképpel ellentétben áll, hiszen így az ember leglényegibb eleme nem méltósága, hanem az a tény, hogy szakmáján belül jár-e el vagy sem.⁴⁷ Korábban utaltam arra, hogy a fogyasztói emberkép és a magánjogi emberkép a fogyasztóvédelem cselekvésre készítő funkcióiban talál egymásra. Ez azonban csak addig igaz, amíg a fogyasztóvédelmi jog támogató funkciója nem válik túl paternalistává. Máskülönbén hamar felsejlik, hogy a fogyasztó nem felel meg a magánjogi emberképeknek. Ez leginkább a fogyasztó felelősségét vizsgálva válhat világossá.

IV. A felelősségről általában

Érdemes szót ejteni arról, hogy mit is értünk felelősség alatt. A fogalomnak egyértelműen van jogi értelmezése, ez azonban a filozófiai meghatározásból vezethető le. Arra nincs lehetőség a tanulmány teljeskörűen magába foglalja a felelősség fogalmának eszmétörténetét, így csak néhány alapvető jellemzőt említhetek. A „felelősség” szó önmagában egy viszonyt feltételez, mivel mikor valaki felelős valamiért, „felelettel” tartozik. A latin *responsabilis* melléknév is a *re-*, mint vissza, és a *spondere*, mint ígérni igéből áll, amely összefoglalva annyit tesz, hogy valaki visszatér ígéretéhez, azaz szembesül annak valóságával.⁴⁸ Alapvetően megkülönböztethetünk pozitív és negatív felelősséget. Pozitív felelősség az, mikor követelmények – jogilag kötelezettségek – teljesítésére vonatkozik a felelősségünk, általában valaminek a megtételéért, valamilyen cselekedet véghezviteléért vállalunk

⁴² *Fazekas*: i. m. 207-209. o.

⁴³ *Vékás*: i. m. 396. o.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Ptk.8:1. § 4. pont.

⁴⁶ Ptk.8:1. § 3. pont.

⁴⁷ *Landi*: i. m. 61. o.

⁴⁸ Origin and history of responsibility. <https://www.etymonline.com/word/responsibility> (2026. 04. 27.).

felelősséget, például megetetjük naponta a barátunk kutyáját, mikor ő épp távol van.⁴⁹ A negatív felelősség leíró jellegű, arra vonatkozik, hogy egy eredmény előállta milyen okokból következett be, és kinek a ráhatása miatt. Például autóbaleset során melyik fél nem fékezett vagy lassított időben, ki hajtott gyorsan stb.⁵⁰ A fogyasztó tekintetében inkább a pozitív felelősségről beszélhetünk. A kérdés az, hogy a fogyasztó oktatáshoz, valamint tájékoztatódóshoz való joga milyen mértékben állapít meg felelősséget a fogyasztó számára. Megfordítva azt is kérdezhetnénk, hogy hol van az a pont, ahol a vállalkozás teljesíti a vele szemben állított követelményeket, és a fogyasztó így kénytelen felelősséget vállalni döntéséért?

Hogy erre a kérdésre választ találjunk, ki kell térni a jogi felelősség alapjaira. Már korábban kifejtésre került, hogy a felelősség alapja az önrendelkezés szabadságából vezethető le.⁵¹ Felelős csak az lehet, aki szabadon dönt magatartásáról. Ez következik jogrendünk emberképéből is, hiszen az állam kivonult az egyén életéből, szabadságokat adott neki, de ezzel együtt kénytelen önmagáért felelősséget vállalni, ahogy az Alaptörvény O) cikke megállapítja. Nem véletlenül „Szabadság és felelősség” a címe az Alaptörvény azon fejezetének, amely az állampolgár alapvető jogairól és kötelezettségeiről rendelkezik. A felelősség kétségtelenül az ember leglényegesebb részét képezi ezáltal szabadsága mellett, így kulcskérdés annak feltárása, hogy a fogyasztó magánjogilag elkülönült alanyi köre – aki kizárólag természetes személy lehet – milyen felelősséggel bír. A jogi felelősség megállapításához egy normára van szükség, amely alapjaiban véve egy meghatározott magatartásból és az ahhoz fűződő jogkövetkezményekből tevődik össze. Jogilag az fog felelni magatartásáért, aki a norma személyi hatálya alá tartozik, és olyan magatartást tanúsít, amelyet a norma szabályoz, azaz előír vagy épp tartózkodást vár el a magatartás tekintetében.⁵² Az adott norma megállapíthatja, hogy a felelősség szubjektív vagy objektív a cselekmény tekintetében. Amennyiben szubjektív, számos körülmény figyelembe vehető, amennyiben objektív, pusztán a magatartás tanúsítása vagy az eredmény beállta elegendő a felelősség megállapításához. A fogyasztó tekintetében az alanyi kör adott, az előírt magatartással kapcsolatban azonban vannak problémák. Természetesen fogyasztó és vállalkozás között kötött szerződés esetén a fogyasztót ugyanúgy terhelik szerződéses kötelezettségek, viszont e kötelezettségek nem a fogyasztói minőséghez tapadnak, hanem az adott szerződés alanyi köréhez. Adásvétel esetén, amennyiben a fogyasztó vevő, ugyanúgy terheli a vételár kifizetésének kötelezettsége, ez azonban független a fogyasztói minőségtől. Fogyasztó és vállalkozás között, mintha kizárólag a vállalkozás számára lenne

⁴⁹ Krokóvay Zsolt: Miért és miként kell felelnünk? In: Felelősség. (szerk. Krokóvay Zsolt.) L'Harmattan Kiadó, Budapest 2007. 142. o.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Vö. 5. jegyzet.

⁵² Chronowsky Nóra – Petrétei József: Az alkotmányjogi felelősségről Jogtudományi Közlöny 2012/7-8. sz. 280. o.

előírva többletkötelezettség. Mielőtt ezt tovább fejtegetnénk, térjünk át a felelősség további jogi meghatározásához.

V. A magánjogi felelősség

A polgári jogi felelősség alapjai a már többször említett önrendelkezési szabadságból, valamint a tulajdon szabadságából vezethető le.⁵³ Az Alaptörvény XIII. cikkének (1) bekezdése szerint: „*Mindenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez, valamint a készpénzzel történő fizetéshez. A tulajdon társadalmi felelősséggel jár.*” A tulajdon szabadságát így egyértelműen összekapcsolja a társadalmi felelősségvállalással. Ennek kijelentése ugyanakkor inkább szimbolikus jelentőségű, mintsem konkrét kötelezettségeteremtő norma. Ettől függetlenül a személy tulajdona alapozza meg annak vagyoni felelősségét, mikor másnak kárt okoz.⁵⁴ A polgári jogi felelősség rendszere eltér szerződésszegéssel (kontraktuális) és szerződésen kívül (deliktualis) okozott kárért való felelősség tekintetében. Mivel a fogyasztói minőség feltételez valamilyen szerződéses viszonyt, ezért csak az előbbire térnek ki. A szerződésszegéssel okozott kárfelelősség tulajdonképpen azon az összefüggésen alapul, hogy a szerződést megszegték és ezzel kárt okozott az egyik fél a másiknak.⁵⁵ A szerződésszegés a szerződés teljesítésének valamilyen okból való meghíúsulása, azaz valamely szerződésbe foglalt kötelezettség szerződésszerű teljesítésének elmaradása. Mivel a teljesítés elmaradásának ténye objektív, így a szerződésszegő fél legfeljebb saját magatartását mentheti ki. A jogalkotó azonban szigorúbb kimentési rendszert alkalmaz, mint a deliktualis kárfelelősség tekintetében, mivel a szerződésszegő fél önként vállalt kötelezettségnek nem tesz eleget.⁵⁶ Itt ugyancsak utalhatunk a magánjogi emberképre, amely az önálló, mégis felelősségteljes emberből indul ki, aki szerződési szabadságával élve, a teljesítés felelősségének tudatában vállal szerződéses kötelezettségeket. A Ptk. kontraktuális kárfelelősség kimentési rendszere még inkább erre az emberképre épít. Ugyanis a szerződésszegéssel okozott károk esetén nem a felróhatóság hiányát tette meg a kimentés mércéjévé. Ehelyett a kockázat elosztására helyezte a hangsúlyt, azaz a szerződésszegő fél vétkességének vizsgálása helyett az üzletszerű tevékenységgel járó kockázatot igyekezte helyesen elosztani a felek között.⁵⁷ A szerződést megkötő felek tehát vállalják annak kockázatát, hogy ha nem sikerül teljesíteniük szerződészerűen – még ha úgy is jártak el, ahogy az adott helyzetben elvárható –, akkor felelősséggel tartoznak az okozott kárért. A felelősség mégsem teljesen abszolút. Három konjunktív feltétel fennállásának esetén mentesül a szerződésszegő fél a felelősség alól. Az első ilyen feltétel az, hogy a károkozó körülmény a szerződésszegő fél ellenőrzési

⁵³ *Lábady*: i. m. 14. o.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Ptk. 6:142. §

⁵⁶ *Vékás Lajos – Gárdos Péter* (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről* szóló 2013. évi V. törvényhez. Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2025. 1448. o.

⁵⁷ *Vékás – Gárdos*: i. m. 1449. o.

körén kívül essen. Ez tipikusan a *vis maior* eseteket jelenti, illetve bizonyos piacot befolyásoló állami intézkedéseket. A második feltétel az, hogy a károkozáshoz vezető körülmény a szerződésszegő fél számára ne legyen előrelátható a szerződés megkötésének időpontjában. Végül pedig harmadik feltétel az, hogy a szerződésszegő féltől ne legyen elvárható, hogy elkerülje a károkozást.⁵⁸ Hangsúlyozandó, hogy ezek konjunktív feltételek, tehát csak mindhárom együttes fennállása esetén mentesül a károkozó fél. Mindezt azért fontos tisztázni, mert a Ptk. monista felfogásából következően ez a felelősségi rendszer vonatkozik minden – kivéve az ingyenes szerződések esetét – szerződéses viszonyban álló félre.⁵⁹

VI. A fogyasztói felelősség

VI.1. A fogyasztói emberkép

Mindezek után érdemes rátérni a fogyasztó felelősségére. Itt abba az elvi problémába ütközünk, hogy ti. a fogyasztóvédelem pontosan azért jött létre, hogy a fogyasztó szabadságát egyensúlyba hozza annak felelősségével. A Ptk. leginkább a vállalkozás kötelezettségeit határozza meg, vagy olyan esetekre nézve fogalmaz meg tilalmat, amelyek a fogyasztó hátrányára térnek el a kellékszavatossági és jótállási szabályoktól.⁶⁰ Ezen túlmenően a fogyasztó számára több kedvezmény is rendelkezésre áll, mint a hiba bejelentésére rendelkezésre álló idő, a hibás teljesítési vélelem, valamint a termékszavatossági szabályok.⁶¹ Leginkább a korábban említett tájékoztatáshoz való jog, és a vállalkozás részéről ezzel szemben álló tájékoztatási kötelezettség révén ragadhatjuk meg a fogyasztó felelősségének eltérő rendszerét. Az együttműködési és tájékoztatási kötelezettséget a Ptk. 6:62. §-a rögzíti. E szerint a tájékoztatási kötelezettség elmulasztásáért a fél a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai szerint felel – a *culpa in contrahendo* elvének megfelelően –, de a szerződés létrejöttének elmaradása önmagában nem keletkeztet kárfelelősséget.⁶² Ki kell emelni ugyanakkor, hogy a tájékoztatási kötelezettség csak kiegészítő jellegű, nem mentesíti a feleket attól, hogy maguk is tájékozódjanak.⁶³ A Ptk. 6:62. § (2) bekezdése tételesen ki is mondja, hogy „a fél nem hivatkozhat a tájékoztatási kötelezettség megsértésére olyan jogokkal, tényekkel és adatokkal kapcsolatban, amelyeket ismert, vagy közhiteles nyilvántartásból vagy más forrásból ismernie kellett.” A fogyasztóval szemben a tájékoztatási kötelezettség mércéje magasabb, annak érdekében, hogy az ún. információs aszimmetriát kiküszöbölje.⁶⁴ A kérdés az marad továbbra is, hogy milyen mértékben várható el a fogyasztótól, hogy maga is tájékozódjon? A

⁵⁸ Véekás – Gárdos: i. m. 1452. o.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Ptk. 6:157. § (2) bekezdés.

⁶¹ Ptk. 6:158. §, 6:162. § (2) bekezdés, 6:168. §

⁶² Ptk. 6:62. §

⁶³ Véekás-Gárdos: i. m. 1299. o.

⁶⁴ Fazekas: i. m. 58. o.

fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződések részletes szabályairól szóló 45/2014. (II. 26.) Korm. rendelet 9. §-a tartalmazza a szerződés megkötését megelőző (prekontraktuális) tájékoztatás részletes szabályait. E szerint a tájékoztatásnak ki kell terjednie többek között a szerződés szerinti áru vagy szolgáltatás tulajdonságaira, lényeges elemeire, a vállalkozás pontos adataira, a teljesítés feltételeire, a szerződés tartamára, a digitális elemeket tartalmazó árukra vonatkozó egyéb információkról, a békéltető testülethez fordulás lehetőségéről, továbbá, hogy milyen jótállási és kellékszavatossági jogok illetik meg a fogyasztót, és mi a kettő között a különbség.⁶⁵ Ezen információk nagyrésztéről elmondható, hogy a fogyasztó máshonnan aligha értesülhetne róluk – vagy csak kifejezetten körülményesen –, tekintettel arra, hogy nagyrészt az adott vállalkozásra specifikus jellemzőket tartalmaznak. Ez alól a békéltető testülethez fordulás joga, valamint a kellékszavatossági és jótállási szabályok ismertetése jelent kivételt. Ezek feltüntetését a magyar lakosság jogismeretének hiányossága igazolhatja.⁶⁶ Itt azonban már elkezd tünedezni a fogyasztó és a magánjogi emberkép közötti feszültség. Ugyan a fogyasztó és a vállalkozás közötti lényegi különbséget a szakmán belüli jártasságban jelöli meg a jogalkotó, mégis kötelezi a vállalkozást olyan tájékoztatásra, amely nem kifejezetten az általa végzett üzleti tevékenységhez tartozik, hanem a fogyasztó általános tudásának hiányán alapul.

VI.2. A devizahiteles ügyek

Úgy gondolom a fogyasztó felelősségének kérdése a deviza alapú kölcsönszerződések körében válik világossá. Egyrészt a tájékoztatási kötelezettség teljesítésének formai és tartalmi követelményeinek kikristályosodásával, másrészt a fogyasztói emberkép fokozatos megalkotásával. A deviza alapú kölcsönszerződések kapcsán indított perek (továbbiakban: devizahiteles perek) alapvető kérdése az volt, hogy a fogyasztó mekkora felelősséggel tartozik a döntéséért és ezért a döntésért mikor felelős a vállalkozás. A gyűjtőfogalomként emlegetett devizahiteles perek tárgyát a devizaalapú pénzkölcsön és hitel nyújtására irányuló szerződések és a pénzügyilízing-szerződések képezik, amelyek jellegadó sajátossága a devizák közötti árfolyamváltozás kockázatának viselése.⁶⁷ A fő problémát az jelentette, hogy a fogyasztók úgy érezték, nem kaptak megfelelő tájékoztatást az árfolyamváltozás valódi kockázatáról, tehát a szerződés megkötésekor tisztességtelenül jártak el a pénzintézetek a fogyasztókkal szemben, ezért az így megkötött szerződések érvénytelenek.⁶⁸ A vállalkozás tájékoztatási kötelezettségének

⁶⁵ A fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződések részletes szabályairól szóló 45/2014. (II. 26.) Korm. rendelet 9. § (1) bekezdés a)-j) pont, (3) bekezdés.

⁶⁶ 2013. évi adatokért ld. *Gajduschek* György – *Fekete* Balázs: A magyar lakosság jogismerete az elmúlt fél évszázadban és ma - Összehasonlító elemzés Kulcsár Kálmán 1965-ös empirikus kutatása alapján *Pro Futuro* 2015/1. sz. 11-28. o.

⁶⁷ *Tóth* András: Devizahiteles ügyek és a bíróságok uniós jogon alapuló kártérítési felelőssége *Jogtudományi Közlöny* 2024/1. sz. 2. o.

⁶⁸ *Tóth*: i. m. 3. o.

teljesítésének megállapítása az idő előrehaladtával eltérő megítélés alá esett, annak ellenére, hogy a tájékoztatás tartalma elviekben egységes volt a bíróságok részéről. A tájékoztatásnak ki kellett terjednie a bank által a kölcsönfelvevő rendelkezésére bocsátott pénzösszegre devizában kifejezve, teljes összeg átszámítási mechanizmusára az alkalmazandó árfolyamra, törlesztörzések összegére, a futamidőre, valamint az árfolyamváltozás lehetőségére és annak következményeire, kockázataira.⁶⁹ A tájékoztatás tartalmi értékelésénél kiemelendő, hogy a bíróság „az általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó”⁷⁰ emberképét vette alapul. Ezt némileg árnyalja az a kép, hogy később szigorítottak a tájékoztatási kötelezettség teljesítésének feltételein, és így ugyanazon tényállások alapján eltérő ítéletek születtek a fogyasztók javára. Ugyanakkor ez azt is jelentette, hogy egyesek kizárólag azért részesültek kedvezőbb elbánásban, mert keresetüket később bírálták el.⁷¹

Fordulatok tekintetében említendő a Kúria a BH2020.45. számú határozata, amely a tájékoztatási kötelezettség elmulasztásának ítélte meg, ha az árfolyamkockázat viselése „*csak kikövetkeztethető az általános szerződési feltételek több, különböző helyen, nem áttekinthető szerkezetben szereplő rendelkezéseinek egybevetése és együttes értelmezése alapján.*”⁷² Ezt megelőzően az Európai Unió Bírósága közzétette C-51/17. számú ítéletét, amelyben a tájékoztatási kötelezettséget vizsgálta. A Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a tájékoztatási kötelezettség teljesítése által kell világossá válnia a szerződés valamennyi feltételének.⁷³ A fogyasztó teljeskörű tájékoztatásának és a szerződés feltételeinek hiánytalan megismerésének kérdésének tárgyalása közben azonban elveszik egy további jelentős körülmény: a fogyasztó tájékozódása. Bodzási Balázs a fogyasztó „tájékozódási kötelezettségét” emeli ki, mint a fogyasztótól elvárható magatartás körébe tartozó követelményt.⁷⁴ Annyiban mégsem beszélhetünk kötelezettségről, hogy a fogyasztónak joga ugyan van tájékozódni, mégsem kell számot adnia tudásáról, és nincs kikötve, hogy akár tájékozottságának teljes birtokában ne hozhasson számára kedvezőtlen döntéseket. A „tájékozódási kötelezettség” fogalma azonban hasznos számunkra, mivel felhívja a figyelmet a fogyasztó pozitív felelősségére az őt ért tájékoztatás során. Amennyiben a fogyasztó valóban tájékozott, körültekintő és figyelmes, elvárható lenne tőle, hogy a kapott tájékoztatás megfelelő mértékét meg tudja ítélni, adott esetben saját belátása szerint más forrásokból is tájékozódjon. Az ilyen fogyasztó emberképe alakult át

⁶⁹ Simon Károly László: Az árfolyamkockázatról szóló tájékoztatás hibái és jogkövetkezményei Jogtudományi Közlöny 2019/12. sz. 493. o.

⁷⁰ Simon: i. m. 491. o.

⁷¹ Tóth: i. m. 5. o.

⁷² BH2020.45 (Kúria Gfv. VII. 30.024/2019.) Rendelkező rész III. pont.

⁷³ C-51/17. sz. OTP Bank Nyrt. és OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt. kontra Ilyés Teréz és Kiss Emil ügy [EU:C:2018:750] 76. pont.

⁷⁴ Bodzási Balázs: A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekhez kapcsolódó egyes polgári jogi kérdésekről Miskolci Jogi Szemle 2018/2. sz. 71. o.

teljesen a devizahiteles perek elhúzódása során. „*Ez az ember: tudatlan és könnyelmű, kockázatkerülő, sőt meggondolatlan, és semmiképp sem felelős.*” írja Landi Balázs a fogyasztó emberképéről.⁷⁵ Valóban megfontolandó, hogy az „általánosan tájékozott fogyasztó” helyett a tájékoztatás legteljesebb formájára szoruló fogyasztó képe tárul elénk. Még akkor is, mikor látszólag ez a kép mit sem változott. A Kúria Jpe.I.60.015/2021/15. számú jogegységi hatályú határozatában, amelyben szigorították a tájékoztatási kötelezettség teljesítésének mércéjét, szintén az „általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körülmekintő átlagos fogyasztó” jelenik meg.⁷⁶ Ez azért szembetűnő, mert a szigorítás lényegét akként határozták meg, hogy az árfolyamkockázat viselésével járó körülmények ne pusztán egyenesen következzen a tájékoztatásból, hanem kifejezetten tartalmazza ezeket.⁷⁷ Ez egyrészt a teljesen megváltoztatta az ítélkezési gyakorlat addigi menetét,⁷⁸ másrészt pedig a más mércét adott az „észszerű figyelem és körülmekintés” fogalmának. Ahhoz képest, hogy a kontraktuális kárfelelősség körében milyen szigorú feltételek mellett van helye mentesülésnek, a fogyasztó számára a tájékoztatási kötelezettség egyre nagyobb kikaput jelent.

VII. Záró gondolatok

Tagadhatatlan, hogy a fogyasztóvédelem létfontosságú jelen piaci körülmények között, mikor a gazdaságilag óriási hatalommal rendelkező vállalkozásokkal szemben kiszolgáltatott fogyasztók tömegei állnak. Az egyenlő szabadságon és felelőségen alapuló jogrendünk csak úgy maradhat fenn, ha csökkentjük a társadalmi egyenlőtlenségekből eredő hatalmi aszimmetriát. Ennek azonban több módja is van. A fogyasztóvédelmi jog felfogásai közül csupán az egyik a protekcionista meghatározás, amely a „gyenge” fogyasztó védelmét biztosítja mindenekelőtt. Más felfogásban a fogyasztóvédelem feladata a fogyasztó támogatása lenne, amely látszólag nem sokban különbözik az előzőtől, viszont pont a fogyasztóról alkotott emberképre van nagy hatással.⁷⁹ Ha ugyanis a fogyasztót támogatja a fogyasztóvédelem, akkor azáltal nagyobb önállóságot is kölcsönöz neki, ami nagyobb felelősséggel is jár. A cél a fogyasztó felruházása mindazokkal az eszközökkel, amelyek képessé teszik a számára megfelelő tájékozottság elérésére, és így a tudatos döntés meghozására. Erre azért van szükség, mert máskülönben a fogyasztó nem csak a vállalkozásoknak lesz kiszolgáltatva, hanem a jogrendszernek is. Bár jelenleg a jogalkotó és a jogalkalmazó egyaránt kedveznek a fogyasztónak, ez az állapot nem feltétlenül végérvényes. Bármikor megfordulhatnak ezek a tendenciák, de még valószínűbb, hogy nem

⁷⁵ Landi: i. m. 55. o.

⁷⁶ A Kúria Jogegységi Panasz Tanácsának jogegységi hatályú határozata (Jpe.I.60.015/2021/15.) 13. pont.

⁷⁷ Tóth: i. m. 5. o.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Fazekas: i. m. 59-64. o.

tartanak majd lépést a piac új fejleményeivel, ahogy a devizahiteles perek esetében.⁸⁰

Nem véletlen, hogy a fogyasztóvédelmi jog is az oktatást és a tájékoztatást jelöli meg, mint a fogyasztóvédelem legfőbb funkcióit. Láthattuk azonban, hogy a tájékoztatási kötelezettség teljesen új helyet foglalt el a devizahiteles perek során, mint a szerződések érvényességének egyik legmeghatározóbb kelléke. A folyamatos szigorítás a tájékoztatással kapcsolatban ugyan kedvezett a fogyasztóknak a perek elbírálása során, mégsem várhatunk tartós megoldást ettől a módszertől. Ahogy egyre konkrétabbá válnak a tájékoztatás tartalmi és formai követelményei, úgy egyre egyszerűbb dolguk lesz a vállalkozásoknak egységesíteni a tájékoztatást, és rutinszerűvé válik – ahogy eddig is az volt – a tájékoztatás aláírása. A jog nem képes megakadályozni senkit abban, hogy rossz döntéseket hozzon. A rendszerváltás óta különösen nagy hangsúlyt helyez a jogrend a kockázatvállalás szabadságára, amelyhez hozzátartozik, hogy nem minden döntés végkimenetele lesz kedvező számára. Ahogy Benke József írja: „*A bárki számára nyitva álló kockázatvállalási szabadsággal a sikertelenség viselésének kényszere áll szemben.*”⁸¹ Hiába tájékoztatjuk megfelelően a fogyasztót az adott szolgáltatásról vagy termékről, ha nem veszi figyelembe saját körülményeit, vagy nem gazdasági erejéhez mérten vállal magára kötelezettségeket. Az átlagos fogyasztó önmagában nem feltétlenül általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő, és ez akkor sem lesz igaz, ha a vele szemben támasztott követelmények mércéjét csökkentjük.

Érdemes figyelmet szentelnünk tehát a fogyasztóvédelem olyan aspektusaira, amelyek az állam rásegítése nélkül segítik az átlagos fogyasztót, hogy tájékozott, figyelmes és körültekintő legyen. Az Fgytv. 17. §-a rendelkezik a fogyasztóvédelem oktatásáról, amelyről kijelenti, hogy az állam feladata elsősorban, és a Nemzeti Alaptanterv részét képezi a fogyasztóvédelmi oktatás. Továbbá a fogyasztóvédelmi hatóságot és a fogyasztói érdekek képviselését ellátó egyesületeket is bevonja az oktatási célok kidolgozásába, mivel – a miniszteri indoklás szerint – az ilyen egyesületek, valamint a hatóság egyre nagyobb szerepet látnak el az iskolarendszeren kívüli fogyasztóvédelmi oktatásban.⁸² A fogyasztói tudatosság úgy vélem az oktatás révén valósulhat meg leginkább, valamint a fogyasztói érdekképviselői egyesületek oktatási tevékenységeinek támogatása szélesebb körben biztosítaná az általános tájékozottságot a közoktatásból kikerült személyek részére is. Emellett érdemes szemelőtt tartani az ilyen egyesületek érdekvédelmi tevékenységét is, amely segítségével jobban kihasználható az állam által kiépített fogyasztóvédelmi intézményrendszer. A közérdekű perek is többek között ilyen

⁸⁰ Tóth: i. m. 2. o.

⁸¹ Benke: i. m. 46. o.

⁸² A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény módosításáról szóló 2012. évi LV. törvény indoklása Indoklás a 6. §-hoz.

egyesületek által indíthatóak,⁸³ amelyben az egyén is könnyebben részt vehet, mintha a maga erejéből vinné bíróságra ügyét.

Lezárásként a fogyasztóvédelmi jogalkotás és jogalkalmazás elméleti aspektusairól szeretnék említést tenni. Duncan Kennedy szerint alapvetően két érték alapján alkotnak és alkalmaznak jogszabályokat: az individualizmus és az altruizmus egymásnak feszülő értékei alapján.⁸⁴ Az individualizmus az egyén önző természetéből kiindulva az egyénre bízna a megoldásokat, míg az államra az egyén céljainak megvalósításához szükséges eszközként tekint. Ezzel szemben az altruizmus a közös célokat tartva a szeme előtt nem feltétlenül a hatékonyságra törekszik, hanem a közösen vallott jó értékek kibontakozását, és egy igazságos társadalmi rendet vár az államtól.⁸⁵ A fogyasztó furcsa helyzetben van ezek alapján, mivel a fogyasztóvédelmi jog az ő egyéni helyzetének megerősítésére törekszik, de egyedül mégis gyenge marad, így szüksége van vagy az állam paternalizmusára, vagy egy érdekeit támogató szervezetre. Mivel az individualizmus és az altruizmus között ilyen módon feloldhatatlan ellentét áll fenn, amely nem kiegyensúlyozható,⁸⁶ a fogyasztó nem bízhat az államhatalom tartós támogatásában. Mikor a magánjogi emberképről beszélünk, gyakran az önrendelkezést állítjuk középpontba, arról azonban gyakran megfeledkezünk, hogy ez az önrendelkezése adja meg ahhoz a szabadságát, hogy közösséget vállalhasson másokkal. A fogyasztó pedig akkor lesz igazán figyelmes és körültekintő, ha gyengeségét felismerve él ezzel a szabadságával.

⁸³ Pp. 574. §

⁸⁴ Duncan Kennedy: Tartalom és forma a magánjogi ítélkezésben. In: Mai angol-amerikai jogelméleti törekvések (szerk. Szabadfalvi József). Bíbor Kiadó, Miskolc 1996. 78. o.

⁸⁵ Kennedy: i. m. 94-95. o.

⁸⁶ Kennedy: i. m. 98. o.

Timbusz Bence

joghallgató (KRE-AJK), a BISZK Közjogi Műhelyének tagja

John Stuart Mill és a többségi elv problematikája

I. Többség és többségi elv

Ahhoz, hogy teljes egészében át tudjuk látni John Stuart Mill többségi választással kapcsolatos elmékedéseit, feltételezéseit vagy a felmerülő problémákra adott konkrét megoldási javaslatait, szükségszerűnek tartom az alapok megjelölésével és ezen alapok tüzetesebb vizsgálatával kezdeni. Ezek az alapok a többség és többségi elv fogalmaiban keresendők.

I. 1. A többség

Az, hogy mi a többség és mit jelent a többségi elv, én úgy gondolom, hogy ezek olyan alapok, melyek nélkül csak felületesen lennénk képesek megismerkedni a Mill által kifejtett gondolatokkal a többségi uralom demokratikus értelmezése, illetve a tömegekre kiterjesztett választójog kapcsán. Éppen ezért célszerűnek vélem e két fogalom részletesebb kifejtését.

A *többség* kifejezés szoros kapcsolatba hozható a matematika világával, hiszen a többség mennyiségi tényezőként definiálható, magában hordozva azt az információt, amely elárulja, hogy egy adott egésznek, melyik a mennyiségileg nagyobbik része, azaz, a „többsége”. Mint mennyiségi tényező, azonban a fogalom utalhat politikai többségre is, aminek már hatalmi töltete van, hiszen a politikai hatalmi harcok győztesére vonatkozik. Ebben a megközelítésben, a többség lényegében – egy képvisleti demokráciában lezajló választás kapcsán – az érvényes szavazatok összeszámolása után megállapított győztes jelöltre leadott voksok többletmennyiségét jelöli.¹

Ez a fajta politikai töltetű többség meghatározása is a matematikai mennyiségi többségből indul ki, viszont nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a politikai többség jóval összetettebb, mint a matematikai értelemben vett számszerű többség, hiszen míg ez utóbbi pusztán mennyiségre utaló kifejezés, addig az előbbi a mennyiségi faktoron kívül emberi tényezőket is beemel értelmezési tartományába.

Ez viszont egyértelműen bonyolultabbá, nehezebbé teszi a politikai többség fogalmának értelmezését. Az emberi tényező, a maga plurális vonásaival ugyanis teljesen más kontextusba képes

¹ Ebben az értelemben tehát maga az egésznek a meghatározása leszűkül az érvényesen leadott szavazatokra, ami nem biztos, hogy teljes mértékben reprezentálja a társadalom egészére vonatkozó közakaratot. Felmerülhet a kérdés tehát, hogy az, aki nem ment el szavazni vagy valamilyen oknál fogva a szavazata érvénytelennek minősül az nem tartozik az egészhez?

helyezni a többség fogalmát.

Az egyik ilyen „emberi tényező” a választási rendszer, amely jelentős mértékben képes új dimenziókkal bővíteni a politikai többség jelentését, elsősorban azért, mert a kisebb-nagyobb torzító hatásuk² következtében a választási rendszerek képesek a pusztán mennyiségi kisebbségi csoportot politikai győztesse, azaz hatalmi „többséggé” változtatni, felborítva ezzel a többség hagyományos értelemben vett, egyértelmű mennyiségi jelentését.

Ha fennáll ennek lehetősége, akkor joggal merülhet fel a kérdés, hogy a (politikai) többség akaratát mennyire lehet azonosítani a közakaráttal. Más szavakkal: minek a többségről beszélünk politikai értelemben, amikor a többség akaratára hivatkozunk?

Kiindulópontként tehát meg kell határoznunk, hogy mire vonatkozik az „egész”, amihez aztán a többséget viszonyítjuk. A választásokon ezért joggal merülhet fel a kérdés, hogy az „egész” a társadalom egészére, a választójoggal rendelkező polgárookra, minden leadott vagy csak az érvényes szavazatok összességére vonatkozik.

Mivel a politika világában a többségi elv (a hatalmi döntések meghozatala mellett) többnyire a képviselői demokráciában alkalmazandó választási rendszerrel játszik meghatározó szerepet, különösebb kockázat nélkül kijelenthetjük, hogy az „egész” elsősorban a szavazati joggal rendelkező polgárok összességére utalhat, netán a leadott szavazatok számára vonatkozhat (persze a két számmennyiség nem azonos).

A többségi elv kapcsán nem véletlenül tevődhet fel tehát a kérdés, hogy mi van azokkal (hová sorolhatók?), akik nem rendelkeznek választójoggal, miközben a hatalmi döntések közvetlenül érintik, illetve azokkal a szavazati joggal rendelkező polgárokkal, akik nem jelentek meg az urnák előtt.

Ezekre a kérdésekre J. S. Mill kísérelte meg a választadást „A képviselői kormány” c. klasszikus művében.

A Mill által elképzelt választójogi feltételek mindenki számára elérhetőek, ha tesznek érte, tehát mindenkinek megvan az esélye arra, hogy az egésznek nevezett halmaznak a részévé váljon. Például egy ifjú, aki még kiskorúságából adódóan nem rendelkezik szavazati joggal, idővel felnőtté válik és megkaphatja. Bizonyos értelemben a többség kiléte tehát kontextus-függő, amely az adott „egészhez” van viszonyítva.

Értelemszerűen, az egész magába foglalja a „kisebbséget” is, így az egészen belül egy sajátos, és gyakran bonyolult viszony jön létre „többség” és „kisebbség” között. Még ha egy kissé

² A torzító hatás a választási rendszer aránytalanságából fakad.

leegyszerűsített megközelítésnek is tűnik, nem tartom túlzásnak azt állítani, hogy a kettő együttese adhatja ki az úgynevezett közakaratot,³ ami azt jelenti, hogy ha tiszteletben akarjuk tartani a teljes közösség „akaratát”, akkor a mindenkori többségnek meg kell hallgatnia a kisebbséget, oda kell figyelnie a politikai értelemben vesztesek érdekeire, a kisebbségek „közakarata” is.

Mill nézetei között is szerepel ez a gondolat, miszerint a kisebbséget nem szabad alárendelni a többség korlátlan hatalmának. *„Ha az emberiség egyetlen ember kivételével azonos véleményen volna, még akkor sem lenne joga ezt az egy embert elhallgattatni, annak sem lenne joga – ha hatalma volna is rá – az emberiséget elhallgattatni.”*⁴

(Fontos kiemelni viszont, hogy a másik végletet sem preferálja, mely egy személy önkényes uralmát jelenti többi ember akaratával szemben.)

A többségi elv a gyakorlatban csak akkor tud érdemben megvalósulni, ha a többséggel szemben alulmaradt úgymond vesztes kisebbség el képes fogadni a választás eredményét, ami által a hatalom átadása vagy megtartása békésen valósul meg. Ez az úgynevezett békés állapot fenttartása kulcsszerepet játszik a képviselői demokráciában, és mind a többségnek, mind a kisebbségnek törekednie kell arra, hogy ezt az állapotot állandó jelleggel fenntartsa. Ez akkor valósulhat meg, ha a többséget képező győztes tábor nem él vissza a ráruházott hatalommal.

Ebből adódóan bizonyos alkotmányos korlátozások felállítására van szükség, amely garanciát jelent a stabil és békés állapot megtartására. A többségi hatalom túlkapásaival szemben felállított intézményes korlátok ellenőrző szerepet töltenek be, és innen ered a fékek és ellensúlyok elve.

Az alkotmányos feltételeket úgy kell létrehozni, hogy a többség ne éljen vissza önnön hatalmával. Az alkotmányban rögzített hatalommegosztás, és az egyes hatalmi ágak hatásköreinek rögzítése mellett a periodikus választások jelentenek egyfajta garanciát arra, hogy a mindenkor hatalom a társadalom érdekeinek szem előtt tartásával kormányozzon, hatalmi túlkapások nélkül, hiszen a kormány elemi érdeke a következő választásokon a választási siker, és ezzel a hatalmon maradás. Erre viszont kevés esélye maradna hatalmi visszaélések mellett.

³ A közakarat értelmezése, meghatározása nem annyira magától értetődő dolog, annál is inkább, mert a közakarat többnyire úgy értelmezzük, mintha az azonos lenne a közvéleménnyel és a közérdekkel, noha a három kifejezés nem biztos, hogy teljes mértékben fedi egymást. Nem beszélve arról, hogy többen akár meg is kérdőjelezik a közakarat vagy a közvélemény létezését. Lásd például P. Bourdieu: *„A közvélemény nem létezik”* (oktatási segédanyag), Vezetőképző és továbbképző Intézet, Budapest 1981.

⁴ John Stuart Mill: *A szabadságról/Haszonelvűség*, Magyar Helikon, Budapest 1980. 39. o.

I. 2. A többségi elv

A modern demokratizálási folyamattal egy időben egyre nagyobb teret hódított a többségi elv, amely a legegyszerűbb formában nem más, mint mennyiségi szempont szerinti döntési mechanizmus, egy sajátos alapszabály, amely lehetővé teszi a kollektív döntéseket, legyen szó általános választásokról, vagy a hatalommal felruházottak törvényhozói döntéseiről. Ennek lényege, hogy a mennyiségi létszámtöbbséggel rendelkező csoport akarátának kell érvényesülnie.

Mivel azonban demokráciáról beszélünk, a többség korlátlan akarátérvényesülése helyett a többségi elv csak bizonyos korlátok között, vagy feltételek mellett lehet alkalmazni. Fontos a feltételek betartása máskülönben maga a többségi elv lényege kérdőjeleződik meg, és a demokratikus hatalomgyakorlás zsarnokságba billenhet át.

Az emberek politikába való tömeges beemelésével egyidőben megjelent társadalmi szinten a politikai pluralitás, mely szükségszerűen magával hozta a többségi elv alkalmazását, illetve a többségi elven alapuló választási rendszerek létrehozását.⁵

Noha a többségi választás többségi elvet alkalmazó folyamata jóval korábban is ismert volt, mint például csoportdöntési mechanizmus, de már az ókori görög is alkalmazták saját demokráciájukban. A középkorban is jelen volt a többségi elv alkalmazása bizonyos egyházi rendek körében.

„A technika az egyházi rendektől, a szerzetesektől származik, akik a késő középkorban szavazással választották saját rendfőnökeiket. Teljhatalmú főnököket kellett választaniuk, ez pedig súlyos döntés volt: a szerzetesek körültekintő igyekezetének köszönhetjük tehát a titkos szavazást, illetve a többségi szavazás szabályainak kidolgozását.”⁶

A többségi elv bevezetése tehát nem volt egy teljesen új jelenség (fejlemény) Mill korában. Mill-i többségi elve viszont attól újszerű, hogy filozófiájában Mill társadalmi szintre emelte azt, ugyanis az emberek egyre szélesebb tömegeit vonták be a többségi elven nyugvó társadalmi döntésekbe, mindenekelőtt a képviselői választások során. Azzal a nem jelentéktelen megjegyzéssel kiegészítve, hogy a 19. század második felében Mill-nek és kortársainak volt egy általános (és szerintem nem alaptalan) aggodalma a tömegek politikába való beemelésével szemben.

⁵ A többségi elv, mint egy – döntési – centripetális erő van jelen a többségi választási rendszerekben azzal a céllal, hogy összetartsa a társadalmat, melyben különböző érdekekkel és értékekkel rendelkező individuumok élnek.

⁶ *Hallók* Tamás: Választási részvétel és legitimitáció. Sectio Juridica et Politica 2009/1. sz. https://matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_27_1_2009/ISSN_0866-6032_tomus_27_1_2009_313-329.pdf 319. o.

Ez a fajta aggodalom vezetett oda, hogy Mill – és a hozzá hasonló korabeli politikai gondolkodók – mindenképp korlátok közé akarta szorítani a választásra jogosultakat egy úgynevezett *minőségi szűréssel*.

A fentebb megfogalmazott elemi meghatározás nyomatékosításaként, ha bárhol szóba kerül a „*többségi elv*”, többek számára egyszerűnek és gyermeki könnyedséggel definiálhatónak tűnik a fogalom, miszerint egy közösségben vagy egy társadalomban úgy hoznak kollektív döntést, mondjuk „A”, „B” és „C” lehetőségek közül, hogy az az alternatíva érvényesül, amelyikre szám szerint a legtöbben szavaznak. Nem meglepő ezért, hogy sokan azt gondolják, a demokrácia nem más, mint a többségi elven nyugvó kollektív döntéshozatali folyamat. Kétségtelen, hogy a demokráciának elengedhetetlen tartozéka a többségi elv, de ezt az állítást pontosítani kell, ugyanis a többségi elv szükséges, de nem elégséges feltétele a demokráciának. Kiderül ugyanis, hogy a demokrácia egy komplex, soktényezős és plurális jelentéssel bíró fogalom. A többségi elvet közvetlen kapcsolatba hozhatjuk a demokráciával, tévedés azonban a kettő közé azonosságjelet tenni.

A többségi elv, akár a demokrácia, amint már korábban is említettem, az ókorban, vagy talán még korábban is ismert lehetett, éppen ezért a demokráciától függetlenül is alkalmazhatták, és létezhet ma is a politika világán kívül. Ilyen értelemben túlmutat a demokrácia keretein.⁷

Másfelől azonban, a demokrácia több, mint a többségi elven nyugvó kollektív döntés, ezért a demokratikus berendezkedés is túlmutat a többségi elven, noha a demokratikus döntések többnyire a többségi elv alapján történnek.

Éppen ezért, úgy gondolom, a többségi elv és a demokrácia között sajátos és bonyolult kapcsolat áll fenn, olyan, amely joggal vethet fel kihívó kérdéseket.

A mennyiségi szempontok mentén meghozott döntés önmagában még nem jelenti a többségi elv egészét. Úgy vélem, hogy e témával kapcsolatban számos más tényezőt is figyelembe kell venni, amikor megpróbáljuk körülhatárolni a többségi elv szerteágazó és többértű fogalmát.

A többségi elv fogalmának egyértelművé tétele nem egyszerű, és ha figyelembe vesszük angol nyelvben használt *majority rule* kifejezést, még inkább rájövünk a többségi elv fogalmának bonyolultságára. A *rule* kifejezés jelentése ugyanis lehet előírás, szabály, uralom, kormányzat, irányít, vezet, igazgat, kormányoz, stb. Kérdés, hogy jelen tanulmány szempontjából melyik jelentés tűnik elsődlegesnek.

⁷ A demokrácia az ókori görögöktől eredeztethető. Ugyan az ókori athéniai demokráciájában fellelhető a többségi elv alkalmazása, de több mint valószínű, hogy e városállami berendezkedés előtt is létezett a többségi elv. Ezt, mint csoportdöntési mechanizmusként használhatták az emberek az ókori demokrácia előtt is.

Az értelmezési tartomány leszűkítésével, úgy tűnik, a *majority rule* két jelentése lehet érdekes számunkra,⁸ egyfelől a *döntéshozatali szabály*, másfelől a *többségi uralom*.⁹ Míg az előző kapcsolódhat a választásokhoz, vagyis a hatalommal való felruházás folyamatához, addig a többségi uralom tekintetében a kormányzatról, azaz a hatalom, intézményes keretek közötti gyakorlásáról beszélünk inkább. A gyakorlatban az elv hatékony alkalmazhatóságához szükség van előre lefektetett alapszabályokra, amelyek megakadályozzák azt, hogy mindenféle gátlás nélkül valósuljon meg a többség akarata.

A többségi elvet alkalmazó demokratikus választási rendszerekben ma általános választójogról beszélhetünk, ami azt jelenti, hogy kevés kivétellel minden állampolgár szavazati joggal bír. Ebből adódóan, legalább két alternatívával szembesülhetünk.

Először, az általános választójog megadása azt is jelenti, hogy a politikába való beleszólás joga nem kompetencia kérdése, hanem alanyi jog, ezért természetes, hogy az igen szerény politikai jártassággal rendelkező polgárok is rendelkeznek szavazati joggal. Kérdés azonban, hogy mi történik, ha egy adott kérdésben inkompetens személyek mennyiségi többséget érnek el, és az ő akaratuk érvényesül a kérdésben jártas, „minőségi” kisebbség akaratával szemben, akik feltételezhetően „minőségibb” döntésre képesek közügyi kérdésekben (Persze, ha nem kizárólag önös érdekeik figyelembevételével akarnák meghozni e döntéseket, mivel azok lehetnek hatékonyak, de nem a társadalom egészére nézve).

Mi van akkor, tehát, ha a mennyiség győz a minőség fölött. Ez a kihívó kérdés komolyan foglalkoztatta magát Mill-t is, annak ellenére, hogy az ő korában még nem beszélhetünk általános választójogról, de a választójog érdemben történő kiszélesítésének lehetett Mill is szemtanúja.

Másodszor, nem kizárt, hogy a többségi elvre hivatkozva a többség teljes mértékben figyelmen kívül hagyja a kisebbségek véleményét, vagy az is megeshet, hogy el akarja hallgattatni a kisebbségeket. Ez már a hatalmi túlkapások területe, és aligha cseng össze a demokratikus értékekkel (Ezért is hangsúlyoztam korábban, hogy a demokrácia és a többségi elven nyugvó döntés nem azonosak).

Úgy tűnik, a hatalmi visszaélések kiküszöbölése vagy legalábbis minimalizálása érdekében szükség van korlátokra, annak érdekében, hogy egyetlen kisebbségi csoport elfojtására se kerülhessen sor. Ezt a célt mindenekelőtt az alkotmány, illetve az alkotmányos szabályok betartását ellenőrző

⁸ Ehhez a két jelentési kategóriához véleményem szerint csoportosítani lehet a fentebb felsorolt „rule” angol szó magyar megfelelőit

⁹ Nagy Levente: A többség (ki)választása. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen 2018. 26. o.

alkotmánybíróság szolgálja.¹⁰ Nem véletlen tehát, hogy a demokratikus értékek őrzőjeként és betartásuk ellenőrzőjeként tevékenykedő alkotmánybíróság gátat szabhat a többségi akarat érvényesülésének, ha az sérti az alkotmányban rögzítetteket. E sajátos „kisebbség” (alkotmánybírák) felülírhatja tehát a többség akaratát anélkül, hogy anti-demokratikus lépésről beszélhetnénk. Fékekre és ellensúlyokra határozottan szükség van, máskülönben a többségi elv – mely meglehetősen demokratikusan hangzik – könnyedén átfordulhat elnyomó zsarnokságba.

II. A többségi elv problematikái

A többségi elv alapján véve nem feltétlenül rossz dolog, ha az lenne, akkor nem alkalmazták volna sem a múltban, és nem alkalmaznánk napjainkban sem a politikai választásokon, illetve testületi döntések során, viszont – úgy gondolom –, hogy alkalmazása ellenére nem jelenti azt, hogy a többségi elv hibáktól mentes procedura, mely tökéletes kimenetet eredményez. A következőkben Mill gondolatai nyomán vizsgálom meg a többségi elv kapcsán felmerülő problémákat.

II. 1. A többség akarata a nép akarata?

A tömegek politikába való beemelését – azaz, a szavazati jogok általánossá tételét – Mill szükségesnek tartja és többször is lényegesen kiemeli, hogy szerinte a jó kormány alapja a nép. Ha a nép az alapja egy „jó” rendszernek, akkor a kormányzás kétféleképpen valósulhat meg. Vagy közvetlenül, vagy közvetett módon.¹¹ Bármelyikről is legyen szó a többségi elv meghatározó szerepet játszik. Mít is jelent ez?

Amint arról már korábban is volt szó, a laikus ember azt mondaná, hogy a többségi elv értelmében, annak a döntésnek kell megvalósulnia, amelyik mögött többen sorakoznak fel. Első hallásra akár azt is mondhatnánk, hogy ez így helyes, de a kérdés tüzetesebb tanulmányozása során hamar rájövünk, hogy demokratikus politizálás világa nem azonosítható, nem mosható össze a matematika mennyiségi világával, ugyanis a politika számos, egymásra ható – mennyiségen túli

¹⁰ Ronald *Dworkin*: Az alkotmány morális értelmezése és a többségi elv. *Fundamentum* 1997/1. sz. 23. o.

A többségi elv kapcsán felmerülő korlátok szükségszerűségével kapcsolatban Mill nem volt egyedül, mivel rajta kívül több más gondolkodó is kiemeli azt, hogy igenis szükség van ilyenfajta határok felállítására. Ezek közé sorolható a 20. század második felében Ronald *Dworkin* is, aki „Az alkotmány morális értelmezése és a többségi elv” c. írásában fejti ki idevágó gondolatait.

¹¹ A mai világban nehézkesen lehetne kivitelezni a nép közvetlen módon gyakorolt hatalmát, mivel akkora tömegekről van szó – például egy állam vagy akár csak egy város kapcsán is –, hogy azok összehangolt kormányzása valószínűleg lehetetlen lenne. Habár fel lehetne vetni azt, hogy mi lenne akkor, ha az internet segítségével próbálnánk ezt megvalósítani? Úgy gondolom, ahhoz, hogy ez megtörténhessen, az emberekben is (mindenkiben) meg kell(ene) lennie a politika iránti elszántságnak, ami kevésbé valószínű.

tényezők – összjátéka.¹²

Ami a választásokat illeti, megállapítható, hogy a többség politikában való jelenlétének mikéntjét nagymértékben befolyásolhatja a választási rendszer, hiszen a szavazatokat mandátumokká alakító folyamat érdemben meghatározhatja, hogy „melyik többség” kerül ki győztesen. Ennek kapcsán azonnal felmerül egy, Mill által is megfogalmazott alapvető kérdés: A többségének nevezett (vagy elkönyvelt) döntés valóban a tényleges többség döntése? Más szavakkal: A többség akarata a nép akarata? Mill idevágó frappáns válaszát a „*többség többségének*” gondolata tartalmazza, melynek lényegét egy példán keresztül szeretném bemutatni.

„Tételezzük fel, hogy összesen 1 000 választópolgár szavaz, akikből 300 szavazó bizonyos értelemben vesztes (parlamenten kívül maradt), 700 pedig győztes (a parlamentbe bejutott) jelöltekre adja le voksát. Tételezzük fel, hogy a parlament két tábora a következőképpen tagolódik: az egyikre (ellenzéki képviselők tábora) 300 választó szavaz, a másikra 400 (kormánypárti tábor). Tulajdonképpen a 400 szavazó által támogatott csoport jelenti a parlamenti többséget.”¹³

Az történt tehát, hogy az 1000 szavazóból 600 nem arra a pártra adta le szavazatát, amely végül kormányt alakított. Mill ezzel kapcsolatos aggodalma, hogy a képviseleti demokráciában gyakori lehet, hogy nem a többség uralkodik, hanem a többség által legitimált kisebbség. Ebből az szűrhető le, hogy ilyen és ehhez hasonló esetekben nem a nép szava érvényesül úgy, ahogy azt elvileg remélik a demokráciától, és ez indokkal válthat ki elégedetlenséget ki a társadalom egyes csoportjaiból, hiszen itt nem érvényesül az a demokratikus alapelv, amely értelmében a többség szava a döntő.¹⁴

Ha az emberek kiábrándulnak a politikából, mert úgy érzik, hogy szavuk gyakran súlytalan, akkor fel fognak hagyni politikai joguk gyakorlásával, ami a társadalom egyfajta passzivitásához, „ellustulásához” vezethet. A politikán „kívülmaradásról”, a részvétel felhagyásáról maga Mill is azt állítja, hogy a hanyatlási folyamat kezdetét jelenti, és ez minőségi romlást eredményezhet.

Túlzásnak és téves leegyszerűsítésnek tűnik tehát azt állítani, hogy a többségi akarat a nép akarata lenne. A különböző politikai törésvonalak mentén tagolódo társadalomban nagyon nehezen,

¹² A számok ebben az értelemben nem szimplán mennyiséget fejeznek ki, hanem olyan embereket, akik egymásra hatással vannak és van egyfajta érdekük, elképzelésük bizonyos dolgokkal kapcsolatban.

¹³ Nagy Levente: A többség (ki)választása. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen 2018. 110. o.

¹⁴ Amint kihangsúlyoztam, itt egy demokratikus eszméről van elsősorban szó, és ennek érvényesülése fontos (lehet) a társadalom számára. Kiemelendő azonban, hogy a többségi elv maradéktalan érvényesülése önmagában még nem jelenti azt, hogy a „többség” által meghozott döntés automatikusan elégedettséget fog eredményezni a társadalom egésze számára. Itt ugyanis meg kell különböztetnünk egy eszmét (többségi elv tényleges érvényesülése) és egy konkrét gyakorlati eredményt (a döntés kihatása a társadalomra), mivel a kettő nem mindig jár kéz a kézben.

vagy egyáltalán nem jöhet létre olyan kollektív döntés, amely tényleg megfelel a társadalom egészének (Az igaz, hogy elég nehéz elképzelni társadalmi szinten egyhangú döntést egy közügyben, de ha nem egyetlen döntésre, hanem döntések sorozatára gondolunk, akkor árnyaltabban kell kezelnünk a kérdést). Egy kisebb csoportban vagy intézményben előfordulhat az, hogy szülessen olyan konszenzusra alapozott döntés, amelyet a kisebb csoport összes tagja elfogad. Ebben a kontextusban akár ki is jelenthetjük, hogy igen, előfordulhat a közösség egyhangú akarata, viszont, ha ezt egy társadalom egészére kívánjuk kivetíteni az esélye nagyon csekély. Ebben az értelmezésben nem valószínű, hogy létezik olyan, hogy az „egész akarata”.

II. 2. Mennyiség – Minőség

Már az előző részben is szó esett arról, hogy a politika világát nem célszerű teljes egészében összemosni a matematika világával. A már szóba hozott választási rendszer torzító hatása mellett más szempontok is rávilágítanak arra, hogy a többségi elv nem egy egyszerű magától értetődő fogalom, hanem inkább egy bonyolult gépezet, amely rengeteg „alkatrészből” tevődik össze.

Ebben a részben arra keressük a választ, hogy a többség, mint mennyiségi tényező milyen viszonyban áll a minőségi tényezővel, ami a hatékonyságban és eredményességben nyilvánul meg. Más szavakkal, azt keressük, hogy a többségi döntés vajon mennyire hordozza magában a tartalmiságot.

Egy egyszerű példán keresztül nézzük meg, tulajdonképpen miről is van itt szó. Tegyük fel, van egy 10 fős csoport, amelynek döntenie kell egy olyan orvosi jellegű kérdésben, amelyhez szakmai jártasságra van szükség. Tétélezzük fel továbbá, hogy tízből hárman tapasztalt orvosok és szakbeavatottak, a maradék hét személy pedig „kívülálló”. Könnyen megeshet, hogy a csoport többségét képező hét személy azonos véleményen van a kérdésben, és ezáltal meg vannak győződve, hogy az ő álláspontjuk jelenti a megfelelő megoldást az adott kérdésre, annál is inkább, mert a többséget képviselik. Attól függetlenül, hogy a három orvos a témába beavatott, kompetens személynek azonos, de a többségitől eltérő véleménye van, nem tudják azt érvényre juttatni, ha a többségi elv szigorú betartásának vagyunk a hívei. Nem véletlenül fogalmazódhat meg tehát a kérdés: Vajon a mennyiségi fölény egyértelműen tartalmi fölényt is jelent?

Amint kiderül, a mennyiségi döntés nem eredményez egyértelműen minőségi döntést. Nincs kizárva természetesen, hogy a többségi akarat magában hordozhatja azt a tartalmi tényezőt, amely egyben minőségi döntést is jelent, viszont e téren nem meglepő Mill és társai aggodása, ami abban fejeződik ki, hogy a tömegek politikába való „beemelése” könnyen minőségi romlást eredményezhet.

Mill szerint: „A főbatalom a fensőbb műveltség színvonalán alól állók kezébe kerül; a magasabb szellemű s jellemű emberek szükségesek leszavaztatnak, de mindamellett nagy különbséget tesz az, vajon meghallgattatnak-e

vagy nem.”¹⁵

Amitől Mill és társai is tartanak, hogy vajon a többség élni vagy visszaélni fog a lehetőségével. Ugyanis könnyen megeshet, hangsúlyozza Mill, hogy a többség kihasználva helyzetét, elnyomja a kisebbséget. Ekkor veszi kezdetét a „többségi zsarnokság”. „*A szabadságról*” c. klasszikus művének első fejezetében fejt ki idevágó gondolatait a szerző, kiemelve, hogy nem csak a politikában, hanem már a társadalomban is megjelenik a többségi zsarnokság, amely zsarnokibb és áthatóbb tud lenni a politikai zsarnokságnál, hiszen behatol az emberek mindennapjaiba. A társadalmi többség, mondja Mill, érületi alapon elvárja igazát és mindent megtesz azért, hogy megvalósítsa azt. A többség olyan mértékben elnyomhatja a kisebbséget, az alkotó elméket, a fejlődést elősegítő kiválóságokat, hogy az egyenesen káros lehet a társadalomra nézve, és gátolhatja az emberi boldogság kibontakozását. Ez viszont közvetlenül kapcsolódik a mennyiség és minőség kérdésköréhez.

Az egyéni szabadság tiszteletben tartásának alapgondolatára építkezve, Mill (és mások is) határozottan kiáll (kiállnak) amellett, hogy a többségi akaratot bizonyos korlátok közé kell szorítani, a kisebbségek védelmében. Kiderül, hogy bármely demokratikus rendszer alapkövetelménye a többségi döntések korlátok közé terelése, azért, hogy elejét lehessen venni az önkényes, zsarnoki hatalomgyakorlásnak.

Ezért van szükség egy alkotmányra, amely egyértelműen rögzíti az alapvető jogokat, illetve az egyes hatalmi ágak hatásköreit. Ennek alapján, úgy tűnik, az alkotmány képezi az elvi garanciát arra, hogy a többségi elven alapuló kormányzás ne csapjon át zsarnokságba, és ez ahhoz is hozzájárulhat, hogy a mennyiségi döntés egyben tartalmisággal (minőséggel) is legyen feltöltve.

Kutatásaim során arra a meggyőződésre jutottam, hogy ahhoz, hogy a mennyiség mellett a minőség is megjelenhessen a döntésekben a többséget kordában tartó intézkedések mellett szükség van (lenne) a választópolgárok, közügyekben való jártasságára, illetve a közösségi „összehangolásra” is.

Jól érzékeltetik ezt Dworkin szavai is: „*A zenekar eljátszhatja egy szimfóniát, de egyetlen zenész önmagában nem. A zenekar játéka azonban nem pusztán statisztikai cselekvés, mert a sikeres előadáshoz nemcsak az nélkülözhetetlen, hogy minden egyes zenész a karmester vezénylése alapján a megfelelő dallamot játssza, de az is, hogy a zenészek, mint zenekar játékszána, hogy részt akarjanak venni a csoport előadásában, és vállalják az előadást a kollektív felelősséget.*”¹⁶

Mindenkinek értenie kell a zene nyelvén ahhoz, hogy képes legyen a zenekar minőségileg is előadni a szimfóniát. Hiába lennének ott a jobbnál jobb hangszerek, ha a sok ember közül, akik

¹⁵ Mill, 1867: VII. fejezet

¹⁶ Dworkin: i. m. 17. o.

kezükbe fogják a hangszereket, egy se lenne képes megszólaltatni azokat úgy, hogy a kellemes összhangzat létrejöjjön.

E szemléltető példa alapján sem meglepő, hogy írásában Mill szorgalmazza az alacsony műveltségűek felzárkóztatását. Ez a felzárkóztatás azért is szükséges, hogy ne lehessen a népet olyan könnyen félrevezetni. Könnyen előfordulhat ugyanis, hogy egy „aktív kisebbség” kezdi irányítani a „lomha többséget”, miközben azt hangoztatják, hogy ők a népből és a népért vannak, és a többség nevében gyakorolják a társadalom fölötti hatalmukat, miközben tudatosan kihasználják a „tanulatlan” tömeg tudatlanságát.¹⁷

Ahhoz, hogy el lehessen kerülni (vagy legalábbis csökkenteni lehessen) a félrevezetést, szükség van Mill szerint egy minőségi szűrésre, amelynek értelmében a választójog megadása például különböző feltételekhez lenne kötve. Ezek a követelmények megszabnák, hogy kinek lehetne szavazati joga, és kitől lenne megvonva a lehetőség a politikában való részvételre.

A minőségi szűrés adja az alapját annak, hogy ki lehessen küszöbölni a mennyiség és minőség kettősének problémáját.

II. 3. Minőségi szűrés: az általános választójogból való kizárás alapjai

A minőségi szűrés milli értelemben fontos eleme a választójoggal kapcsolatos elképzeléseknek. Ezen elképzelések egyik lényeges pillére az, hogy feltételekhez kellene kötni a politikai jogok gyakorlását és, aki nem teljesíti a feltételeket, az ne kapjon választójogot.

Mill szerint több oka is lehet annak, hogy valaki ne jusson választójoghoz. Az első ok, hogy megengedhetetlen az írni, olvasni, illetve számolni nem tudó polgár számára, hogy szavazati joghoz juthasson. Ez, hangsúlyozza a szerző, olyasfajta követelmény, amelyhez bárki hozzájuthat. A legcélravezetőbb az lenne, mondja Mill, ha ingyen lehetne megszerezni a tudást. De, még ha szerény ára is lenne a tudás megszerzésének, akkor is adódna lehetőség a legszegényebbek számára hozzájutni ahhoz, ha megvan bennük a kellő akarat. Ha valakit tehát azért zárnanak ki és nem juttatnának választójoghoz, mert nem rendelkezik a minimálisan elvárt tudással, akkor az az ő saját hibájából történik, és ő okolható azért, hogy nincs lehetősége a választások során kinyilvánítania véleményét. Ahogy Mill fogalmaz: *„Ha rendén menne a dolog, épen oly kevésbé jutna valakinek eszébe szavazati jogot adni, ki nem tud beszélni, és nem a társadalom volna az, ki azt illet kizárná, hanem saját tunyasága.”*¹⁸

Itt elsősorban tehát nem arról van szó – milli értelemben – hogy a társadalom akarja megfosztani választójogától és kizárni a választásokból az ilyen embert, hanem inkább arról, hogy

¹⁷ Nagy Levente: John Stuart Mill és a „többségi” képviselő”. Parlamenti Szemle 2020/1. sz. 23. o.

¹⁸ Mill, 1867: VIII. fejezet

ha valaki még arra sem képes, hogy elsajátítsa ezeket az alpműveltséghez szükséges dolgokat, az ne érezzen jogot arra, hogy részt vehessen a politikai folyamatokban. Ez annál is inkább indokolt, hangsúlyozza Mill, mivel a politika nem egyszerű „igenek”-ből és „nemek”-ből tevődik össze, hanem összetett, sokrétű kérdésekből, amely megkövetel egy alpműveltségi, illetve értelmiségi szintet.

Ennek kapcsán így fogalmaz a szerző: „(...) *rendkívül kíváncsi volna, hogy az olvasás-, írás- és számvetésen kívül egyebek is legyenek a szavazati jogok feltételei, kíváncsi volna, hogy a választótól követelni lehessen némi ismeretet a föld alakulásáról, természeti és politikai felosztásáról, az általános történelem elemeiről és saját hazájuk történelméről és intézményeiről.*”¹⁹

Vizsont a milli elképzelésben sem szolgálna ez a választójog alapjául. Ez inkább, mint egyfajta „tudástöbblet” – mely ismeretében nagyobb rálátást nyerhetne a politikára az, aki ezeknek az információknak vagy tudásoknak a birtoklója – lenne jelen, melyből semmi hátrány nem származna, de előnyére válhat mindenkinek, ha politikával kíván foglalkozni. Mill azért sem kötné ezeket az alap társadalomtudományi ismereteket a választójog megszerzéséhez, mivel az ő korában ezeknek a tudásoknak a leellenőrzésre nem volt felállítva semmilyen intézményi rendszer: „*De ezen ismeretek ámbár nélkülözhetetlenek a szavazati jogok helyes használatára, se Angliában se egybeült Amerikán kívülről a néptől el nem érhetők, és nincs az iránt semmi intézkedés, hogy meg lehessen tudni, ha elértettek-e vagy nem.*”²⁰

Ha ezekre a tudásokra mindenféleképpen szükség lenne a választójog megszerzéséhez, ahhoz – Mill is kiemeli – biztosítania kell az államnak a hatékony és általános oktatást, mivel, ha nem előzné meg a választójog általánossá tételét egy oktatási rendszer bevezetése, akkor sokkal nehezebben jutna hozzá az átlagember ezen ismeretekhez és ebből adódóan a szavazati joghoz. Mill véleménye erről – úgy gondolom – meglehetősen határozott és nem alaptalan. Ha állam elvárja e tudás birtoklását, akkor mindenképp meg kell teremtenie a lehetőséget, hogy a legszegényebb körökben is elsajátítható legyen az alapelemi iskolázottság.

Úgy gondolom, az oktatás általánossá tétele nagyon fontos eleme annak, hogy a társadalom egészének értelmi színvonalát növelni lehessen, és ez nem csak a politikára nézve lényeges, hanem az élet bármely területén érdemi javuláshoz vezetne. Erre magyarázatul szolgálhat, hogy egy alpműveltséggel, ismerettel (tudással) rendelkező ember nagyobb valószínűséggel képes a saját érdekei mellett érdemben kiállni, és a társadalom javára is tenni, mint a társadalom iskolázatlan,

¹⁹ Mill, 1867: VIII. fejezet (A mai olvasó nyelvtani hibának, „elütésnek” vélhet néhány olyan szót, amelyek a több mint 150 évvel ezelőtti fordításban, az akkori szabályok alapján szerepelnek).

²⁰ Mill, 1867: VIII. fejezet.

Ma már egyébként én úgy gondolom, hogy kivitelezhető lenne ezeknek az ismeretek a leellenőrzése, mivel egyfelől van egy érettségi rendszer mellyel a végzős középiskolások számot adhatnak a tudásukról, másfelől pedig az online világ rengeteg lehetőségnek adhat teret.

tájékozatlan, tudatlan tagja.

Mill oly módon képzelné el az alapismeretek ellenőrzésének módját a gyakorlatban, hogy „Minden szavazásra jelentkezőtől megkívánjuk, hogy a könyvből egy sort kiírjon, s a hármás szabály szerint egy számítást végrehajtson.” – hozzáteszi, hogy ez a fajta ellenőrzésmód nagyon könnyű volna.²¹

A második ok lényege, mondja Mill, hogy nincs joga olyan testületre szavaznia, mely dönt a költségvetésről és az újraelosztásról annak, aki nem vesz részt a gazdaság körforgásában. Tulajdonképpen arról van szó tehát, hogy aki nem fizet adót, annak ne legyen szavazati joga. Mill egy igen találó példával érzékelteti, hogy milyen lenne, ha adófizetés ellenére is szavazhatna az ilyen személy:

„Ez ugyan az, mintha megengednék embereknek szomszédaik zsebébe kotorászni minden oly dologért, melyet tetszésük nekik közdolognak nevezni.”²²

Más zsebében turkálni úgy, hogy közben tudjuk, bármit kivehetünk belőle – és mindezt anélkül, hogy ezt követően bármilyen negatív következmény érne minket –, a kivett mennyiségnek korlátját csak saját szerénységünk és szégyénérzetünk szabná meg.

Mill úgy gondolja, hogy veszélyes lehet az adót nem fizetőknek választási jogot adni, mivel ezek az emberek nem éreznék a tényleges gyakorlati súlyát a dolognak. Más pénzre felett rendelkeznek úgy, ha azokról szavaznak, akik a képviselőtestületben ezekről a fontos állami dolgokról döntenek. Az ilyen embernek a szavazata – mint ahogy Mill írja – megvesztegethető. Fontos, hogy az állam az adózást a legalsóbb társadalmi osztályokig le tudja szállítani, ezáltal biztosítva a szavazati jogokat.

Lényegében közvetett módon mindenki adózik, aki terméket vásárol. Mai viszonylatban ez az általánosforgalmi adó, az ÁFA. – „Angliában és több más országban valószínűleg nincs munkás-család, a mely thea, kávé, cukor, és e mellett dobány és széles italok fogyasztása által ne járulna a közvetett adóhoz.”²³

Mill viszont úgy véli, hogy ez nem az az adózási forma, mely biztosítaná a szavazati jogot. Az adó, mondja a szerző, közvetlenül az adót fizetőtől jöjjön „fejadó” formájában, mivel csak így éreznék az emberek a konkrét súlyát és így ezáltal a magáénak is éreznék az ügyet, mely arra törekszik, hogy minél kevesebbet kelljen neki befizetnie.²⁴

²¹ Mill, 1867: VIII. fejezet.

Mai szemléletben, azt lehetne mondani röviden erről, hogy aki nem végezte el az általános iskolát, az ne gyakorolhasson szavazati jogot.

²² Mill, 1867: VIII. fejezet.

²³ Mill, 1867: VIII. fejezet.

²⁴ Napjainkban egyre inkább megfigyelhető, hogy egyre többen hagyják el hazájukat és külföldre vándorolnak főként megélhetés és jobb életkörülmények miatt. Ennek a fajta kíváncsorságnak az

A választójogtól való távoltartás harmadik oka, hogy akiket a közösség tart el veszítsék el a szavazati jogukat.

*„Ki nem tudja magát munkájával fentartani, annak nincs joga mások pénze felett rendelkezni.”*²⁵ Itt konkrétan a munkanélküliekre gondol Mill, akik az ő megfogalmazása szerint „vagyonbukottak” és „fizetéseképtelenek”. Munkanélküli lehet valaki önnön hibájából, de a munkanélküliek soraiba kerülhet valaki önmagán kívüli események hatására is. Például egy válság helyzetben – legyen az gazdasági, politikai vagy járványügyi – előfordulhat, hogy emberek tömegei veszítik el munkájukat és kerülnek utcákra.

Mill-i értelemben, úgy gondolom, minden olyan ember meg lenne fosztva a szavazati jogtól, akiket a társadalom tart el. Az ilyen személyek nem csak munkanélküli személyek lehetnek, ide tartozhatnak a különböző szellemi vagy testi betegségből fakadóan fogyatékkal élő emberek is.²⁶ Szerintem, mikor Mill megfogalmazta ezeket az elveket, nem konkrétan ezekre a társadalmi

időtartama lehet, hogy csak ideiglenes, de az is előfordulhat, hogy vannak olyanok, akik már nem térnek haza különböző okok miatt, melyek elemzése jelen írásomban nem prioritás. Felmerülhet tehát a kérdés, hogy miért érintem ezt a témát, amely első ránézésre nem tűnik teljesen a témánk kapcsán idevágónak. Milli értelemben, azok, akik kivándorolnak országukból, rendelkeznek állampolgársággal, tehát szavazati joggal is. Kérdés, hogy az ilyen polgároknak miért is kell szavazati joggal rendelkezniük, hiszen nem a saját hazájukban fizetik a jövedelmi adót. Miért lehet beleszólási joguk a parlament összetételébe, hiszen az ország költségvetésével kapcsolatos parlamenti döntések kevésbé érintik a külföldön tartózkodó (élő) és dolgozó polgárokat.

Hazánk esetében ez az elmélkedés ma viszonylagosan aktuális téma a közéletben. Vannak, akik megkérdőjelezik a határon túli magyar állampolgárok szavazati jogát. Lényegében ők sem a magyar államnak adóznak, tehát milli értelemben megkérdőjeleződhet a magyar parlamenti szavazati joguk. Én úgy vélem, hogy ez az ügy is többrétű – csak úgy, mint sok más közügyi probléma – és valóban egy olyan téma, amit hosszasan lehetne elemezni. Attól függetlenül, hogy ezek az állampolgárok nem az anyaországi adózási rendszer keretein belül teljesítik adókötelezettségüket, attól függetlenül hatással lehet rájuk az adott anyaországi politikai vezetés, például az anyaországi és az erdélyi magyarság kapcsolatának mikéntje kapcsán. A politikai hatalom döntései és támogatási nagy szerepet játszanak a kihonban élő magyarok esetében, tehát ebből a rájuk ható hatásból kiindulva lehet egy bizonyos alapja annak, hogy beleszóljanak az anyaországi politikai harcokba.

²⁵ Mill, 1867: VIII. fejezet

²⁶ Mi lenne a helyzet a nyugdíjasokkal, akiket lényegében szintén az állam tart el? Ő rájuk, úgy gondolom, a szavazati jogtól való megfosztás nem vonatkozna. Mill sem az ilyen öregekre gondolt, amikor megfogalmazta idevágó gondolatait (az ő idejében még nem is volt minden szektorra kiterjedő, általános nyugdíjrendszer), viszont, ha aktuális munkavégzéshez viszonyítva közelítjük meg a kérdést, akkor nekik is bele kellene tartozniuk e csoportba. Mivel azonban a mindenkor nyugdíjasok becsülettel ledolgozták a korábbi évtizedeket, e társadalmi csoport kizárása semmiképp nem lehetne indokolt. De, feltehető a kérdés, hogy mi van azokkal az idősebb polgárokkal, akik egy adott ponton elveszítik józan gondolkodóképességüket, és nem tudják felfogni az őket körülvevő világot. Az ilyen

csoportokra gondolt.

„A könnyelmű és gonosz vagyonbukottak s általában a fizetésképtelenek veszítsék el szavazati jogukat, legalább addig, míg adósságukat kifizetik, vagy míg bebizonyosodik rájuk, hogy egy idő óta, vagy általában nem élnek könyöradományból.”²⁷ A szerző itt tehát azokra utal, akik alapjában véve egészséges dolgozó emberek, viszont valamilyen oknál fogva elvesztették vagyonukat, vagy nagy mennyiségű tartozást halmoztak fel.

Kiemelendő, hogy a „vagyonbukottak” megfosztott szavazójogi státusza nem lenne Mill szerint végleges, mivel ennél, mint az előző két elv esetében is lenne lehetőség a választójog megszerzéséhez, ha megfelelő akarattal bír valaki. Mill fontosnak tartja többször is hangsúlyozni, hogy egy jó kormányformához szükség van a szavazati jog általánossá tételére. Minden embernek nemtől és hovatartozástól függetlenül lehetőséget kell biztosítani a politikai jogok megszerzésére.

Kihívó kérdésként tételeződik viszont, hogy ha a társadalom szinte egésze birtokolja már a választójogot, akkor mindenki szavazata egyenlő súlyú legyen? Egyáltalán létezhet-e politikai, azaz szavazati egyenlőség?

III. Egyenlőség?

A minőségi szűrés Mill véleménye szerint elengedhetetlen, ha általános választójogról beszélünk, de ezen felül úgy gondolja, hogy a minőség és mennyiség kettősenek a problémája ezzel nincs igazából megoldva. Az általános választójog magával hordozza azt a megállapítást, hogy a „szavazók nagy többsége kézimunkásokból”²⁸ állna, ami különösebben önmagába véve nem jelent rosszat, mivel mindenkit megilletnek ezek a jogok.

Ahogy ezt milli megfogalmazásban is olvashatjuk: *„Ha kénytelen fizetni, ha kényszeríthetik a háborúba menésre, ha engedelmességet kívánnak tőle: törvényesen fel kell arra is jogosítva lennie, hogy megkérdőjelezze: miért – hogy adhassa vagy megtagadhassa beleegyezését, és hogy tekintetbe vegyék az ő véleményét annyira a mennyire érdemli, és semmivel sem jobban.”* Hozzáfüzi továbbá, hogy: *„Egy érett és művelt nemzet között ne legyenek páriák, ne legyenek jogtalan emberek, csak a kik saját hibáiknál fogva azok.”²⁹*

Mill tulajdonképpen nem rossz szándékkal jegyzi meg, hogy a többség „kézimunkásokból”

polgárok esetében talán orvosi vizsgálat alapján döntenek el a szavazati jog megtartását vagy elvételét.

²⁷ Mill, 1867: VIII. fejezet

²⁸ Mill, 1867: VIII. fejezet.

²⁹ Mill, 1867: VIII. fejezet.

Itt lényegében arról van szó, hogy akik teljesítik a kötelezettségeket – amelyeket állampolgári kötelezettségeknek is nevezhetnénk –, azokat megilletik jogok birtoklása is. Mill itt is kiemeli, hogy akik nem teljesítik önnön hibájukból, azok nem érdemlik meg a jogokat.

fog állni az általános szavazati jog megadása után. Nem arról van szó, hogy a szerző problémásnak vélne azt, ha valaki kétkezi munka mellett kívánna beszólni a politikába. Mill értelmezésében ez nem tűnik negatív megközelítésnek, mivel az önmagát és családját fizikai munkával ellátó személyt is megilleti a jog, hogy kifejezze véleményét, még akkor is, ha nincs magasabb végzettsége, vagy ha kompetencia hiányában nem látja át a politikai folyamatok egészét. Mill számára itt inkább az a kérdés, hogy aki világ életében kétkezi munkával foglalkozott, akár gyárban, akár a mezőgazdaságban vagy bárhol, ahol inkább a fizikai teljesítményre van szükség és nem a szellemi tudásra, annak a politikai beleszólási joga (azaz szavazata) ugyanannyit érjen-e, mint egy olyasvalakinek, aki szellemi képességeit tekintve magasabb szinten áll és jobban átlátja a politikai helyzetet. Mill ezt így fogalmazza meg: *„De ha mindenkit szavazat illet, azért kérdés marad, hogy egyenlő szava legyen-e mindenkinek? Midőn két személy, kiknek érdeke ugyanazon ügyben közös, különböző véleménynyel bír, az igazság követeli-e, hogy mind a kettőnek tökéletesen egyenlő értéke legyen? Ha egyenlő jellemi előnyök mellett egyik a másikonál ismeretre, értelmiségre kitűnőbb, vagy egyenlő szellemi adományok mellett jellemre áll feljebb, akkor az erkölcsileg vagy szellemileg magasabban álló véleménye értékesebb az alantabb állónál, és a midőn az ország államintézményei határozottan azt állítják, hogy e két vélemény egyenértékű: oly dolgot állítanak, a mi nincs.”*³⁰ Sorából az olvasható ki, hogy Mill nem tudja elfogadni a (mai értelemben vett) szavazati egyenlőséget. Hangsúlyozza viszont, hogy sem a tanultnak, sem a tanulatlanabbnak nem kell önként feladnia a másik javára szavazati jogát, illetve egyik sem kezdeményezheti ezt a másikkal szemben. Igazságtalanság lenne az, ha valakit ne illett meg a jog, persze ez alól kivételt képeznek azok, akik „esztelenek”.

Ettől függetlenül azonban van, akit nagyobb mértékű beleszólási jog illet meg, nagyobb felkészültsége, többlettudása miatt. Ésszerű lehet Mill elképzelése, miszerint az, aki képességeivel, tanultságával jobban átlát bizonyos helyzeteket (jelen esetben a politika világát), azt illeti meg a többlet erő politikai jog. Meg kell tehát különböztetni magát a beleszólási jogot a beleszólási jog súlyától. Akinak nagyobb beleszólási joga van, annak többlet ér a szavazata. Ez a milli elv tehát elveti a teljes mértékű politikai egyenlőséget.

Feltehető egy újabb kérdés, még pedig az, hogy miért ne lehetne politikai egyenlőség? Mill úgy gondolja, hogy a műveltebb és tanultabb ember, aki megküzdött a tudásáért élete során, az megérdemli, hogy ezt a magasabb szintű tudását elismerjék, és többszavazati joggal jutalmazták. Ebből nem következik, hogy aki tanulatlanabb, az semmit nem ér. Fentebb is említettem, hogy a tanulatlanabbat is megilletik azok a jogok, amelyekkel véleményét képes kifejezni és szavazni egy

³⁰ Mill, 1867: VIII. fejezet. Az, hogy ez a mai gyakorlatban miként állná meg a helyét úgy vélem egy igen érdekes téma – mivel sokan Alkotmányellenesnek mondhatnák ezt a kijelentést, miszerint nem nevezhető egy azonos állam két vagy több állampolgára egyenlőnek – és feltehetőleg nagy port kavarna mind hazai, mind nemzetközi szinten egy ilyen jellegű megfontolás.

választás során. Így nem fordulhat elő, hogy figyelmen kívül hagyják és kizárják a politikából. Mill szerint tehát mindenki számára biztosítani kell választás révén a politikába való beleszólás jogát, aki átment azon a bizonyos minőségi szűrésen. Aki viszont tanultabb annak az alapjogokon felül többletjogot kell adni, ami többlettudásának egyfajta elismerése és jutalmazása.

Nézzük meg, hogy mit is jelent milli értelemben, hogy valaki több jogot birtokol a politikában. Ez lényegében azt jelenti, hogy vannak olyanok, akik nem egy, hanem két vagy három szavazattal rendelkeznek. Ez jelenti tehát a milli szavazati egyenlőtlenséget. A továbbiakban azt nézzük meg, hogy a fentebb említett feltételeken túl, még kik lehetnek azok, akik „többet érnek” a szavazáson, és kik azok, akik nem.

Először azt vizsgáljuk meg, hogy mi alapján nem lehet valakit felruházni ezzel a joggal. Milli értelemben a vagyoni helyzet nem lehet befolyással a többszavazati jog megadására. (Természetesen az nincs kizárva, hogy valaki egyszerre legyen vagyonos és szellemileg is művelt, tehát a tehető vagyon birtoklása nem lehet egyértelműen kizáró oka annak, hogy többszavazati joggal rendelkezzen valaki. Habár Mill korában a gazdagság valamilyen módon összekapcsolódott a szellemi tudással, mivel, aki tehetősebb családba született, az nagy valószínűséggel több lehetőséggel rendelkezett azon a téren (is), hogy magasabb fokon iskolázott legyen, mint valaki, aki szegényebb körülmények közé születik.)³¹

Előfordulhat, hogy valaki pusztán a szerencséjének köszönhetően jelentős vagyonhoz jut hozzá. Ez megeshet öröklés útján vagy szerencsejátékon keresztül is. Viszont ebből nem következtethető az, hogy ezért őt automatikusan megilleti a súlyozott szavazat. Szóval a gazdagodás nem lehet biztos alapja ennek. „*A gazdaságban való gyarapodásnál a véletlen gyakran „többet tesz, mint az érdem”.*”³²

Mill a következőket fogalmazza meg a vagyoni alapon nyugvó többszavazati jog kapcsán: „*Ha a több szavazattal bírást a vagyoni állásához akarják kötni, azonkívül, hogy ez magában elvetendő, egyszersmind a*

³¹ Véleményem szerint bármennyire is legyenek megadva az egyenlő lehetőségek egy társadalomban, az, hogy valaki hova születik és milyen közegben szocializálódik, nagyban kihatással lehetnek számos idevágó kérdésben. Tegyük fel például, hogy valaki szegényebb családba születik és már fiatal gyerekkora óta dolgoznia kell, ha azt akarja, hogy ne éhezzen a család. Ez a fajta munka akár a tanulmányai rovására mehet, és ebből adódóan előfordulhat, hogy még az érettségit se fogja tudni az ilyen sorsú gyermek letenni. Az ilyen, előnyösnek nem nevezhető helyzetben lévő személy aligha juthat milli értelemben többszavazati joghoz a későbbiekben, miközben a gazdag családba születő gyermekekre nem hárul pénzkeresési teher, ezért elvileg jóval több lehetősége van tanulmányai folytatására, és ennek révén a milli értelemben vett politikai „kiváltságok” megszerzésére.

³² Nagy Levente: A többség (ki)választása. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen 2018. 115. o.

*legbiztosabb út veszélyeztetni az elvet és annak állandó fenntartását lehetetlenné tenni.*³³

Tehát a vagyoni helyzettel összekapcsolt többszavazati jog következménye csak elégedetlenség lenne és érzelmi alapon³⁴ emberek tömegei utasítanak el az alkalmazását, ami egyfajta politikai instabilitást is eredményezhetne, vagy akár a rendszer huzamosabb ideig tartó fennmaradását is veszélyeztethetné.

Következtetésképpen, az efféle vagyoni megkülönböztetés nem jöhet szóba – Mill szavaival élve „elfogadhatatlan”³⁵ – és kizárólag csakis szellemi képességek alapján lehet felruházni valakit azzal, hogy a szava többet érhesen politikai értelemben.

A szellemi képességek felméréséhez szükség lenne egy erre a célra felállított vizsgarendszerre, aminek a segítségével meg lehetne bizonyosodni arról, hogy ki milyen kategóriába sorolható. Viszont, ha ez nem áll rendelkezésre, akkor a személy foglalkozásának kell megszabnia, hogy mennyit érjen a szavazata. Mill úgy gondolja, hogy vannak foglalkozások, amelyek megkívánnak egy bizonyos szintű műveltséget, illetve tudást és szerinte erre már lehetne alapozni a rendszert. Arányába véve – írja Mill – egy munkaadó, egy bankár vagy egy gyáros értelmesebb lehet, mint egy napszámos.³⁶ Mill azzal magyarázza e kijelentését, hogy az előbbi munkák bonyolultabbak lehetnek és nagyobb tudást igényelhetnek, mint egy olyan munka, ahol inkább az erőre van szükség, mint az észre. Ha valaki jól végzi az „igényesebb” munkát, azt jelenti, hogy szellemi képességeit folytonosan fejlesztheti, ezért joggal feltételezhető, hogy előbb-utóbb élesebb rálátása lesz a politika dolgaira is. Mill szerint ez legalább három év magas fokú munkavégzést követően következhet be.³⁷ Ezzel ki lehet küszöbölni azt, hogy valaki csak a speciális jog megszerzése miatt vállalja el ideiglenesen ezt a fajta munkát.³⁸

A szellemi foglalkozáson kívül Mill szerint meglehetne adni a két vagy három szavazati jogot azoknak is, akik művészeti vagy tudományos területeken kiemelkedő sikereket érnek el. Véleménye szerint ezek is magas fokú műveltséget igényelnek.

³³ Mill, 1867: VIII. fejezet.

³⁴ Az érzelem ebben az esetben a féltékenységgé lenne. Érdekeséggéppen jegyezném meg, hogy erről Mill is ír ezzel kapcsolatban. „*A democratia, legalább Angliában, még eddig nem féltékeny a személyes felsőségre, de természetesen és jogosan féltékeny arra, melynek egyedül vagyon az alapja.*” (Mill, 1867: VIII. fejezet).

³⁵ Mill, 1867: VIII. fejezet.

³⁶ Túlnyomó többségében igaz lehet Mill feltételezése, de ne feledjük, hogy szép számmal akadhatnak kivételek is ebben.

³⁷ Mill, 1867: VIII. fejezet.

³⁸ Érdekeséggéppen; Mill nem ír arról, hogy mi van akkor, ha valaki kiesik a magasabb körű munkavégzésből és teljesen más munkákból kezdené el fenntartani magát. Például mi lenne a munkaadóval, ha a vállalkozása csődbe menne és utána már csak munkavégzőként tudna dolgozni? Elveszíténé kiváltságát vagy nem? Én úgy vélem, hogy a foglalkozás alapján megítélt szavazati többlet jog sem lenne egy stabil alapokon nyugvó állandó rendszer.

Végül azokat sorolja még a kiváltságosok közé, akik egyetemeken kitüntetésekhez szereznek vagy, akik egyetemi tanulmányaikat „kielégítő” eredménnyel fejezik be.

Ezt a fajta rendszert, úgy kell kialakítani, hogy még a legszegényebb sorban élőknek is legyen lehetősége. Az egyenlőség talán ebben az értelemben értelmet nyerhet. Mindenkinek egyenlő esélye van arra, hogy egyenlőbb legyen az egyenlőknél.

A többszavazati rendszerrel kapcsolatban fontos az a követelmény, hogy arányos legyen a rendszer. A mérleg nyelvének nem szabad elbillennie és ha ez az arányos szavazatsúlyozás megvalósulna, akkor Mill szerint ez lehetne az alapja a képviselői kormány valódi eszméjének.

Papp Barnabás

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Közjogi Tagozatának tagja

Esettanulmány

A pozitív jog és az emberiesség felelősségrendszerének viszonya Nürnberg tükréből

„A bűnök, amelyek elítélését és büntetését szorgalmazzuk, annyira kiszámítottak, annyira gonoszak, annyira pusztítóak voltak, hogy a civilizáció nem tűrheti meg figyelmen kívül hagyásukat, mivel nem élné túl megismétlődésüket.”

– Robert H. Jackson (*Az Egyesült Államok főügyésze a Nemzetközi Katonai Törvényszékenél*)

I. Bevezetés

A nürnbergi per olyan éles fordulópontot testesít meg az egyén jogi és erkölcsi felelőssége közötti viszony területén, amelyhez hasonló mértékű jogelméleti áttörés azóta sem történt. A per tétje ugyanis azon túl, hogy a legyőzött Németország vezetőit felelősségre vonják, az volt, hogy meghatározzák milyen határok között érvényesülhet a pozitív jog, milyen szerepet játszik az emberiesség e határ ok kijelölésében, illetve milyen viszonyban áll e két normarendszer egymással.

A náci rendszer jellegzetessége, hogy annak kialakulása, kiterjesztése és működtetése, a rémuralom intézményesítése pozitív jogi, processzuális szempontból teljesen jogszerűen történt. Ez az állapot teremtette meg azt a helyzetet, ami alapján a rezsim tagjait képező apparátus tagjai és a tágabb népesség a jogszerűség leplével takaróztak a rendszer anyagi tartalmából fakadó szörnyűségekért történő felelősségvállalástól.² Ez a helyzet különösen élesen vetette fel a jogász felelősségének kérdését: vajon elegendő-e a pozitív jog alkalmazása, vagy a jogászt terheli egy attól független, emberi minőségéből fakadó erkölcsi kötelezettség is? A nürnbergi per *novuma* pont abban ragadható meg, hogy a felelősség nem merül ki pusztán a pozitív jogi normák követésében, azokat egy magasabb rendű – jog szerves részét képező, vagy sui generis – mérce fényében is vizsgálni kell.

A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy Nürnberg miként ítélte meg a pozitív jogi felfogásból fakadó felelősségelhárító védekezéseket, és ezzel milyen követelményeket állított az egyéni felelősség szempontjából. A vizsgálat kiindulópontja a nürnbergi főper, amelyben a vádlottak felsőbb utasításra,

¹ International Military Tribunal (továbbiakban: IMT). Trial Transcript. <https://nuremberg.law.harvard.edu/transcripts/7-transcript-for-imt-trial-of-major-war-criminals?seq=99> (2026. 05. 28.). (Saját fordítás).

² Ernst Fraenkel: *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*. Trans. E. A. Shils. Oxford University Press, New York 1941. 4. o.

ténybeli tudatlanságra, bürokratikus szerepfelfogásra, mulasztásra, illetve az eljárás jogalapjának vitatására hivatkoztak. A főper vádlottjai azonban elsősorban politikai, katonai és gazdasági vezetők voltak, ezért az innen levont tanulságok a jogászai felelősségre csak korlátozottan alkalmazhatók közvetlenül. E módszertani korlát miatt a tanulmány a „*Justice Case*” rövid vizsgálatával egészül ki, amelyben már bírák, ügyészek és igazságügyi tisztviselők felelőssége merült fel. Ez teszi lehetővé, hogy a főperben azonosított felelősségi mintázatok jogászai szereplőkre vonatkozó jelentősége megalapozottabban legyen vizsgálható.

A tanulmány végül arra is választ keres, hogy Nürnberg valóban a jogi pozitívizmus vereségeként és a természetjogi gondolkodás visszatéréseként értelmezhető-e. Álláspontja szerint a pozitív jogon túlmutató emberieségi mérce nem szükségképpen a jogi pozitívizmus tagadását jelenti: a jog létezése és erkölcsi értéke elkülöníthető, de ez nem zárja ki az egyéni erkölcsi felelősség vizsgálatát.

II. Első esetkör, a „parancsra tettem”

A tanulmány vizsgálatának első „állomása” a beosztott parancs végrehajtási kötelezettségéből fakadó érv. Az érvelés lényege abban rejlik, hogy révén annak, hogy a beosztott a felsőbb utasítás végrehajtására – független annak tartalmától – pozitív jog szerint köteles, így annak megtagadása eredményezte volna az egyéni felelősség kialakulását, a parancs tartalmáért egyedül és kizárólag a parancsadó tartozik felelősséggel.³ Az elkövetkező fejezetben ennek az általános érvelésnek a specifikus hivatkozását vizsgáljuk Wilhelm Keitel a *Wehrmacht* Főparancsnoksági főnökének védekezésében.

II.1. A felsőbb utasításra hivatkozás logikája

Az ügyész Keitelt a vádiratban megfogalmazott négy vádpont mindegyikével vádolta, ezzel kapcsolatban kérte a bíróságot felelősség megállapítására. A vádirat első vádpontja a közös tervben vagy összeesküvésben való részvételre, a második a béke elleni bűncselekményekre, vagyis támadó háborúk tervezésére, előkészítésére és megindítására, a harmadik a háborús bűncselekményekre, a negyedik pedig az emberieség elleni bűncselekményekre vonatkozott.⁴ Keitel magatartását a vádirat e vádpontokhoz kapcsolódóan értékelte. Eszerint közreműködött Németország háborús felkészítésében, valamint részt vett a támadó háborúk politikai tervezésében és a náci kollaborátorok felkészítésében. Mindez a vádirat első és második pontja szerint olyan háborúk előkészítését és megindítását szolgálta, amelyek sértették a Németországra nézve kötelező nemzetközi egyezményeket.

³ Yoram Dinstein: The Defence of “Obedience to Superior Orders” in International Law. A. W. Sijthoff, Leiden 1965. 5-10. o.

⁴ IMT. Trial of the Major War Criminals, Vol I. Indictment. Count One., Count Two., Count Three., Count Four. 1946. <https://avalon.law.yale.edu/imt/counta.asp> (2026. 05. 28.).

Felhatalmazást adott, irányította, és részt vett a vádpont harmadik pontjában meghatározott háborús bűncselekmények elkövetésében, valamint a negyedik vádpontban meghatározott emberiesség elleni bűncselekmények elkövetésében, különös tekintettel a hadifoglyok és a meghódított területek polgári lakosságának rossz bánásmódban részesítésére.⁵ Keitel nem ismerte el bűnösségét.⁶ Keitel a bíróság kérdésére, hogy hogyan ítéli meg hivatásából eredő felelősségét a történtek után így válaszolt: „[n]émet tisztként természetesen kötelezettségemnek érzem azt, hogy feleljek azért, amit tettem, akkor is, ha az helytelen volt. [...] De egy dolgot lehetetlennek tartok, hogy a vezetők, és beosztottjaik a fronton bűnösök lennének, amíg a legfelsőbb vezetők kibíjnak a felelősség alól. [...] és ahol átlépték az elfogadható magatartás határait a katonáink jóbizonytalanul jártak el, bízva a katonai szükségyszerűségben és a parancsokban, amiket kaptak.”⁷ [...] „Természetesen mindenkinek megvan a személyes véleménye, és élete, de a hivatás funkcionálisainak elvégzésében, mint katona, mint tiszt ez az élet megszűnik, feladjuk. Ezért nem volt kételem politikai kérdésekben, mivel álláspontom szerint a katonának joga van bízni az országában, annak vezetésében, ennek megfelelően kötelessége engedelmeskedni.”⁸

Vagyis Keitel álláspontja szerint a katona nem mérlegelheti feletteseinek döntéseit, akkor se, ha ezeknek a döntéseknek a tartalma morálisan megkérdőjelezhető. Ez az álláspont a felelősség teljes áthárítására épül, amelyben az egyén nem autonóm döntéshozóként, hanem a parancs végrehajtásának eszközeként jelenik meg. A felettes abszolút döntéshozási hatásköre a náci pártban a „Führerprinzip” ez alapján a döntéshozó egyetlen korlátját a parancsa tartalmára vonatkozóan, csak saját felettese képezi.⁹

A második idézet kifejezetten az emberiesség elengedésére, feladására vonatkozik a processzuális, pozitív jogi kötelezettségekkel való összeegyeztethetetlenség feloldása végett. Megjegyzendő – bár a fejezet hatókörén kívül esik –, hogy Keitelt nem csak alárendelti pozícióban vizsgálta a bíróság, ilyen esetre példa a „meghódított területek partizán mozgalmai” ellen kiadott irányelv. Amelyben a vádlott egy német katona haláláért 50-100 civil életének kioltását parancsolta meg.¹⁰

II.2. Nürnberg álláspontja a parancs végrehajtásra

A bíróság álláspontját a Nemzetközi Katonai Törvényszék Alapokmányának 8. cikkére alapozta, mely szerint: „[a]z a tény, hogy a vádlott kormányának vagy felettesének parancsára járt el, nem mentesíti a felelősség

⁵ Uo.

⁶ IMT. Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1.: Pleas of Individual Defendants.

⁷ IMT. Trial of the Major War Criminals, Vol X. 469. o. (Saját fordítás).

⁸ IMT. Trial of the Major War Criminals, Vol X. 499. o. (Saját fordítás).

⁹ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XXII. 415. o. *Vö. Ian Kershaw: Hitler: A Biography. W. W. Norton & Company, New York 2008. 320-330. o.*

¹⁰ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. X. 618-620. o.

alól, de a büntetés enyhítésekor a törvényszék figyelembe veheti, ha úgy találja, hogy az igazság megköveteli.”¹¹ Ez alapján a vádlottat mindegyik vádpont vonatkozásában bűnösnek találta, és kötél általi halálra ítélte. Az enyhítés lehetőségét azzal utasította el, hogy azt nem lehet megfontolni olyan súlyos esetekben, ahol a bűncselekményeket tudatosan, könyörtelenül és katonai szükségszerűség nélkül követték el.¹² A szabályozásból következik, hogy a felsőbb utasításra hivatkozás nem zárja ki az egyéni felelősséget, csupán annak mértékét befolyásolhatja. Ez az elv napjaink nemzetközi büntetőjogi gyakorlatában is érvényesül, például a Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék (ICTY), vagy a Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszék (ICTR) és a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) ítélezésében.¹³ A Római Statútum rögzíti: „1. Az a tény, hogy a Bíróság joghatóságába tartozó büntettet a Kormány, illetőleg katonai, vagy polgári előjáró parancsára követték el, nem mentesít a büntetőjogi felelősség alól, kivéve, ha: (a) Az elkövető jogszabály alapján volt köteles a Kormány vagy az adott előjáró parancsának engedelmeskedni; (b) Az elkövető nem tudta, hogy a parancs jogellenes; és (c) A parancs nem volt nyilvánvalóan jogellenes. 2. A jelen cikk alkalmazásában a népirtás vagy emberiség elleni büntettek elkövetésére adott parancs nyilvánvalóan jogellenes.”¹⁴

II.3. Következtetések az egyéni felelősségre

Az Alapokmány, valamint a bíróság ítélete világos kötelezettséget keletkeztet a jogsértő, illetve az emberiesség követelményeibe ütköző utasítások teljesítésének megtagadására. A bíróság gyakorlatából levezethető, implicit kötelezettségként ún. „*obligation of non-cooperation*” keletkezik, amely megvalósulhat akár a parancs nyílt megtagadásával, végre nem hajtásával vagy ellehetetlenítésével. Ezt a kötelezettséget egyedül az egyén „erkölcsi választásához” való képességéhez köti, mint kritérium, nem pedig a parancs létezéséhez.¹⁵

A kérdés annak megítélése, hogy milyen körülmények között rendelkezik az egyén az „erkölcsi választás” képességével. A bíróság forrásként a nemzetközi közösség tagjainak belső jogrendjéből merít,¹⁶ így ezt a kérdést is innen kell megközelítenünk. Itt a „*vis absoluta*” és a „*vis compulsiva*” irányadó. Vagyis a beosztott csak akkor nem felel az általa végrehajtott parancs következtében, ha a végrehajtására erőszakkal, vagy fenyegetéssel bírták rá. Kérdéses továbbá, hogy milyen esetben vehető figyelembe ez a védekezés enyhítő körülményként. A bíróság ítélezési gyakorlatában nem azonosítható olyan eset, amelyben ezt az érvet ténylegesen enyhítő körülményként alkalmazta volna. Így kimutatható az, hogy

¹¹ IMT. Charter of the International Military Tribunal. Article 8. (Saját fordítás).

¹² IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XXII. 535. o.

¹³ Vö. Rome Statute of the International Criminal Court. 25. cikk 3. bekezdés a)-b) pont.

¹⁴ Vö. Rome Statute of the International Criminal Court. 33. cikk. Az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútumának kihirdetéséről szóló 2003. évi T/4490. számú törvényjavaslat fordítása.

¹⁵ MT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XXII. 465. o.

¹⁶ Uo.

a parancsra történő elkövetés, mint enyhítő tényező bár rögzített az Alapokmányban, mégis valódi alkalmazásra nem került. Napjainkban viszont találhatunk példát az enyhítés alkalmazására. Az ICTY gyakorlatában az *Erdemović*-ügyben megjelent, hogy a felsőbb utasítás a vádlott alárendelt katonai helyzetével összefüggésben enyhítő körülményként értékelhető. A fellebbviteli ítélet a vádhatóság álláspontjának összefoglalásakor rögzíti, hogy az elsőfokú tanács a felsőbb utasítást figyelembe vette a büntetés enyhítése körében, tekintettel a vádlott alacsony katonai hierarchiában elfoglalt helyzetére.¹⁷

Megállapítható, hogy a parancsra történő cselekvés önmagában nem képez gátat az egyéni felelősség megállapításának, és nem koncentrálja azt a parancs kiadójára. A felelősség alóli mentesülés lehetősége elsősorban olyan esetekben merül fel, amikor az egyén akaratát külső kényszer olyan mértékben korlátozta, hogy a tényleges erkölcsi választás lehetősége megszűnt. Napjainkban a felettes és a beosztott felelőssége viszont külön vizsgálándó.¹⁸

III. Második esetkör, „ignorantia facti excusat”

A felelősség elhárításának egyik klasszikus formája a ténybeli tudatlanságra való hivatkozás, amely szerint az elkövető a releváns körülmények ismeretének hiányában nem képes felismerni cselekménye helytelen jellegét. A nürnbergi eljárások során több vádlott is arra hivatkozott, hogy nem rendelkezett kellő ismerettel a végrehajtott intézkedések tényleges tartalmáról vagy következményeiről.¹⁹ A tanulmány ezt az érvelést, Ernst Kaltenbrunner ügyén keresztül fogja elemezni.

III.1. A ténybeli tudatlanság, mint mentesülési alap

Ernst Kaltenbrunner SS-tábornok, a náci párt tagja, 1942-től pedig a Birodalmi Biztonsági Főhivatal, vagyis az RSHA vezetője volt. Az ügyészség szerint hivatalát a náci hatalom Ausztriában történő megszilárdítására használta fel, többek között a Schuschnigg-kormány elleni puccskísérletben való részvételével, amely a vádirat első pontjában meghatározott közös terv, illetve összeesküvés körébe illeszkedett. Emellett a harmadik és negyedik vádpont alapján háborús, illetve emberiség elleni bűncselekmények elkövetésével is vádolták, különösen a koncentrációs táborok működtetésében és szervezésében betöltött szerepe miatt. A bíróság kérdésére, mely szerint beismeri-e a vádban megfogalmazottakat, Kaltenbrunner így válaszolt: „[...] *felelősséget vállalok minden helytelenségért, ami megtörtént a hivatalom hatáskörében [...] ameddig az valóban az irányításom alatt történt, ami azt jelenti, hogy tudtam, vagy tudnom kellett róla.*”²⁰

¹⁷ Prosecutor v. Dražen Erdemović, IT-96-22-A, Appeals Judgement, (7 October 1997) 13 bekezdés (c) pont.

¹⁸ *Ld.* Rome Statute of the International Criminal Court. 28. cikk.

¹⁹ *Dinstein*: i. m. 83-87. o.

²⁰ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XI. 231. o. (Saját fordítás).

A vádlott védekezése ezzel implicit módon elismeri, hogy a felelősség nem korlátozódik a tényleges tudásra, hanem kiterjed azokra az esetekre is, amikor az adott pozícióból fakadóan a tudás elvárható lett volna. Ez a megközelítés megfellelthető a Római Statútum 28. cikkében rögzített parancsnoki felelősségi mércével, amely katonai parancsnokok esetében nemcsak a tényleges tudást, hanem azt is értékeli, ha a parancsnok „a körülmények alapján tudhatta volna” vagy tudnia kellett volna, hogy alárendeltjei bűncselekményt követnek el.²¹ Továbbá úgy érvelt, hogy voltak olyan határozatok, amelyeket a nevében úgy hoztak meg, hogy ő arról nem tudott. Állítása szerint ezek részben Heinrich Himmler beavatkozása, részben az RSHA korábbi bürokratikus működése következtében születtek.²² Nem tudott a munka– illetve a koncentrációs táborokban fennálló körülményekről sem.²³ A védekezés lényege tehát nem a cselekmények tagadásában, hanem a tényleges tudás hiányának hangsúlyozásában ragadható meg, amely a felelősség szubjektív elemének hiányára irányul.

III.2. Védekezés megítélése

A bíróság az első vádpont vonatkozásában felmentette, a harmadik, illetve negyedik vádpont vonatkozásában megállapította Kaltenbrunner bűnösségét.²⁴ Az utóbbi két vádpont alapján kötel általi halálra ítélte.²⁵ A bíróság így fogalmazott: „[e]lképzelhetetlen, hogy ilyen fontosságú kérdésekben [koncentrációs táborok] aláírása ennyiszor jelenik meg hozzájárulása nélkül. [...] irányítást gyakorolt az RSHA műveletei felett, tudott a bűneiről, és aktív résztvevő volt bennük”²⁶

A bíróság arra vonatkozóan nem is tesz állítást, hogy a vádlottnak valós tudás hiányában tudnia kellett volna az RSHA által elkövetett bűnökről, hanem kategorikusan kizárta annak a lehetőségét, hogy tényleges tudás hiányában járt volna el. A bíróság implicit módon elutasította azt az érvelést, amely a szervezeti struktúrák összetettségére, illetve a döntéshozatal delegáltságára alapozva kívánta a tudati elemet relativizálni. Az ítélet logikája szerint a magas szintű vezetői pozíció nem csökkenti, hanem éppen megalapozza a tudás vélelmét. A felelősség megállapítása során nem kizárólag azt vizsgálta, hogy a vádlott ténylegesen rendelkezett-e tudomással, hanem azt is, hogy pozíciójából fakadóan kizárható-e a tudatlanság. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ez a megközelítés nem eredményez áttörést az „ignorantia facti excusata” elvének alkalmazhatóságában. A bíróság álláspontja ugyanis nem az anyagi jogi elv elutasítására, hanem a konkrét ügyben előadott tudatlanságra vonatkozó

²¹ Vö. Rome Statute of the International Criminal Court. 28. cikk.

²² IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XI. 232. o.

²³ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XI. 250-268. o.

²⁴ Az első vádpont alól azért nyert felmentést mivel magatartása nem volt megfellelthető az első vádpontban foglalt kritériumoknak. IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XXII. 537. o.

²⁵ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XXII. 587. o.

²⁶ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XXII. 537. o. (Saját fordítás).

állítás bizonyítatlanságára épült. Ez azt is jelenti, hogy a bíróság nem zárta ki elvi szinten a ténybeli tévedésre alapított védekezést, hanem annak konkrét alkalmazhatóságát szűkítette le a konkrét ügy körülményeire való tekintettel.

III.3. Relevancia a felelősség szempontjából

A bíróság megállapítása alapján a ténybeli tudatlanságra való hivatkozás elvi szinten fennáll, gyakorlati érvényesülése azonban jelentős bizonyítási nehézségekbe ütközik. A tudás, illetve az elvárható tájékozottság vélelmét ugyanis a vádlottnak kell hitelt érdemlő módon megdöntenie. Kiemelendő viszont, hogy e védekezés elutasítása a pozitív jog által támasztott felelősségi mércék mentén történ, nem metajurisztikus megfontolások alapján. Ebben a vonatkozásban nem volt szükség a pozitív jogon kívüli felelősségi rendszer bevonására.

IV. Harmadik esetkör, „a bürokratikus működés”

A felelősség elhárításának egy további, a nürnbergi eljárások során is megjelenő formája a funkcionális szerepfelfogásra alapított érvelés. Lényege az, hogy az egyén saját magatartását nem kiélezett morális döntések sorozataként, hanem egy összetett szervezeti működés részeként értelmezi. Az egyén magára egy apró fogaskerékként tekint, amely működése közvetlenül nem eredményez semmi elítélendőt. Ez az érvelési logika eltér a korábban vizsgált esetköröktől: míg a felsőbb utasításra hivatkozás a felelősség hierarchikus áthárítására, a ténybeli tudatlanság pedig a tudati elem hiányára épül, addig a funkcionális szerepfelfogás a döntések személytelenítésével kívánja relativizálni az egyéni felelősséget.²⁷ Ezt az érvelést vizsgáljuk meg az elkövetkezők során Albert Speer példáján keresztül.

IV.1. A funkcionális szerepfelfogás védekezése

Albert Speer, a Német Birodalom főépítész és fegyverkezési minisztere a háború éveiben. A vádirat szerint Speer e pozícióit és személyes befolyását arra használta fel, hogy az első és második vádpont körében részt vegyen Németország katonai és gazdasági felkészítésében, vagyis a támadó háborúk és a nemzetközi szerződések sértő háborúk tervezésében és előkészítésében. Emellett a harmadik és negyedik vádpont körében azt róta a terhére az ügyész, hogy felhatalmazást adott, irányított, illetve részt vett háborús és emberiség elleni bűncselekmények elkövetésében, különösen a hadifoglyok, valamint a megszállt területek lakosságának kényszermunkán keresztül kihasználásában.²⁸

Speer védelmében arra hivatkozott, hogy hivatala, hatáskörei és feladata teljesen megszokott, a szövetséges államok közigazgatásában is fellelhető kormányzati funkciókra korlátozódott.²⁹ Saját

²⁷ Zygmunt Bauman: *Modernity and the Holocaust*. Polity Press, Cambridge 1989. 188-192. o.

²⁸ IMT. Trial of the Major War Criminals, Vol. I. Indictment. Appendix A.

²⁹ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XVI. 435. o.

szerepét a náci rezsimen belül nem politikai vagy erkölcsi, hanem kifejezetten szakmai és technikai kategóriák mentén értelmezte, és állítása szerint tényleges hatalmat is kizárólag ebben a körben gyakorolt. Tevékenysége révén a hadipari termelés összehangolásában csak közvetetten vett részt a náci rezsim bűneinek lehetővé tételében.³⁰ Konkrétan arra a vádra, hogy minisztériuma munkálatainak elvégzéséhez külföldi embereket és hadifoglyokat szerzett koncentrációs táborokból ezt válaszolta: „[s]em én, sem a minisztérium nem felelt ezért. A minisztérium egy új szervezet volt, ami nem vont el hatásköröket más régebb óta létező hatalomtól. A munkakörülmények meghatározása még akkor is a régebbi hatóságok kezében voltak.”³¹ A vádlott álláspontja szerint a munkaerő beszerzési módja, illetve körülményei a munkálatokon kívül nem tartoztak a hatáskörébe, így azt befolyásolni sem tudta. Fenntartotta, hogy a hadifoglyok és az egyéb foglalkoztatottakat a Genfi Egyezménynek megfelelő módon alkalmazták.³² Kiemelendő ugyanakkor, hogy a bizonyítékok alapján Speer tisztában volt a koncentrációs táborokban fennálló körülményekkel, és a fegyelmezés érdekében a félelem alkalmazását is indokoltnak tartotta.³³

A védekezés lényege tehát abban ragadható meg, hogy a vádlott saját tevékenységét egy technikai, funkcionális szerepre redukálta, amely szerepen belül magatartása szakmai és erkölcsi követelményeknek megfelelő volt. A szakmai felelősségre való hivatkozással távolságot teremt saját szerepének tágabb, erkölcsileg elítélendő kontextusától, ezáltal kísérelve meg az egyéni felelősség oldását a közvetett következmények tekintetében.³⁴

IV.2. Bíróság álláspontja

A bíróság Speert a hadifoglyok és a megszállt területek lakosságának kényszermunkán keresztüli kizsákmányolásának tekintetében bűnösnek találta. Enyhítő körülményként értékelte, hogy az irányítása alatt levő munkaerő elkerülte a koncentrációs táborok szörnyűségeit, illetve azt, hogy a háború nyilvánvaló elvesztését követően mindent megtett a károk és a vérontás minimalizálása érdekében.³⁵ Ennek következtében a bíróság Speert 20 év szabadságvesztésre ítélte.³⁶

A bíróság ítélete nem tartalmaz kifejezett, elméleti jellegű reakciót a vádlott védekezésére. Megállapítja, hogy a vádlott tudott a náci rezsim bűneiről, illetve részt vett a rendszer működtetésében.³⁷ E két megállapítás ugyanakkor implicit módon arra utal, hogy a közvetett részvétel nem alkalmas sem

³⁰ Ld. Matthias Schmidt: Albert Speer: The End of a Myth. St. Martin's Press, New York 1984. 202. o.

³¹ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XVI. 437. o. (Saját fordítás).

³² IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XVI. 521. o.

³³ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XVI. 515. o.

³⁴ Bauman: i. m. 198-199. o.

³⁵ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XXII. 578. o.

³⁶ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XXII. 588. o.

³⁷ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol. XXII. 577-578. o.

az enyhítés, sem a mentesítés megalapozására. Ez az értelmezés összhangban áll azzal a nürnbergi gyakorlattal, amely az egyéntől a jogsértő rendszerrel szembeni együttműködés megtagadását várja el. E következtetést alátámasztja, hogy a vádlott több esetben is tanúsított ellenállást a rendszer ellen, ennek ellenére a bíróság ezt csak enyhítő körülményként értékelte. Ebből arra lehet következtetni, hogy az ellenállás nem volt olyan mértékű, amely a felelősség alóli mentesülést megalapozhatta volna.

IV.3. Következtetések a bürokratikus működés felelősségi jelentőségére

A bíróság ítélete alapján a döntések személytelenítése és a felelősség rendszer egészére történő kiterjesztése nem vezethet az egyéni felelősség feloldódásához. Az egyéni felelősség megállapítása szempontjából az irányadó, hogy az egyén átlátta, vagy átláthatta volna részfeladatainak közvetlen vagy közvetett illeszkedését a tágabb rendszerhez, valamint, hogy tisztában volt, vagy tisztában kellett lennie azzal, hogy a rendszer milyen eredményeket keletkeztet.³⁸ A bíróság gyakorlatában nem tulajdonított jelentőséget a közvetlen és a közvetett részvétel közötti különbségtételnek: amennyiben a tevékenység objektíve elősegítette a bűncselekmények megvalósulását, az egyéni felelősség fennállása megállapítható. A bürokratikus működésre vonatkozó nürnbergi következtetés szerint az egyéni felelősség nem oldódik fel pusztán a szervezeti szerepben. Ez a megállapítás a jogász felelősség szempontjából a „Justice Case”-ben ragadható meg, ahol a formális bírói szerepre és a hatályos jog alkalmazására épülő védekezés hasonló felelősségelhárító logikát jelenített meg. Ezt a dolgot utolsó érdemi fejezetében vizsgáljuk.

Véleményem szerint, problémát jelent a közvetlen és a közvetett részvétel közötti különbségtétel hiánya, valamint a közvetett részvétel határainak tisztázatlansága. Mivel a közvetettség határait nem definiálta a bíróság, így ebből akár az a következtetés is levonható, hogy bűnrészesnek minősül a náci német állam működésében résztvevő személyek széles köre. Ideértve a köztisztviselőket, valamint akár a közszolgáltatások működtetésében részt vevő személyeket is, pusztán azért, mert tevékenységükkel egy olyan államot tartottak fenn, amely emberiségbe ütköző bűnöket valósított meg. Ez aránytalan és igazságtalan eredményekhez vezethet, amelyek a jogalkalmazás szempontjából nehezen tarthatók.

E kritika alátámasztására utalhatunk arra, hogy a nürnbergi ítélet a bűnös szervezetek kapcsán maga is korlátozni próbálta a felelősség kiterjedését: kizárta azokat, akik nem rendelkeztek tudomással a szervezet bűnös céljairól vagy cselekményeiről, illetve akiket az állam kényszerrel vont be, amennyiben személyesen nem vettek részt bűncselekmények elkövetésében. Ez arra utal, hogy a bíróság is érzékelte a közvetett vagy szervezeti részvételen alapuló felelősség túlzott kiterjesztésének

³⁸ Vö. Gerhard Werle – Florian Jessberger: Principles of International Criminal Law. Oxford University Press, Oxford 2014. 207-212. o.

veszélyét.³⁹

V. Negyedik esetkör, „[d]e böjt s jámborság néked mint a példa...”

„[...] mert vétkesek között cinkos aki néma”⁴⁰ – írja Babits Mihály a Jónás könyve című művében. A „némaság”, tágabb értelemben a mulasztás kérdése a nürnbergi eljárások egyik sajátos problémáját veti fel: megállapítható-e az egyén felelőssége olyan helyzetben, amikor nem járult hozzá aktívan a rendszer működéséhez, ugyanakkor annak megakadályozása érdekében sem tett megfelelő lépéseket. Ez az esetkör lényegesen eltér a korábban vizsgált védekezési formáktól. Míg a felsőbb utasításra hivatkozás a cselekvés igazolására, a ténybeli tudatlanság a tudati elem hiányára, a funkcionális szerepfelfogás pedig a döntések személytelenítésére épül, addig a mulasztásra alapított érvelés magát az elkövetésben történő részvételt tagadja. Az elkövetkező fejezet Hjalmar Schacht ügyén keresztül – illetve a korábbi részekben tett kitekintésekre is támaszkodva – illusztrálja ezt a védekezést.

V.1. A hallgatás és annak indokoltsága

Hjalmar Schacht, a Reichsbank elnöke és a Német Birodalom gazdasági minisztere volt. Az ügyészség álláspontja szerint az első és második vádpont szerinti módon Németországot agresszív háborúk indítására készítette fel tevékenységével.⁴¹ Schacht védekezése az volt, hogy bár részt vett Németország felfegyverzésében, célja ezzel nem agresszív háborúkra történő előkészület volt, hanem egy független német külpolitika megalapozása. Továbbá ellenezte a túlzott fegyverkezést.⁴²

Egy jegybanki kollégájának tanúvallomása jól összefoglalja Schacht védekezését: „[...] mindig bangot adott minden háborúval és minden háborús magatartással szembeni ellenszenvének. Határozott véleménye szerint még a bódítók számára is csak hátrányokkal jár a háború, egy új európai háború összességében a kultúra és az emberiség elleni bűncselekmény lenne.”⁴³

Sőt Schacht álláspontja szerint mindent megtett a háború ellenzése érdekében, ezt az utolsó szó jogán is hangsúlyozta: „[a] háború fanatikus ellenzője voltam, és aktívan és passzívan, tiltakozásokkal, szabotázsokkal, ravaszsággal és erőszakkal próbáltam megakadályozni a háborút.”⁴⁴ Schacht állítása szerint még mulasztást sem követett el, hanem aktívan a rendszer ellen fordult és hatalmában álló minden eszközt

³⁹ IMT Trial of the Major War Criminals. Vol XXII. 499. o.

⁴⁰ Babits Mihály: Jónás Könyve. Harmadik Rész. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/babits-mihaly-17F97/jonas-konyve-1898E/harmadik-resz-189A0/> (2026. 05. 28.).

⁴¹ IMT. Trial of the Major War Criminals, Vol I. Indictment. Appendix A.

⁴² IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XXII. 553-554. o.

⁴³ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XII. 507. o. (Saját fordítás).

⁴⁴ Uo. (Saját fordítás).

megragadott ennek a foganatosítása érdekében. Árnyalja viszont ezt az „abszolút ellenállást” az a tény, hogy Schacht egészen 1943-ig a náci kormányban szolgált különböző szerepekben. Erre Schacht válasza annyi volt, hogy a kormányon belül úgy gondolta hatékonyabb ellenállást tud tanúsítani.⁴⁵

A védekezés lényege tehát abban ragadható meg, hogy a vádlott azt állította, hogy magatartása kifejezetten a rendszerrel szembeni fellépésként értelmezhető, így a mulasztás, mint felelősségi alap vele szemben nem állapítható meg, miközben formálisan a rendszer részét képezte. Az általa tanúsított ellenállás ugyanakkor a rendszer intézményi keretein belül maradt, és nem lépett ki annak működési logikájából, ami felveti annak kérdését, hogy ez az ellenállás mennyiben volt alkalmas a rendszer tényleges befolyásolására.

V.2. A mulasztás megítélése Nürnberg szemszögéből

A bíróság ítélete sajátos helyzetet teremt az elemzés szempontjából, ugyanis Schachtot felmentette minden vádpont alól, arra hivatkozva, hogy nem állt rendelkezésre elegendő bizonyíték arra, hogy kétséget kizáróan megállapítsák a vádlott bűnösségét.⁴⁶ A bíróság megállapította azt is, hogy Schacht fegyverkezési tervével Németország nem lett volna képes agresszív háborúk indítására,⁴⁷ ugyanakkor a vádlott gazdasági ismeretei révén olyan sajátos helyzetben volt, amelyből felismerhette, hogy a fegyverkezési politika végső célja kizárólag háború lehetett.⁴⁸ A tanulmány egyéb részeiben már rögzítettük, hogy a bíróság által elvárt magatartás az ellenállás, az „*obligation of non-cooperation*”. Ennek az elvnek ismeretében nem felel meg ennek az elvárásnak sem a mulasztás, sem az elégtelen ellenállás.⁴⁹ Fontos megállapítani, hogy Schachtot a bíróság nem védekezésének eredményessége következtében mentette fel, hanem kellő bizonyítottság hiányában. A bíróság nem lépi át az ügy tárgyának súlyára hivatkozva az ártatlanság vélelmének kereteit. Így a bíróság nem foglalt állást abban a kérdésben, hogy a Schacht által tanúsított magatartás ellenállásnak vagy mulasztásnak minősül-e.⁵⁰

V.3. Következtetés

A döntés arra utal, hogy a pusztán tudati elem, illetve a rendszerrel szembeni nem kellően intenzív fellépés hiánya önmagában nem elegendő a felelősség megállapításához, amennyiben nem bizonyítható

⁴⁵ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XIII. 29. o.

⁴⁶ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XXII. 555. o.

⁴⁷ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XXII. 553. o.

⁴⁸ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XXII. 554. o.

⁴⁹ Vö. Az ICTY gyakorlatával: Hitomi *Takemura*: The History of the Defence of Superior Orders and its Intersection with International Human Rights Law. In: Historical Origins of International Criminal Law: Volume 3. (szerk. Morten Bergsmo). Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels 2015. 716. o.

⁵⁰ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XXII. 554-555. o.

a konkrét hozzájárulás az emberiség követelményeibe ütköző cselekményekhez. Így a mulasztás megítélése, mint felelősségeketkeztető alap nem nyer egyértelmű tartalmat. Az ellenállás az esetekből következtetve akkor lehet releváns az „*obligation of non-cooperation*” alapján, ha alkalmas az emberiség követelményeibe ütköző rendszer működésének lényeges befolyásolására. A felelősség meghatározása szempontjából az a kérdés, hogy mi tekinthető elfogadható mértékű ellenállásnak, továbbá, hogy az ilyen mértékű ellenállás realizálisan lehetséges-e. A mérce hiánya következtében az „legendó ellenállás” kérdése nem jogi kategóriaként, hanem eseti mérlegelés tárgyaként jelenik meg, ami a felelősség határainak bizonytalanságához vezet. Egyes vádlottak esetében a bíróság figyelembe vette, hogy az ellenállás személyes kockázattal járt. Amelyet a bíróság enyhítő körülményként értékel, de ettől még nem konjunktív alkotóeleme az elvárt ellenállásnak.⁵¹

A tanulság csak kellő óvatossággal általánosítható: Nürnberg nem minden igazságtalan jogi aktussal szembeni passzivitást tett felelősségi alappá, hanem a legsúlyosabb, rendszerszintű és emberiséget kirívóan sértő bűncselekményekhez kapcsolódó magatartásokat értékelte. Ilyen kivételes esetekben azonban a pusztá eltérés vagy az elégtelen fellépés is felvetheti az egyéni felelősség kérdését.⁵² Ennek az általános elvnek a jogászai felelősségre való alkalmazhatóságát a dolgozat utolsó érdemi fejezete vizsgálja.

VI. Az emberiség elsőbbsége a joggal szemben

A tanulmány eddigi részei olyan felelősségelhárító érveléseket vizsgáltak, amelyek a nürnbergi katonai törvényszék által felállított joghatóságon és normarendszeren belül voltak értelmezhetők. E védekezések közös sajátossága, hogy a náci rendszer bűnösségét általános szinten nem vitatták, hanem egyéni tekintetben kísérelték meg a felelősség alóli mentesülést különböző érvelési konstrukciók segítségével. Ebben a részben ezzel szemben már nem az egyéni felelősség elhatárolására irányuló érvekkel foglalkozunk, hanem a nürnbergi eljárás alapját képező jogi és elméleti kérdéseket vizsgáljuk. A fókusz így áthelyeződik a felelősség egyedi szintjéről annak általános megalapozottságára. Arra, hogy egyáltalán milyen alapon volt számonkérhető a náci vezetés. Ennek keretében először Hermann Göring érvelésén keresztül vizsgáljuk meg azt az álláspontot, amely szerint a bíróság a kor pozitív jogának keretei között nem állapíthatott volna meg felelősséget. Ezt követően elemezzük, hogy mi képezte ténylegesen a nürnbergi eljárás jogalapját, és hogy az „emberiség”, mint mérce miként lép túl a pozitív jog keretein. Végül megvizsgáljuk, hogy ez a pozitív jogon túli felelősségi alap milyen viszonyban áll a joggal általánosságban, különösen a természetjogi és a jogi pozitivista jogbölcseleti irányzatok fényében.

⁵¹ *Ld.* Speer esetében: IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XXII. 578. o.

⁵² *Vö.* Rome Statute of the International Criminal Court. 5. cikk.

VI.1. Göring és a pozitív jogi érvelés

Hermann Göring védekezése teljes egészében a pozitív jogra és az abból eredő felelősségi rendszerre vezethető vissza. Védekezésében a nürnbergi eljárás jogalapját támadta. Érvelésének középpontjában az a tétel állt, hogy a bíróság nem rendelkezik joghatósággal a vádlottak felett, mivel az eljárás a korabeli nemzetközi jog szabályozási és alkalmazhatósági területein kívül esett.⁵³

Göring egyik alapvető érve az állami szuverenitásra épült, amely szerint az államok kötelesek tartózkodni a más államok belügyeibe történő beavatkozástól. Így fogalmazott: „[ú]gy tűnik egyesek elfelejtik, hogy Németország egy szuverén állam, és törvényhozása a német nemzetben belül nem képezte tárgyát idegen államok joghatóságának.”⁵⁴ Ebből az érvelésből elsődlegesen nem az következik, hogy a vádlottak magatartása a német jog szerint szükségképpen jogszerű volt, hanem az, hogy Göring szerint annak megítélése Németország szuverén belső jogrendjébe tartozott. Más szuverén államok, illetve az általuk létrehozott nemzetközi fórum ezért nem ítélezhettek volna Németország belső jogalkotása és állami döntései felett. Ehhez kapcsolódik az érvelés második rétege: az állami minőségben végrehajtott cselekmények nem választhatók el az államtól, így azok nem, vagy csak korlátozottan alapozhatnak meg egyéni nemzetközi büntetőjogi felelősséget.

Göring másik alapvető érve volt a *nullum crimen sine lege* elvének sérülése, amely szerint bűncselekmény csak előzetesen létező jogszabály alapján állapítható meg. Göring ezzel kapcsolatban úgy nyilatkozott, hogy: „[e]gyetlen állam sem figyelmeztette a birodalmat megfelelő időben, rámutatva arra, hogy bármilyen magatartás a nemzeti szocializmus mellett üldöztetés és büntetés tárgya lesz.”⁵⁵

Az érvelés lényege, hogy a vádban meghatározott cselekmények elkövetése idején nem létezett olyan nemzetközi jogi norma, vagy precedens, amely azok büntethetőségét helyezte volna kilátásba, az erre vonatkozó szabályok utólag kerültek megalkotásra. Ehhez kapcsolódik a visszaható jogalkotás tilalma, amelyet a bíróság joghatóságát megalapozó 1945. évi londoni megállapodás, illetve a Nemzetközi Katonai Törvényszék Alapokmánya megsért.

Göring harmadik érve a „*tu quoque*” logikájára épül, amely a szövetséges hatalmak eljárásának következetlenségére mutat rá. Göring ezt így ragadta meg: „[h]a ma a Genfi egyezmény nem érvényes, mindaddig amíg Németországról van szó, amíg Németország minden részében szétbontják az ipart és más nagy vagyontárgyakat hurcolnak el más államokba, ha ma több millió német ember tulajdonát elkobozzák, és több másfajta megsértése történik a szabadságjogoknak és a tulajdonnak, akkor az intézkedések, amelyeket Németországnak tett a felül

⁵³ Stanley L. Paulson.: Classical Legal Positivism at Nuremberg. Philosophy & Public Affairs 1975/2. sz. 132-134. o.

⁵⁴ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XXII 366. o. (Saját fordítás).

⁵⁵ Uo. (Saját fordítás).

*ismertetett államokban sem lehetett bűnös a nemzetközi jog szerint.*⁵⁶

Az érvelés célja a szövetséges hatalmak által elkövetett bűnök felelősségre vonásának elmaradásán keresztül aláásni az általuk felállított bíróság morális, etikai és jogi alapjait. Az érvelés célja ezzel, hogy a bíróság eljárását pusztán a győztes hatalmak színjátékának tüntesse fel, hogy a szövetségesek valójában nem rendelkeznek morális fölényvel Németország fölött, továbbá, hogy azt a látszatot keltse, hogy a történelmet a győztesek írják, és az egyetlen valódi bűne a vádlottaknak ebben a tekintetben az volt, hogy vesztek. Mivel a szövetségesek nyertek, ezért saját bűneikért, — mint például Drezda, Nagaszaki, Hiroshima, Tokió lebombázásáért, vagy a Katyn erdejében elkövetett mészárlásért — nem kerülnek nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonásra⁵⁷ Göring érvelésének következetes végigvitele alapján nemcsak a vádlottak büntetőjogi felelőssége kérdőjelezhető meg, hanem maga a bíróság eljárásának jogalapja is.

VI.2. Nürnberg joghatósága

A bíróság ítéletében nem adott kifejezett, rendszerezett választ Göring pozitivista érvelésére, hanem joghatóságát a korábban ismertetett Londoni megállapodásra és az annak részét képező Alapokmányra alapította. A Londoni megállapodás előzménye az 1943-as moszkvai nyilatkozat volt, amelyben a szövetséges hatalmak első ízben fogalmazták meg a náci vezetők személyes felelősségre vonásának igényét. A konferencia záróokmánya rögzíti: „[...] ennek megfelelően [a németek által elkövetett brutalitások] a felül említett szövetséges hatalmak, a harminckét tagú egyesült nemzetek érdekében eljárva ezáltal kihirdetik és figyelmeztetnek arra, hogy: [...] azok a német tisztok és emberek a náci pártban, akik felelősek, vagy hozzájárultak a felül írott atrocitásokhoz azon államok bíróságai előtt lesznek felelősségre vonva, ahol szörnyű tetteiket elkövették. [...] Akik eddig nem áztatták be kezüket ártatlan vérrel, óvakodjanak attól, hogy a bűnösök sorába kerüljenek, mert a három szövetséges hatalom biztosan a földkerekség végére is üldözni fogja őket, és átadja őket vádlóiknak.”⁵⁸

E nyilatkozat azonban pozitív jogi szempontból problematikus. Németország nem fogadta azt el, márpedig a nemzetközi jog alapelve szerint harmadik államok közötti megállapodás nem keletkeztet kötelezettséget egy állam számára annak kifejezett hozzájárulása nélkül.⁵⁹

A pozitív jogi alap hiányosságainak áthidalására Georg Schwarzenberger német-zsidó származású, Nagy-Britanniában működő nemzetközi jogász egy sajátos megoldást javasolt.

⁵⁶ Uo. (Saját fordítás).

⁵⁷ Vö. William A. Schabas: Victor's Justice: Selecting "Situations" at the International Criminal Court. John Marshall Law Review 2010. 535. o.

⁵⁸ Moscow Declaration on German Atrocities. Avalon Project. Yale Law School. 1943. <https://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp> (2026. 05. 28.). (Saját fordítás).

⁵⁹ Vö. Hans Kelsen: Will the Judgment in the Nuremberg Trial Constitute a Precedent in International Law? The International Law Quarterly 1947/2. sz. 153-171. o.

Relevanciája abban áll, hogy a nürnbergi ítélezést a nemzetközi büntetőjog történeti előzményei felől próbálta igazolni, vagyis azt kívánta bizonyítani, hogy az egyéni nemzetközi büntetőjogi felelősség nem teljesen előzmény nélküli konstrukció. Egészen a tizenötödik századhoz nyúlt vissza, az ún. Peter von Hagenbach büntetőperhez. A per lényege az volt, hogy von Hagenbach, hűbérura Burgundiai Kopasz Károly szolgálatában atrocitásokat követett el, majd ezért Breisachban egy 28 tagú ad-hoc bíróság halálra ítélte.⁶⁰ Így Schwarzenberger érvelése szerint létezett történelmi előképe a háborús bűncselekményeknek, továbbá az ezekért viselt egyéni felelősségnek is. A vádlottak e precedens alapján már tudhatták volna, hogy magatartásuk felelősséget keletkeztethet. Viszont nyilvánvaló kritikai szempont ezzel az állásponttal szemben az életszerűség, a vádlottak, – ha csak nem jogtörténészek – reális lehetősége nem volt arra, hogy ezt az ügyet megismerjék, és ennek következtében alakítsák saját magatartásukat. Továbbá nem egyértelmű kérdés az is, hogy a német római császárság egyik ad-hoc bírósága által hozott ítélet precedenssel rendelkezik, vagy amennyiben igen, hogy ez a precedens a 20. század egységes német államára még alkalmazható-e. A Hagenbach-perre épített történeti analógia mellett ugyanakkor ki kell emelni, hogy a nürnbergi bíróság jogalapja nem kizárólag ilyen távoli előzményekre támaszkodott. A bíróság a béke elleni bűncselekmények vonatkozásában jelentőséget tulajdonított az 1928-as Kellogg–Briand-paktumnak, amelyben a részes államok lemondtak a háborúról, mint nemzeti politika eszközülről. A törvényszék álláspontja szerint ebből levezethető volt, hogy az agresszív háború nem egyszerűen politikai döntés, hanem nemzetközi jogilag tiltott magatartás.⁶¹ A háborús bűncselekmények körében pedig a bíróság a hágai és genfi egyezményekre hivatkozott, és úgy tekintette, hogy az Alapokmány e rendelkezései nagyrészt a már fennálló hadijogi szabályokat deklarálták.⁶² Ez ugyan erősíti Nürnberg pozitív jogi alapját, de nem szünteti meg teljesen a visszaható hatály és az egyéni büntetőjogi felelősség dogmatikai problémáit.⁶³

Mindezek alapján megállapítható, hogy a bíróság jogalapja a pozitív jog keretei között nehezen volt megalapozható. Ebből következően a felelősségre vonás igazolásához a bíróságnak szükségképpen a pozitív jogn túlmutató érvrendszerhez kellett fordulnia.

VI.3. Emberiség a joron belül vagy azon túl?

A pozitív jogból eredeztetett felelősségrendszer hiányosságait Gustav Radbruch német jogbölcész így ragadta meg: „[á]m a hatalmon alapulhat ugyan a muszáj, de sohasem a legyen s az érvényesség. A törvény

⁶⁰ S. Gregory Gordon: 'The Trial of Peter von Hagenbach: Reconciling History, Historiography, and International Criminal Law. 2014. 1-3. o. <https://www.legal-tools.org/doc/5cd077/pdf> (2026. 05. 28.).

⁶¹ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XXII. 449. o.

⁶² IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XXII. 495-496. o.

⁶³ Thomas Weigend: 'In General a Principle of Justice': The Debate on the 'Crime against Peace' in the Wake of the Nuremberg Judgment. Journal of International Criminal Justice 2012/1. sz. 41-58. o.

*sokkal inkább egy a törvényben rejlő értéken nyugszik.*⁶⁴ Álláspontja szerint a „törvényes jogtalanság” egyedül a jogbiztonság elvét szolgálja ki kellően, miközben elhanyagolja a jogrendszer másik két célját, a célszerűséget, és az igazságosságot.⁶⁵ Ennek a hiányosságnak a kiküszöböléséhez álláspontja szerint a természetjogi elképzelésre hagyatkozva a pozitív jogon kívüli, ugyanakkor a jogrendszer részének tekintett örökérvényű igazságosságra kell támaszkodni, amely elsőbbséget élvez az írott joggal szemben. Ez az ún. „törvény feletti jog”.⁶⁶ Ezt felhasználva állapítható meg a pozitív jog szabályozásán kívül eső, viszont az igazságosság követelményébe nyilvánvalóan ütköző magatartások felelősségre vonásának alapja. A bíróság ítélezése is implicit erre az álláspontra utal.

Göring vonatkozásában a bíróság az ítéletben úgy fogalmazott, hogy: „[b]űnössége egyedi mértékeket ölt, a jegyzőkönyv nem tartalmaz semmilyen mentséget számára.”⁶⁷ A „nem tartalmaz semmilyen mentséget” fordulat a cselekmények súlyára, azok erkölcsi megítélhetőségére épül. Ebből az következik, hogy a felelősség megállapítása nem kizárólag a pozitív jog szabályain alapult, hanem azon az előfeltevésen, hogy bizonyos magatartások az igazságosság olyan fokú sérelmét jelentik, amely szükségszerűen maga után vonja a felelősségre vonást, még akkor is, ha annak pozitív jogi alapja nem egyértelműen állapítható meg.

Radbruch a pozitív jog és az igazságosság viszonyát mind a jog kategóriáján belül szabályozza, a jogi pozitívizmust azonosítva a pozitív jog iránti kizárólagos ragaszkodással. Ez az elképzelés a természetjog „reneszánszának” magja, amely következtében a jogi pozitívizmus alábbhagyott.⁶⁸ Viszont álláspontom szerint létezik a viszonynak egy kifejezetten jogi pozitivista olvasata is. Mindenekelőtt tisztázandó az, hogy az a megállapítás mely szerint a jogi pozitivisták a szabályok kikényszeríthetőségében mérik annak jogi mivoltát igaz, viszont az a további állítás, hogy a jogszabályok tartalmuktól függetlenül betartandóak nem következik szükségszerűen ebből.⁶⁹ Leslie Green pozitivista jogbölcész így fogalmaz: „[a] jog létezése egy dolog, annak értéke vagy értéktelensége egy másik. Az, hogy létezik, avagy nem egy kérdés; az, hogy ez (jog) beilleszkedik egy feltételezett (morális) keretbe, egy másik kérdés.”⁷⁰ Tehát a jogszabályok morális, etikai tartalma nem lényegtelen, hanem egy másik kategóriát képeznek a jogtól. Vagyis amíg Radbruch az igazságosságot a jogrendszer részeként kezeli,

⁶⁴ Gustav Radbruch: Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog. In: Modern polgári jogelméleti tanulmányok (szerk. Varga Csaba). Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete. Budapest 1977. 135-137. o.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ IMT. Trial of the Major War Criminals. Vol XXII. 526. o. (Saját fordítás).

⁶⁸ Frivaldszky János: Természetjog. Eszmetörténet. Szent István Társulat, Budapest 2001. 308. o.

⁶⁹ Ld. Radbruch: i. m. 135. o.

⁷⁰ John Austin: The Province of Jurisprudence Determined. Cambridge University Press, Cambridge 1995. (Saját fordítás).

addig a jogi pozitivisták azt a jogrendszeren kívüli, ettől függetlenül arra kihatással lévő rendszerként kezelik. A megkülönböztetés lényeges a pozitívizmus jogelméleti felzárkóztatásán kívül is.⁷¹ Ugyanis amennyiben a természetjogi viszonyt vesszük alapul, úgy meg jogászai szempontból felmerül az a kérdés, hogy mit jelent az objektív „igazságosság”. Míg a jogi pozitivista álláspont előnye az, hogy az saját viszonyrendszerében elbírája a szubjektívizmust alapnak. Természetesen ez az interpretáció már a tágabb jogi pozitívizmus, illetve természetjog vitájának területéhez tartozik, így e tanulmány azt nem tárgyalja tovább.

Nürnberg joghatósága szempontjából az a lényeges közös elem, hogy mind a természetjogi, mind a jogi pozitivista megközelítésben azonosítható egy, az írott pozitív jogon kívül eső tényező, amely lehetővé teszi az egyéni felelősség megalapozását.⁷² Míg Radbruch ezt az igazságosság jogon belüli érvényesüléseként ragadja meg, addig a pozitivista felfogás azt a jogrendszeren kívüli, attól független, de arra hatást gyakorló mérceként értelmezi.⁷³ E jogelméleti következtetés azonban önmagában még nem alapozza meg közvetlenül a jogászai felelősség konkrét tartalmát. Annak vizsgálatához szükséges egy olyan nürnbergi eljárás bevonása is, amelyben a pozitív jogra, hivatali szerepre és jogalkalmazói funkcióra épülő védekezések már kifejezetten jogászai szereplők magatartásában jelentek meg. Ezt a szerepet tölti be a következő fejezet.

VII. A jogászai felelősség konkretizálása: a Justice Case

VII.1. A Justice Case mint módszertani híd

A tanulmány eddigi részei a nürnbergi főper alapján vizsgálták a felelősségváró érvelések különböző formáit. Ezek az ügyek azonban elsősorban politikai, katonai és gazdasági vezetők felelősségére vonatkoztak, ezért a jogászai felelősségre csak korlátozottan alkalmazhatók közvetlenül. E hiány áthidalására szükséges kitérni a nürnbergi utóperek egyikére, a „*The United States of America vs. Josef Altstötter, et al.*” ügyre, amelyben már kifejezetten bírák, ügyészek és igazságügyi tisztviselők felelőssége merült fel.⁷⁴ Az ügy jelentősége abban áll, hogy a korábban vizsgált nürnbergi felelősségi mintázatok itt már közvetlenül jogászai szereplők magatartásán keresztül jelennek meg.⁷⁵

⁷¹ Leslie Green – Thomas Adams: Legal Positivism. In: The Stanford Encyclopedia of Philosophy (szerk. Edward N. Zalta – Uri Nodelman). <https://plato.stanford.edu/archives/win2025/entries/legal-positivism/> (2026. 05. 28.).

⁷² Leslie Green: Positivism and the Inseparability of Law and Morals. New York University Law Review 2008/4. sz. 1035-1058. o.

⁷³ Radbruch: i. m. 136. o.

⁷⁴ *Ld.* United States v. Josef Altstötter et al. („Justice Case”), Case No. 3. In: Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals. United States Government Printing Office, Washington 1951.

⁷⁵ William F. Meinecke Jr.: German Justice on Trial: The Justice Case. Military Law Review 2021/2. sz.

A „*Justice Case*” ezért módszertani hídként szolgál a nürnbergi főper és a jogászai felelősség vizsgálata között. Ugyanis a főperhez hasonlóan az ügy az emberiesség elleni bűncselekmények körében a politikai, faji és vallási alapú üldözésre koncentrált.⁷⁶ A főperben az egyéni felelősség általános elvei jelentek meg: a parancsra, tudatlanságra, bürokratikus szerepre vagy passzivitásra alapított védekezések korlátai. A „*Justice Case*” nem e védekezések mindegyikének jogászai megfélelőjét ismétli meg, hanem azt mutatja meg, hogy a pozitív jogi forma, a hivatali szerep, a funkcionális jogalkalmazás és a rendszeren belüli elégtelen ellenállás problémái miként konkretizálódnak jogászai szereplők magatartásában. Ennek megfelelően a következő rész nem a korábbi fejezetek megismétlésére törekszik, hanem annak bemutatására, hogy a főperben azonosított felelősségi mintázatok hogyan jelentek meg bírák, ügyészek és igazságügyi tisztviselők magatartásában.

VII.2. A nürnbergi felelősségi mintázatok jogászai megfélelői

E rész két vádlott példáján keresztül mutatja be, hogy a főperben már azonosított felelősség-hárító mintázatok miként jelentek meg jogászai pozícióban. Schlegelberger a minisztériumi jogász és az elégtelen ellenállás, Rothaug pedig a bírói szerep és a funkcionális jogalkalmazás problémáját teszi vizsgálhatóvá.

Franz Schlegelberger magas rangú minisztériumi jogász volt: 1931-től államtitkárként működött a Reich Igazságügyi Minisztériumban, majd Guertner halála után, 1941 januárjától 1942 augusztusáig ténylegesen ő vezette a minisztériumot.⁷⁷ A vád szerint e pozíciójában nem pusztán passzív hivatali szereplő volt, hanem hozzájárult a bírói függetlenség lebontásához, a „*Night and Fog*”⁷⁸ ügyek igazságügyi kezeléséhez, valamint a zsidók és lengyelek ellen irányuló diszkriminatív büntetőjogi szabályozás kialakításához.⁷⁹ Védekezése lényegében arra épült, hogy a minisztériumot Himmler rendőrállami törekvéseivel szemben próbálta megőrizni, és azért maradt hivatalban, mert attól tartott, hogy lemondása esetén rosszabb ember kerül a helyére. Ezzel lényegében Hjalmar Schacht-hoz hasonló ellenállás védekezését adta elő, azzal, hogy magát a rendszeren belüli „féknek” értelmezte. Árnyalja a helyzetet az a tény, hogy ebben igaza is volt.⁸⁰

173-180. o.

⁷⁶ *Meinecke Jr.*: i. m. 180. o.

⁷⁷ *United States v. Josef Altstötter et al.* 1081. o.

⁷⁸ „*Nacht und Nebel*” Ez volt az Adolf Hitler által kiadott és Wilhelm Keitel által aláírt 1941. december 7-i rendelet fedőneve. Ez lehetővé tette a német hatóságok számára, hogy elrabolják azokat a személyeket, akiket állítólag „vesélyeztetnek a német biztonságra”, így azok gyakorlatilag nyomtalanul eltűntek. *Ld.* Holocaust Encyclopedia, Elérhető: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/night-and-fog-decree> (2026. 05. 28.).

⁷⁹ *United States v. Josef Altstötter et al.* 1082-1083. o.

⁸⁰ *Meinecke Jr.*: i. m. 182-183. o.

Oswald Rothaug a náci nürnbergi különbíróság vezető bírása volt, később pedig a Népbíróság mellett működő főügyési pozíciót töltött be. Továbbá a náci párt vezetői testületének Gau-szintű tagja is volt.⁸¹ A vádirat szerint a különbíróságok alatta, illetve részvételével a politikai ellenfelek, valamint a faji és nemzeti alapon üldözött csoportok elnyomásának eszközeivé váltak. Rothaug esetében különösen a Katzenberger-ügy volt releváns, amelyben Leo Katzenberger zsidó üzletembert „fajgyalázás” miatt állították bíróság elé.⁸² Az ügyet eredetileg bizonyíték hiányában megszüntették volna, Rothaug azonban közbelépett, és az ügy különbíróság elé vitelét szorgalmazta. A vád szempontjából ez azért fontos, mert Rothaug bírói funkciója nem semleges jogalkalmazásként, hanem a faji üldözés jogi formába öntéseként jelent meg.⁸³ Rothaug védekezése a funkcionális szerepfelfogás jogászai megfelelőjeként értelmezhető. Álláspontja szerint ő csupán egy „kis fogaskerek” volt az igazságszolgáltatás nagy gépezetében, és bíróként mindössze a hatályos jogot alkalmazta. Ezzel saját szerepét nem politikai vagy erkölcsi döntéshozatalként, hanem formális jogalkalmazói tevékenységként próbálta bemutatni.⁸⁴

Az esetekből látható, hogy a nürnbergi főperben vizsgált felelősségelhárító mintázatok közül nem mindegyik, hanem elsősorban a rendszeren belüli elégtelen ellenállás és a funkcionális szerepfelfogás jelent meg kifejezetten jogászai formában. Schlegelberger és Rothaug ügye ezért nem egyszerűen illusztráció, hanem a jogászai felelősség vizsgálatának konkrét nürnbergi alapja.

VII.3. A bíróság értékelése és az analógia határai

A jogászok pozitív jogi érvelésre támaszkodó védekezésére reagálva Radbruch így fogalmaz: „[a] jogpozitivismus a maga »törvény az törvény« meggyőződésével ténylegesen védtelenné tette a német jogászokat az önkény- és bűncselekményszűlt törvénnyel szemben.”⁸⁵ A bíróság is világossá tette: a jogi forma önmagában nem alkalmas az egyéni felelősség kizárására. A bírói ítélet, az ügyész döntés vagy az igazságügyi igazgatási aktus nem tekinthető semleges szakmai cselekménynek akkor, ha annak funkciója az emberiségbe ütköző üldözés szolgálata. A bíróság ezt az elvet implicit ki is mondta: „[h]a a német jog védekezés lenne, bár nem az, magatartásaik nagy része megbocsátható lett volna.”⁸⁶

Schlegelberger esetében a bíróság elismerte, hogy az Igazságügyi Minisztérium valóban nyomás alatt állt, és hogy Himmler rendőrállami törekvései a minisztérium hatáskörének

⁸¹ United States v. Josef Altstötter et al. 1142-1143. o.

⁸² Meinecke Jr.: i. m. 184-185. o.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Meinecke Jr.: i. m. 186. o.

⁸⁵ Radbruch: i. m. 135. o.

⁸⁶ United States v. Josef Altstötter et al. 1127. o. Ez az idézet konkrétan egy vádlottal kapcsolatban történt, viszont jól rávilágít a bíróság általános állásfoglalására. (Saját fordítás).

felszámolására irányultak. Ezzel a bíróság nem tagadta teljesen a védekezésének ténybeli alapját.⁸⁷ Viszont megállapította azt is, hogy bár ellenállása lassította ugyan, de nem akadályozta meg a német igazságszolgáltatási rendszer kiszolgáltatását a politikai hatalomnak. Így Schlegelberger példája a Schacht-ügyben felmerült rendszeren belüli ellenállás problémáját konkretizálja jogászai szerepben, a bíróság szerint a mérséklő szándék nem volt elegendő ahhoz, hogy ellensúlyozza a rendszer működtetésében vállalt szerepét.⁸⁸

Rothaug esetében a bíróság a funkcionális szerepfoglalásra épített védekezést egyrészt azért utasította el, mivel Speerhez hasonlóan, egyéni szerepe nem értékelhető a tágabb rendszerszintű körülményektől függetlenül. Másrészt a vádlott rendszeresen túllépte a hivatásából fakadó jogászai felelősség határait is, a tárgyalások előtt alkotott véleményt, valamint döntést, és ezeket több alkalommal még az eljárások megkezdése előtt nyilvánosan közölte.⁸⁹

A két ügy közös tanulsága, hogy a jogászai felelősség nem a jogászai hivatás pusztá gyakorlásából következik. A felelősség alapja az, ha a jogász szakmai szerepében felismerhetően és érdemben hozzájárul egy emberiességre ütköző, üldöző rendszer működéséhez. Ebből következően a nürnbergi főperben vizsgált felelősségi mintázatok a „Justice Case” közvetítésével alkalmazhatók a jogászai felelősségre is. Fontos azonban, hogy ez nem jelent általános jogászai felelősséget minden igazságtalan jogszabály alkalmazásáért. A „Justice Case” tanulsága kivételesen súlyos helyzetekre vonatkozik: olyan esetekre, amikor a jogász a pozitív jog formáit egy rendszerszintű, emberiességre ütköző üldöző mechanizmus működtetésére használja fel vagy annak működéséhez érdemben hozzájárul.⁹⁰

VIII. Összegzés

Összességében megállapítható az, hogy a Nürnbergi Katonai Törvényszék ítékezése mind általános, mind speciális pozitív jogi szabályokat meghaladó követelményrendszert állított fel. A vizsgált speciális védekezések tanulsága, hogy az egyéni felelősség nem hárítható el pusztán arra hivatkozva, hogy az elkövető parancsot teljesített, nem rendelkezett teljes körű ismerettel, csupán egy bürokratikus működés részfeladatát látta el, vagy nem tanúsított közvetlen tevőleges magatartást. Általánosságban pedig a bíróság gyakorlatával – illetve alapjaként szolgáló megállapodásokkal – kifejezett jogfejlesztő tevékenységet hajtott végre. Megtörte a pozitív jog egyeduralmát, utat nyitott új metajurisztikus értelmezéseknek, továbbá lefektette az egyének nemzetközi büntetőjogi felelősségének, és az emberiesség elleni magatartások büntetethetőségének alapjait. Mindezek mellett meg kell jegyezni azt

⁸⁷ United States v. Josef Altstötter et al. 1085. o.

⁸⁸ United States v. Josef Altstötter et al. 1085-1086. o.

⁸⁹ United States v. Josef Altstötter et al. 1155-1156. o.

⁹⁰ *Meinecke Jr.*: i. m. 176. o.

is, hogy Nürnberg nem egyértelműen a természetjog diadala a jogi pozitívizmus felett, hanem egy szükséges állomása a pozitív jog és az azon kívül eső normarendszerek viszonyának kérdésében. A jogász felelősség szempontjából ebből az következik, hogy a pozitív jog alkalmazása nem választható el teljesen az emberiesség követelményeitől: a jogász felelősség önálló szakmai kategória ugyan, de végső soron az emberi felelősség keretei között értelmezhető. Az egyéni felelősség pusztán funkcionális szerepekre történő redukálása ezért szükségszerűen torz képet ad a cselekvésről, hiszen ahogyan Hannah Arendt rámutatott: „[a] valóságtól való ilyen távolság és az ilyen gondolatlanság nagyobb pusztítást okozhat, mint az összes gonosz összefon együttléve.”⁹¹

Nürnberg végső tanulsága így az, hogy a jog nem képes teljes mértékben leválasztani magáról az emberi felelősséget, és az egyén sem válhat pusztán a jog alkalmazásának eszközévé.

⁹¹ Hannah Arendt: Eichmann Jeruzsálemben. Tudósítás a gonosz banalitásáról (Fordította: Mesés Péter). Osiris Kiadó, Budapest 2000. 133. o.

Csillik Szilárd

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Közjogi Tagozatának tagozatvezetője

Az AI-alapú rendszerek alkalmazása az igazságszolgáltatásban, különös tekintettel a bírák felelősségére

„Szinte minden törvényünk alapjául az az alapvető feltételezés szolgál, hogy minden döntést az emberi értelem hoz meg.”

- J. F. Weaver¹

I. Bevezetés

Az utóbbi években a mesterséges intelligencia (AI) robbanásszerű fejlődése számos területen hozott jelentős változásokat világszerte, köztük az igazságszolgáltatás működésében is. A tanulmány elsősorban az AI-alapú rendszerek igazságszolgáltatásban való használatának megengedhetőségét és korlátait, illetve annak *soft law* és *hard law* szabályozását járja körül, különös tekintettel a bírák felelősségének kérdésére. Emellett célja, hogy áttekintést nyújtson az AI-rendszerek igazságszolgáltatásban betöltött szerepéről, bemutassa azok előnyeit és hátrányait (kockázatait), valamint feltárja azokat a kihívásokat és egyéb kérdéseket, amelyek a jövőbeni alkalmazásukat akár negatívan, akár pozitívan befolyásolhatják. Mivel a magyar jogrendszerben ez egy kevésbé szabályozott terület, egyaránt indokolt mind az uniós, mind az Európán kívüli államok releváns szabályainak vizsgálata. Richard Susskind² 2019-ben, *Online courts and the future of justice* című könyvében azt jósolta, hogy a mesterséges intelligencia a 2020-as években személyes életünkre, valamint gazdasági, társadalmi és politikai intézményeinkre gyakorolt hatása mindent áthatóvá és visszafordíthatatlanná válik.³ Hét év távlatából magabiztossággal állapíthatjuk meg, hogy Susskind-nak maximálisan igaza volt.

A „mesterséges intelligencia” vagy röviden AI kifejezés 70 éve, 1956-ban született meg a Dartmouth-i Egyetemen megrendezett konferencián.⁴ A kifejezést John McCarthy, a Dartmouth-i Egyetem professzora alkotta meg, amelyet ma általánosan a számítástechnika azon részterületének tekintenek, amely az emberhez hasonlóan gondolkodni képes gépek létrehozásával foglalkozik.

¹ John Frank Weaver: Regulation of Artificial Intelligence in the United States. In: Research handbook on the law of artificial intelligence (szerk. Woodrow Barfield – Ugo Pagallo). Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2018. 159. o.

² Richard Eric Susskind (1961 –) brit író, előadó, független tanácsadó.

³ Richard Susskind: Online courts and the future of justice. Oxford University Press, Oxford 2019. 264. o.

⁴ Pamela S. Katz: Expert robot: Using artificial intelligence to assist judges in admitting scientific expert testimony. Alb. LJ Sci. & Tech. 2014/24. sz. 26. o.

A konferencián részt vevő, a mesterséges intelligenciát életre hívó személyek (professzorok) megfogalmazásában az AI az a tudományág, amelynek célja, hogy gépek olyan feladatokat végezzenek el, amelyekhez egyébként az ember intelligenciája lenne szükséges. Az AI nem csupán azt képes megtenni, amit a számítógépes program megkövetel tőle, hanem képes önállóan gondolkodni, sőt mi több, legfrissebb változatai már tanulni is.⁵

Az AI abban különbözik a hagyományos informatikai rendszerektől, hogy nem egy pusztán kódokból álló építészeti terv, hanem kódok hálózatából áll. A fejlesztőknek nincs közvetlen befolyásuk a rendszer teljesítményére, emellett nincs betekintésük annak döntéseibe sem, ezáltal viselkedése jóval kiszámíthatatlanabb és átláthatatlanabb, mint egy hagyományos rendszeré.⁶ A mesterséges intelligenciának jelen állás szerint két fő irányvonala – ha úgy tetszik, „hulláma” – létezik. Első hulláma olyan szabályalapú rendszereket foglal magában, amelyeket a logikai programozás vezérel, és amelyeket arra programoztak, hogy kisebb és egyszerűbb feladatokat hajtsanak végre önállóan. Ezzel szemben a második hullám rendszerei ahelyett, hogy kifejezetten megfogalmazott és beléjük kódolt szabályokat követnének, a múltbeli adatok sokaságából tanulnak, és ezáltal képesek önmaguktól fejlődni.⁷

Az élet számos területén – például a média, a játékipar vagy az orvostudomány terén – elért kezdeti sikerek arra ösztönözték ezeket a rendszereket a fejlesztőit, hogy megpróbálkozzanak átütő eredményeket elérni a jog és az igazságszolgáltatás vonatkozásában is.⁸

II. AI-rendszerek alkalmazása az igazságszolgáltatásban

Habár a számítógépek, majd ezt követően az AI-rendszerek csak lassan terjedtek el a jogi szakmában – kiváltképp a bíróságokon –, mára ezek a rendszerek egyes országokban már mindennapos részévé váltak a jogalkalmazásnak. A számítógéppel generált képeket (CGI) manapság már rutinszerűen használják szemléltető bizonyítékként, a szimulációkat pedig bizonyítékként a peres eljárások során.⁹ Az AI bevezetése a tárgyalótermekbe és az igazságszolgáltatás intézményeibe egy igencsak lassú, de annál töretlenebb folyamat. Az elmúlt éveket figyelemmel kísérve általánosságban elmondható, hogy a jog és a mesterséges intelligencia egymással való összeegyeztetése – természetesen számos szkeptikus vélemény mellett – alapvetően kedvező fogadtatásra talált az emberek körében. Sokan arra

⁵ Katz i. m. 27. o.

⁶ Eric Tjong Tjin Tai: Liability for AI decision-making. In: The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence. Global Perspectives on Law and Ethics (szerk. Larry A. DiMatteo, Cristina Poncibo & Michal Cannarsa). Cambridge University Press, Cambridge 2021. 117. o.

⁷ Susskind: i. m. 264. o.

⁸ Susskind: i. m. 271. o.

⁹ Katz i. m. 29. o.

alapozzák optimizmusukat, hogy az AI képes hozzájárulni az ítélkezés színvonalának emeléséhez, javítja a bírósági ítélkezés hatékonyságát, emellett időt és energiát takarít meg a bírák, bíróságok részére.¹⁰ Azonban értelemszerűen nemcsak bírák lehetnek az AI-rendszerek hasznélvezői az igazságszolgáltatásban, hanem más jogászok, így például az ügyvédek is. Az Egyesült Királyságban számos, közzismert ügyvédi iroda kötött licencszerződéseket efféle rendszerek szolgáltatóival.¹¹ Az AI-eszközök alkalmazásának elsődleges célja a bírósági döntéshozatal során az, hogy megoldást nyújtson a bíróságok előtt felhalmozódó ügyek számának csökkentésére, hiszen a peres ügyek robbanásszerű növekedése világszerte gyakori problémát jelent a bíróságok számára.¹² Egyesek úgy tartják, ha az AI eljut arra a fejlettségi szintre, hogy döntéseit meggyőző érvekkel alá tudja támasztani, és az ítélkezési hatékonyság tekintetében az emberi bírakat felül tudja múlni, ezeket a gépi rendszereket szélesebb körben kellene alkalmazni. Pillanatnyilag léteznek olyan AI-rendszerek, amelyek elméletileg megfelelnek e kritériumoknak. Az *Illinois Institute of Technology* és a *University of South Texas* által kifejlesztett algoritmus például több mint 70 százalékos pontossággal jósolta meg a Legfelsőbb Bíróság bíráinak 1815 és 2015 közötti döntéseit, míg a gyakorló jogászok esetén ez a szám csupán 66 százalék volt.¹³ A helyzet azonban nem ennyire fekete-fehér, nem minden kizárólag a hatékonyságról szól, figyelembe veendő emellett rengeteg egyéb tényező is, amelyek felülírhatják a hatékonysági szempontokat.

Az emberekkel ellentétben, akik hosszú évek, sokszor évtizedek munkája, rengeteg gyakorlás és befektetett energia árán tesznek szert tapasztalataikra, az AI az adattárolás és az adatfeldolgozás által képes mélyrehatóan megvizsgálni, illetve elemezni bármely (terjedelmű) adathalmazt.¹⁴ Ezen felül bizonyos korlátozások ellenére is elmondható, hogy a bíróságokon igénybe vett AI-rendszerek ezen felül objektívabbak és semlegesebbek, mint az emberi bírák, akik vonatkozásában a gyakorlat azt mutatja, hogy személyes preferenciáik eredményeképp egyes esetekben nem tudnak objektív vagy semleges hozzáállást tanúsítani.¹⁵

Az AI számos előnye mellett mindazonáltal nem szabad megfeledkezni annak hátrányairól, kockázatairól sem. A generatív AI-technológia fejlődésével például fennáll a valós veszélye annak, hogy az AI-rendszerek a bírósági ítélkezés során nem létező jogszabályokra, tanulmányokra vagy

¹⁰ Wenqing Ma: Artificial Intelligence-Assisted Decision-Making Method for Legal Judgment Based on Deep Neural Network. *Mobile Information Systems* 2022/1. sz. 1. o.

¹¹ *Susskind*: i. m. 263. o.

¹² Zichun Xu: Human judges in the era of artificial intelligence: challenges and opportunities. *Applied Artificial Intelligence* 2022/36:1. sz. 2. o.

¹³ Uo.

¹⁴ Xu: i. m. 5. o.

¹⁵ Xu: i. m. 6. o.

jogesetekre hivatkoznak – ezt nevezzük „hallucinációnak”.¹⁶ Amennyiben ezeket az adatokat a rendszert használó bíró nem ellenőrzi, ez negatív hatással lehet az ítélkezés minőségére. Az AI-algoritmusok emellett természetüknél fogva rendkívül megbízhatatlanok és átláthatatlanok. A rendszer hatékonysága nem csupán a bevitt adatok minőségétől, hanem tervezésük mikéntjétől is nagyban függ. Ha nincs beljük kódolva a reziliencia, az úgynevezett „gépi tanulási algoritmusok” – mint az AI-rendszerek „második hulláma” – megismételhetik a múltbeli, ki nem javított hibákat, illetve bizonyos ügyek vonatkozásában továbbvihetik a már meglévő diszkriminációt.¹⁷ Ha a múltbeli döntések elfogultságon vagy előítéleten alapulnak, ezeket a döntéseket kifejező adatok „szennyezetté” válnak. Ez a jelenség az Amerikai Egyesült Államokban használt COMPAS rendszer példáján keresztül kiűnően szemléltethető. A rendszer ugyanis – mint később kiderült – alaptalanul sorolta magasabb kockázatú kategóriába a fekete bőrű vádlottakat a fehérekénél.¹⁸ Emellett az algoritmusok a programozók személyes elfogultságait is tükrözhetik, még akkor is, ha ezek a hajlamok tudat alattiak.¹⁹ Az AI-eszközök átláthatatlansága további problémákhoz vezet, mivel megnehezítik a felelősségre vonás kérdését. A bírák ugyanis az esetek túlnyomó többségében nem képesek magyarázatot adni azokra a kérdésekre, amelyek arra irányulnak, hogy az általuk használt AI-rendszerek miként jutottak egy bizonyos következtetésre.²⁰ Amennyiben tehát mindaddig, amíg a tudomány nem talál megoldást a bírák által használt AI-eszközök átláthatatlanságának kiküszöbölésére, megfelelő *hard law* szabályozás hiányában a felelősség kérdése egyre nyitottabbá válik. Természetesen az emberi bírák döntései sem minden esetben átláthatók, ezek felülvizsgálata azonban határozottan egyszerűbb. Nem mellesleg, nyilvánosan hozzák meg döntéseiket, a nyilvánosság márpedig növeli az elszámoltathatóságot, és képes elhárítani az átláthatatlan ítéletek káros hatásait.²¹

Az emberi bírákat helyettesítő gépi rendszerek alkalmazása kétségeket vet fel az igazságszolgáltatáshoz való jog tiszteletben tartását illetően is. Alaptörvényünk kimondja, hogy

¹⁶ Peng Wang, Guannan Qu: AI in court: The promotion and regulation of information technology in China's smart court movements. In: Artificial intelligence and international human rights law. Edward Elgar Publishing, 2024. 317. o.

¹⁷ Florence G'sell: AI judges. In: The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence. Global Perspectives on Law and Ethics (szerk. Larry A. DiMatteo, Cristina Poncibo, Michal Cannarsa). Cambridge University Press, Cambridge 2022. 17. o.

¹⁸ Michelle Anna Vaccaro: Algorithms in human decision-making: A case study with the COMPAS risk assessment software. Bachelor's thesis, Harvard College 2019. 4. o.

¹⁹ Susskind: i. m. 288. o.

²⁰ Felicity Bell – Lyria B. Moses – Michael Legg – Jake Silove – Monika Zalnierinte: AI decision-making and the courts: A guide for judges, tribunal members and court administrators. Australasian Institute of Judicial Administration 2023. 46. o.

²¹ Robert Buckland: AI, Judges and Judgment: Setting the Scene. M-RCBG Associate Working Paper Series 2023/220. sz. 17. o.

mind a bírának,²² mind a bíróságoknak²³ minden körülmények között függetlennek kell maradniuk. Vannak olyan nézetek, amelyek szerint az Alaptörvény e rendelkezése úgy értelmezendő, hogy a bíróság tagjai kizárólag emberek lehetnek, ezért az a bíróság, amely AI-rendszer segítségével hozza meg ítéleteit, nem teljesíti az általános függetlenség követelményét. Ezzel a felfogással nem értek egyet, mert az emberi bírák munkájuk során rengeteg, egymástól eltérő álláspontú és akarattal rendelkező személlyel kerülnek kapcsolatba, akik potenciálisan ugyanúgy befolyásolhatják véleményüket, mint egy esetlegesen elfogult AI-eszköz, mégsem csorbul a függetlenségük. Azzal viszont teljes mértékben egyetértek, hogy az emberi ész és felügyelet nélküli automatizált döntéshozatal peres ügyekben történő bevezetése egyrészt nem ajánlatos, másrészt pedig az Alaptörvény módosítását tenné szükségessé.²⁴

Az említett kockázatok és aggodalmak arra engednek minket következtetni, hogy az AI-rendszerek igazságszolgáltatásban történő elhamarkodott és meggondolatlan bevezetésével elérni kívánt idő- és költséghatékonyság könnyen a jog érvényesülésének és fejlődésének, végső soron pedig az ítékezés minőségének rovására menne. Ha a felek a rájuk vonatkozó döntést igazságtalannak érzik, feszültség keletkezik bennük, ezáltal elveszítik a rendszerbe vetett bizalmukat, és nagyobb eséllyel lépnek fel ellene, amely a konfliktusok számának ugrásszerű növekedéséhez vezethet.

A mesterséges intelligencia képes azonos vagy hasonló ügyek esetén azonos vagy hasonló kimenetelt biztosítani, ezzel garantálva az ítékezés következtetességét.²⁵ Itt fel szeretném hívni a figyelmet a megfogalmazásban rejlő különbségre. Nem mindegy ugyanis, hogy két ügy, illetve két döntés egymással azonos vagy hasonló. Két teljes mértékben azonos ügyben hozott ítéletnek kérdés nélkül azonos kimenetelűnek kell lennie. Ellenben feltételezzük, hogy két ügy „csak” olyannyira hasonlít egymásra, hogy esetükben tíz releváns adatból kilenc megegyezik. Egy valamiben viszont eltérnek, és amennyiben ez az eltérés az ügy kimenetele szempontjából kulcsfontosságú, máris két különböző ítélet kell, hogy szülessen. Márpedig fennáll a veszélye annak, hogy az AI-rendszer ezt a lényeges szempontot figyelmen kívül hagyja, a bíró pedig nem ellenőrzi a rendszert, így rossz ítélet születik. Az érem másik oldala azonban, hogy bizonyos rendszerek képesek felismerni és ellenőrizni az egymásra kísértetiesen hasonlító ügyek közötti különbségeket, megelőzve ezzel azt, hogy az azonosnak nem tekinthető, egymásra csupán hasonlító ügyekben azonos ítélet szülessen.²⁶ A döntés helyességének és igazságosságának kérdése nagyban függ tehát az adott rendszer fejlettségétől, ezért érdemes nagyfokú óvatossággal és gyanakvással közelíteni feléjük. Kínában egyre nagyobb

²² Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdés.

²³ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés.

²⁴ Paweł Marcin Nowotko: AI in judicial application of law and the right to a court. *Procedia Computer Science* 2021/192. sz. 2224. o.

²⁵ *Xπ* i. m. 6. o.

²⁶ *Μα* i. m. 3. o.

jelentőséggel bír a „hasonló ügyekben hasonló ítéletek” elv. A bírának – kvázi precedens jelleggel – figyelembe kell venniük a felsőbb bíróságok által, hasonló ügyekben hozott döntéseket, sőt saját ítélkezési gyakorlatukat egyaránt.²⁷

III. Szakértői rendszerek kontra gépi tanulási rendszerek

Az AI-rendszereknek több válfaját, generációját különböztethetjük meg. Beszélhetünk egyrészt szakértői rendszerekről (*expert systems*), amelyek már meglévő szabályok alapján dolgoznak és adnak válaszokat a felhasználók számára, másrészt gépi tanulási rendszerekről (*machine learning systems*), amelyek legfőbb jellegzetessége tanulási képességük.²⁸ Természetesen mindkét technológia alkalmas a bírák munkájának megkönnyítésére, azonban a két rendszer felépítése, rendeltetése és logikája merőben eltér egymástól. A szakértői rendszer valójában nem több, mint egy adott szakterületre „szakosodott”, szabályokon alapuló és azok alapján működő számítógépes program, amelynek prototípusa és első megjelenési formái nem is minősültek klasszikus értelemben vett mesterséges intelligenciának. Már az 1980-as években megjelentek – így jóval régebb óta használják őket, mint a gépi tanulási rendszereket – és azóta is folyamatos alkalmazásban vannak.²⁹ A szakértői rendszerek összehasonlítják a bevitt adatokat a már meglévő információkkal, ebből levonják a megfelelő következtetéseket, végül indokolással ellátott ajánlásokat fogalmaznak meg a bírák számára.³⁰ E rendszerek felett viszont a technológiai fejlődés következtében igencsak elhaladt az idő, egyre több hiányosságuk és hibájuk jut felszínre. Gyakorta képtelenek az egymással ellentmondó szabályok esetén levonni az optimális következtetést, mert nincsenek tisztában a jogforrási hierarchiával.³¹

A gépi tanulási rendszerek megjelenése új távlatokat nyitott. Ezek a rendszerek különféle adatbázisokban szereplő, tömördek mennyiségű információ feldolgozására képesek, annak érdekében, hogy előrejelzéseket fogalmazzanak meg a bírák számára. Ugyanakkor kompetenciájuk nem kizárólag erre terjed ki, hanem konkrét döntési lehetőségeket is felvázolnak.³² Ezen felül alkalmasak arra is, hogy egész nagy pontossággal megjósolják az ügyek kimenetelét. A franciák ezt a folyamatot „prediktív igazságszolgáltatásnak” keresztelték el. A folyamat célja, hogy gépi tanulás igénybevételével a korábbi ítéletek vizsgálata alapján statisztikai elemzéseket folytassanak le. Az elnevezés azonban megtévesztő lehet, mert tulajdonképpen nem azt jósolja meg, hogy milyen bírósági döntés fog születni, hanem csupán az adott eljárás sikerének esélyeit latolgatja, illetve a meghozandó ítélet felekre és a társadalom

²⁷ *G'selk* i. m. 12. o.

²⁸ *Bell – Moses – Legg – Silove – Zalmierinte*: i. m. 25. o.

²⁹ *Katç*: i. m. 31. o.

³⁰ *Katç*: i. m. 32. o.

³¹ *G'selk* i. m. 1. o.

³² *G'selk* i. m. 2. o.

egészére gyakorolt hatásait vizsgálja.³³ A gép által megfogalmazott jóslatot többségében olyan eszköznek tekintik, amelynek segítségével egy hiteles és kötelező érvényű bírósági döntés születhet.³⁴ Ellenben értelemszerűen a gépi tanulási algoritmusoknak korlátai is vannak. Csak hogy a legszembetűnőbbet említem, e rendszerek többsége a korábban már említett átláthatatlanság problémájával küzd, ugyanis sok esetben képtelenek magyarázatot adni működésükre és viselkedésükre. Az összehasonlítás végett, e viszonylatban a szakértői rendszerek jobban teljesítenek, hiába számítanak egyesek szerint meghaladottnak.³⁵

IV. Az AI-rendszerek szerepe és funkciója az ítélezésben

Az AI-eszközök funkció szerint történő differenciálása kardinális részét képezi a tanulmánynak. Ezek az eszközök egyrészről mindössze segíthetik, kiegészíthetik az emberi bírák által folytatott ítélezést, másrészről pedig akár teljes mértékben fel is válthatják azt. Így az emberi felügyelet mértéke a maximális kontrolltól egészen az AI teljes autonómiájáig terjedhet. A mesterséges intelligencia – ritka kivételekkel – jelenleg alapvetően a bírák döntéshozatalának segítőjeként van jelen, mivel egyes kiegészítő, rendszerező, illetve fogalmazói feladatokat kiemelkedő hatékonysággal el tud látni.³⁶ Európában egyébként a bírósági határozatok automatizálását pillanatnyilag mind a *GDPR*³⁷, mind a *bűnüldözési irányelv*³⁸ tiltja, amely az érintettekre közvetlen joghatással bíró, kizárólag automatizált folyamatokon alapuló döntések tilalmát jelenti. Természetesen e körben is vannak kivételek, habár ezek csekély jelentőségűek.

Ezzel kapcsolatban fel kell tennünk azt a kérdést, hogy egyáltalán megvalósítható-e az automatizált döntéshozatal. A technológia lehetővé teszi bizonyos döntések automatizálását, ahogyan ez számos országban megfigyelhető. Kínában AI-rendszereket használnak olyan eljárási dokumentumok előállítására, mint például a tanúidézések, amelyek elkészítése 100 százalékban automatizált.³⁹ Ezek a döntések azonban csak eljárási jellegű végzések. Álláspontom szerint egészen addig, amíg a peres eljárások során hozott érdemi határozatok nem válnak teljesen automatizálttá,

³³ *G'selk* i. m. 9. o.

³⁴ *Susskind*: i. m. 286. o.

³⁵ *Susskind*: i. m. 288. o.

³⁶ *Xu*: i. m. 8. o.

³⁷ 2016/679 (EU) rendelet a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) [HL 2016 L 119/1] 22. cikk.

³⁸ 2016/680 (EU) irányelv a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából végzett kezelése tekintetében a természetes személyek védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 2008/977/IB tanácsi kerethatározat hatályon kívül helyezéséről [HL 2016 L 119/89] 11. cikk.

³⁹ *G'selk* i. m. 9. o.

hanem csupán bizonyos végzések, ez egy követendő példa és elérendő cél lehet. Ugyanakkor érdemes rávilágítani arra is, hogy ezekhez a folyamatokhoz nem szükséges különösebben fejlett szoftver. Az összetettebb vagy bizonyos mértékű egyediséget mutató ügyeket az AI-eszközök már kisebb hatékonysággal tudják kezelni, a technológia jelenlegi állása szerint legalábbis mindenképpen.⁴⁰

1997-ben látott napvilágot a hír, miszerint Garri Kaszparov sakkvilágbajnokot legyőzte az IBM *Deep Blue* névre keresztelt számítógépes rendszere, amely modern értelemben még csak mesterséges intelligenciának sem minősült. A *Deep Blue* másodpercenként 330 millió lépés „fejben” tartására és előrejelzésére volt képes, ellentétben egy sakknagymesterrel, akinél ez a szám „csupán” átlagosan 110.⁴¹ Ha úgy tetszik, a gép hárommilliószor jobb teljesítményt nyújtott, mint Kaszparov. Ennek okán fel kell tennünk magunknak a kérdést, hogy amennyiben egy regnáló sakkvilágbajnokot le tud győzni egy rendszer – azaz képességeiben felül tudja múlni – úgy, hogy ezt korábban az emberiség elképzelhetetlennek tartotta, miért ne tudná felülmúlni egy emberi bíró teljesítményét a jövőben egy gépi bíró?

Feltételezzük, hogy az említett korlátokat és hiányosságokat idővel sikerül kiküszöbölni, és az AI-rendszerek képesek lesznek a bonyolultabb eseteket egyaránt megfelelően kezelni. Ettől függetlenül nem biztos, hogy az automatizálás kívánatos lenne. Az AI-eszközök kétségtelenül elősegíthetik az egységesebb joggyakorlatot és hozzájárulhatnak a hatékonyabb döntéshozatali rendszer megvalósításához, azonban érzelmek kifejezésére nem képesek, nem mutatnak törődést az emberek iránt, valamint kevésbé rugalmasak. Emiatt az AI-alapú rendszerek által segített döntéshozatal során a felsorolt szempontokat továbbra is emberi lényeknek kell biztosítaniuk az igazságszolgáltatás rendszerének adekvát működése érdekében.⁴² *„Megkérdőjelezhetetlen, hogy ezek a rendszerek hatalmas segítséget nyújtanak majd az igazságszolgáltatásnak a jövőben, ettől függetlenül nem kívánatos, hogy a számítógépek teljes mértékben átvégyék az igazságszolgáltatási funkcióit”*⁴³ – fogalmazott Richard Susskind még a múlt évezredben, a számítógépekkel kapcsolatban, véleménye azonban kissé megváltozott az AI-rendszerek megjelenését követően. Susskind azt javasolja, állítsunk fel egy szakértői testületet, majd terjesszük elé egyrészt az AI, másrészt pedig az emberi bírók döntéseinek eredményeit, hogy egy vakteszt keretei között vizsgálják meg a határozatok minőségét. Amennyiben a teszt eredményeként a mesterséges intelligencia kerül ki „győztesként”, fontolóra lehetne venni az automatizált döntéshozatal lehetőségét egyes jogterületeken.⁴⁴ Úgy gondolom, egy ilyen teszt elvégzése minden bizonnyal a tudomány hasznára válna, ugyanakkor az automatizált döntéshozatalra való áttérés kérdése nagyon

⁴⁰ G'sell i. m. 14. o.

⁴¹ Susskind i. m. 268. o.

⁴² Xu i. m. 16. o.

⁴³ Susskind i. m. 277. o. (Saját fordítás).

⁴⁴ Susskind i. m. 299. o.

függ annak eredményétől. Amennyiben jobban teljesít ugyan az AI, de a különbség elenyésző, a váltás nem kifizetődő, mivel az előnyök és a hátrányok mérlegelését követően arra jutnánk, hogy utóbbiak vannak többségben. Abban az esetben, ha a teszt szignifikáns különbséget mutat az AI javára, – kizárólag egyes, a résztvevők életére kisebb hatással lévő ügycsoportok tekintetében – megfelelő óvatossággal és körültekintéssel el lehetne kezdeni gondolkodni a váltáson.

Az automatizált rendszerek igazságszolgáltatásbeli alkalmazásával kapcsolatban felmerülő további probléma a már említett függetlenség követelményének hiánya, ugyanis a rendszerbe való beavatkozás révén befolyásolhatók az egyes határozatok. Márpedig azok a személyek, akik az algoritmust létrehozzák és/vagy fejlesztik, befolyással lehetnek a határozatok tartalmára. A bíróságoknak nemcsak a peres felektől, hanem a többi hatalmi ágtól is függetlennek kell lenniük. Ha a kormány, mint végrehajtó hatalom hoz létre egy ilyen rendszert, kockázatos, hogy ez hatással lesz az ítéletek tartalmára, amely értelemszerűen csorbítja a függetlenség elvét.⁴⁵

Sokan úgy vélik, hogy az AI idővel emberek tömegeit fosztja majd meg munkahelyeiktől, és ennél is többen vallják azt, hogy léteznek olyan tevékenységek, foglalkozások, amelyek soha nem lesznek felválthatók az AI által, mert azt kizárólag emberek képesek elvégezni. Én ezzel a magam részéről a legkevésbé sem értek egyet, és az úgynevezett „hurraoptimizmus” félelemmel átszótt tankönyvi példájának tartom. Mi, emberek néha túl magasra becsüljük saját képességeinket és kapacitásainkat. Az emberi agy kétségkívül csodákra képes, de miért ne érhetné el ezt a szintet – vagy egy ennél is magasabbat – egy gép? Egy olyan, mint például az *Artificial Superintelligence* (ASI, magyarra fordítva „mesterséges szuperintelligencia”), amely az AI legfejlettebb – ám jelenleg még nem létező – változata. Az ASI az emberek 100%-ától magasabb szintű teljesítményt tud nyújtani az élet bármely területén, azaz a szakértői rendszerekkel ellentétben nem csak egy szűk területen rendelkezik kimagasló tudással.⁴⁶ A tanulmány szempontjából azonban sokkal fontosabb kérdés az, hogy van-e okuk tartani a bírának attól, hogy munkájukat a jövőben felváltja a mesterséges intelligencia? A bírák egy része – ideértve a bírósági titkárokat és a fogalmazókat is – valószínűleg igen sokáig megmaradnak majd szerepükben, mivel olyan feladatokat látnak el, amelyeket vagy nem lehet, vagy nem szabad AI-rendszerekkel helyettesíteni. Ezeknek a feladatoknak a mennyisége ellenben az ilyen rendszerek exponenciális fejlődése következtében nem éri el azt a szintet, amely megkövetelné a bírósági alkalmazottak széles körű foglalkoztatását, ezáltal nagy eséllyel azok tömegei jutnak majd az elbocsátás sorsára.⁴⁷ A „bírák” helyett a „bírósági alkalmazottak” kifejezés

⁴⁵ Nowotko: i. m. 2224. o.

⁴⁶ Daniel McKay: Olympians: humanity as a solution to the control problem for artificial superintelligence. AI and Ethics 2025/5.4. sz. 4049. o.

⁴⁷ Susskind: i. m. 274. o.

használata azért lényeges, mert az utóbbi fogalom esetén a bírák (és bírósági titkárok, fogalmazók) köre kiegészül a jogi asszisztensekkel, jegyzőkönyvvezetőkkel stb., akik munkahelye – a bírák jelentős részével ellentétben – véleményem szerint igen nagy veszélyben lehet az elkövetkező évek, évtizedek során. Ezt alátámasztandó, egy tanulmány több mint hétszáz különböző foglalkozást rangsorolt a professziók AI általi felváltásának valószínűsége alapján, a legvalószínűbbtól (első hely) a legkevésbé valószínűig (utolsó hely). A jogi illetőségű szakmák tekintetében az imént említett jogi asszisztensek igen előkelő helyen végeztek. Természetesen nézőpont kérdése, mit tekintünk előkelőnek – a jogi asszisztensek szemszögéből ez a kiemelkedő helyezés semmiképpen sem biztató. Az ügyvédek ezzel ellentétben kimondottan biztonságos pozícióból várhatják a további technológiai fejlődést, ugyanis a legkevésbé helyettesíthető foglalkozások között kaptak helyet. A bírák, számomra kissé meglepő módon, a 271. helyen végeztek, az öltöztetők és a ruhatárosok gyűjteményében.⁴⁸

V. A szabályozás magyar, illetve *soft law* vetületei

Az AI-rendszerek típusainak és funkcióinak elhatárolása, illetve a releváns elméleti kérdések után térjünk át az AI-rendszerek bírák általi használatának szabályozására. Hazánkban a mesterséges intelligencia használata a bírósági ítélezés szolgáltatásban nem számít bevett gyakorlatnak, ennek köszönhetően nem is igazán találni olyan jogszabályt vagy javaslatot, amely e területet szabályozná. Szerény és csekély jelentőségű kivétel ez alól az OBH által, 2019-ben kiadott, az úgynevezett „Digitális Bíróság projektről” szóló cikk. A Digitális Bíróság projekt elsődleges célkitűzése a bírósági ügyintézés hatékonyságának növelése, amelynek meghatározó eleme a határozatok kereshetőségének fejlesztése. A rendszer képes tanulni a korábbi keresésekből, és ezáltal egyre pontosabb találatokat adni. A kezdeményezés továbbá hozzájárul az egységesebb bírósági gyakorlat eléréséhez is.⁴⁹ Ezen felül, a hazai közigazgatási jogban jelen lévő intézmény az automatikus döntéshozatali eljárás, amelynek lényege, hogy az adott szerv emberi közbeavatkozás nélkül hozza meg az eljárást lezáró és az ügyintézéshez szükséges egyéb döntéseket.⁵⁰ Ennek során azonban AI-alapú rendszert nem alkalmaznak, így vizsgálata a tanulmány szempontjából szükségszerűtlen. Ezzel szemben az *Európai Parlament és a Tanács 2024. június 13-i (EU) 2024/1689 rendeletének* (mesterséges intelligenciáról szóló rendelet) vizsgálata elengedhetetlen, mivel uniós jogi norma lévén értelemszerűen a magyar jog részét képezi. A rendelet részletes elemzésére az ezt követő (VI.) részben kerül sor.

Az AI-eszközök igazságszolgáltatás keretein belül történő használatának felelősségi alapú

⁴⁸ John Morison, Adam Harkens: Re-engineering justice? Robot judges, computerised courts and (semi) automated legal decision-making. Legal Studies 2019. 2. o.

⁴⁹ Mesterséges intelligencia a bírák és az ügyfelek szolgáltatásban. Birosag.hu. <https://birosag.hu/hirek/kategoria/birosagokrol/mesterseges-intelligencia-birak-es-az-ugyfelek-szolgالاتaban> (2026. 04. 25.).

⁵⁰ 2023. évi CIII. törvény a digitális államról és a digitális szolgáltatások nyújtásának egyes szabályairól 21. § (2) bekezdés.

szabályozását nagyrészt *soft law* szabályok, nem pedig kötelező érvényű normák hatják át. Ennek oka minden bizonnyal az, hogy mind az AI-rendszerek igénybevétele, mind ezek igazságszolgáltatásbeli alkalmazása egy relatíve új, kiaknázatlan és kihívásokkal teli területnek számít.

Az Európa Tanács égisze alatt működő Igazságszolgáltatás Hatékonyságáért Felelős Európai Bizottság⁵¹ 2018-ban kiadott Etikai Kartájának 5. alapelve előírja, hogy az AI-rendszerek felhasználói tájékozottak és kellő módon felkészültek legyenek, és maguk irányítsák döntéseiket. Kimondja, hogy az AI-eszközök és szolgáltatások alkalmazása során a bírók autonómiáját növelni kell, nem pedig korlátozni. Előírja továbbá azt is, hogy bármely mesterséges intelligencián alapuló információs rendszer bevezetését megelőzően képzéseket kell biztosítani a bírák számára, amelyek célja, hogy megfelelően tudják kezelni e rendszereket.

Míg az Etikai Karta a felelősségről kifejezetten nem tesz említést, a UNESCO e körben tett Iránymutatásai által közelebb kerülhetünk a bírák által igénybe vett AI-eszközök felelősségi rendszeréhez. Ennek megfelelően a rendszer esetleges hibájáért elsősorban a szolgáltató felel, mivel azonban ezt meglehetősen nehéz bizonyítani, az esetek túlnyomó többségében a bíró saját személyében felel az esetlegesen okozott kárért.⁵² Ezt az egy szabályt leszámítva, rendkívül általános rendelkezéseket tartalmaz a dokumentum. Nem konkretizál, a legkisebb mértékben sem köti meg a bírósági szervezetek és a bírák kezét. Külön iránymutatásokkal szolgál mind a bírósági rendszer egésze, mind a bírók számára. Az érintett AI-rendszerek *hard law* szabályozásának – természetesen ide tartozik a felelősség rendszere is – bírósági szervezetek általi kialakítását szorgalmazza, különféle belső szabályok vagy irányelvek révén. Erősen javasolja emellett a tiltott AI-rendszerek körének meghatározását is, azzal, hogy amely rendszer nem tartozik e körbe, minden további nélkül igénybe vehető és eredménye az eljárás során felhasználható.⁵³ A bírákhoz intézett iránymutatások tekintetében szűkszavúbb, itt elsősorban a szolgáltató által közzétett felhasználási feltételek alapos tanulmányozására és betartására hívja fel a bírák figyelmét. Ezen felül, amennyiben felmerül, hogy egyes algoritmusok indokolatlanul korlátozhatják a felhasználók jogait, megakadályozhatják az átláthatóságot, vagy mentesíthetik a fejlesztőt mindennemű felelősség alól, ez a bírósági szervezettel való konzultációt és a rendszer alkalmazásának ideiglenes felfüggesztését teszi indokoltá.⁵⁴

Az Etikai Karta és a UNESCO Iránymutatásai mellett érdemes kitérni az Egyesült

⁵¹ A szerv a tagállamok igazságügyi rendszereinek hatékonyságát és minőségét javítja, értékelő jelentéseket készít, és konkrét eszközöket fejleszt a bírósági munka modernizálására.

⁵² Juan David *Gutiérrez*: Guidelines for the Use of AI Systems in Courts and Tribunals. UNESCO 2025. 1.11. pont.

⁵³ *Gutiérrez*: i. m. 2.1.9. pont.

⁵⁴ *Gutiérrez*: i. m. 3.2.2. pont.

Királyságbeli *Courts and Tribunals Judiciary* által, 2025 végén közzétett ítélkezési útmutatóra is. Ennek személyi és területi hatálya egy sokkal szűkebb körre terjed ki, mint a korábban említett két dokumentum, ugyanis csak az Anglia és Wales területén működő bíróságokra irányadó. Minden kétséget kizáróan legfontosabb rendelkezése, miszerint az AI-eszközök segíthetik, de semmiképpen sem helyettesíthetik a peres ügyekben történő ítélkezést. Ez tulajdonképpen a tanulmány III. részében tárgyalt automatizált döntéshozatal szűk értelemben vett tilalmát jelenti. Lefekteti továbbá, hogy a bírák személyesen felelnek a nevükkel ellátott dokumentumokért és határozatokért, és szakmai kötelezettségük, hogy azok pontosak és megfelelőek legyenek.⁵⁵ Meghatározza az AI-eszközök lehetséges felhasználási területeit, illetve azokat is, amelyek kevésbé vagy egyáltalán nem ajánlottak. Előbbi kategóriába tartoznak – a teljesség igénye nélkül – az adminisztratív feladatok elvégzésére alkalmas eszközök, illetve azok, amelyek képesek nagy mennyiségű szöveg összefoglalására, vagy felhasználhatók prezentációk írásához, témajavaslatok megfogalmazásához. Ezzel szemben, a nem ajánlott felhasználási területek közé tartozik többek között a jogi kutatás és a jogi elemzés.⁵⁶

Számos olyan dokumentum létezik világszerte, amely az indokolási kötelezettség kérdésére hivatott választ adni az AI-eszközök igénybevétele vonatkozásában, ezek viszont kizárólag puha jogi szinten vannak jelen. A *Courts and Tribunals Judiciary* ítélkezési útmutatója úgy fogalmaz, hogy amennyiben a bíró a mesterséges intelligenciát felelősségteljesen használja, nincs ok arra, hogy hivatkozzon annak használatára.⁵⁷ Értelemszerűen, abban a pillanatban, amint a felelősségteljes alkalmazás követelményének nem felel meg – vagy fellebbviteli eljárásra kerül sor –, az adott bírónak fel kell tárnia, hogy döntése meghozatalához AI-rendszert vett igénybe. A kínai előírások ennél kissé szigorúbban fogalmaznak, itt a bírák ugyanis biztonsági és titoktartási okokból semmilyen körülmények között sem hivatkozhatnak ítélethozatalkor külső technológiai eszközre, így a mesterséges intelligenciára sem.⁵⁸

VI. *Hard law* szabályozás

Az előző rész alapján láthatjuk tehát, hogy igen sokféle szervezet hozott létre különböző dokumentumokat az AI-rendszerek igazságszolgáltatásbeli alkalmazásának körében, noha ezek nem bírnak kötelező erővel. Az ember természetéből és a világ működéséből fakadóan márpedig egészen addig, amíg ezek a normák megragadnak kizárólag ajánlások szintjén, nemigen számíthatunk sem betartásukra, sem az előírányzott *hard law* szabályok megalkotására. Így értelemszerűen szükség lenne

55 *Courts and Tribunals Judiciary: Artificial Intelligence (AI) Guidance for Judicial Office Holders*. 2025. 6. o.

56 *Artificial Intelligence (AI) Guidance for Judicial Office Holders*. 7. o.

57 *Artificial Intelligence (AI) Guidance for Judicial Office Holders*. 6. o.

58 *Wang – Qu*: i. m. 316. o.

a vizsgált terület minél szélesebb körű *hard law* szabályok általi lefedettségére.

VI.1. AI rendelet

Magyarországra nézve az uniós jog részéről legrelevánsabb *hard law* szabályanyag a korábban már említett AI rendelet, amelynek számos rendelkezése érinti az AI-rendszerek igazságszolgáltatásban történő alkalmazhatóságát és az e körben felmerülő felelősséget. Rendelet lévén teljes egészében kötelező és közvetlenül alkalmazandó valamennyi uniós tagállamban, bár rendelkezéseinek többsége kizárólag 2026 augusztusától lép hatályba, emellett vannak olyan részei is, amelyek csak 2027-től alkalmazandók.⁵⁹

A Rendelet az igazságszolgáltatásban használt AI-rendszereket „nagy kockázatúnak” minősíti. Nagy kockázatúnak különösen azokat a rendszereket kell tekinteni, amelyeket igazságügyi hatóságok vesznek igénybe, és amelyek célja, hogy segítsék ezeket a hatóságokat a jogi és ténybeli elemek értelmezésében, illetve kutatásában a jogalkalmazás területén. Ráadásul az alternatív vitarendezés keretei között is hasonló módon alkalmazhatók.⁶⁰ Ez a besorolás viszont nem terjed ki azokra a rendszerekre, amelyek érdemben nem befolyásolják az eljárás kimenetelét, csupán adminisztratív feladatok elvégzésére vagy a bírósági határozatok, dokumentumok anonimizálására szolgálnak. Létfonosságú kérdés, hogy egyáltalán megengedett-e az ilyen rendszerek bíróságok/bírák általi igénybevétele. A kérdésre a választ a Rendelet egzakt módon megadja, úgy fogalmaz: „*Az AI-eszközök alkalmazása támogathatja a bírák döntéshozatali hatáskörét vagy a bírói függetlenséget, de nem válthatja azt fel, mivel a végső döntéshozatalnak ember által irányított tevékenységnek kell maradnia.*”⁶¹ Az Unió országaiban tehát engedélyezett az AI-rendszerek alkalmazása a bírói döntéshozatalban, azzal a feltétellel, hogy a végső döntést egy adott eljárásban kizárólag emberi lény hozhatja meg, gépek vagy algoritmusok nem.

A Rendeletben az AI-rendszerek szolgáltatóinak⁶² szerepe kiemelkedően fontos az alapvető értékek, különösen a bírói függetlenség és a felelősségre vonás szempontjából.⁶³ A kockázatok enyhítése és a megbízhatóság kívánt szintjének elérése érdekében bizonyos követelményeknek való megfelelést ír elő a Rendelet a nagy kockázatú AI-rendszerek szolgáltatóira vonatkozóan, a

⁵⁹ 2024/1689 (EU) rendelet a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet) [HL 2024 L 1689] (továbbiakban: AI rendelet) 113. cikk.

⁶⁰ AI rendelet III. melléklet 8. pont a)

⁶¹ AI rendelet preambulum (61)

⁶² A Rendelet 3. cikk 3. pontja a szolgáltatót úgy határozza meg, mint „*olyan természetes vagy jogi személyt, közhatalmi szervet, ügynökséget vagy egyéb testületet, amely mesterséges intelligencia-rendszert fejleszt, forgalomba hoz vagy üzembe helyez.*”

⁶³ Bell – Moses – Legg – Silove – Zalnieriute: i. m. 48. o.

rendszer rendeltetésének figyelembe vételével.⁶⁴ A megbízhatóság előmozdítása érdekében ezeket a rendszereket forgalomba hozataluk vagy üzembe helyezésük előtt úgynevezett „megfelelőség-értékelésnek” kell alávetni.⁶⁵ A megfelelőség-értékelés egy olyan eljárás, amelyben azt vizsgálják, hogy egy adott, nagy kockázatú AI-rendszer tekintetében a szolgáltató abszolválta-e a III. fejezet 2. szakaszában megszabott követelményeket.⁶⁶ Ilyen követelmények például a nyilvántartási (naplózási) kötelezettség; a kockázatkezelési rendszer létrehozása, bevezetése és fenntartása; a műszaki dokumentáció; vagy a folyamatos és hatékony emberi felügyelet lehetővé tétele. Deklarálja továbbá, hogy a nagy kockázatú AI-rendszereket oly módon szükséges megtervezni és fejleszteni, hogy azokat egyrészt a használatuk alatt a szükséges hatáskörrel és megfelelő képzettséggel rendelkező személyek hatékonyan felügyelhessék,⁶⁷ – ezzel megelőzve annak kockázatát, hogy a rendszer „önálló életet éljen” – másrészt az azt alkalmazó személyek tisztában legyenek azzal, miképp működik a rendszer. Az e kategóriába tartozó rendszereket használati utasítással kell ellátni annak érdekében, hogy megkönnyítsék a bírák tanulási folyamatát és lerövidítsék annak időtartamát.⁶⁸ Ez a rendelkezés párhuzamot mutat a UNESCO Iránymutatásainak felhasználási feltételeivel. A szolgáltatót mindemellett megfelelőségi nyilatkozat-készítési kötelezettség is terheli. E nyilatkozatot kivétel nélkül minden, általa fejlesztett, nagy kockázatú AI-rendszer tekintetében el kell készítenie, illetve azt az illetékes nemzeti hatóság részére elérhetővé kell tennie.⁶⁹ A nyilatkozatnak tartalmaznia kell, hogy a rendszer megfelel az imént említett III. fejezetben foglalt követelményeknek.⁷⁰ A megfelelőségi nyilatkozat kiállításával a szolgáltató felelősséget vállal az említett követelmények végrehajtásáért.⁷¹ A nagy kockázatú AI-rendszerek nem megfelelő forgalomba hozataláért vagy üzembe helyezéséért tehát helyénvaló a rendszer tervezőjének vagy fejlesztőjének (a szolgáltatónak) felelősségre vonása, függetlenül attól, hogy az természetes vagy jogi személy-e.⁷²

Az AI-rendszerek alkalmazói alatt e rendelet értelmében olyan személyeket, ügynökséget, hatóságot vagy egyéb szervet értünk, aki/amely a felügyelete alá tartozó rendszert igénybe veszi. Ez magától értetődően kizárólag a bírák ítélkezéssel összefüggő, munkakörükbe tartozó tevékenységével kapcsolatban értelmezendő, és nem terjed ki az otthoni, személyes tevékenységre.⁷³ Az alapvető

⁶⁴ AI rendelet preambulum (64).

⁶⁵ AI rendelet preambulum (123)

⁶⁶ AI rendelet 3. cikk 20. pont.

⁶⁷ AI rendelet 14. cikk (1) bekezdés.

⁶⁸ AI rendelet preambulum (72)

⁶⁹ AI rendelet 47. cikk (1) bekezdés.

⁷⁰ AI rendelet 47. cikk (2) bekezdés.

⁷¹ AI rendelet 47. cikk (4) bekezdés.

⁷² AI rendelet preambulum (79)

⁷³ AI rendelet 3. cikk 4. pont.

jogok megsértésének elkerülése végett a nagy kockázatú AI-rendszereket alkalmazó bíróságoknak úgynevezett „alapvető jogi hatásvizsgálatot” kell végezniük, mielőtt a rendszert elkezdénék használni.⁷⁴ A hatásvizsgálat során a bírák értékelik a rendszer alapvető jogokra gyakorolt hatásait. Az alkalmazónak – miután az AI-rendszer segítségével meghozott egy érdemi döntést – biztosítania kell minden olyan személy számára a tájékoztatáshoz való jogot a rendszer eljárásban betöltött szerepéről, akire az adott döntés rendelkezést tartalmaz.⁷⁵ Az alkalmazóknak a szolgáltató által biztosított használati utasítások mentén folyamatosan nyomon kell követniük a rendszer működését, és adott esetben késedelem nélkül értesíteniük kell a szolgáltatót, ha úgy ítélik meg, hogy a rendszer utasításoknak megfelelő használata kockázatot jelent az érintett személyek alapvető jogaira nézve, ezzel együtt átmenetileg fel kell függeszteniük a rendszer további használatát.⁷⁶ Amennyiben a nagy kockázatú AI-rendszerek alkalmazói hatóságok, egyéb uniós intézmények vagy szervek, – jelen esetben tehát nem bírák, hanem bíróságok – akik megállapítják, hogy az általuk használni tervezett rendszer nem szerepel az e célból létrehozott uniós adatbázisban, a rendszer igénybevétele számukra szigorúan tilos, és erről tájékoztatniuk kell mind a szolgáltatót, mind pedig az adott bíróságon tevékenykedő személyeket.⁷⁷

Az AI rendelet kapcsán végezetül szót ejtenék az úgynevezett „érzelemfelismerő rendszerekről”. Ezek olyan AI-rendszerek, amelyek képesek az emberek érzelmeinek vagy szándékainak felismerésére, e személyek biometrikus adatai alapján. Itt olyan érzésekre kell gondolni, mint például az öröm, a szomorúság, a düh vagy éppen a zavartság. Azonban nemcsak a mimikát elemzi, hanem a test többi részét is, ezáltal a testbeszédből is értékes információkhoz juthat. Sőt mi több, képes következtetéseket levonni hangok alapján is (beszéd gyorsasága, hangereje).⁷⁸ Egy tárgyalás során igénybe vehetők-e ezek az érzelemfelismerő rendszerek? A Rendelet 5. cikke értelmében tilos az efféle rendszerek forgalomba hozatala, üzembe helyezése és használata, azonban kizárólag a munkahelyek és az oktatási intézmények területén, ami azt jelenti, hogy a bíróságokon megengedett a használatuk.⁷⁹ Természetesen ennek is van egy korlátja, mégpedig az alkalmazókkal szemben fennálló tájékoztatási kötelezettség. Eszerint az érzelemfelismerő rendszer alkalmazóinak tájékoztatniuk szükséges a rendszer működéséről azokat a személyeket, akik vonatkozásában a rendszert alkalmazni rendelik – így tehát a tárgyalóteremben jelen lévőket, a peres felektől az ügyvéde(ke)n és az ügyészen át a tanúig, szakértőig.⁸⁰ Továbbá arról is, hogy a rendszer nagy kockázatúnak minősül – ugyanis az érzelemfelismerő rendszereket (amennyiben e rendelet értelmében nem tiltottak) nagy kockázatuként

⁷⁴ AI rendelet preambulum (96)

⁷⁵ AI rendelet 86. cikk (1) bekezdés.

⁷⁶ AI rendelet 26. cikk (5) bekezdés.

⁷⁷ AI rendelet 26. cikk (8) bekezdés.

⁷⁸ AI rendelet preambulum (18)

⁷⁹ AI rendelet 5. cikk (1) bekezdés f) pont.

⁸⁰ AI rendelet 50. cikk (3) bekezdés.

kell kezelni⁸¹ –, dióhéjban elmagyarázva a „nagy kockázat” relevanciáját (különösen e törvény rendelkezései szerint).⁸² Arról viszont nem tesz említést a Rendelet, hogy mi történik akkor, ha ezek a személyek a tájékoztatást követően tiltakoznak e rendszerek őket érintő használata ellen. Ez esetben egy ismételt alapjogsérelemi vizsgálat elvégzése indokolt, és a bíróság a rendszert kifejezett tiltakozás ellenére csak akkor veheti igénybe, ha a vizsgálat eredményeképp nem valósul meg alapjogsérelem.

VI.2. A mesterséges intelligenciáról, az emberi jogokról, a demokráciáról és a jogállamiságról szóló keretegyezmény

Az AI rendelet mellett a másik, hazánkra nézve leglényegesebb, a mesterséges intelligencia rendszereinek használatához kapcsolódó, kötelező erejű dokumentum az Európa Tanács nevéhez köthető új nemzetközi egyezmény, a *mesterséges intelligenciáról, az emberi jogokról, a demokráciáról és a jogállamiságról szóló keretegyezmény*. A megállapodás 2024 szeptemberében, az Európa Tanács tagállamai igazságügyi minisztereinek a litvániai Vilniusban megrendezett konferenciáján született meg, és amelyet az Európai Bizottság egyik alelnöke az Európai Unió nevében azonnal alá is írt.⁸³ 2026 májusában pedig a keretegyezmény ratifikációja is megtörtént az Unió részéről.⁸⁴ A dokumentum sok hasonlóságot mutat az AI rendelettel, ellenben itt elsősorban a demokrácia és a demokratikus eszközök, intézmények védelme, a jogállamiság, illetve az emberi jogi aspektusok vannak reflektorfényben. Legfőbb céljai közé tartozik, hogy az AI-eszközök fejlesztése és használata ne sértse a demokráciát, tiszteletben tartsa az emberi jogokat és megfeleljen a jogállamiság követelményének.

A téma szempontjából az egyezménynek a demokratikus folyamatok integritásáról és a jogállamiság tiszteletben tartásáról szóló 5. cikke bír kiemelkedő jelentőséggel. Az 5. cikk értelmében a Feleknek egyrészt biztosítaniuk kell azt, hogy az AI-rendszereket igénybe vevő egyes természetes személyek és szervezetek (így tehát a bíróságok is) ne használhassák ezeket a rendszereket a demokratikus intézmények és folyamatok függetlenségének és hatékonyságának aláásására, másrészt elő kell segíteniük azt, hogy az egyének szabadon gyakorolhassák véleménynyilvánítási szabadságukat az AI-eszközök alkalmazását illetően.⁸⁵

⁸¹ AI rendelet preambulum (54)

⁸² AI rendelet 26. cikk (11) bekezdés.

⁸³ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/hu/news/commission-signed-council-europe-framework-convention-artificial-intelligence-and-human-rights> (2026. 05. 20.)

⁸⁴ <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/-/european-union-ratifies-the-council-of-europe-framework-convention-on-artificial-intelligence> (2026. 05. 20.).

⁸⁵ 2024. évi vilniusi keretegyezmény a mesterséges intelligenciáról, az emberi jogokról, a demokráciáról és a jogállamiságról 5. cikk, CETS No. 225.

VII. Nemzetközi kitekintés

Az AI rendelet – és ezáltal az uniós szabályozás – elemzése után következzen pár példa a világ különböző szegleteiből, amelyek állami szinten vezették (volna) be a mesterséges intelligenciát az ítélkezés folyamatába, elsődlegesen a bíróságok és a bírák tehermentesítésének céljából. Az AI-bíróról alkotott nézetek nemcsak időről-időre, hanem országról-országra is eltérő képet mutatnak.⁸⁶ Az AI-rendszerek alkalmazása az igazságszolgáltatásban világszerte egyre elterjedtebb: Európától kezdve egyes közel-keleti államokon és Indián át egészen Kínáig nagy népszerűsége tett szert.

Kína, amelyet jelenleg a világ technológiai fejlődésének fellegráráként emlegetnek, a jogvitákat online módon rendező, úgynevezett „okos bíróságok” létrehozásával tűnik ki a mezőnyből. Az online bíróságok koncepciója ugyan kissé eltér az e tanulmányban vizsgált mesterséges intelligencia bírák általi alkalmazásától, mivel az érdemi döntéshozatalt nem érinti, az továbbra is emberi bírák kezében van, azonban mindössze pár mondat erejéig feltétlenül indokolt megemlíteni. A kínai hatóságok ezidáig három megapoliszban⁸⁷ hoztak létre internetes bíróságokat. Az okos bíróságok kényelmesebb alternatívát kínálnak a hagyományos peres eljárásokhoz képest, mivel lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy online regisztrálják ügyeiket, kézbesítsék a dokumentumokat, bemutassák a bizonyítékokat és rendezzék a vitákat anélkül, hogy személyesen meg kellene jelenniük.⁸⁸ Kína Legfelsőbb Népbíróságának „az AI igazságszolgáltatásban történő alkalmazásának szabályozásáról és megerősítéséről szóló Véleményei” számos kulcsfontosságú elvet fektetnek le a biztonság, az igazságosság és a méltányosság alapelveinek széles körű érvényesítése céljából. A Vélemények kifejezetten deklarálják, hogy az AI semmilyen esetben sem helyettesítheti az emberi ítélkezést, függetlenül a technológiai fejlődés szintjétől.⁸⁹ Ez a rendelkezés ennél fogva megtiltja az ország automatizált döntéshozatalra való (mindenkori) áttérését.

Az indiai Legfelsőbb Bíróság 2020-ban indította el a bírósági hatékonyság elősegítését szolgáló SUPACE programot, amely a releváns információhoz való hozzáférésben segíti a bírakat. Ez a gépi tanuláson alapuló rendszer számos funkciót kínál, például az ügyek áttekintésére és kérdések feltevésére szolgáló csevegőrobotot (*chatbot*), egy univerzális keresőfunkciót, valamint a különböző dokumentumok összefoglalásához szükséges jegyzetfüzetet.⁹⁰ Azonban fontos megemlíteni, hogy a SUPACE nem vállalja magára a bíró szerepét, jogszabályokat sem elemez – éppen ellenkezőleg, csupán egy intelligens asszisztensként van jelen. Célja mindössze annyi, hogy enyhítse a bírák adminisztratív terheit. Ezt elsősorban az ítélkezési gyakorlat vizsgálata és az információk relevancia szerint történő

⁸⁶ *Susskind*: i. m. 292. o.

⁸⁷ Hangzhouban, Guangzhouban és Pekingben.

⁸⁸ *Bell – Moses – Legg – Silove – Zalnierint*: i. m. 33. o.

⁸⁹ *Wang – Qu*: i. m. 316. o.

⁹⁰ *Bell – Moses – Legg – Silove – Zalnierint*: i. m. 33. o.

rendszerzése révén teszi.⁹¹

A közelmúltban egyes muszlim országok is feliratkoztak azon államok listájára, amelyek mesterséges intelligenciát használnak az igazságszolgáltatásban. Szaúd-Arábia 2022 elején vezette be az emberi beavatkozás nélkül működő „virtuális bíróságait”, amelyek a peres eljárások leegyszerűsítésében játszanak meghatározó szerepet. Egy szintén az arab-félszigeten elhelyezkedő állam, az Egyesült Arab Emírségek fél évvel ezt követően indított el egy kezdeményezést, amely AI-eszközök alkalmazásával igyekszik az ítélethozatal minőségének javítására és az ítélethozatali folyamat felgyorsítására.⁹²

Az Egyesült Királyság egy, a kínaihoz hasonló, teljes mértékben online bíróság létrehozásán dolgozott, amely bizonyos gyorsított eljárás alá tartozó bűncselekményeket kezelt volna, lehetővé téve a vádlottak számára a bűnösség beismerését, és előre meghatározott büntetést szabott volna ki – mindezt emberi bíró bevonása nélkül. Ennek eredményeképp az ügyek teljesen automatizált módon, bármiféle emberi felügyelet nélkül kerültek volna elbírálásra. A bíróság joghatósága elsősorban a kisebb bűncselekményekre összpontosult volna, olyanokra, amelyek nem járnak szabadságvesztéssel. A javaslat a 2017-es parlamenti választások után feledésbe merült, és azóta sem került újra napirendre.⁹³

Érdemes megfigyelni, hogy az igazságszolgáltatás terén mesterséges intelligenciát alkalmazó államok jellemzően Európán kívül találhatók. Ebből az a következtetés vonható le, hogy az európai országok (ezen belül is főként az Unió tagállamai) óvatosabban közelítik meg a technológiai innovációnak ezt a területét. Ennek elvi alapja az az általános elgondolás, miszerint az elhamarkodott és meggondolatlan döntések negatív hatásai sok esetben meghaladják a pozitív hatások mértékét, és végső soron hátrányos következményekkel járnak. Célravezetőbb helyett az AI-rendszereket alkalmazó országok figyelemmel követése, a hibáikból való tanulás és természetesen a bevált módszerek adaptálása.

VIII. Konklúzió

Az AI-eszközök igazságszolgáltatásban történő használatának felelősségi rendszerét a vizsgált uniós rendelet, illetve az egyes *soft law* dokumentumok kifejezetten hatékonyan megalapozzák. A szabályozás tehát jelenlegi formájában megközelíti, de nem éri el a kívánt szintet, ezért szükség van további, részletkérdéseket is érintő normák megalkotására, mind az AI-alapú rendszerek alkalmazásának

⁹¹ Pragma Nagpal – Vidhi Uppal – Harshita Gera – Manish K. Chauriya – Gaurav Chandel: Use Of AI Tools Like SUPACE In Indian Judiciary: Constitutional Safeguards For Due Process And Judicial Independence. International Journal of Engineering Development and Research 2026/14:1. sz. 99. o.

⁹² Bell – Moses – Legg – Silove – Zalnieriute: i. m. 33. o.

⁹³ Bell – Moses – Legg – Silove – Zalnieriute: i. m. 32. o.

megengedhetősége, mind az ezzel kapcsolatos felelősség körében.

Mivel a gépi algoritmus elszámoltathatósága egy igencsak földtől elrugaszkodott és megvalósíthatatlan elgondolás, a potenciálisan felelősségre vonható személyek köre a szolgáltatóból, a bíróság egészéből, illetve magából a bíróból áll. A szolgáltató (fejlesztő) felelősségét tekintve meggyőződésem, hogy amennyiben az feltűnteti, hogy az általa létrehozott rendszer hibázhat – mint ahogyan például a ChatGPT esetén megfigyelhető –, főszabály szerint nem szabadna őt felelősségre vonni. Innentől kezdve, amint ezt feltűntetik – akár a felhasználási útmutatóban, akár máshol, ez jelen esetben nem bír jelentőséggel –, a rendszer alkalmazója (felhasználója) saját felelősségére veszi igénybe azt. Az Európai Unió országaiban a bíróság felelőssé nyilvánítása abban az esetben merülhet fel, ha olyan rendszert alkalmaznak, amelyet egyébként nem lenne szabad, mert nem felel meg az előírt követelményeknek. A bírák részére történő, AI-eszközöket érintő részletes tájékoztatás, illetve az esetleges képzéseken való részvétel biztosításának hiánya szintén megalapozhatja a bíróság felelősségét. Az esetek túlnyomó többségében a bírák felelősségét állapítják meg, hiszen mégiscsak ők azok, akik a rendszert „asszisztensükként” alkalmazzák. Ahogyan az emberi asszisztensek esetleges hibájáért, mulasztásáért is az őket foglalkoztató személyek tartoznak helytállási kötelezettséggel, az ugyanilyen pozíciót betöltő gépi algoritmusok hasonló tévedéséért miért volna szükséges az eltérő megítélés?

A bírák munkáját segítő AI-rendszerek használatát teljes mértékben támogatom – ettől függetlenül kellő óvatossággal indokolt közelíteni feléjük, mert igen kockázatosak –, egészen addig, amíg nem veszik át teljes mértékben a bírák szerepét. Fontos megemlíteni, hogy az automatizált döntéshozatalt kizárólag a peres ügyek vonatkozásában ítélem el, a nemperes ügyeket illetően – mint például a cégeljárás– némi korlátozással elfogadhatónak tartom.

Richard Susskind úgy véli, kétségkívül lesznek még további hullámai a mesterséges intelligenciának.⁹⁴ Feltételezzük, hogy jóslata bekövetkezik, és e hullámok ugyanolyan nagy volumenű technológiai fejlődést hoznak magukkal, mint az első és második hullámok, akkor nemcsak a jogászai szakma, hanem bármely jelenleg létező foglalkozás veszélyben lehet.

⁹⁴ *Susskind*: i. m. 265. o.

Kiss Virág

joghallgató (KRE-AJK), a BISZK Nemzetközi Jogi Műhelyének tagja

A 2011. évi magyar uniós elnökség

I. Bevezetés

Szakedolgozatomban a 2011. január 1-től június 30-ig tartó első magyar EU-elnökség (továbbiakban: HU EU PRES) céljait, intézményi hátterét és eredményeit kívánja vizsgálni annak érdekében, hogy a 2024. júliustól decemberig esedékes, második HU EU PRES előtt láthassuk, hogy az első miben volt sikeres és miért.

Céлом annak a bemutatása, hogy melyek voltak a HU EU PRES 2011 – a 2011-es magyar EU-elnökség – prioritásai, célkitűzései és programtervei, milyen kérdésekkel és feladatokkal foglalkozott Magyarország, amely az Európai Unió intézményén belül, az Európai Unió Tanácsának soros elnökségi tisztségét először töltötte be csatlakozása óta. Hazánk a feladatot két másik országgal, Spanyolországgal és Belgiummal, spanyol-belga-magyar trojkában látta el. Legfőbb céljuk a szoros együttműködésre, programjaik sikeres összehangolására való törekvés volt, hogy eredményesen irányítsák az EU csúcsszervét.

Dolgozatomban kutatási kérdései abból állnak, hogy mik is voltak a programjaiknak (kiemelten a HU EU PRES 6 hónapjának) 18 hónapos időtartamban a közös politikai, stratégiai és operatív céljai, emellett pedig be szeretném vonni a térségpolitikai, biztonságpolitikai kezdeményezéseket, a globális és az euroatlanti orientáció kérdéskörét, vizsgálva az összefüggéseket.

Céлом Magyarország tekintetében, érdekérvényesítés szempontjából vizsgálni (jelmondatában is igazolva: „Erős Európa”, polgárok Európája célkitűzést) gazdaságpolitikai célkitűzéseket, vízgazdálkodási politikai célokat, és a romák élethelyzetének javítását. Kiemelten vizsgálom mindezek mellett az „Európa 2020” stratégiát, Duna-stratégiát, Roma-stratégiát és a „Hatos csomagot”.

Tekintettel az időbeli egybeesésre, céloom bemutatni a belpolitikai környezetet, a második Orbán-kormány hatásait és megítélését az EU-ban, röviden vizsgálva azt is, hogy a magyar jogalkotás egyes vitatott megítélésű eredményei – így elsősorban az Alaptörvény és az új médiatörvény – hogyan befolyásolta a HU EU PRES megvalósítását.

A kiváló eredmények mellett pedig röviden (pl. schengeni bővítés előbbre mozdítása, a horvát csatlakozás lezárása) meg szeretném jeleníteni a nehezítő váratlan fordulatokat is (pl. Arab tavasz, a Keleti Partnerség-csúcs elmaradása stb.) és az elnökséget megelőző évek bel- és külpolitikai fontos módosító reformeseményeit is (pl. Lisszaboni szerződés, belföldi kormányváltás stb.) az eurózóna

válságát, a fukusimai katasztrófát és az Észak-Afrikában történő események hatásait erre az időszakra.

Szakdolgozatomban a 2011. előtti és utáni évek releváns szakcikkeit, szakirodalmait kívánom feldolgozni, kifejezetten előtérbe helyezve az Európai Unió oldalain talált információkat és a legfontosabb magyarországi és külföldi tudományos irodalmakat. Végezetül pedig vizsgálni szeretném és röviden ismertetni a következő, történelmében második magyar uniós elnökség terveit a 2024-es évre, és összegezni a bennem felmerült kérdéseket interjú formájában Zalai Csabával, volt Európa-politikáért felelős helyettes államtitkárral.

Különböző aspektusokban tervezek kérdéseket feltenni, kiegészülve azokkal a lehetséges gondolatokkal, amelyek az interjú során felmerülhetnek. Elsősorban azt, hogy hogyan értékeli az elnökségből fakadó kihívást, mennyire volt nehéz a felkészülés során a politikum által megfogalmazott prioritásokat szakpolitikává transzformálni. Melyik stratégia megvalósítása járt a legtöbb kihívással? (Európa 2020, Hatos csomag, Roma- vagy Duna stratégia?) Mi volt a legnagyobb győzelme, és ha volt, az esetleges kudarca a HU EU PRES 2011-nek? Voltak-e olyan rendkívüli események, amelyek döntő módon meghatározták a HU EU PRES 2011 agendájának végrehajtását? Milyen prioritásokat terveznek a HU EU PRES 2024 számára, és várakozásaik szerint mi lehet valójában elérhető siker?

A kapott válaszokat be szeretném építeni a szakdolgozatomba, hogy a konklúzió levonásában helyet kapjon egy olyan szakember véleménye, aki munkájával sikerhez segítette a 2011-es HU EU PRES-t és a 2024-es elnökség előkészítésében is részt vesz.

II. Az Európai Unió Tanácsa (összetétele, működése, feladatai)

Az Európai Unió Tanácsa (továbbiakban Tanács vagy Miniszterek Tanácsa) angol nevén *Council of the European Union*, székhelyül szolgál Luxembourg és Brüsszel, de inkább az utóbbiban folyik leginkább az érdemi munka, az előbbiben az év három hónapjában (áprilisban, júniusban és októberben) tartja meg az üléseit.¹ Miután megalakult 1958-ban, idővel az Európai Unió intézményi struktúráján belül elnyerte az egyik legfontosabb jogalkotó szerv címet. Kezdetekben az Európai Parlamenttel összefogva, együttdöntési jogalkotásban, napjainkra pedig rendes jogalkotási eljárás keretében tölti be ezt a feladatkört. Emellett tárgyalásokat folytat, ellátja a költségvetéssel kapcsolatos feladatokat és akceptálja az uniós jogszabályokat.²

A Tanács feladatkörei közé tartoznak az EU-s szakpolitikák koordinálására irányuló kötelezettségek, legyen szó foglalkoztatáspolitikáról, gazdaságpolitikáról stb., különböző nemzetközi

¹ *Orszóvits* András (szerk.): EU-jog. HVG-Orac, Budapest 2021. 82. o.

² *Papp* Mónika - *Várnay* Ernő: Az Európai Unió joga. Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2016. 98-99. o.

szervezetekkel vagy államokkal megállapodások megkötése, és ami az egyik legfontosabb, a tagállamok érdekeinek az érvényesítése. Az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájának alakítása és nem utolsósorban az EU költségvetésének az elfogadása.

Összetételét tekintve, a Tanács szabad kezet ad a tagországok nemzeti kormányainak, hogy – és az adott napirendi szakpolitikai pontokhoz igazítva – egy-egy szakavatott minisztert delegáljanak, akik képviselni fogják a nemzeti érdekeiket.³ Segíti munkájukat az EU Tanácsának Titkársága, mivel támogatja az elnökséget ellátó államokat a határozatok végrehajtásának és az Unió valamennyi tevékenységének felügyelete révén.⁴

Mínezek mellett pedig, az Állandó Képviselők Bizottságának (továbbiakban: COREPER) jelenléte is döntő fontosságú, mivel a két részből álló bizottság, szinte valamennyi tanácsi határozat tervezetét felülvizsgálja és jóváhagyja.⁵ A COREPER munkáját viszont közel 250 különböző nemzeti köztisztviselői munkacsoport készíti elő, amelyekben a nemzeti közszolgálati szakemberek találkoznak, tárgyalnak és tervezeteket készítenek, valamint elvégzik a szükséges előkészítő munkát.⁶ Vezetési szempontból pedig, félévente rotáló soros elnökségi rendszere van, amelyről a következő fejezetben lesz hosszabban szó.

A Tanácsot 10 formáció alkotja, amelyeknek összetétele és mechanizmusa a tagállamok képviselőinek saját érdekképviseletére épül, és annak a minél sikeresebb kiszolgálásáért működik. Az Európai Unióról szóló Szerződésben is megtalálható Általános Ügyek Tanácsa és a Külügyek Tanácsa, Gazdasági és Pénzügyek Tanácsa, Bel- és Igazságügyi Tanács, Közlekedési, Hírközlési és Energiapolitikai Ügyek Tanácsa, Foglalkoztatáspolitikai, Szociálpolitikai és Fogyasztóvédelmi Ügyek Tanácsa, Mezőgazdasági és Halászati Tanács, Oktatás, az Ifjúság és a Kultúra Ügyeivel foglalkozó Tanács.⁷

II. 1. Lisszaboni reformszerződés eredményei

Az Európai Unió történelmének szempontjából meghatározó aspektus, hogy megalakulása óta

³ *Összefoglalás*: i. m. 82.o.

⁴ Horák, Rajko *Knež*: Law of the European Union. VSU Publishing House <http://www.intlawvsu.ru/wp-content/uploads/2016/10/eulaw.pdf> (2024. 04. 07.) 175. o.

⁵ Horák, Knež: i. m. 178.o.

⁶ Emmanuel Ugirashebutja, John Eudes Rubangisa, Tom Ottervanger, Armin Cuyvers: East African Community Law. https://www.jstor.org/stable/pdf/10.1163/j.ctt1w76vj2.8.pdf?refreqid=fastly-default%3Ae869c03594de39e8cc8e5bc40bfab662&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&origin=&initiator=search-results&acceptTC=1 (2024. 04. 05)

⁷ Stelbaczký Tibor - Zalai Csaba: Az elnökség szerepe a Tanács munkájának irányításában. In: Magyar EU-elnökség 2011 (szerk. Horváth Zoltán - Ódor Bálint). Országgyűlés Hivatala, Budapest 2010. 41. o.

számos szerződésnek megfogalmazásán és e szerződések módosításán estek túl azon szakemberek, akik letették a voksukat a kontinens békéje és az európai országok közötti integráció mellett. Ilyen és ehhez hasonló meghatározó esemény volt a Lisszaboni szerződés létrejötte és hatályba lépése, melyet 2007-ben Lisszabon városában írtak alá, és 2009-ben lépett hatályba.

A HU EU PRES szempontjából elengedhetetlen kiemelni azt a két aspektust, amelyek által az uniós döntéshozatalban az elnökségnek jelentős strukturális változásokat és új körülményeket hoztak létre. Az első - magának a Lisszaboni szerződésnek három különböző - már meglévő - szerződésből álló módosítása volt, az Európai Unióról szóló szerződés, az Európai Közösséget létrehozó szerződés, és az Európai Atomenergia-közösséget létrehozó szerződés editálása és korrigálása által. A szerződés új szövegezését a tagországok állam- és kormányfői hagyták jóvá, Magyarország vonatkozásában Gyurcsány Ferenc akkori miniszterelnök, és az akkoriban köztársasági elnöki posztot betöltő Sólyom László.⁸

A különböző cikkekben foglalt rendelkezések számos helyen módosultak, én az Európai Unió Tanácsának és a soros elnökségi intézmény reformjainak eredményeit fogom bemutatni, amelyek által a döntéshozatal hatékonysága erősödött, átláthatóbbá vált a működése, és koherensebbé. Elsősorban érdemes megemlíteni azt a tényállást, hogy mindaddig, amíg az Európai Tanács saját állandó elnöki pozícióval lett felruházva, ahogy a szerződés is fogalmaz a Tanács működésével kapcsolatban: „*A Tanács különböző formációinak elnökségét, a Külgyelek Tanácsának kivételével, a Tanácsban részt vevő tagállami képviselők látják el az Európai Unió működéséről szóló szerződés 201b. cikkében meghatározott feltételeknek megfelelően, egy egyenjogúságon alapuló rotációs rendszer szerint.*”⁹

Emellett a Miniszterek Tanácsának felépítésében és mechanizmusában is számos módosítás történt. Legfontosabb módosítások közé tartoztak az úgynevezett „kettős többség” elvének bevezetése, miszerint a döntéshozatalban a tagországok több mint fele (55%) és az EU népességének többsége (65%) volt a minimum számarány.¹⁰ Kötelezővé vált mindazonáltal témánk kulcsponája, a „Trió elnökség”, amely rotációs rendszerben kiválasztott három tagállam egy 18 hónapos időtartamra, közös, egyeztetett elnökségi programmal, az EU közös érdekeinek és prioritásainak betartása és fejlesztése érdekében.

⁸ Lisszaboni Szerződés. Az Európai Unió Hivatalos Lapja: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TEXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2007.306.01.0001.01.HUN&toc=OJ%3AC%3A2007%3A306%3ATOC (2024. 04. 05)

⁹ Lisszaboni szerződés 9c. cikk (9) bekezdés

¹⁰ Council of the European Union: Handbook of the presidency of the Council of the European Union, 38.o. <https://ecer.minbuza.nl/documents/20142/1066448/Presidencyhandbook+en.pdf/ca923b28-8553-33cd-1d97-f7b1e854356e?t=1545240508252> (2024. 04. 10)

Végül, de nem utolsósorban, a tanácsi formációkban is változás lépett életbe, külön létrejött az Általános Ügyek Tanácsa és a Külügyi Tanács, összesen tehát már tíz tanácsi formáció működik. Az elkülönült Külügyi Tanács élére pedig létrehozott a szerződés egy „Külügyi és biztonságpolitikai főképviselő” címet viselő tisztséget, mely a koherens EU-n kívüli nemzetközi egység megteremtéséért felel, és egyben egy másik intézmény, a Bizottság alelnöki posztját is viseli. Jelenleg Josep Borrell Fontelles tölti be a főképviselői tisztséget, amelyet 2019-ben nyert el 5 éves időtartamra.

Tehát, a szerződés kinyilvánított célja, az EU belső intézményi mechanizmusának fejlesztése mellett, a hatékonyság megerősítése, nemzetközi fellépési erejének növelése volt, hogy az új keretrendszerben sikeresebben tudjon megfelelni a kihívásoknak.

II. 2. A soros elnökség intézménye

Az Európai Unió Tanácsának alapvető és központi elemévé vált a soros elnökség intézménye, amelyet ahogyan már az előző fejezetekben olvashatták, a Lisszaboni szerződés egészített ki trió elnökséggé. E rendszer arra ad lehetőséget az EU tagállamaiban hatalmon lévő kormányoknak, hogy az egyik legfontosabb döntéshozatali testületének, a Tanácsnak az állandó elnökkel nem rendelkező kialakult állapotát kamatoztathassák a saját hozzáadott kormányzásukkal, amelyet az Európai Tanács fogadott el a 2009/881/EU határozatban.¹¹

Rotációs rendszer jellemzi a soros elnökséget, mely azt takarja, hogy hat hónaponként előre meghatározott egymás után következő sorrendben, az EU-n belüli földrajzi egyensúly és különbözőség tekintetében, és előírt 18 hónapos időintervallumban váltják egymást az elnöki székekben a tagországokat vezető kormányok.¹² Az elnökségi triókat szoros együttműködés jellemzi, és lehetőséget ad az elnöklő államoknak, hogy ne csupán közvetetten, hanem közvetlenül tudják érvényesíteni a nemzeti érdekeiket és az EU kapcsán kialakított prioritásaikat.

1988-ban a Miniszterek Tanácsa megbízást adott arra, hogy minden elnökség tegyen javaslatot egy alaposabb munkatervre a hat hónapos hivatali idejére. 1993-ban ez a módszer bekerült a Tanács belső eljárási szabályzatába.¹³

A féléves időszakokban az adott tagország minden szinten vezeti az üléseket, A Lisszaboni szerződés által létrehozott rendszer, 2009 óta arra kötelezi az egymást követő tagországokat, hogy a

¹¹ *Összefoglalás*: i. m. 87. o.

¹² Uo.

¹³ Mareike Kleine: The Council Presidency as an adjudicator. https://www.jstor.org/stable/pdf/10.7591/j.ctt32b5zm.13.pdf?refreqid=fastlydefault%3Aaddf679816db13257d674f786b03a2f5d&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&origin=&initiator=search-results&acceptTC=1 (2024. 04. 06)

rájuk kiosztott hat hónapos időintervallum alatt, az ő munkacsoportjaik által elkezdett projekteket ne függessze fel a soron következő tagország, hanem folytonosság és a kontinuitás jegyében vállalja magára a közös, uniós érdekekért. Fel kell készülniük az elnökségeiket átható kihívások és feladatok elvégzésére.

Biztosítaniuk szükséges mindezek mellett az Unió munkájának folytonosságának menetét. Minden trió tagja rövid és hosszú távú célokat és lényeges kérdéseket, területi prioritásokat (például gazdasági, környezetvédelmi stb.) jelöl ki, kitüntetett figyelemmel az uniós jog primátusára, amelyeket egy 18 hónapot felölelő közös programban készítenek el és tárnak az uniós polgárok felé. Az elnökségek minden év január 1-jén és július 1-jén cserélnek vezető tagállamot.¹⁴

A soros elnökség képviseli az EU egészét a nemzetközi szinten és a Tanács szerveinek üléseit előkészíti, vezeti. A további legfontosabb feladatai a Tanács jogalkotási munkájának előmozdításáért való felelősség, az Unió programjának folytonosságának fenntartása a 18 hónapos időintervallumokban, a jogalkotási folyamatok, jogszabályok elfogadása, és a sikeres tagországok közötti együttműködés elősegítése.¹⁵ Nemzeti értékek és érdekek kimutatása mellett a soros elnökségi pozíció megköveteli az ügyekben a semleges közvetítő szerepet.

A soros elnök elnököl a már felsorolt tanácsi formációk (a Külügyek Tanácsa kivételével) és a Tanács előkészítő szerveinek üléseinek élén, amelyek közé tartoznak az állandó bizottságok is, mint például az Állandó Képviselők Bizottsága (COREPER), valamint a nagyon speciális témákkal foglalkozó munkacsoportok és bizottságok.¹⁶

Politikai szempontból is jelentős ezen intézmény, mivel az EU elnökségét betöltő tagállam nagyobb jelenléttel rendelkezik a globális szinten, és különösen a kisebb tagállamok kapnak lehetőséget arra, hogy a „nagyok” közé kerüljenek, és nyomot hagyjanak eredményeikkel az európai és nemzetközi politikában.¹⁷ Ez azért fontos Magyarország szempontjából, mivel kisebb EU-s országgént számára is az egyik, ha nem a legfontosabb lehetőséget adja meg politikai és gazdasági aspektusokból is programterveinek megvalósítását, a Tanács soros elnöki székében.

¹⁴ Professor Klaus-Dieter Borchardt: The ABC of European Union law. https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_2_kurumlar/the_abc_of_the_european_union_law.pdf (2024. 04. 07.) 55. o.

¹⁵ Horváth Zoltán: Az elnökség az Unió döntéshozatalában. In: Magyar EU-elnökség 2011 (szerk. Horváth Zoltán - Ódor Bálint). Országgyűlés Hivatala, Budapest 2010. 13. o.

¹⁶ The presidency of the Council of the EU. Európai Tanács és az Európai Unió Tanácsának hivatalos oldala. <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/presidency-council-eu/> (2024. 04. 07.)

¹⁷ Borchardt: i. m. 57. o.

II. 3. A 2010-2011 EU Trojka (spanyol, belga, magyar trió) programja

Az elnökségek egy, a 2004-ben kötött megállapodás értelmében „trióként”, szorosabban a koherencia érdekében együttműködnek. A három nemzet elnökségei egymás tapasztalatait és szakembereik tudását felhasználva segítik egymást a 18 hónapig tartó közös elnökölésben. Szorosan együttműködve kezelik kötelezettségeiket, különösen a hathavonta esedékes időszakokon túlmutató, hosszútávú uniós ügyeket. Mindezt azért teszik, hogy az egymást követő féléves elnökségek között a lehető legnagyobb következetesség és folytonosság legyen. A 2010-2011-es évben a rotációs rendszerben Spanyolországé, Belgiumé és Magyarországé lett a lehetőség, hogy elnökségi trióként kialakítsanak és közös erőfeszítéssel elérjék a céljaikat a 18 hónapig tartó időintervallumban.¹⁸

Közös programjukban meghatároztak főbb prioritásokat, amelyek mindegyikük elnökségét át fogják hatni. Az „Európa 2020” stratégia kidolgozása, európai szomszédságpolitika végrehajtása a Keleti Partnerség tekintetében, bővítési politikát illetően Horvátországgal való tárgyalások lezárása, stockholmi program végrehajtás, közös agrárpolitika tervezése, stabilitás fokozása, kohézió és versenyképesség fokozása és társadalmi kirekesztés elleni fellépés.¹⁹

Abba a különleges helyzetbe került Spanyolország, hogy 1989, 1995 és 2002 után negyedik elnökségét 2009. december 1-jei Lisszaboni reformszerződés után töltötte. Az újításait először érezte éles helyzetben, mivel akkor került elnökségre és a szerződésben foglaltak interpretációját kellett végrehajtania. 2010 januárjában meg is kezdte a soros elnökségi pozícióját a Tanács élén, nem is beszélve azokról a nehezítő körülményekről, mint 2008-as gazdasági válság eredményei által atmoszféráról és az eurózóna kritikus akkori helyzetéből adódó kihívásokról sem.

A 2010. júliusáig hivatalban lévő spanyol elnökség prioritásai közé tartoztak, (az „Innováló Európa” mottója és jelszava alatt,) elsősorban a Lisszaboni szerződés teljes körű alkalmazásának beindítása, az „EU 2020” stratégia megkezdése, egy erősebb, uniós gazdasági kormányzás mechanizmusának kialakítása, elősegítve a gazdasági fellendülést Európában, csúcstalálkozók megszervezése, a nemi erőszak elleni küzdelem és a polgárok jogalkotási kezdeményezésnek a végrehajtása.²⁰ Fontos emellett kiemelni, hogy abban a félévben kezdte meg működését az Európai Külügyi Szolgálat, élén Miguel Ángel Moratinos-szal.²¹

¹⁸ *Gazdag* Ferenc: A magyar EU-elnökségi várakozásokról. *Nemzet és Biztonság* 2010/4. sz. 4. o.

¹⁹ *Varró* Alexandra: Féldőnél a magyar EU-elnökség. *Nemzet és Biztonság* 2011/3. sz. 58. o.

²⁰ *Ignacio Molina*: The 2010 Spanish EU Presidency Trying to innovate Europe in troubled times https://www.sieps.se/en/publications/2010/the-2010-spanish-presidency-trying-to-innovate-europe-in-troubled-times-201010p/Sieps_2010_10p.pdf (2024. 04. 01.) 7. o.

²¹ *Molina*: i. m. 38. o.

Érdemes megemlíteni a HU EU PRES szempontjából is érdekes Stockholm programot is, amely az EU-s tagországok szakpolitikai, kifejezetten a bel-és igazságügyi területen leírja a 2010-2014-es időszakra a kooperáció és sikeres együttműködés kereteit és súlypontjait.²² Emellett a védelmi politika, tehát a szabadság, a jogérvényesítés, a biztonság szempontjából a spanyol elnökségnek el kell fogadnia a fentebb említett programnak a cselekvési tervét, „amellyel kidolgozza az Unió e kérdéssel kapcsolatos politikai prioritásait, az alkalmazási intézkedéseket és a végrehajtás nyomon követésének eszközeit”.²³

Belgium követte soron Spanyolországot 2010. július 1-december 31. közötti időintervallumban. Kitűnik Belgium a trióban, mivel az európai gazdasági és politikai integráció harcosa már a kezdetek óta, és helyet ad ország a különböző uniós intézmények székházainak is. Elsősorban Belgium is célkitűzései és feladati közé emelte a világválság által megnövekedett társadalmi egyenlőtlenségek, a munkanélküliség problémájára megoldást kereső agendát. Elindította a környezetvédelmi alapokon és globális klímaváltozás kríziséen kialakult problémák uniós, nemzetközi szinten való kommunikációját.

A 2011-es HU EU PRES programját a következő fejezetekben mutatom be, részletesen kifejtve a célkitűzéseket és prioritásait.

III. „Erős Európa” - A 2011-es magyar uniós elnökség (január 1.-június 30.)

Miután véget ért a spanyol és belga elnökség, Magyarország megkezdte történelme első soros elnökségét a Tanács élén, mottója pedig az „Erős Európa” lett. Európa uniós érdekeit és a polgárok közelebb hozását tűzte ki céljául, az intézményekhez és magához az EU-hoz.

Az „Erős Európa” mottó, az erős közös politikákat foglalta magában. A HU EU PRES alatt volt az első alkalom az EU-ban, amikor 2011 februárjában az állam- és kormányfők szintjén egy, a Magyarország számára különösen fontos ágazati kérdés, az energetika került megtárgyalásra. Az elfogadott következtetések határozott politikai iránymutatást adnak az európai energiapolitika jövőbeli alakításához, hangsúlyozva a belső piac kiterjesztésének fontosságát, mind a közösségi jogszabályok megfelelő és időben történő átültetése, mind a hiányzó infrastruktúra fejlesztése tekintetében. Ezen eredmények alapján az Energiaügyi Tanács konkrét következtetéseket fogalmazott meg a 2020-ig szóló energiastratégiára és az infrastrukturális célokra vonatkozóan.²⁴

²² Stockholm Programme. Európai Bizottság hivatalos honlapja. https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/stockholm-programme_en (2024. 04. 04.)

²³ Molína: i. m. 62. o.

²⁴ Győri Enikő, Györkös Péter, Margitay-Becht Beáta, Müller Adrien, Robák Ferenc: A magyar EU-elnökség tapasztalatai In: Magyarország első évtizede az Európai Unióban 2004-2014. (szerk. Marján Attila) Nemzeti Közszerzőgálati Egyetem. Budapest 2014. <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/>

Egy másik példa (és talán negatívként értékelendő eredmény) az elnökség munkájából a HU EU PRES másik céljának bemutatására irányul a részemről, miszerint az elnökség előrelépést kívánt elérni Románia és Bulgária schengeni övezethez való csatlakozásával kapcsolatban. Ennek eredményeképpen a Tanács 2011. júniusi nyilatkozatában megfogalmazta, hogy a két ország megfelelően felkészült a schengeni vívmányok teljes körű alkalmazására, hatalmas eredmény volt, mivel a határkorlátozások megszüntetéséhez szükséges tanácsi szavazáshoz szükséges valamennyi előfeltételt teljesítette.²⁵ Viszont az elnökség ideje alatt erre nem került lehetőség, nem született megállapodás és a két ország egészen 2024. márciusáig nem vált schengeni taggá.

Az elnökségi feladatokat, a HU EU PRES stábját az addig is uniós kérdésekkel foglalkozók, diplomaták, szakértők és hivatalnokok alkották és végezték el, szám szerint 670 főt foglalt magába.²⁶

Ebben a fejezetben bővebben kívánom Magyarországnak első éveinek eredményeit bemutatni a csatlakozása óta az EU-ban, a HU EU PRES célkitűzéseinek, prioritásainak bemutatását venném előtérbe a bővítési politika elnökség általi sikereivel együtt.

III. 1. Magyarország EU-tagságának első évei és a második Orbán-kormány

Magyarország a kommunizmus alól való felszabadulása után, a rendszerváltás megkezdését követően eljutott 1999-ben, egy sikeres népszavazás után odáig, hogy a NATO tagországgá vált. A nyugat felé való orientációs törekvések ennél a pontnál nem álltak meg, mivel hosszú évek csatlakozási tárgyalásai után 2004-ben, 9 másik európai országgal az Európai Unió tagjává vált Magyarország. Csatlakozása után egy új kormányzati koordinációs rendszert volt szükséges kiépítenie, mivel meg kellett teremteni az EU-val való közös feltételeket a hazai és uniós kormányzási struktúrákban.²⁷ Viszont nem volt olyan felhőtlen Magyarország és az Európai Unió kapcsolata, mint azt gondolták volna. A 2004-es csatlakozás óta az Európai Bizottság 509 kötelezettségi eljárást indított hazánkkal szemben, melyeknek többsége az irányelvek késői átültetése miatt jöttek létre.²⁸

Az első Gyurcsány-kormány 2004-2006 között vezette Magyarországot, 2006 és 2009 között pedig a második Gyurcsány-kormány és bukása után a Bajnai-kormány végezte a végrehajtás fejeinek

handle/20.500.12944/8570/Teljes%20sz%c3%b6veg%21?sequence=2&isAllowed=y (2024.02.16) 174. o.

²⁵ Győri - Györkös - Margitay-Becht - Müller - Robák: i. m. 175. o.

²⁶ Wintermantel Péter: Elnökségi háttérfeladatok. In: Magyar EU-elnökség 2011. (szerk. Horváth Zoltán – Ódor Bálint). Országgyűlés Hivatala, Budapest 2011. 84. o.

²⁷ Arató Krisztina: Korkép a tagállamok uniós politikáiról. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2018. 12. o.

²⁸ Gazdag Ferenc: Három évtized magyar külpolitikája (1989-2018). Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2021. 236. o.

feladatait. A második Orbán-kormány 2010-ben nyert a választásokon és kétharmados többséggel egy erős strukturált kormányt tudott alakítani a Parlamentben. Nagyon fontos volt az európai integráció keretében a magyar külpolitika akkori alakítása, amely a térségpolitikát, a közép- és dél-európai térség államaival folytatott kapcsolatokat, az euroatlanti orientációt, valamint a globális nyitást jelentette.²⁹

A kormány 2010-ben a fogadta el a médiatörvényt, amely kimondta a magyarországi médiarendszereket érintő összefüggő változtatásokat. Jogállamiság-vitákat váltott ki az uniós intézményekben a törvény, de 2011-ben változás nem született ez ügyben. A médiatörvény általi konfliktusok és uniós légkör kapcsán kérdezték Orbán Viktor akkori miniszterelnököt, aki így fogalmazott: *„Sokkeal rosszabbra számítottam. Hálás vagyok, hogy a képviselők végre úgy döntöttek, hogy mérsékelten fejezik ki a véleményüket. Magyarországnak meg kell barátkoznia ezzel a ténnyel, hogy olyan, a Nyugat számára teljesen ismeretlen helyzetben vagyunk - ilyen talán csak a 60-as években történt Franciaországban De Gaulle alatt -, hogy egy politikai családnak kétharmados többsége van. Mivel ez egy jobboldali többség, a baloldalnak gyanús, hogy visszaélünk-e a többséggel vagy sem. A mai ülés meggyőződött arról, hogy ez a következő félévben is így lesz. De folytatnunk kell az elnökségi feladatokat, és mi úgy érezzük, hogy megfeleltünk a feladatnak.”*³⁰

Magyarország ezeken felül tagja volt a Visegrádi Együttműködésnek, amelyben Lengyelországgal, Csehországgal és Szlovákiával közösen „*kormányközi együttműködést folytatnak a V4-en belül és az Európai Unióval kapcsolatos politikájukat, ahol lehet, összehangolják.*”³¹

III. 2. Az elnökség programja, célkitűzései

Már 2009-ben is nyílt kommunikáció zajlott az első HU EU PRES megkezdése előtt, például az Országgyűlés Európai ügyek Bizottsága és a Külügyminisztérium közös konferenciáján (amely a 2011-es magyar EU-elnökségről szól) felszólalt az Európai Bizottság akkori főtitkárhelyettese, így fogalmazott: *„a sikeres elnökséghez a prioritásokat közelről kell vizsgálnunk és korlátoznunk számukat annak érdekében, hogy célkitűzéseink világosak legyenek. A konszenzus teremtő képesség elengedhetetlen ahhoz, hogy elnökölni tudjunk a tanácsüléseket és az elnökség nem arról szól, hogy egy tagállam prioritásait kövessük. A sikerhez az kell, hogy az Európai Unió végső célja tartsuk szem előtt.”*³²

A HU EU PRES küldöttségének a célja, elsősorban a 2004-es csatlakozása után először

²⁹ Arató: i. m. 15. o.

³⁰ Viktor Orbán on the Hungarian Presidency. Európai Parlament hivatalos oldala. <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20110110STO11395/viktor-orban-on-the-hungarian-presidency> (2024. 03. 31)

³¹ Arató: i. m. 12. o.

³² Az Országgyűlés Európai Ügyek Bizottsága: Felkészülés a 2011-es magyar EU elnökségre. Országgyűlés Hivatala, Budapest 2009. 24. o.

az uniós intézmények és a többi tagország előtt való bemutatkozás volt, vezetői szerepekben. Politikai napirendjüket olyan témakörök felé csoportosították, ahol a négy fő témakört jegyezték fel, egy erősebb Európa megalkotása, emellett egy polgárbarát Európa létrehozása, az EU bővítési és szomszédság politikájának fellendítése és a növekedés, foglalkoztatás fellendítése az európai szociális modell megőrzése érdekében.

A polgárbarát Európa célja az európai országok uniós polgárainak, a magyar állampolgárokkal egyenértékben a közelebb hozása volt és ismertetik a kibővítése az uniós intézményekről. Az emberek mindennapjainak is részévé kellett válnia az Uniónak, foglalkoznia kellett nem csak a közvetett, hanem a közvetlenül az egyéneket érintő kérdésekkel is egyaránt. A közösségi értékek és a gazdasági növekedés iránti elköteleződés kialakítása szintén fontos feladat volt a gazdasági válságot követő években. Innen jöttek a HU EU PRES jelszavak is, mint a „Polgárbarát Európa” és „Erősebb Európa”.

Elsősorban a stratégia keretet alkotta a növekedés, munkahelyteremtés és a társadalmi befogadás célkitűzés. Kulcsfeladattá tették az összehangolt és szorosabb együttműködés értelmében a világválság utáni gazdasági konszolidáció kialakítását. Az Európa 2020 program és a Roma stratégia alfejezetekben ezekről mélyebben szó fog esni. Az alapokra való építés és a jövő megvédésére irányuló hatékony, közös politikák kialakítása is elengedhetetlen egy erős Európa irányába. Az operatív program részét alkották a romaintegráció, Duna-régió stratégia, a bővítés kérdésköre, a versenyképesség fő területei.³³

Az elnökségek azokon kívül, hogy ellátják munkacsoportok élén, tanácsi formációk vezetésével a feladataikat, az országuk kulturális, történelmi aspektusait meg tudja mutatni a többi tagállam előtt.³⁴ Emellett, hogy a helyszínekről is szó essen, a HU EU PRES eseményeit, a kifejezetten ekkorra felújított gödöllői Királyi Kastélyban rendeztek az elnökség alatt. A helyszín bemutatta a magyar történelmi, kulturális örökséget, a tanácskozásoknak gyönyörű volt a meghívottak örömére.³⁵

III. 3. A HU EU PRES bővítési politikájának alanyai és sikerei

Az Európai Unió Tanácsának a szerepe fontos a bővítési politikában, mivel az Általános Ügyek Tanácsa formációjában meghatározza és felügyeli az uniós bővítési folyamatot és a csatlakozási tárgyalásokat. A bővítési politikával kapcsolatos kérdéseket illetően a Tanács általában az összes uniós tagállam közötti egyhangú megállapodással jár el.

³³ Az Európai Unió Tanácsának Magyar Elnökségének programfüzete (2011)

³⁴ Szalóki Katalin-Palkovits Valér: Kitekintés a spanyol-belga-magyar trió elnökségre. In: Elnökségi munka az Európai Unióban. (szerk. Rónay Miklós – Szőrényi András). Gondolat Kiadó, Budapest 2010. 237. o.

³⁵ Robák Ferenc: A magyar EU-elnökség szervezésének autonómiája. Európai Tükör 2011/7. szám 24. o.

Kezdetben a spanyol, belga, magyar trió elnökség közösen elkészített programjában is helyet kapott a koherens, összefüggő külső kapcsolatok érdekében való fellépés a nemzetközi szinten. Az integráció számos aspektusa érdekében a program nem csupán stratégia keretében összetartozó és hosszútávú célkitűzésekre tért ki, hanem az operatív programrészlet szempontjából a fő területeit is felvázolta, a frissen alakult Európai Külügyi Szolgálat beütemezése, az EU katonai, védelmi szegmenseinek fejlesztése mellett, ezen alfejezet pedig az Európai Unió bővítési politikájának fellendítésére és folytatására érdekében tett lépésekre és sikerekre tér ki.³⁶

A HU EU PRES kiemelten kezelte a bővítés gyorsítását, sikeresen dolgozott ezért a külkapcsolati munkacsoportok élén. Az EU bővítési politikája a 2007-es Románia és Bulgária csatlakozása óta nem mutatott kellő előrehaladást és lelkesedést a további csatlakozási tárgyalások elindítására, de a HU EU PRES véleménye szerint egy valóban erős és polgárbarát Unió érdekében elengedhetetlen a folytatás. Szignifikáns tovább haladó tárgyalások hiányában, paradoxon állapot alakult ki, mivel az Európai Unió legfontosabb szakpolitikái közé tartozik a bővítési politika, viszont az uniós európai értékeknek, normáknak a kiterjesztése más európai országokra sokszor falakba ütközik már a folyamatok elkezdése előtt.

Horvátország 2003-ban kezdeményezte az Európai Unióhoz való csatlakozást. A HU EU PRES egyik elsődleges célkitűzése az volt, hogy legkésőbb 2011 június végéig lezárják a Horvátországgal folytatott csatlakozási tárgyalásokat, miután az akkor még nyitott hét fejezetet megtárgyalták. Magas szintű, olykor miniszterelnöki szintű felszólalások révén rendszeresen felhívtuk a Bizottság és a tagállamok figyelmét arra, hogy a tárgyalások lelassulása veszélyeztetheti az egész bővítési folyamat hitelességét. Az Európai Tanács 2011. június 24-i politikai támogatását követően a magyar elnökség végül június 30-án tartotta meg a miniszteri szintű tárgyalási fordulót, tehát az elnökség utolsó napján sikerült.³⁷ Horvátország csatlakozott az EU tagállamai közé.

A sikerek mellett, voltak kevésbé eredményes próbálkozások is. Elsősorban Törökországgal, mivel az EU és közte 2005 óta kezdődtek és folytak csatlakozási tárgyalások, de nem vezettek sikerre, a sok feszültség és a jogállamisági kritériumok miatt. Emellett pedig Izland esetét is figyelembe véve, 2009-ben jelentkezett tagjelölt országnak, azonban a tárgyalásokat 2013-ban az ország saját kérelmére felfüggesztették.

A Nyugat-Balkán területén elhelyezkedő országok tekintetében a magyar diplomácia kitartó erőfeszítéseit a Nyugat-Balkán Fórumon jutalmazták meg, amelyet az EU külügyi és biztonságpolitikai

³⁶ *Gazdag* Ferenc: Mérlegen a 2011-es magyar EU-elnökség. Nemzet és Biztonság 2011/10. 74. o.

³⁷ *Várkonyi* Márta: Bővítési politika. In: Magyarország első évtizede az Európai Unióban 2004-2014. (szerk. Marján Attila) Nemzeti Közszerzői Egyetem. Budapest 2014. 400. o.

főképviselője vezetett, és amelyen a tagállamok és a régió külügyminiszterei vettek részt. Bár konkrét megállapodások nem születtek, az összejövétel megmutatta, hogy minden félnek szüksége van arra, hogy a Nyugat-Balkán továbbra is a figyelem középpontjában maradjon.³⁸ A 2006-ban megújított bővítési konszenzussal összhangban további előrelépésre került sor a nyugat-balkáni országok kapcsán, mivel az EU perspektívája tekintetében segíti kívánja a regionális együttműködést és a társulási megállapodások végrehajtását a jövőben.³⁹ A csatlakozási tárgyalásokat pozitívan értékelte az elnökség Montenegró és a Szerbia tagjelölti státusának megadásáról szóló döntés jövőbeli pozitív értékelése kapcsán és Horvátország csatlakozása a nyugat-balkáni országok integrációs törekvéseire is hatással lehet majd a jövőben.⁴⁰

IV. Stratégiai eredmények

Az európai szemeszter bevezetése 2011. januárjában alapjaiban változtatta meg az EU költségvetési és gazdaságpolitikai koordinálásának módját, hiszen az európai uniós szintű koordináció most már a tagállami szintű döntések meghozatala előtt is megtörténik.⁴¹ Az európai szemesztert a HU EU PRES időben végrehajtotta, és sikeresen teljesítette nehéz hozzá kapcsolódó feladatait. A válságra adott mindenre kiterjedő válaszuk közül az egyik legfontosabb eleme ezen európai szemeszter elfogadása vált.

Ez egy nagyszerű eszköz a különböző gazdasági ellenőrzési folyamatoknak, strukturális és költségvetési szempontból egyaránt, legfőképpen egyetlen ciklusba történő összefogására. Átláthatóbbá tette a makrogazdasági, költségvetési feltételeket, valamint a tagállamok versenyképességi kötelezettségvállalásait is, emellett pedig erősítette a gazdasági koordináció előzetes, megelőző komponensét.

Az Európa 2020 program egy reformprogram, azaz más néven „az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája”. Az Európa 2020 stratégia öt fő területen határoz meg konkrét, számszerűsíthető célokat, amelyeket Európának 2020-ig teljesítenie kell, és segíti a tagállamokat abban, hogy ezeket a célokat nemzeti célokká alakítsák át. Így a válságkezelés mellett a foglalkoztatás, a kutatás

³⁸ *Várkonyi*: i. m. 402. o.

³⁹ *Horváth Zoltán - Ódor Bálint*: 1. melléklet - A spanyol, belga és magyar elnökség 18 hónapra szóló programja. In: *Magyar EU-elnökség 2011.* (szerk. Horváth Zoltán – Ódor Bálint). Országgyűlés Hivatala, Budapest 2011. 280. o.

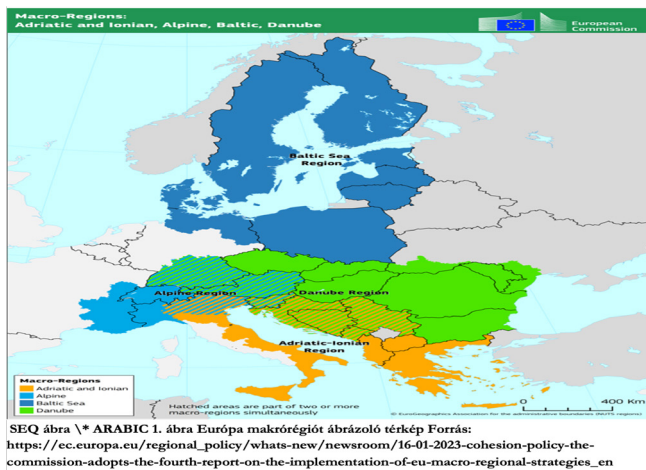
⁴⁰ *Győri Enikő*: Válság közben, elnökség után - budapesti pillantás Európa közeljövőjére. *Külgügyi Szemle.* 2011/4. sz. 11. o.

⁴¹ Az euróövezeti csúcstalálkozó 2011. október 26-i ülésén elfogadott nyilatkozata. Az euróövezeti csúcstalálkozók eljárási szabályzata (2013) Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxembourg https://www.consilium.europa.eu/media/20364/qc3013400huc_web.pdf (2026.07.17) 13. o.

és innováció, az energia és az éghajlatváltozás, az oktatás, valamint a szegénység elleni küzdelem területei adtak átfogóbb keretet a magyar elnökségnek, csakúgy, mint a ciklus többi elnökségének.⁴²

Az elnökség elsődleges feladatának számított a gazdasági együttműködésről szóló jogalkotási csomagról (Hatos csomagról) szóló tárgyalások vezetése, az intézmények közötti koordináció és lehetőség szerint, annak első olvasatban történő elfogadása. A „Hatos csomag” hat jogalkotási javaslata javítaná a Stabilitási és Növekedési Paktumot megelőző, korrekciós rendelkezéseit és összehangolná a tagállamok költségvetési kereteit, egy új eljárás létrehozásával a makrogazdasági egyensúlyhiány kezelése érdekében. A cél az volt, hogy a tagállamokat arra ösztönözzék, hogy költségvetési politikájukat felelős, átlátható és fenntartható módon kezeljék, valamint a makrogazdasági egyensúlytalanságokat elég korán felfedezzék ahhoz, hogy a versenyképességet gyengítő folyamatokat kezelni lehessen. Az elnökség széles körű munkájának köszönhetően a tagállamok a 2011. március 15-i ülésen meg tudtak állapodni a csomagról.⁴³

IV. 1. Duna-stratégia

A Duna Európa második leghosszabb folyója a Volga után, tíz országon halad keresztül és a Duna Régió maga az EU területének 1/5-ödét teszi ki, nem is beszélve az elhelyezkedésének geostratégiai szempontjairól, mivel a Nyugat-Balkáni térség, a Fekete-tengeri régió, Dél-Kaukázus és Közép-Ázsia

⁴² *Gazdag*: Három évtized... 230. o.

⁴³ Six Months in the Service of a Stronger Europe. Overview of the Hungarian Presidency of the Council of the European Union January – June 2011. https://2010-2014.kormany.hu/download/f/d5/50000/HUPRES_EREDMENYEK_EN.pdf#!DocumentBrowse 6. o.

országai számára az EU „kapujaként” funkcionál.⁴⁴

Ez egy nem kifejezetten új területe volt az Európai Unión belüli területi prioritásoknak, mivel 2009-ben már létező régió stratégiája volt a Balti-tengerhez kapcsolódó országoknak.⁴⁵ A HU EU PRES egyik legfontosabb célkitűzése a nem EU tagállamok, de a Duna folyó makrorégiójához kapcsolódó országok is becsatlakozhassanak a felkínált stratégiába, az európai növekedés és versenyképesség érdekében.

Nem titkolt célja volt Magyarországnak a nyugat-balkáni országokkal (a bővítési politika prioritizálása mellett) jó kapcsolat kiépítése, a regionális együttműködés kialakítása érdekében.

A Duna-régió fejlesztése és versenyképességének előmozdítása érdekében a stratégia „több területre terjed ki, többek között az infrastrukturális fejlesztésekre, az ökológiai szempontokra, a Duna hajózhatóságára, az energiatermelésre, a kis- és középvállalatok támogatására”⁴⁶ és a benne található országok együttműködésének erősítése végett.

Társadalmi és kulturális szemszögből is kiemelt témája volt a HU EU PRES-nek e stratégia, mivel rengeteg projekt készült és érdekes, oktatói jellegű események valósultak meg. „A Duna és a dunai városok köré szerveződtek továbbá fotó- és formatervezői kiállítások, irodalmi estek, és ugyancsak júniusban nyílt meg a bécsi magyar intézetben a Duna Design kiállítás.”⁴⁷

A Duna régió stratégiája közben felszínre törtek az egységes gazdasági belső piacon rejlő, a szabad mozgás jogát hátráltató tényezők orvoslására irányuló cselekvéseknek az igénye. Nem volt könnyű feladatnak mondható ennek a stratégiának végrehajtása sem a 2008-as világválság által évek után is érzékelhető gazdasági nehézségek miatt, de a HU EU PRES napjainkig tartó egyik legnagyobb sikertörténetévé vált.

Célja ennek a makró stratégiának a tagországok határain belül elvégzendő feladatokon túlmutató kihívások leküzdésével a válság utáni gazdasági növekedés érdekében, a munkahelyek teremtésének fontossága mellett a régió Duna-folyó környéki területeinek fejlesztése volt.⁴⁸

Nagy siker volt tehát, amikor az EU-s tagállamok jóváhagyták 2011. júniusában az Európai Unió Duna Régió Stratégia létrehozását, amelynek keretében a nyolc EU tagország és 6

⁴⁴ Az Európai Unió Duna régió stratégia (EUSDR) (2021) <https://online.fliphtml5.com/qhkv/sgsi/#p=6> 12-13. o.

⁴⁵ Győri Enikő: Magyar szemeszter Európában. Európai Tükör 2011/7. sz. 14. o.

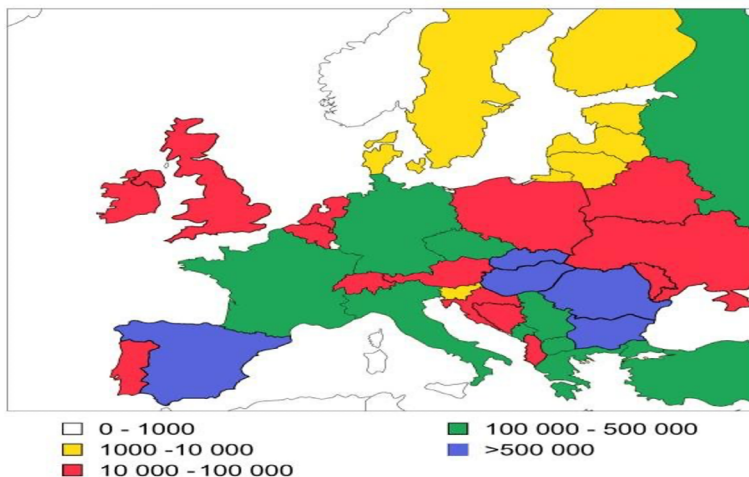
⁴⁶ Gazdag: Mérlegen a 2011-es... 77. o.

⁴⁷ Győri: Magyar szemeszter... 77. o.

⁴⁸ Győri: Magyar szemeszter... 103. o.

Unión kívüli ország fejezte ki együttműködési szándékát⁴⁹. Mindez a HU EU PRES magas szintű politikai támogatásának és munkájának volt köszönhető. A trió elnökség mellett, a Duna stratégia megvalósításáért számos szakember dolgozott, a nemzeti és területi koordinátorok, a Magas Szintű Csoport foglalkozott.⁵⁰

IV. 2. Roma stratégia

SEQ ábra *ARABIC 2. ábra EU-s országok roma népessége 2011-ben Forrás: [https://ec.europa.eu/regional_policy/what-view/newsroom/16-01-2023-cobesien-policy-the-commission-adopts-the-fourth-report-on-the-implementation-of-eu-macro-regional-](https://ec.europa.eu/regional_policy/what-view/newsroom/16-01-2023-cobesien-policy-the-commission-adopts-the-fourth-report-on-the-implementation-of-eu-macro-regional)

Az Európai Unió teljessége, ezáltal kifejezetten az intézményi kereteken belül működő Európai Unió Tanácsnak is prioritása a szerződésben is felsorolt közös alapelvek, alapjogok, amelyek az összes uniós polgárt megilletik. Fontos kiemelni a kisebbségekhez tartozó személyek jogait, mivel ebben az alfejezetben az EU tagállamaiban élő romák helyzetének javítása érdekében alkotott Roma stratégia magyar elnökségi kezdeményezéséről lesz szó.

Elsősorban 2007. és 2008-as években elindult egy dialógus az EU-n belül a roma népesség befogadásával kapcsolatban, gazdasági és egyben szociális aspektusokat figyelembe véve. Sikerenek beszámítható egy 2008-ban Brüsszel városában és később 2010-ben Cordóban megszervezett európai roma csúcstalálkozókon való kommunikáció folytatása a problémás területekkel kapcsolatban.

⁴⁹ Az Európai Unió Duna régió stratégia (EUSDR) (2021) <https://online.fliphtml5.com/qhkv/sgsi/#p=6> 4.o.

⁵⁰ Az Európai Unió Duna régió stratégia (EUSDR) 19-20. o.

A HU EU PRES-nek fontos agenda pontjává vált a romaintegrációs politikának a beemelése a munkacsoportjaik munkája közé, (részben a Magyarországon magas számban élő romák miatt, de az összes uniós tagország cigányság alkotta társadalmi rétegeire nézve is kiemelten), és felhívni a figyelmet, kötelezettséget vállalni az elnökség adta lehetőségek tárházából kifolyólag, a társadalmi kirekesztés, a hátrányos megkülönböztetés és az egyenlőtlenség felszámolása érdekében, amelyek a cigányságot érintik hosszú idő óta.⁵¹ Egyértelmű iránymutatást és célirányos megközelítést kínál a szakértők által megfogalmazott Roma stratégia, amelyben deklarálják, hogy a tagországoknak a roma kérdés elsősorban csak nemzeti alapon elvégezhető feladatnak kell lennie.

A párbeszéd fontosságának uniós szinten való elismerése elengedhetetlen a jövő érdekében történő változások előidézése szempontjából. Mindezeknek a finanszírozása, egy erős struktúra kiépítésének érdekében, együttműködve jöhet létre egyedül. Munkahelyek teremtése, iskolákban való intézkedések a gyermekek egészséges fejlődése érdekében, célzó beavatkozások a szegregált településeket lakó emberek érdekében.

A romákat érintő, sokszor alapvető egzisztenciális krízisek, a tagországok egész társadalmát foglalkoztató, megoldandó problémáknak kell lenniük. A HU EU PRES prioritásként kezelte a szegénység, a lakhatás, az oktatás, az egészségügyi és foglalkoztatási aspektusok hangsúlyozottan, összetett megvalósítási programok elkészítésével. Állást foglaltak ezek mellett a romákat érintő válsághelyzetek orvoslására, és az Európai Unió figyelmének felhívását. Nem kihagyva a roma nők és gyermekek számára családsegítő, foglalkoztatás fejlesztő és egészségügyi megerősítő intézkedéseket támogatását, amelyet egy erős családpolitika lévén lehetséges elérni. A Roma- stratégia megvalósítását elősegítette az is, hogy beillesztették az Európa 2020 stratégiába, a finanszírozható célok között szerepelt a foglalkoztatás arányának emelése és a szegénység érdemi visszaszorítása.⁵²

V. Globális kihívások hatása az elnökségre

A 2008-as hatalmas gazdasági válság ráta meg a világot, így az Európai Unió tagországait is. Az euróövezetet kiváltképp érintette a válság, és az utóhatásaival küzdött az EU 2011-ben is, amikor elkezdődött a HU EU PRES. Ahogy Gazdag Ferenc is fogalmaz: „*Nemcsak a külkapcsolati munkacsoportok vezetését oldotta meg a magyar fél, hanem válsághelyzetekben hatékonyan biztosította az EU külső képviseletét Fehéroroszországban, Iránban és Líbiában.*”⁵³ A pénzügyi és gazdasági válság 2008-as térnyerése, egy az

⁵¹ A romák integrációját célzó nemzeti stratégiák keretrendszere 2020-ig. Az Európai Unió Hivatalos Lapja <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:258:0006:0009:HU:PDF> (2024. 03. 30.)

⁵² Vasali Zoltán: A magyar uniós elnökség szakpolitikai hatékonysága. Polgári Szemle 2011/4. sz. 58. o.

⁵³ Gazdag: Mérlegen a 2011-es... 79-80. o.

USA-ban összeomló bankszektorral elindított folyamatokkal gyűrűzött be Európába, a recesszióval együtt, amelyre az EU-nak a válasza. egy Európai Gazdasági Helyreállítási Terv volt.⁵⁴

Az Európai Központi Bank és a létrehozott Európai Stabilitási Mechanizmus a válság esetében nagy mennyiségű pénzügyi támogatása lehetővé a gazdaság újonnan való beindítását. A pénzügyi világválság leküzdésének érdekében az Unió az általuk kidolgozott stratégia határozott törekvései a költségvetési konszolidáció - biztosítása mellett, a nehéz helyzetben lévő tagországok támogatására, valamint az euróövezet irányításának megerősítésére irányult.⁵⁵

A HU EU PRES-nek, a kezdetektől fogva nagyon fontos volt az EU bővítési tárgyalásainak megerősítése mellett a Keleti Partnerség (amely az uniós Európai Szomszédságpolitikának egyik ága) mellett való kiállásuk. Ahogy Csejtei István is fogalmaz a tanulmányában:” A Keleti Partnerség két fő célja közül az első a politikai és a társadalmi-gazdasági reformok elősegítése a partnerországokban az EU-hoz történő közelítésük érdekében, de a teljes jogú tagság perspektívájának kilátásba helyezése nélkül. A második fő célkitűzés az, hogy a Keleti Partnerség támogassa a hat kelet európai partnerállam egymás közti együttműködését is, elsősorban két, egymástól földrajzilag viszonylag távol eső, hármas csoportjukon belül (Ukrajna, a Moldovai Köztársaság és Fehér-Oroszország alkotja a keleti csoportot, Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán pedig a kaukázusi csoportot), de a két különböző, hármas csoport között is.”⁵⁶

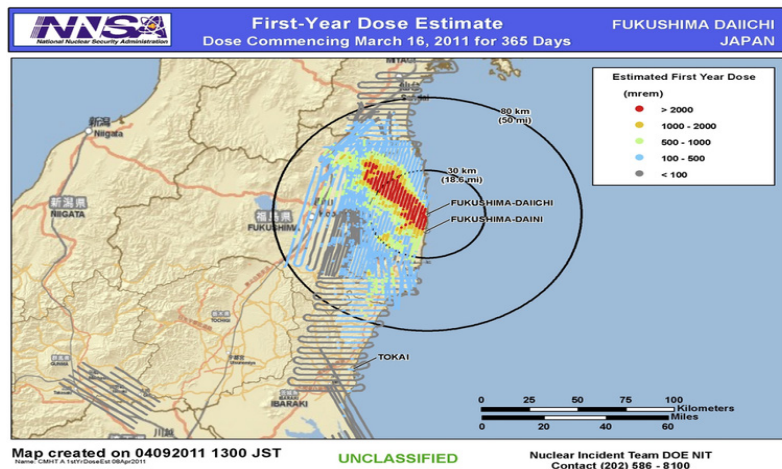
A HU EU PRES a másodszorra megrendezendő Keleti partnerség-csúcstalálkozót Gödöllő városában tervezte megtartani 2011. májusában. A G8/G20 találkozó és az OECD 50. évforduló miniszteri ülése is abban az időszakban volt esedékes, így a rotációs rendszerben a soron következő elnökséggel, Lengyelországgal megegyezett a magyar elnökség az eredményesség érdekében az időbeli csúsztatásra.

⁵⁴ Győri Enikő: Válságból válságba, avagy mit tanult az Európai Unió a gazdasági krízisek kezelése terén. Európai Tükör 2021/3. sz. 104. o.

⁵⁵ Az euróövezeti csúcstalálkozó 2011. október 26-i ülésén elfogadott nyilatkozata. Az euróövezeti csúcstalálkozók eljárási szabályzata (2013) Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxembourg https://www.consilium.europa.eu/media/20364/qc3013400huc_web.pdf 13. o.

⁵⁶ Csejtei István: Keleti Partnerség: a magyar uniós elnökség egyik prioritása. Külügyi Szemle 2010/1. sz. 18. o.

V. 1. Fukusimai atomkatasztrófa

Talán senki sem gondolta volna 2011. március 4-én a IX. Japán-EU Budapesten megrendezett Szimpózium⁵⁷ után, hogy az ott megbeszélte kapcsolatok fejlesztését és együttműködését, egy hét eltelte után, rögtön a következő szintre fogják emelni, hiszen Japán Fukushima nevű városában egy a Csernobilhez hasonlóan nagyon súlyos, nukleáris baleset történt. 2011. március 11-én egy intenzív és mélyreható földrengés rázta meg fukusimai atomerőmű körüli partvidéket és egy cunami lesújtott az atomreaktorra, amely sajnálatos módon számos ponton kritikusan megsérült a part menti kiépítése miatti, közvetlen veszélyeztettsége miatt.⁵⁸

A térségben a katasztrófát elszenvedett polgárok kitelepítései, megbetegedései és halálzásai mellett nemcsak a helyi szervek tevékenykedtek a legsikeresebb válságkezelési folyamatok érdekében, hanem a magyar elnökség is privilegizálta az ottani uniós polgárok védelme iránti érdeklődését, szakértők tudásának bevetését és „nukleáris kérdésekkel foglalkozó munkacsoport” összeállítását.⁵⁹

Emellett pedig, újra előtérbe került az Európai Unió tagállamai előtt az atomenergia felhasználással kapcsolatos, és napvilágra jöttek magához az energiapolitikához kötődő különböző álláspontok összehasonlító pontjainak megvitatására irányuló törekvések. A nyílt vita lehetőségét

⁵⁷ Magyarországi Japán Nagykövetség hírei <https://www.hu.emb-japan.go.jp/hun/previous-topics.htm#2011> (2023. 12. 30.)

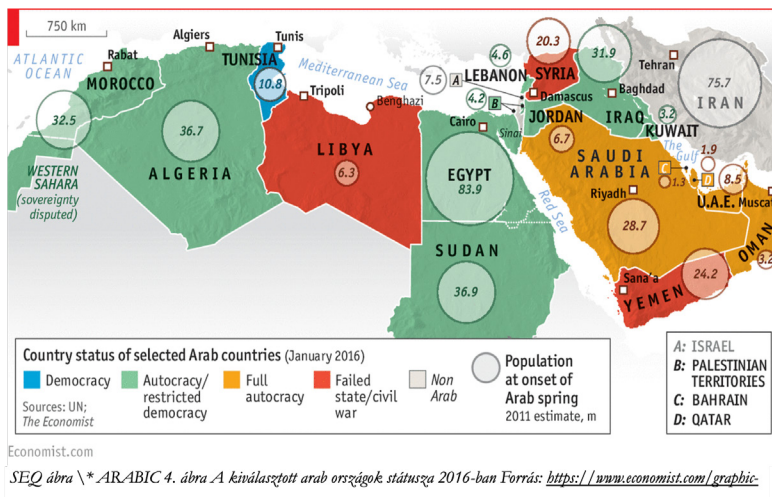
⁵⁸ Britannica (2024) Japan earthquake and tsunami of 2011. <https://www.britannica.com/event/Japan-earthquake-and-tsunami-of-2011> (2024. 02. 17)

⁵⁹ Győri - Györkös - Margitay-Becht - Müller - Robák: i. m. 178. o.

megteremtette a magyar elnökség, és 10 nappal a nukleáris atomkatasztrófa után, március 21-én rendkívüli energetikai miniszteri tanácsulást hívott össze és vezetésével megállapodtak a tagállamokban elhelyezkedő atomerőművek stressztesztjeinek⁽⁶⁾ elvégzéséről, hogy ilyen nagyságú katasztrófa soha többé ne fordulhasson elő, sem Európában, sem Európán kívül.⁽⁶⁾

Összegezve tehát, 2011. március 11-én, a 9,0 erősségű földrengés, amely megrázta Japán Sanriku partjait, több cunamit kiváltva, azon felül, hogy számos atomerőművet tönkretett (a legsúlyosabban a Fukushima Daiícsi létesítményt) végtelenül megrázó volt az akkori nemzetközi közvéleménynek. Emellett ebben a nukleáris vészhelyzetben, a földrengés és a szökőár által, 2011. november 9-én a Japán Nemzeti Rendőrségi Ügynökség becslése szerint a halálos áldozatainak száma 15 836 volt, és 3664 személyt tartottak eltűntként.⁶²

V. 2. Az arab tavasz

⁶⁰ Stressz teszt: Célzott biztonsági felülvizsgálat fukusimai súlyos atomerőművi baleset eddig felismert tanulságainak fényében pl.: biztonsági tartályok újraértékelése, szélsőséges helyzetekre adott válaszok vizsgálata (lásd: „Közlemény a paksi atomerőmű „stressz teszt”-jének tartalmi követelményéről)

⁶¹ *Gazdag*: Mérlegen a 2011-es... 76-77.o.

⁴² Andrew G. Robertson and Andrew Pengilly: Fukushima Nuclear Incident: The Challenges of Risk Communication. *Asia Pacific Journal of Public Health*, July 2012, Vol. 24, No. 4 (July 2012). https://www.jstor.org/stable/pdf/26724068.pdf?refreqid=fastly-default%3Ade03d624b4777af3fb980c2b35ce093&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&origin=&initiator=search-results&acceptTC=1 689. o.

Sokan hasonlítják az „arab tavasz-t” az 1968-as csehszlovákiai prágai tavasz történelmi eseményfordulatokhoz. Az észak-afrikai és az egyes közel-keleti országokban történt események szintén kihívásként és váratlanul érték az Uniót, viszont nagy ráhatással voltak az Európai Unión belüli külpolitikára, a globális nyitásra, a szomszédságpolitikára és a biztonságpolitikára (azon belül is a menekültügy és a migráció kapcsán). Az emberi jogok és demokrácia, a nép akaratának jogállami kereteken belüli érvényesülése, mindig is feszültségekkel teli helyzeteket okozott számos közel keleti országban, például Bahreinben, Szíriában, Jemenben, vagy az észak-afrikai térség esetében pedig Egyiptom, Líbia és Tunézia országaiban történtek szintén hasonló események.

A Lisszaboni szerződésben már említett újítások közé tartozott, hogy a Külügyi Szolgálat („*Lady Ashton*”, azaz Baroness Catherine Ashton az Európai Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjének vezetésével 2009 és 2014 között⁶³) átvette az elnökség feladatkörébe tartozó külpolitika meghatározását és gyakorlati tevékenységeinek vezetői szerepét, viszont, ami nem változott, hogy szoros együttműködésben jártak el.

Erre kiváló példa, hogy a magyar nagykövetség, Martonyi János magyar külügyminiszter vezetésével Teheránban, Havannában és legfőképpen Líbia fővárosában, Tripoliban képviselték (majdnem egyedüli európaiként) az Európai Uniót.⁶⁴ Emellett pedig, 2011-es arab tavaszi tüntetések a nagy recesszió idején zajlottak, így a térségben korlátozott vagy csökkenő tendenciát mutattak a közvetlen külföldi befektetések, emelkedtek az élelmiszerárak, magas munkanélküliségi ráta alakult ki (különösen a fiatalok körében).⁶⁵

A polgárháborús körülmények között respektus övezte a magyar nagykövetséget, egyrészt a globális emberi jogok kiállása melletti küzdelmük és az országjelentések elkészítése végett.⁶⁶ Az ENSZ Biztonsági Tanácsa megszavazta 2011. március 17-én a Líbia feletti repüléstilalmi övezet bevezetését és „minden szükséges intézkedést” megtett a magyar uniós elnökséggel beleértve a polgári lakosság védelme érdekében.⁶⁷ Marton Béla magyar nagykövet hidegvérének és talpraesettségének köszönhető, hogy 2011 május 18-án a líbiai magyarországi nagykövetség kiszabadított, Tripoli városában hosszú

⁶³ Michael Ray: Catherine Ashton. Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Catherine-Ashton-Baroness-Ashton-of-Upholland> (2024. 04. 10)

⁶⁴ Ladányi Éva - N. Rózsá Erzsébet: Magyarország és az „arab tavasz” https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2012_01_Magyarország_ees_az_arab_.pdf

⁶⁵ Valentine Moghadam: What Was the Arab Spring? The Promises and Perils of Globalization. University of California Press. https://www.jstor.org/stable/pdf/jj.7794627.6.pdf?refreqid=fastly-default%3A3069239289799fe87eefe9e54d2a3539&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&origin=&initiator=search-results&acceptTC=1 (2024.04.10) 27. o.

⁶⁶ Győri – Györkös - Margitay-Becht – Müller - Robák: i. m. 91. o.

⁶⁷ Africa and Middle East Unrest Fast Facts. CNN. <https://edition.cnn.com/2013/07/27/world/2011-africa-and-middle-east-unrest-fast-facts/index.html> (2023. 01. 27)

idő óta fogolyként tartott négy külföldi állampolgárságú (brit, spanyol, és két amerikai) újságíró, akik biztonságban hazautazhattak.⁶⁸

A Lampedusa-szigeti krízishelyzeten keresztül, Olaszország irányába több, mint tízezer ember menekült el a térségben zajló fegyveres összeütközések miatt kialakult háborús viszonyok elől.⁶⁹

VI. Összegzés

Összegezve kutatásom végén kijelenthetem, hogy egy sikeres elnökséget tudhatott maga után Magyarország 2011-ben. A több éves felkészülés után összefogva vették az eléjük érkező akadályokat, és a nemzeti érdekeiket is érvényesíteni tudták az Tanács élén.

Fontosnak tartom az összegzést a 2011 HU EU PRES végezetével az uniós intézmények akkori vezetőinek a szavaival kezdeni, hogy miként vélekedtek Magyarország első elnökségének munkájáról.⁷⁰ Jerzy Buzek, az Európai Parlament akkori elnöke így fogalmazott: „A Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően a soros elnökségek új szerepét Magyarország szorgalmasan vállalta. Becsületes és rátermett közvetítőnek bizonyult... Magyarország elismerést érdemel a konszenzus kialakításában játszott szerepéért, és azért, hogy segített az EU-nak az államadósságválságból való kilábalásban.”

Az Európai Tanács elnöke, Herman Von Rompuy szintén pozitív szemlélettel fogalmazta meg gondolatait: „Magyarország vezetésével olyan fontos döntéseknek lehettünk tanúi, mint a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni platform létrehozására vonatkozó következtetések, vagy a 2011-2020-as évtizedre vonatkozó új uniós energiapolitikai prioritások meghatározása.”

Nem utolsósorban érdemesnek tartom kiemelni az Európai Bizottság elnökének szavait, aki az egész prioritás programot így értékelte: „Miközben az Uniót nagyon nehéz körülmények között kellett helytállnia, Magyarország megfelelt a kihívásoknak, és igen hozzáértő elnökséget végzett a Tanács élén... A Tanács elnöksége alatt az Európai Unió megvalósította az első európai szemeszttert, lezárta a tárgyalásokat Horvátországgal, támogatta az arab tavasz demokratikus mozgalmait, új európai stratégiát fogadott el a romákkal kapcsolatban, és elindította a Duna-stratégiát. Ez jó eredmény.”

A 2024-es második magyar uniós elnökség prioritásai és fókuszpontjai szintén a 2011-ben felvázoltakhoz hasonlóan négy témakörre oszthatók. Legfőbb pont a versenyképesség erősítése az

⁶⁸ *Győri – Györkös – Margitay-Becht – Müller – Robák*: i. m. 91. o.

⁶⁹ Lampedusai krízishelyzet: mi legyen az észak-afrikai migránsokkal? Európai Parlament hivatalos oldala. <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/agenda/briefing/2011-04-04/1/lampedusai-krizishelyzet-mi-legyen-az-eszak-afrikai-migransokkal> (2023. 12. 25)

⁷⁰ Mindhárom vélemény a „Six Months in the Service of a Stronger Europe” programfüzetben olvasható. 96. o.

EU-ban, második a demográfiai kihívások kezelése, továbbá a katonai, védelmi képességek fejlesztése, és nem utolsósorban, a nyugat-balkáni országok Unióhoz való csatlakozási kihívásainak segítése lesz. Bővebben: a versenyképesség megerősítése kapcsán - a zöld és digitális innovációkkal - az ipari bázis fejlesztése, a szociális és demográfiai kihívásokra való sikeres reagálás kialakítása, és nem utolsósorban a nemzetközi, többoldalú partnerségi együttműködések erősítése, emellett pedig a biztonság és védelem területén való cselekvőképesség megerősítése.⁷¹

Összegezve: véleményem szerint, egy sokrétű, sikerekben gazdag elnökséget tudhat magáénak Magyarország, és remélem, a 2024-es is ugyanolyan, vagy még sikeresebb lesz hazánkra nézve.

⁷¹ Council of the European Union: Taking forward the Strategic Agenda 18-month Programme of the Council (1 July 2023 - 31 December 2024) <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10597-2023-INIT/en/pdf> (2024. 04. 01.)

